

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS
ARTŪRAS GATAŪLINAS

LIETUVOS VISUOMENĖS SUBJEKTYVIOJI GEROVĖ
EUROPOS SAJUNGOS ŠALIŲ KONTEKSTE

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2009–2013 metais Lietuvos socialinių tyrimų centre

Mokslinis vadovas

prof. dr. Romas Lazutka (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiai mokslai,
sociologija – 05 S)

Turinys

ĮVADAS	6
1. SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SAMPRATA IR TEORIJOS	
GEROVĖS TYRIMŲ PERSPEKTYVOJE	11
1.1 GEROVĖS SAMPRATOS PROBLEMIŠKUMAS	11
1.2 OBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SAMPRATA IR STRUKTŪRA	17
1.3 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SAMPRATA IR STRUKTŪRA	20
1.4 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SĄVEIKŲ TIPAI	27
1.4.1 Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo gyvenimu ir pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis sąveika	28
1.4.2 Subjektyviosios gerovės afekto komponento sąveikos	32
1.4.3 Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo gyvenimu ir afekto komponentų sąveika.....	34
1.5 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS POKYČIUS ir STABILUMĄ AIŠKINANČIOS TEORIJOS	35
1.5.1 Subjektyvioji gerovė, asmenybės bruožai ir paveldimumas	36
1.5.2 Homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija	42
1.5.3 Dinaminės pusiausvyros subjektyviosios gerovės teorija	47
1.6 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS IR IŠORĖS VEIKSNIŲ SAVEIKĄ AIŠKINANČIOS TEORIJOS.....	51
1.6.1 Žmogaus prigimties (universalųjų poreikių) teorija.....	53
1.6.2 Santykinių standartų teorija	59
1.6.3 Gyvenimo tikslų teorija.....	64
1.6.4 Kultūrų teorija.....	67
1.7 POREIKIŲ TEORIJOS.....	70
1.7.1 Marksistinė darbo jėgos vertės teorija	71
1.7.2 A. Maslow poreikių teorija.....	72
1.8 GEROVĖS VERTINIMO METODŲ APŽVALGA.....	74
1.8.1 Objektivosios gerovės vertinimo metodai.....	74
1.8.2 Subjektyviosios gerovės vertinimo metodai	82
1.8.3 Kompleksinės gerovės vertinimo metodai	96
1.9 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS TYRIMAI LIETUVOJE	104
2. TYRIMO METODAI.....	111

2.1 ANALIZUOJANT NAUDOTOS DUOMENŲ BAZĖS, ŠIŲ BAZIŲ DUOMENŲ GALIMYBĖS BEI RIBOTUMAI IR ŠALIŲ GEOGRAFINĖ APRĖPTIS.....	111
2.1.1 Analizėje naudotos duomenų bazės ir šių bazių galimybės bei ribotumai	111
2.1.2 Subjektyviosios gerovės analizės geografinė aprėptis (regioninis apibūdinimas)	114
2.2 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS POREIKIŲ KONCEPTUALUSIS MODELIS	115
2.2.1 Subjektyviosios gerovės konceptualiojo modelio teorinės prielaidos	115
2.2.2 Subjektyviosios gerovės konceptualiojo modelio schema	121
2.3 KIEKYBINIAI DUOMENŲ ANALIZĖS METODAI.....	124
3. SUBJEKTYVIOJI GEROVĖ EUROPOS SĄJUNGOJE: EKONOMINIŲ-SOCIALINIŲ, KULTŪRINIŲ IR SVEIKATOS VEIKSNIŲ POVEIKIS MAKRO- IR MIKROLYGMENYSE	127
3.1 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SĄVOKOS STRUKTŪROS TAIKYMAS IR EMPIRINIŲ TYRIMŲ REZULTATŲ NUOSEKLUMAS	127
3.1.1 Subjektyviosios gerovės sąvokos struktūros taikymas empiriniuose tyrimuose	127
3.1.2 Tyrimų rezultatų nuoseklumas pagal vidutinę subjektyviąją gerovę, įvertintą afekto komponento metodu.....	132
3.1.3 Tyrimų rezultatų nuoseklumas pagal vidutinę subjektyviąją gerovę, įvertintą pasitenkinimo komponento metodu	137
3.1.4 Tyrimų rezultatų nuoseklumas pagal subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, pasiskirstymo netolygumą	142
3.1.5 Tyrimo rezultatų nuoseklumas pagal subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, pasiskirstymo netolygumą	146
3.2 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS PRIKLAUSOMYBĖ NUO IŠORINIŲ VEIKSNIŲ MAKRO- IR MIKROLYGMENIMIS EUROPOS SĄJUNGOJE.....	152
3.2.1 Subjektyviosios gerovės ir pajamų ryšys	153
3.2.2 Šalių subjektyvioji gerovė ir gerovės modeliai šalių ekonominio išsivystymo ir socialinės politikos kontekste ES šalyse.....	169
3.2.3 Subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo darbu sąveika	175
3.2.4 Subjektyviosios gerovės ir veiklos bei išsilavinimo ryšys.....	183
3.2.5 Subjektyviosios gerovės ir subjektyviosios sveikatos sąveika	188
3.2.6 Subjektyviosios gerovės ir lyčių lygybės sąveika	193

3.2.7 Subjektyviosios gerovės pasitikėjimo ir pasitenkinimo visuomenės institucijomis sąveika	195
3.2.8 Subjektyviosios gerovės ir santykių su partneriu sąveika	209
4. SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS POKYČIAI LAIKE.....	214
5. SUBJEKTYVIOJI GEROVĖ LIETUVOJE EUROPOS SĄJUNGOS KONTEKSTE	230
IŠVADOS.....	245
Literatūra	257
PRIEDAS.....	278
Artūro Gataūlino publikacijų sąrašas	279

ĮVADAS

Gerovės samprata, žvelgiant istoriniame kontekste, yra problemiška, kadangi skirtingais laikotarpiais vystėsi skirtingos gerovės sampratos kryptys. Taigi dabartiniuose gerovės tyrimuose vyrauja įvairios gerovės sampratos. Visuomenės ir individų gerovė yra sena filosofinių apmąstymų bei empirinių tyrinėjimų tema. Kas daro žmogaus gyvenimą gerą arba kokia gyvenimo tvarka yra gera ir teisinga, rūpėjo dar senovės civilizacijų mąstytojams. Ši filosofinį gerovės tyrimų vystymo etapą galima laikyti ikimoksliniu gerovės temos tyrinėjimų etapu. Mokslinio gerovės tyrimų etapo pradžią reikėtų sieti su empiriniais gerovės tyrimais, pradėtais XVII a. anglų ekonomisto W. Petty, kuris vertino Anglijos nacionalines pajamas ir turtą bei vidutines pajamas, tenkančias vienam gyventojui. Šis į pajamas orientuotas požiūris gerovės tyrimuose išliko labai ilgai ir apogėjų pasiekė XX a. 5-ajame dešimtmetyje, kai buvo įvesta Nacionalinių sąskaitų sistema. Pajamomis pagrįstas požiūris į gerovę ignoravo žmogaus savo gerovės pojūtį ir kitas svarbias žmogaus gyvenimo sritis, kurių neįmanoma išreikšti pajamomis. Požiūris, kad pajamų metodas yra nepakankama gerovės vertinimo priemonė, pradėjo formuotis XX a. antrojoje pusėje ir vystėsi dviem kryptimis: pirma, buvo pradėti platesnės tematinės apimties objektyviosios gerovės vertinimai; antra, pradėti nagrinėti žmonių savo gyvenimo kaip visumos vertinimai, t. y. žmonių analitiniai-vertinamieji savo gyvenimo situacijos palyginimai su tam tikrais standartais bei emocijos ir nuotaikos, kurios lydi individo gyvenimą. Pirmoji kryptis aktyviai pradėjo reikštis XX a. 8-ajame dešimtmetyje, kai pradėti konstruoti vadinamieji socialiniai rodikliai, vertinantys esminių žmonių poreikių tenkinimą, matuojant individo pasiekimus tokiose srityse kaip sveikata, išsilavinimas, aplinka, kultūra, politika. Kitas šios krypties žingsnis buvo daugiadimensių indeksų kūrimas. Buvo pasiūlyti tokie indeksai: *Fizinis gyvenimo kokybės indeksas*, paskelbtas 1979 m., *Žmogaus socialinės raidos indeksas*, paskelbtas 1990 m. Šios krypties interpretacijoje gerovė, vertinama

nepiniginiais rodikliais arba kombinuojant piniginius su nepiniginiais rodikliais, dažnai yra vadinama gyvenimo kokybe. Šiuos gyvenimo kokybės rodiklius galima priskirti objektyviają gerovę aprašantiems metodams. Lygiagrečiai buvo plėtojama ir antroji kryptis, reiškianti subjektyviosios gerovės tyrimus. Subjektyviosios gerovės duomenys JAV buvo pradėti rinkti dar XX a. 5-ajame dešimtmetyje, tačiau subjektyviosios gerovės tyrimai pradėti konceptualizuoti XX a. 7–8-uoju dešimtmečiais. Ši, antroji, gerovės kryptis akcentuoja žmogaus suvokimus, t. y. gerovė prilyginama ne išorinių sąlygų kokybei arba kiekybei, o žmogaus savo santykio su išorine aplinka, gyvenimo gerumo prasme, vertinimams. Todėl galima tvirtinti, kad subjektyviosios gerovės tyrimai tarptautiniu mastu yra nauja mokslinių tyrinėjimų sritis. Tokia subjektyviosios gerovės interpretacija lemia šio disertacinio tyrimo objektą – Lietuvos visuomenės subjektyviają gerovę. Taigi gerovės tyrimų problemišumą, konstatuotą šio teksto pradžioje, galima išreikšti klausimu: kaip reikėtų žvelgti į gerovę, ar kaip į išorės sąlygų gausą, ar kaip į žmogaus santykį su išorės sąlygomis, t. y. kaip į subjektyviają gerovę ar kaip į konstrukta, integruojantį objektyviosios ir subjektyviosios gerovės aspektus.

Siejant gerovės sampratos problemišumą su šio disertacinio tyrimo objektu, reikėtų pabrėžti, kad gerovė darbe yra analizuojama kaip subjektyvioji gerovė. Tai yra iš dalies vertybinis pasirinkimas, tačiau kartu ir analitinis pasirinkimas. Vertybinis ta prasme, kad gerovė iš esmės yra tiek svarbi, kiek ji reiškia žmogaus laimę jo gyvenimo perspektyvoje, o analitinis ta prasme, kad objektyvūs, išoriniai gyvenimo gerovės kriterijai, kad ir kaip būtų tarpusavyje derinami, visada bus tik dalinė gerovės išraiška to, kaip žmogus jaučiasi ar vertina. Taip pat prie analitinių subjektyviosios gerovės tyrimo priežasčių reikėtų priskirti ir tai, kad subjektyviosios gerovės tyrimo metu individas dažnai nurodo objektyvius išorinius veiksnius kaip savo pojūčių ir išvadų priežastis. Tai rodo, kad bet kokios individo išorinio gyvenimo sąveikos turi emocinį vertinamąjį atgarsį jo sąmonėje. Žinoma, individai skiriasi paveldėtais

arba įgytais asmenybės bruožais, kurių sieti su subjektyviaja gerove dėl tyrimo bazių ribotumo nebuvo galima.

Darbo aktualumas

Lietuvos visuomenė, kaip ir kitos buvusios komandinės ekonomikos šalių visuomenės, pasižymi žemu vidutiniu subjektyviosios gerovės lygiu ir aukštu subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo lygiu. Šie dėsningumai akcentuoja Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės priešasčių regioninį kontekstą: tikėtiną subjektyviosios gerovės lygio procesų panašumą į kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių; tradicinės rinkos ekonomikos šalių visuomenių poreikių įtaką Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės lygio formavimuisi. Be šių teritorinių dėsningumų, kurie daro sunkiai tikėtiną Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės lygio atsitiktinį pobūdį, yra ir dėsningumų laike. Lietuvos, kaip ir kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių, visuomenės vidutinis subjektyviosios gerovės lygis turi tendenciją augti, atsižvelgiant į XX a. pabaigos – XXI a. pradžios duomenis; tuo tarpu tradicinės rinkos ekonomikos šalių vidutinis subjektyviosios gerovės lygis šiuo laikotarpiu turi tendenciją stabilizuotis be didesnių pokyčių. Šie minėti procesai sudaro poreikį kurti naują subjektyviosios gerovės interpretavimo priemonę – konceptualųjį modelį.

Darbo naujumas ir mokslinė vertė esamų tyrimų kontekste

Šiame tyrime neapsiribota išorinių veiksnių, darančių įtaką subjektyviosios gerovės lygiui, nustatymu, o yra žvelgiama giliau, siekiant interpretuoti, kokia prasmė slypi už šių išorinių subjektyviosios gerovės veiksnių. Tai yra naujas požiūris palyginti su tyrimais, kuriuose nagrinėjamas įvairių išorinių veiksnių poveikis subjektyviajai gerovei. Esami tyrimai neretai apsiriboja koreliacinių ryšių apibūdinimu kaip siauro pobūdžio subjektyviosios gerovės priežastimis. Taip pat reiktų pripažinti, kad tokiu būdu išvardytų subjektyviosios gerovės veiksnių gali būti be galo daug, todėl veiksnių

išskyrimas ir jų interpretavimas kaip siaurų tam tikros srities subjektyviosios gerovės priežasčių, nesisteminant jų, neturi prasmės subjektyviosios gerovės lygio geresnio suvokimo tikslais. Sprendžiant šią teorinę-metodinę problemą, šiame disertaciniame darbe yra pateikiamas **subjektyviosios gerovės poreikių konceptualusis modelis**, kuris sujungia išorinius subjektyviosios gerovės veiksnius į vieną sistemą, tuo paaiškindamas Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės lygį ES šalių kontekste. Modelis apima subjektyviosios gerovės ir išorės sąlygų sąveikas, aiškinančias subjektyviosios gerovės teorijas, subjektyviosios gerovės stabilumo ir pokyčių teorijas bei marksistinės darbo jėgos vertės teorijos poreikių interpretaciją, sukurdamas vientisą teorinę sistemą, nagrinėjančią visas subjektyviosios gerovės lygių formavimosi puses.

Šis disertacinis tyrimas yra vertingas ir tuo, kad analizuojant Lietuvos visuomenės subjektyviąją gerovę ES kontekste yra tarpusavyje derinamos tokios duomenų bazės kaip *Europos vertybių tyrimas*, *Europos socialinis tyrimas*, *Eurobarometras*, *Pasaulio laimės duomenų bazė*, *Kartų ir lyčių tyrimas* bei *Eurostat*. Įvairių duomenų bazių derinimas suteikia galimybę pateikti išsamesnį Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės ES šalių kontekste vaizdą.

Tyrimo tikslas, uždaviniai ir ginamieji teiginiai

Tyrimo tikslas: kompleksiskai ištirti Lietuvos visuomenės subjektyviąją gerovę Europos Sąjungos šalių kontekste.

Tyrimo objektas: Lietuvos visuomenės subjektyvioji gerovė ES šalių kontekste.

Tyrimo uždaviniai ir ginamieji teiginiai:

1. Įvertinti teritorinius gyventojų subjektyviosios gerovės vidutinio ir pasiskirstymo netolygumo lygio dėsningumus Europos Sąjungos šalių regione.

Ginamasis teiginys: gyventojų subjektyviosios gerovės vidutinis ir pasiskirstymo netolygumo lygis ES erdvėje turi nuoseklius regioninius

istoriškai susiklosčiusius dėsningumus, kuriuos lemia individų socialiai apibrėžtų / priimtinių poreikių tenkinimo socialinės-ekonominės galimybės ES šalyse.

2. Nustatyti ir konceptualizuoti išorinius mikro- ir makrolygmenų veiksnius, darančius poveikį ES šalių gyventojų subjektyviajai gerovei.

Ginamasis teiginys: gyventojų subjektyviosios gerovės lygiui poveikį darančius išorinius mikro- ir makrolygmenų veiksnius yra prasminga interpretuoti kaip individų fiziologinių ir socialiai apibrėžtų / priimtinių poreikių patenkinimo veiksnius.

3. Įvertinti gyventojų subjektyviosios gerovės vidutinio lygio pokyčius laike ES šalyse.

Ginamasis teiginys: ES šalyse gyventojų subjektyviosios gerovės lygio kitimas laike turi regioninius dėsningumus, kurie atitinka esamus subjektyviosios gerovės vidutinio lygio regioninius skirtumus ES.

4. Ištirti Lietuvos visuomenės subjektyviąją gerovę kitų ES šalių kontekste ir įvertinti Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės lygį lemiančių procesų specifiką.

Ginamasis teiginys: Lietuvos visuomenės subjektyvioji gerovė atitinka buvusios komandinės ekonomikos šalių visuomenių subjektyviosios gerovės lygio dėsningumus, kurie skiriasi nuo tradicinės rinkos ekonomikos regiono šalių dėsningumų, o jos lygį lemia individų socialinės-ekonominės galimybės tenkinti fiziologinius ir socialiai priimtinus poreikius šalyje.

5. Sukurti Subjektyviosios gerovės poreikių konceptualųjį modelį.

Ginamasis teiginys: esami subjektyviosios gerovės tyrimų rezultatai sudaro prielaidas kompleksinei subjektyviosios gerovės interpretavimo priemonei sukurti, tačiau patys savaime nepateikia empirinių duomenų teorinio įprasminimo.

1. SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SAMPRATA IR TEORIJOS GEROVĖS TYRIMŲ PERSPEKTYVOJE

1.1 GEROVĖS SAMPRATOS PROBLEMIŠKUMAS

Šiame poskyryje bus nagrinėjamas gerovės sampratos problemiškas, kylantis iš gerovės sampratų, vartojamų moksliniuose tyrimuose, įvairovės, Gerovės sampratų įvairovė bus analizuojama remiantis *gerovės kriterijais*, apibūdinančiais tokias temas kaip individo gyvenimo sritys, gerovės matavimai ir gerovės bendroji samprata. Todėl gerovės kriterijus galima suskirstyti į tris pagrindines grupes: *gerovės individo gyvenimo srities kriterijai*, *gerovės matavimo kriterijai* ir *gerovės bendrosios sampratos kriterijai* (1.1 pav.).

1.1 pav. Gerovės kriterijai

Gerovės individo gyvenimo srities kriterijai apibūdina įvairias individo gyvenimo sritis, kurios yra vertinamos darant išvadą apie individo gerovės lygį. Šie gerovės individo gyvenimo srities kriterijai gali būti labai įvairūs, jie skirstomi pagal tai, kokia individo gyvenimo sritis yra vertinama, ir pagal aprėptį, kuri gali varijuoti nuo individo gyvenimo kaip visumos vertinimo iki individo labai siauro gyvenimo aspekto vertinimo. Pavyzdžiui, gerovės individo gyvenimo srities kriterijus gali būti pajamos ir turtas. Remiantis šiuo

kriterijumi, apie individo gerovę yra sprendžiama vertinant individo pajamų lygį ir turtą bei matuojant individo savo pajamų ir turto subjektyvųjį vertinimą. Kitas kriterijus gali būti santykiai su kitais individais. Remiantis šiuo kriterijumi, apie individo gerovę yra sprendžiama vertinant, ar individas turi jį palaikančius santykius, bei matuojant individo šių santykių subjektyvųjį vertinimą. Kriterijus gali būti ir fizinė bei psichinė sveikata. Pagal šį kriterijų yra vertinama, ar individas gali atlikti visas arba daugumą savo organizmo funkcijų, tenkinti savo poreikius, ir kaip subjektyviai individas vertina savo sveikatos būklę. Galima išskirti ir daugiau platesnių bei siauresnių gerovės individo gyvenimo srities kriterijų.

Tos pačios individo gyvenimo sritys gali būti vertinamos-matuojamos labai įvairiai, todėl čia susiduriama su gerovės matavimo kriterijų įvairove. Pavyzdžiui, pajamų ir turto gyvenimo sritis gali būti vertinama remiantis metinių ekvivalentinių disponuojamų pajamų kriterijumi; pajamų vienam gyventojui kriterijumi; 80 proc. ir 20 proc. kvantilių santykį išreiškiančiu kvantilių diferenciacijos koeficiento kriterijumi; realaus pajamų pasiskirstymo nuokrypio nuo idealiai tolygaus pasiskirstymo išreiškiančiu Gini indekso kriterijumi; santykinio skurdo rodiklio kriterijumi, kuris išreiškia dalies gyventojų gaunamas žemesnes pajamas nei tam tikra pajamų riba. Gerovės matavimų kriterijų įvairovė yra stebima ir vertinant individo subjektyviają gerovę. Pavyzdžiui, subjektyvioji gerovė gali būti matuojama vienu klausimu, kuriuo bandoma įvertinti individo gyvenimą kaip visumą, apimant subjektyviosios gerovės kognityvinį ir afektinį komponentus kartu. Arba gali būti laikomasi kito požiūrio, kad kognityvinį ir afektinį komponentus geriau vertinti atskirai, t. y. vienu klausimu vertinti kognityvinį, o kitu – afektinį komponentą. Be to, galima laikytis dar siauresnio požiūrio, pagal kurį tiek kognityvinis, tiek ir afektinis komponentai yra vertinami grupė klausimų, kuriais siekiama įvertinti kuo platesnį aspektų spektrą. Be šio apibūdinto struktūrinio subjektyviosios gerovės vertinimo, gali iškilti ir subjektyviosios

gerovės matavimų problema, siejama su subjektyviosios homeostazės būsenos nustatymu, t. y. koki subjektyviosios gerovės lygį reikėtų laikyti homeostatinu.

Gerovė bendraja prasme taip pat yra suvokiama nevienodai, todėl galima teigti, kad egzistuoja gerovės bendrosios sampratos kriterijų skirtumai. Šių kriterijų kontekste yra svarbu, ar gerovė tapatinama su išorės sąlygų kiekybe ir kokybe, ar tai jausmas, reiškiantis žmogaus reakciją į išorės sąlygas. Kitais žodžiais, ar gerovės bendrosios sampratos kriterijus yra individo reakcijų subjektyvumas ar išorės sąlygų objektyvumas.

Gerovės kriterijų įvairovę atitinka gerovės rodiklių įvairovė. Pavyzdžiui, daugumos šalių statistikos tarnybos pateikia pajamų, apsirūpinimo būstu, sergamumo, vidutinės gyvenimo trukmės ir kitus rodiklius, kurie atitinka skirtingus gerovės kriterijus.

Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>) ir kitos tarptautinės įstaigos pateikia gerovės rodiklius pagal suvienodintus vertinimo standartus. Kiek naujesni rodikliai yra subjektyviosios gerovės rodikliai. Reguliarius subjektyviosios gerovės tyrimus atlieka tokios organizacijos:

Gallup organizacija (<http://www.gallup.com>),

Pasaulio vertybių tyrimas (<http://www.worldvaluessurvey.org/>),

Europos vertybių tyrimas (<http://www.europeanvaluesstudy.eu/>),

Europos socialinis tyrimas (<http://www.europeansocialsurvey.org/>) ir kitos organizacijos.

Santykius vertina demografinis projektas *Kartų ir lyčių programa* (<http://www.ggp-i.org/>).

Rodikliai, kurie apima kelis gero gyvenimo kriterijus, yra šie:

Bendroji nacionalinė laimė (BNL; <http://www.grossnationalhappiness.com/>),

Geresnio gyvenimo indeksas (GGI; <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>),

Laimingos planetos indeksas (LPI; <http://www.happyplanetindex.org/>),

Legatum klestėjimo indeksas (LKI, <http://www.prosperity.com>),

Gerovės nacionalinės sąskaitos (GNS, <http://www.nationalaccountsowellbeing.org>).

Šiame poskyryje analitine prasme buvo apibūdintas gerovės sampratos problemiškas, kuris turi ir istorinę prasmę arba, kitas žodžiais, pasižymi istoriškumu. Gerovės tyrimų istoriją galima dalinti į dvi pagrindines dalis – ikimokslinę ir mokslinę. Ikimokslinę istorijos dalį sudaro filosofinės įžvalgos apie tai, kas daro gyvenimą gerą, o žmogų laimingą. Taigi ikimokslinis gerovės tyrimų etapas gali būti vadinamas ir filosofiniu, prasidėjusiu dar antikos, senovės civilizacijų vystymosi istorijos laikotarpiu.

Mokslinio gerovės tyrimų vystymo pradžia reikėtų laikyti XVII a. ir sieti su anglų ekonomistu W. Petty, kuris vertino vidutines asmens pajamas. Ši pajamomis kaip gerovės vertinimo kriterijumi pagrįsta tyrimų tema kylančia kreive vystėsi iki XX a. 5-ojo dešimtmečio, kai buvo įvestas šalies gerovės vertinimas, pagrįstas Nacionalinių sąskaitų sistema, anksčiausiai JAV, o šiek tiek vėliau ir kitose šalyse. Tuo laikotarpiu vyravo požiūris į gerovę kaip į pajamų gausą (Gasper, 2004; McGillivray, 2007). Pajamomis pagrįsti gerovės tyrimai turi pastebimų trūkumų. Pavyzdžiui, M. McGillivray (2007) teigia, kad pajamos atskleidžia tik vieną iš daugelio gerovės dimensijų ir neįvertina, kaip šios pajamos yra išleidžiamos. Būtų neteisinga manyti, kad pajamos, išleidžiamos tabakui, lošimams, narkotikams ir alkoholiui, kelia žmogaus gerovę. Gerovė, vertinama pajamomis, atitinka tai, kas mokslinė terminologija vadinama gyvenimo lygiu. Pajamomis pagrįsti gerovės rodikliai dar gali būti vadinami objektyviaja gerove, nes tyrimuose jie dažnai priešpriešinami subjektyviajai gerovei kaip jos priežastis.

Nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio kai kurios žinomos tarptautinės įstaigos pradėjo konstruoti vadinamuosius socialinius rodiklius, kurie dažnai interpretuojami kaip esminių žmogiškųjų poreikių patenkinimą aprašantys rodikliai. Šiais rodikliais buvo siekta įvertinti laimėjimus tokių sričių kaip sveikata, išsilavinimas, aplinka, kultūra, politika. Konkrečiai šie rodikliai yra vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, vaikų mirtingumas, sveikatos apsaugos paslaugų prieinamumas, apsirūpinimas vandeniu, sanitarinių sąlygų būklė, kalorijų suvartojimas, raštingumas, mokymosi metai ir besimokančiųjų dalis.

Taip pat buvo pradėti kurti rodikliai, kurie aprašo politinį dalyvavimą, pilietines teises, žmogaus ir darbo teises.

Kitas gerovės tyrimų vystymo etapas buvo daugiadimensių indeksų kūrimas. Pirmasis toks bandymas buvo Fizinis gyvenimo kokybės indeksas, pasiūlytas 1979 m. Užsienio vystymo tarybos. Šiame indekse buvo derinami tokie rodikliai kaip kūdikių mirtingumas, vidutinė gyvenimo trukmė ir suaugusiųjų raštingumas. 1990 m. buvo pradėtas skelbti Žmogaus socialinės raidos indeksas, kuris apima BVP, tenkantį vienam gyventojui (perkamujų galių paritetais), vidutinę tikėtiną gyvenimo trukmę, suaugusiųjų raštingumo lygį, pirminio, antrinio ir tretinio išsimokslinimo lygį. Šiek tiek vėliau buvo sukurti indeksai, kurie įtraukė lyties dimensiją į gerovės indeksus (McGillivray, 2007). Gerovė, vertinama nepiniginiais rodikliais arba kombinuojant piniginius su nepiniginiais rodikliais, dažnai vadinama gyvenimo kokybe. Tam tikra prasme ir šiuos rodiklius būtų galima priskirti objektyviosios gerovės sampratai.

Lygiagrečiai buvo vystomi ir subjektyviosios gerovės tyrimai. Subjektyviosios gerovės duomenys JAV buvo pradėti rinkti dar XX a. 5-ajame dešimtmetyje (Veenhoven, *World database of happiness*), tačiau subjektyviosios gerovės tyrimų konceptualizacija, anot B. Headey ir M. Wooden (2003), prasidėjo XX a. 7–8-uoju dešimtmečiais. Subjektyviosios gerovės teoriniai pagrindai buvo padėti Čikagos universitete tyrėjo N. M. Bradburn (1969) ir Mičigano universiteto tyrėjų F. Andrews ir S. B. Withey (1976) bei A. Campbell, P. E. Converse ir W. L. Rodgers (1976). Taip pat prie subjektyviosios gerovės tyrimų pagrindą padėjusių autorių būtų galima priskirti ir Pietų Kalifornijos universiteto profesorių R. Easterlin (1974). Subjektyviosios gerovės tyrimai ypač išpopuliarėjo XX a. 9-ajame dešimtmetyje. Tai būtų galima sieti su E. Diener moksline veikla. Kartais, vertinant gerovę, subjektyviosios gerovės rodikliai yra kombinuojami su piniginiiais ir nepiniginiais gerovės rodikliais. Taip įvertinta gerovė dažnai yra

vadinama gyvenimo kokybe, kuri Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondo (2003, p. 1) yra apibrėžiama kaip reiškiny, turintis šias savybes:

1. Sąvoka išplečia individo perspektyvą gerovės tyrimuose, t. y. individo gyvenimo situacija (jo gyvenimo sąlygos) ir suvokimai arba vertinimai yra esminiai apibūdinant gyvenimo kokybę. Visuomenės ekonominė ir socialinė situacijos yra svarbios kaip kontekstas, siekiant geriau suvokti individo padėtį.

2. Gyvenimo kokybė yra daugiadimensė sąvoka, apimanti įvairias žmogaus gyvenimo sritis, turinčias įtaką asmens gerovei ir šių sričių sąveikai.

3. Gyvenimo kokybė yra matuojama tiek objektyviais, tiek ir subjektyviais rodikliais. Subjektyvūs asmens suvokimai, liečiantys požiūrius, yra svarbūs, lemiantys žmogaus tikslus ir orientacijas. Subjektyvūs vertinimai yra svarbūs, juos siejant su objektyviomis individų gerovę apibūdinančiomis sąlygomis.

Kaip naujausia gerovės tyrimų vystymo kryptis gali būti interpretuojami daugiadimensiai gerovės indeksai, apimantys įvairius objektyviosios ir subjektyviosios gerovės matavimus. Šie indeksai pradėti fiksuoti XX a. pabaigoje, tačiau labiausiai – XXI a. pradžioje. Pavyzdžiui, Bendrosios nacionalinės laimės indekso (angl. *Gross National Happiness*) idėja buvo pasiūlyta XX a. 8-ajame dešimtmetyje; Jūsų geresnio gyvenimo indeksas (angl. *Your Better Life Index*) pradėtas fiksuoti nuo 2011 m.; Laimingos planetos indeksas (angl. *Happy Planet Index*) taikomas nuo 2006 m.; *Legatum* klestėjimo indeksas (angl. *Legatum Prosperity Index*) nustatomas nuo 2010 m. Taigi galime teigti, kad dabartinis etapas pasižymi kardinaliais gerovės sampratos pokyčiais ir yra sparčiai besivystanti bei kintanti sritis.

Taigi galima teigti, kad yra problemiška pateikti bendrą gerovės sampratos apibrėžimą dėl gerovės sampratų įvairovės, kuri nulemta istorinio vystymosi. Šiame disertaciniame tyrime gerovė analizuojama kaip subjektyvioji gerovė. Tai yra iš dalies analitinis, tačiau iš dalies ir vertybinis pasirinkimas. Analitinis pasirinkimas todėl, kad objektyvioji gerovė, nagrinėjant jos atskirus aspektus, visada bus tik dalinė individo gerovės

pojūčio išraiška, tuo tarpu subjektyvioji gerovė pateikia išsamesnį gero gyvenimo vaizdą. Be to, subjektyvioji gerovė, nors ir netiesiogiai – per individo sąmonės filtrą, atskleidžia įvairius objektyviosios gerovės aspektus. Vertybinis pasirinkimas todėl, kad gerovė yra tiek svarbi, kiek ji reiškia žmogaus laimingumą gyvenimo perspektyvoje.

1.2 OBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SAMPRATA IR STRUKTŪRA

1.1 poskyryje buvo išnagrinėtos įvairios prasmės, kurios gali būti priskirtos gerovei. Tame kontekste buvo teigiama, kad egzistuoja gerovės bendrosios sampratos kriterijų skirtumai, t. y. gerovė gali būti tapatinama su išorės sąlygų kiekybe ir kokybe arba su individo jausmu bei vertinimais šių išorės sąlygų atžvilgiu. Kitaip tariant, galima išskirti gerovę objektyviaja prasme, arba objektyviają gerovę, ir gerovę subjektyviaja prasme, arba subjektyviają gerovę. Taip pat buvo minėta, kad istoriškai objektyviosios gerovės samprata susiformavo anksčiau nei subjektyviosios gerovės samprata. Prasminga aptarti šias dvi gerovės sampratas nuosekliau, pradedant nuo objektyviosios gerovės, kadangi objektyviosios gerovės samprata istoriškai susiformavo anksčiau ir buvo gerovės tyrimų išeities taškas. Šiame poskyryje bus apibūdinta objektyviosios gerovės prasmė šio disertacinio tyrimo kontekste ir pateiktas objektyviosios gerovės struktūrinių dalių pagrindimas.

Šiame tyrime objektyvioji gerovė yra suvokiama subjektyviosios gerovės veiksnio prasme arba, apibūdinant kitais žodžiais, objektyvioji gerovė yra pirminė subjektyviosios gerovės atžvilgiu. Vartojant empirinių duomenų kiekybinės analizės terminologiją, objektyviają gerovę apibūdinantys kintamieji interpretuojami kaip nepriklausomi kintamieji, darantys tam tikro stiprumo poveikį subjektyviajai gerovei. Objektyvioji gerovė veikia subjektyviają gerovę per jos sąveiką su individo sąmone, kuri yra suformuota iš dalies individo praeities patirčių, iš dalies genetinių veiksnių. Be to, individo objektyvioji gerovė yra labiau valdomas procesas nei individo sąmonė, todėl

jos poveikį subjektyviajai gerovei galima kontroliuoti, kontroliuojant išorines individo gyvenimo sąlygas mikro- ir makrolygmenyse.

Be to, objektyvioji gerovė, kaip reiškiny, apima platų spektrą sričių, kurios gali būti išreiškiamos įvairiais rodikliais, t. y. apibūdinant individo objektyviają gerovę gali būti taikomi įvairūs individo gyvenimo srities gerovės kriterijai. Šiame darbe laikomasi požiūrio, kad objektyviosios gerovės išreiškimas arba apibūdinimas tik viena individo gyvenimo sritimi yra vienpusiškas bei siauras objektyviosios gerovės vertinimas. Tačiau šiuo požiūriu nesiekama paneigti to, kad vieni objektyviają gerovę apibūdinantys rodikliai gali daryti stipresnį poveikį už kitus rodiklius arba vieni objektyviosios gerovės rodikliai gali būti svarbesniais už kitus objektyviosios gerovės rodiklius. Taip pat nesiekama paneigti ir fakto, kad vieni objektyviają gerovę apibūdinantys rodikliai iš dalies siejasi su kitais arba vieni objektyviosios gerovės rodikliai yra išvestiniai iš kitų objektyviosios gerovės rodiklių. Objektyviosios gerovės sritys reiškia individo gyvenimo sričių ir gerovės santykį.

Tęsiant šią analizę, kyla klausimas, kurias objektyviosios gerovės sritis reikia išskirti ir kurį kriterijų taikyti, siekiant išskirti šias sritis. Sprendžiant šį klausimą tyrime laikomasi D. Gasper (2004) pasiūlytos prieigos, pagal kurią autorius išskiria objektyviosios gerovės sritis, remdamasis jų poveikiu subjektyviajai gerovei. Autorius išskiria tokias objektyviosios gerovės sritis: sveikata, šeimyninis gyvenimas, užimtumas, rekreacija, mirties kokybė. Autorius teigia, kad šios sritys yra pagrindiniai subjektyviosios gerovės veiksniai. Galima rasti ir tyrimų, kurie mini D. Gasper (2004) neiškirtas objektyviosios gerovės sritis, tokias kaip pajamos ir turtas, kurios daro stiprų poveikį subjektyviajai gerovei. Tačiau bendrąja prasme sričių išskyrimo principas pagal jų poveikį subjektyviajai gerovei atitinka šio tyrimo požiūrį, pagal kurį objektyvioji gerovė yra subjektyviosios gerovės veiksnys.

Dažniausiai išskiriamos objektyviosios gerovės sritys yra pajamos ir turtas, santykiai, veikla, sveikata. Šių sričių atskirų aspektų poveikio

subjektyviajai gerovei vertinimas buvo aptartas ir šiame disertaciniame tyrime. Šios sritys pasirinktos remiantis esamais šių sričių poveikio subjektyviajai gerovei tyrimais, kuriuos prasminga paminėti mokslinio pagrįstumo tikslais. Šiame poskyryje neaptariama, kaip konkrečiai šios išvardytos sritys daro poveikį subjektyviajai gerovei. Šį klausimą teoriniu lygmeniu tikslingiau aptarti disertacinio tyrimo skyriuje, kuriame apibūdinamos išorės veiksnių poveikį subjektyviajai gerovei nagrinėjančios teorijos. Taigi šiame darbe išskirtos pajamų / turto srities paskelbtus mokslinius tyrimus galima skirstyti į dvi dalis: santykinio pajamų / turto poveikio subjektyviajai gerovei tyrimai ir absoliutinio pajamų / turto poveikio subjektyviajai gerovei tyrimai. Santykinį pajamų / turto poveikį subjektyviajai gerovei pabrėžia R. Easterlin (1974), A. E. Clark ir kt. (2008). Absoliutinį pajamų / turto poveikį subjektyviajai gerovei pabrėžia M. R. Hagerty ir R. Veenhoven (2003), B. Stevenson ir J. Wolfers (2008), M. Biswas-Diener (2008), D. W. Saks (2010), R. Cummins (1998; 2000; 2003; 2010), R. E. Lucas ir U. Schimmack (2009), E. Diener ir kt. (2012). Santykių poveikis subjektyviajai gerovei yra labai įvairialypis. Santykių tarp draugų kaip abipusio dalijimosi artumu ir abipusės paramos poveikį subjektyviajai gerovei akcentuoja R. Cummins (2000; 2010), R. J. Taylor (2001), C. G. Ellison (1990), I. Hombrados-Mendieta ir kt. (2012), A. Khan ir A. Husain (2010). Santuokos poveikį subjektyviajai gerovei akcentuoja A. Stutzer ir B. S. Frey (2006), M. Luhmann ir kt. (2012). Ne tik santuoka, bet ir kohabitaciniai santykiai yra akcentuojami M. Shields ir M. Wooden (2003), G. K. Dush ir P. R. Amato (2005), J. Baxter ir B. Hewitt (2011) tyrimuose. Darbų pasidalijimo namų ūkio viduje poveikį subjektyviajai gerovei tyrė A. E. Goldberg ir M. Perry-Jenkins (2004), J. S. Hyde ir kt. (1995), J. Glass ir T. Fijimoto (1994), S. Gupta ir kt. (2010), B. Alvarez ir D. Miles, M. C. Lennon ir S. Rosenfield (1994). M. Sironi ir L. Mencarini, K. Boye (2008), R. Forste ir K. Fox (2008), D. L. Pina ir V. L. Bengtson (1995), J. Baxter (2000). Vaikų poveikį subjektyviajai gerovei atskleidžia F. C. Bilarri (2009 a, 2009 b) bei R. MaRgolis ir M. MyRskylä (2011) tyrimai.

Subjektyvioji gerovė ir sveikatos būklė smarkiai siejasi tarpusavyje. Yra tyrimų, kurie atskleidžia, kad subjektyvioji gerovė lemia sveikatos būklę (Diener ir M. Y. Chan, 2011), tačiau yra ir tyrimų, kurie rodo, kad sveikatos būklė lemia subjektyviają gerovę (Tiliouine, 2007; Lucas, 2007). V. Carrieri (2010) akcentuoja sveikatos būklės poveikį subjektyviajai gerovei per palyginimų prizmę. Darbinės veiklos poveikį subjektyviajai gerovei liudija darbai tokių autorių kaip R. Winkelman (2006), A. Clark ir kt. (2003; 2008), D. Mavridis (2010), J. F. Helliwell ir Huang (2011), M. Shields ir Wheatley Price (2005), A. Stutzer ir B. S. Frey (2004), R. Hill (2000), A. Andersen (2009). Su darbine veikla glaudžiai siejasi išsilavinimas, kurio poveikį subjektyviajai gerovei tyrė B. J. Noval ir M. G. Garvi, taip pat J. Cuñado ir F. P. Gracia (2010), S. Castriola (2006).

Taigi objektyvioji gerovė išreiškia individo gyvenimo sąlygų kiekybę bei kokybę ir yra pirminis reiškinys individo subjektyviosios gerovės atžvilgiu. Galima išskirti objektyviosios gerovės struktūrą, kurią sudaro keturios sritys, tokios kaip pajamos / turtas, santykiai, veikla ir sveikata. Šių sričių išskyrimo kriterijus yra jų daromas poveikis subjektyviajai gerovei, t. y. šios objektyviosios gerovės sritys yra suvokiamos kaip subjektyviosios gerovės veiksniai. Sričių išskyrimo pagal jų poveikį subjektyviajai gerovei metodika perimta iš D. Gasper (2004) studijos, tačiau konkrečios tyrime pasirinktos gerovės sritys šiek tiek skiriasi nuo minėto autoriaus išskirtų sričių. Skirtingai nuo D. Gasper (2004), šiame tyrime laikomasi nuostatos apie pajamų / turto svarbą subjektyviajai gerovei. Šių sričių poveikis subjektyviajai gerovei yra pagrįstas esamais gerovės tyrimais.

1.3 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SAMPRATA IR STRUKTŪRA

Šiame poskyryje bus pateiktas *subjektyviosios gerovės* sąvokos turinio apibūdinimas aprašant subjektyviosios gerovės struktūrinių dalių tarpusavio hierarchiją. Verta pabrėžti, kad nepaisant to, jog subjektyviosios gerovės tyrimai yra gana nauja gerovės tyrimų sritis, nėra didelių nesutarimų

apibrėžiant subjektyviają gerovę turinio prasme. Daugiausia skiriasi tik pats pavadinimas, nes kai kurie autoriai vietoj sąvokos *subjektyvioji gerovė* vartoja *laimės* sąvoką. Tačiau dažnai tiek *subjektyviosios gerovės*, tiek ir *laimės* sąvokos yra interpretuojamos kaip identiškos pagal turinį. *Subjektyviosios gerovės* sąvokos apibrėžimą, kuris dabar yra taikomas daugelyje tyrimų, XX a. 9-ajame dešimtmetyje pateikė E. Diener (1984). Iš esmės savo publikacijoje pateikdamas gerovės sąvokų apibrėžimus E. Diener (2006) teigia, kad *subjektyvi gerovė apima įvairius vertinimus, tiek teigiamus, tiek ir neigiamus, kuriuos individai atlieka savo gyvenimo, kaip visumos, atžvilgiu. Ši sąvoka apima kognityvinius vertinimus, tokius kaip pasitenkinimas gyvenimu, darbu, interesais, ir įsitraukimu į įvairią veiklą bei gyvenimo įvykių afekto reakcijas, tokias kaip džiaugsmas ir liūdesys.*

Taigi *subjektyvioji gerovė* yra terminas, kuris apima visus vertinimus, kuriuos žmonės daro savo gyvenimo kaip visumos atžvilgiu. Būtent *subjektyviosios gerovės* sąvokos globalumas yra labiausiai patrauklus, lyginant su *objektyviosios gerovės* sąvoka, kuri išreiškia ribotą, dažnai pernelyg siaurą gerovės aspektų skaičių. Gyvenimas kaip visuma yra vertinamas gerumo, tinkamumo individui jo paties suvokimo aspektu. Klausimas, kas individui tinka, nagrinėjamas tolimesniuose šio disertacinio tyrimo poskyriuose, nes atsakymas į šį klausimą glaudžiai siejasi su šio tyrimo empirinių duomenų analizės interpretavimu. Gali kilti klausimas, kiek tiksliai subjektyvūs individo savo gyvenimo vertinimai atskleidžia objektyvią realybę? Galbūt paskirų individų objektyviosios gerovės vertinimai labai skiriasi priklausomai nuo genetiškai paveldėtų asmenybės bruožų. Šis klausimas remiasi neteisingomis prielaidomis, nes *subjektyviosios gerovės* sąvokos funkcija yra ne tikslus išorinių sąlygų atskleidimas, o būtent individo būsenos išreiškimas. W. Pavot (2008) pabrėžia, kad fundamentali prielaida yra ta, kad subjektyvi gerovė visų pirma reiškia subjektyvią individo patirtį. Žinoma, nevertėtų neigti, kad subjektyvi gerovė yra uždaras ir nuo išorinio pasaulio nepriklausomas reiškinys. E. Diener ir R. Biswas-Diener (2008) teisingai pažymi, kad

subjektyvioji gerovė tam tikru laipsniu yra susijusi su objektyviomis sąlygomis, bet kartu jai įtaką daro ir individo mąstymas bei jausmai.

Subjektyvioji gerovė nėra vienalytis reiškinys, kaip teigia E. Diener (2006), jos struktūra yra sudėtinga, sudaryta iš dviejų pagrindinių komponentų: pasitenkinimo gyvenimu (kognityvinis) ir afekto. Pasitenkinimo gyvenimu komponentas yra vertinamojo pobūdžio teiginiai apie gyvenimą, dažnai lyginant gyvenimą su tam tikru standartu. Afekto komponentas reiškia emocijas ir nuotaikas, kurios lydi individo gyvenimą. Šios dvi pagrindinės struktūrinės dalys turi savo vidinę struktūrą. Pasitenkinimo gyvenimu komponentą sudaro pasitenkinimas atskiromis gyvenimo sritimis, kurių gali būti be galo daug. Šios sritys gali būti, pavyzdžiui, pasitenkinimas darbu, laisvalaikiu, santykiais ir pan. W. Pavot (2008) išskiria ir daugiadimensį pasitenkinimą, kuris išreiškdamas individo pasitenkinimą grupe jam svarbių gyvenimo sričių gali būti apibūdinamas kaip tarpinė grandis tarp pasitenkinimo gyvenimu ir pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis.

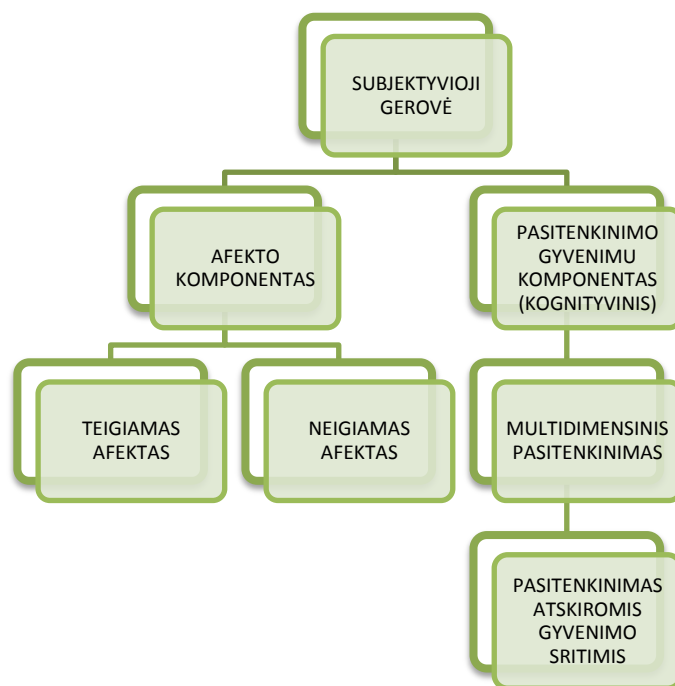
Afekto komponento vidinę struktūrą sudaro teigiamas ir neigiamas afektas. Teigiamas afektas žymi malonias nuotaikas ir emocijas, tokias kaip, pavyzdžiui, džiaugsmas ir meilė. Teigiamas afektas yra subjektyviosios gerovės dalis, kadangi išreiškia asmens reakcijas į įvykius, kurie rodo, kad gyvenimas vyksta norima linkme. Pagrindinės teigiamo afekto kategorijos yra mažas susijaudinimas (pvz., pasitenkinimas), vidutinis susijaudinimas (pvz., malonumas) ir didelis susijaudinimas (pvz., euforija). Teigiamas afektas gali apimti pozityvias reakcijas į kitus asmenis, į asmens veiklą arba bendras pozityvias nuotaikas. Verta akcentuoti skirtumą tarp emocijų ir nuotaikos. U. Schimmack ir kt. (2008) teigia, kad emocijos yra retos ir sukeltos įvykių. Pozityvių emocijų laikas neriboja negatyvių emocijų laiko, o nuotaikos yra labiau ilgalaikis ir bendresnis reiškinys. S. P. Robbins (2003) dar aiškiau formuluoja emocijų ir nuotaikos apibrėžimus. Emocijos – tai intensyvūs jausmai, nukreipti į objektą, o nuotaikos – ne tokie intensyvūs jausmai, neturintys kontekstinio stimulo.

Neigiamas afektas, kaip teigia E. Diener (2006), žymi nuotaikas ir emocijas, kurios susiklosto dėl nemalonios įvairių gyvenimo sričių patirties. Pagrindinės neigiamo afekto formos yra pyktis, liūdesys, nerimas, stresas, frustracija, kaltė, gėda ir pavydas. Neigiamos emocijos gyvenime yra neišvengiamos ir net būtinos efektyviam gyvenimui, tačiau dažnos ir užsitęsios neigiamos nuotaikos ir emocijos rodo, kad gyvenimas vyksta bloga linkme. Kaip atskirą subjektyviosios gerovės komponentą autorius išskiria pasitenkinimo gyvenimu sąvoką, kuri išreiškia žmogaus vertinimus, daromus savo gyvenimo kaip visumos atžvilgiu tam tikru laiko momentu arba gyvenimu nuo gimimo. Ši sąvoka apibendrina įvairias gyvenimo sritis.

Du pagrindiniai subjektyviosios gerovės komponentai skiriasi pagal savo stabilumą. Anot M. Eif (2008), kognityvinis subjektyviosios gerovės komponentas pasižymi didesniu stabilumu nei afekto komponentas. M. Eid (2008) išskiria dar vieną subjektyviosios gerovės aspektą – laiko ribas. Pagal tai subjektyvioji gerovė gali būti apibūdinta kaip momentinė būseną, kaip bruožas ir kaip atvejo specifikos nulemta. Subjektyviosios gerovės momentinė būseną charakterizuoja subjektyviosios gerovės būseną tam tikru laiko momentu, t. y. ta visuminė subjektyvioji gerovė, kurią konkretus individas jaučia konkretų laiko momentą. Subjektyvioji gerovė kaip bruožas apibūdina stabilų subjektyviosios gerovės komponentą, kuris nepriklauso nuo konkrečių gyvenimo situacijų įtakos. Atvejo specifikos subjektyvioji gerovė turėtų būti suprasta kaip momentinė deviacija nuo subjektyviosios gerovės bruožo dėl individo sąveikos su situacija. Momentinė subjektyviosios gerovės pusė apima subjektyviają gerovę kaip bruožą bei subjektyviają gerovę, nulemtą atvejo specifikos

R. Veenhoven (2008), panašiai kaip ir E. Diener (2006), išskiria du subjektyviosios gerovės komponentus: afekto reakcijas ir kognityvinius vertinimus. Skirtumų tarp Veenhoven ir Diener idėjų atsiranda aiškinant *pasitenkinimo gyvenimu* sąvoką. Anot Veenhoven (2008), *pasitenkinimo gyvenimu* sąvoka apima ne tik kognityvinius vertinimus, bet ir afekto reakcijas,

t. y. individo savo gyvenimo vertinimas bei jausmai ir emocijos yra neatsiejamai susiję tarpusavyje. Todėl autorius pripažįsta, kad jo vartojama sąvoka *visuminė laimė* yra subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo gyvenimu sinonimas. Galima teigti, kad tiek E. Diener, tiek ir R. Veenhoven interpretacijos iš esmės nesiskiria. E. Diener tyrimų tradicijoje subjektyvioji gerovė (angl. *subjective well-being*) gali būti prilyginama R. Veenhoven visuminės laimės arba dažnai vadinamai tiesiog *laimės* sąvokai (angl. *overall happiness* arba *happiness*). Abiejose tradicijose yra išskiriamos panašios struktūrinės dalys. Jau minėtos E. Diener subjektyviosios gerovės dalys – afekto reakcijos ir pasitenkinimas gyvenimu (angl. *affect* ir *life satisfaction*) R. Veenhoven tradicijoje (žr. Veenhoven, *World database of happiness*) gali būti prilyginamos hedoniniam afekto lygmeniui ir pasitenkinimui (angl. *hedonic level of affect* ir *contentment*). Šių labiau pavadinimų nei esmės skirtumus tikriausiai galima paaiškinti abiejų tyrėjų savarankiškumu vystant šios srities tyrimus. Be to, nereikia pamiršti, kad autoriai dirbo skirtinguose žemynuose: E. Diener – Šiaurės Amerikoje, o R. Veenhoven – Europoje. Kai kurie autoriai, pvz., R. M. Biswas-Diener (2008), *subjektyviosios gerovės* ir *laimės* sąvokas vartoja kaip sinonimus, kaitaliodami tame pačiame tekste vietomis. Tačiau yra ir autorių, pvz., K. Stefanson (2008, p. 1–17), kuris sąvoką subjektyvioji *gerovė* vartoja kognityviniams vertinimams apibūdinti, o sąvoką *laimė* – afektiniams vertinimams nusakyti. Grafiškai subjektyviosios gerovės struktūrą galima pavaizduoti schema (1.2 pav.), kuri rodo, kad subjektyviosios gerovės afekto komponentas pasižymi horizontalia struktūra, apimančia teigiamą ir neigiamą afektus, o subjektyviosios gerovės pasitenkinimo gyvenimu komponentas pasižymi vertikalia struktūra, apimančia daugiadimensį pasitenkinimą ir smulkiausią sudedamąją dalį – pasitenkinimą atskiriomis gyvenimo sritimis.

1.2 pav. Subjektyviosios gerovės struktūra.

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Diener, 2006; Pavot, 2008

R. Veenhoven (2008), nagrinėdamas subjektyviosios gerovės terminą, išskiria du požiūrius. Pirmąjį, sociologijoje vyraujantį, požiūrį autorius apibūdina pagal tris požymius. Pirmia, nemažai sociologų, nagrinėdami subjektyviają gerovę, terminui priskiria neigiamas būsenas, tokias kaip anomija, susvetimėjimas, subjektyvus skurdas. Antra, sociologai dažniausiai terminą apibūdina specifiškiau, t. y. ne tik apibūdina, kaip individas jaučiasi, bet ir ką jaučia. Pavyzdžiui, anomija yra nepasitenkinimas moraliniu visuomenės klimatu. Susvetimėjimas yra jausmas, kad individas yra valdomas sistemos, kurioje jis nedalyvauja. Trečia, šio požiūrio ypatybė yra ta, kad *subjektyvumo* terminas nurodo ne tik kaip ir ką individas jaučia, bet ir kodėl individas taip jaučiasi. Pavyzdžiui, anomija yra ne tik proto būseną, bet ir reakcija į vertybinį visuomenės nuopuolį. Kitas požiūris, anot autoriaus, yra kilęs iš J. Bentham tradicijos, kurioje subjektyvioji gerovė yra apibrėžiama kaip „suma malonumų ir skausmų“. Antrasis požiūris, kuris iš esmės bus nagrinėjamas šiame darbe, skiriasi nuo pirmojo tuo, kad yra bendresnis už

pirmąjį, kadangi neakcentuoja atskirų neigiamų moralinių visuomenės būsenų, jų paplitimo, o pateikia visuminį pasitenkinimo gyvenimu vertinimą.

Kai kurie autoriai, pavyzdžiui, B. Headey ir M. Wooden (2003), savo tyrimuose išskiria ne tik *subjektyviosios gerovės*, bet ir *subjektyviosios negerovės* sąvoką. Pabrėžia, kad tai yra dvi skirtingos dimensijos, o ne tos pačios dimensijos priešybės, subjektyviai gerovei priskirdami teigiamus vertinimus ir teigiamas afekto reakcijas, o subjektyviai negerovei – neigiamus vertinimus ir neigiamas afekto reakcijas.

Be to, subjektyviosios gerovės samprata yra taikoma konstruojant vadinamuosius daugiadimensius gerovės indeksus, kuriuose yra derinama subjektyvioji ir objektyvioji gerovės. Šie indeksai pradėti fiksuoti XX a. pabaigoje, tačiau labiausiai išpopuliarėjo XXI a. pradžioje. Pavyzdžiui, Bendrosios nacionalinės laimės indekso (angl. *Gross National Happiness*) idėja buvo pasiūlyta XX a. 8-ajame dešimtmetyje; Jūsų geresnio gyvenimo indeksas (angl. *Your Better Life Index*) pradėtas fiksuoti nuo 2011 m.; Laimingos planetos indeksas (angl. *Happy Planet Index*) pradėtas taikyti nuo 2006 m.; *Legatum* klestėjimo indeksas (angl. *Legatum Prosperity Index*) nustatomas nuo 2010 m.

Teorinė subjektyviosios gerovės struktūra yra taikoma empiriniuose tyrimuose, tokiuose kaip *Europos vertybių tyrimas*, *Europos socialinis tyrimas*, *Gallup* tyrimas, *Eurobarometro* apklausos. Detaliau šių organizacijų vykdomuose tyrimuose subjektyviosios gerovės struktūros taikymo bruožai ir vertinimo skalės yra paaiškintos disertacinio tyrimo empirinėje dalyje.

Šiame disertaciniame tyrime dėl duomenų bazių ribotumo bus nagrinėjami ne visi subjektyviosios gerovės struktūriniai elementai. Bus apsiribota dviem pagrindiniais komponentais – pasitenkinimu gyvenimu ir afektu. Disertaciniame tyrime nebus nagrinėjamos, viena vertus, smulkesnės subjektyviosios gerovės struktūrinės dalys, tokios kaip teigiamas afektas, neigiamas afektas, daugiadimensis pasitenkinimas ir pasitenkinimas atskiromis gyvenimo sritimis, o kita vertus, pats bendriausias subjektyviosios gerovės

vertinimas – gerovės išreiškimas vienu skaičiumi. Kaip rodo esamų tyrimų praktika (pvz., Stefanson, 2008), šių dviejų komponentų vertinimas yra pakankamas subjektyviosios gerovės dėsningumams visuomenėje atskleisti.

1.4 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SĄVEIKŲ TIPAI

Ankstesniuose poskyriuose nagrinėjant gerovės klausimus, remiantis esamais gerovės tyrimais, buvo nustatyta darbo teorinė prieiga, pagal kurią objektyvioji gerovė yra subjektyviosios gerovės veiksnys, o subjektyvioji gerovė yra objektyviosios gerovės pasekmė. Kitaip tariant, buvo padaryta išvada, kad subjektyvioji ir objektyvioji gerovės iš esmės yra viena nuo kitos priklausomos gerovės pusės, nors ir turinčios tam tikrą autonomijos laipsnį viena kitos atžvilgiu. Taip pat pasirinkta prieiga buvo konstatuota, kad objektyvioji gerovė yra pirminė subjektyviosios gerovės atžvilgiu, nors neatmesta galimybė, kad ir subjektyvioji gerovė gali daryti poveikį objektyviajai gerovei ir kad egzistuoja tam tikri asmenybės bruožai, kurie taip pat gali daryti įtaką individo subjektyviajai gerovei. Taip pat, nagrinėjant *subjektyviosios gerovės* sąvoką, buvo išskirta *pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis* sąvoka, kuri yra sąvoka tarpininkė tarp objektyviosios gerovės ir pasitenkinimo gyvenimu. Šiame poskyryje bus apibūdintas platesnis subjektyviosios ir objektyviosios gerovių sąveikos kontekstas, leisiantis aiškiau suvokti empirinės dalies rezultatų prasmę. Pristatant šias subjektyviosios gerovės sąveikas bus vadovaujamasi U. Schimmack (2008) pasiūlyto skirstymo, išskiriant trejopas subjektyviosios gerovės sąveikas: pasitenkinimo gyvenimu ir pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis sąveika, teigiamo ir neigiamo afekto sąveika, sąveika tarp pasitenkinimo gyvenimu ir afekto. Šios sąveikos istoriškai buvo pradėtos nagrinėti N. Bradburn (1969) ir E. Diener (1984).

1.4.1 Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo gyvenimu ir pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis sąveika

Pasitenkinimo gyvenimu ir išorės sąlygų sąveikos nagrinėjimas skatina šios sąveikos krypties konceptualizavimą. Išorės sąlygos buvo nagrinėjamos per pasitenkinimą atskiromis gyvenimo sritimis. Anksčiausiai pasitenkinimo gyvenimu ir pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis sąveikos kryptį pradėjo tirti E. Diener (1984), B. Heady ir kt. (1991). Pasitenkinimas gyvenimu ir pasitenkinimas atskiromis gyvenimo sritimis yra tarpusavyje susiję dalykai. Be to, ši sąveika gali būti dvejopa: aukštyneigė (angl. *bottom-up*) ir žemyneigė (angl. *top-down*). Aukštyneigę sąveiką reikėtų suprasti taip: pasitenkinimas atskirose gyvenimo srityse (pasitenkinimas darbu, šeima, kaimynyste ir pan.) lemia bendrąjį pasitenkinimą gyvenimu. Žemyneigę sąveiką reikėtų suprasti taip: bendras pasitenkinimas gyvenimu lemia pasitenkinimą atskirose jo srityse (Diener, 2008; Schimmack, 2008; Pavot, 2008; Heady, 1991; Lucas, 2004). I. Galinha ir J. L. Pais-Ribeiro (2011) siūlo išskirti ir integracinės sąveikos tipą. Šį tipą autoriai apibūdina skirstydami tyrimus chronologiškai į tris etapus. Pirmąjį etapą, kai vyravo aukštyneigis požiūris į subjektyviąją gerovę. Antrąjį etapą, kai vyravo žemyneigis požiūris. Ir galiausiai suvienijantį šiuos abu požiūrius trečiąjį etapą, kuris vadinamas integraciniu.

U. Schimmack (2008) išskiria paprastą ir išvystytą žemyneigės sąveikos interpretacijas. Paprastoji interpretacija remiasi dviem prielaidomis. Pirmą, stiprią koreliaciją tarp kintamųjų, apibūdinančių pasitenkinimą atskirose gyvenimo srityse, kitaip tariant, apibūdinant tą patį daroma prielaida, kad apklausiamo asmens pasitenkinimas atskirose gyvenimo srityse bus vienodas. Antra, koreliacija tarp visuminio pasitenkinimo gyvenimu ir pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis yra vienoda.

Šią autoriaus pateiktą paprastą žemyneigės sąveikos interpretaciją galima iliustruoti skaitmeniniu pavyzdžiu. Galime tarti, kad jeigu pasitenkinimas gyvenimo sritimi A1 pagal 10 balų skalę yra lygus 7 balams, tai pasitenkinimas gyvenimo sritimi A2 irgi bus lygus 7 balams, taip pat An bus lygus 7 balams.

Pavyzdžiui, apskaičiavus 50-ies asmenų grupės tiesinės koreliacijos koeficientą tarp kintamųjų A1, A2 ir An, bus gautas labai stiprus tiesinės koreliacijos koeficientas. Visi kintamieji nuo A1 iki An tarpusavyje turi smarkiai koreliuoti, kadangi visuminis pasitenkinimas gyvenimu vienodai smarkiai daro įtaką pasitenkinimui visomis gyvenimo sritimis. Tačiau U. Schimmack (2008), apžvelgęs empirinį Andrews ir Withey (1976) tyrimą, daro išvadą, kad koreliacijos reikšmės tarp atskirų gyvenimo sričių varijuoja nuo silpnos iki vidutinės, o aptardamas B. Headey ir kt. (1984) tyrimą mokslininkas teigia, kad išaugęs pasitenkinimas vienomis sritimis mažina pasitenkinimą kitomis.

Iliustruojant antrąją paprastosios žemyneigės sąveikos prielaidą, galime tarti, kad visuminio pasitenkinimo gyvenimu reikšmė yra lygi 8 balams, o pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis, išreikšto kintamaisiais nuo A1 iki An, reikšmės lygios 7 balams. Tokiu atveju koreliacija apskaičiuota tarp pasitenkinimo gyvenimu ir pasitenkinimo sritimi bus labai stipri. Tačiau empirinis tyrimas, atliktas U. Schimmack ir kt. (2002), kaip cituota Schimmack (2008, p. 102), neigia tokią priklausomybę. Stebint duomenis, nustatyta, kad visuminis pasitenkinimas gyvenimu smarkiau koreliuoja su pasitenkinimu svarbesnėmis gyvenimo sritimis nei su pasitenkinimu ne tokiomis svarbiomis gyvenimo sritimis.

Išvystytoje žemyneigės sąveikos interpretacijoje, neigiant paprastos žemyneigės sąveikos pirmąją prielaidą, pabrėžiama, kad pasitenkinimui atskiromis gyvenimo sritimis įtaką daro tos srities specifiniai veiksniai, todėl pasitenkinimas įvairiomis gyvenimo sritimis gali skirtis. Neigiant antrąją paprastosios žemyneigės sąveikos prielaidą, akcentuojama, kad pasitenkinimas visuminiu gyvenimu didesnę įtaką daro svarbioms gyvenimo sritims nei ne tokioms svarbioms.

U. Schimmack (2008) pateikia tris pasitenkinimo gyvenimu ir pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis sąveikos vertinimo metodus: iliuzinį savęs suvokimą, panašumo metodą ir tiesioginį tyrimo metodą. Aprašant aukštyneigę sąveiką, iškyla klausimas, kas lemia pasitenkinimo

gyvenimu individualius skirtumus, jeigu negalima remtis prielaidomis, kad juos lemia pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis skirtumai ar asmenybės skirtumai, ar vertinimo metodas. Kitais žodžiais, kaip žemyneigės sąveikos kontekste galima paaiškinti, kodėl vienu žmonių pasitenkinimas visuminiu gyvenimu yra aukštesnis nei kitų. Labiausiai paplitusi hipotezė yra iliuzinis savęs suvokimas (Taylor ir Brown, 1988, kaip cituota Schimmack, 2008). Ši hipotezė susiduria su iliuzijų matavimo problema (Colvin ir Block, 1994, kaip cituota Schimmack, 2008). Spręsdami šią problemą, Scimmack ir Sidhu (2006, kaip cituota Schimmack, 2008) pasiūlė tendencingumo suvokiant save metodą. Šio metodo esmė, kad tendencingumas gali būti įvertintas pagal savęs suvokimo ir objektyvių charakteristikų lyginimą. Labai svarbi šio metodo charakteristika yra ta, kad tendencingumas turi būti vertinamas ne bendro pasitenkinimo gyvenimu ir objektyvių charakteristikų, o daugelio gyvenimo sričių ir objektyvių charakteristikų atveju. Gyvenimo sritys turi būti nepriklausomos viena nuo kitos. Darant prielaidą, kad tendencingumas koreliuoja su daugeliu nepriklausomų sričių, galima teigti, kad tas tendencingumas bus ir visuminio pasitenkinimo gyvenimu atveju. Matematiškai tai vertinama taikant regresinį modelį. Tendencingumas gali būti išreiškiamas skirtumu tarp pasitenkinimo, prognozuoto pagal regresijos modelį, ir realaus pasitenkinimo. Individualūs skirtumai yra matematiškai standartizuojami. R. Lucas (2004) aukštyneigę sąveiką akcentuoja dviem būdais. Pirma, laimingi žmonės teigia turintys aukštą subjektyviąją gerovę visose gyvenimo srityse, net kai jos, objektyviai žiūrint, yra blogos. Antra, laimingi žmonės dažniau patiria gerus įvykius, t. y. aukšta subjektyvioji gerovė skatina objektyvias sąlygas susidėlioti ją skatinančia linkme. Trečia, individai labai retai, darydami išvadas apie subjektyviąją gerovę, remiasi išsamia savo gyvenimo įvykių bei situacijų analize, o dažnai pasitelkia euristiką. Momento nuotaika lemia respondentų išvadas.

Anot Schimmack (2008), aukštyneigės sąveikos egzistavimu galima įsitikinti taikant abipusio panašumo metodą. Pavyzdžiui, studijuojant

subjektyviosios gerovės panašumus dvynių atveju, galima įsitikinti genetinio veiksnio svarba subjektyviajai gerovei. Tuo tarpu tiriant asmenų, gyvenančių panašioje aplinkoje, abipusį panašumą, galima vertinti aplinkos įtaką subjektyviajai gerovei. Kitas metodas aukštyneigėi sąveikai nustatyti yra tiesioginis tyrimas. Pavyzdžiui, Schimmack ir kt. (2002, kaip cituota Schimmack, 2008) tyrinėjo, ką respondentai manė, galvodami apie subjektyvųjį pasitenkinimą gyvenimu, darydami prielaidą, kad galvojimas apie svarbias gyvenimo sritis gali turėti reikšmingos įtakos visuminio pasitenkinimo gyvenimu vertinimams. Tyrimo rezultatai patvirtina šią prielaidą. Buvo rasta stipri ir statistiškai reikšminga koreliacija tarp pasitenkinimo svarbia gyvenimo sritimi ir visuminiu pasitenkinimu gyvenimu. Tuo tarpu koreliacija buvo silpna, kai buvo tiriamas visuminio pasitenkinimo gyvenimu ryšys su srities pasitenkinimu.

M. Eid (2008) siūlo taikyti daugialypį Rasch modelį, nustatant žemyneiges ir aukštyneiges sąveikas. Taikant šį modelį galima išskirti grupes pagal konkrečios sąveikos vyravimą, t. y. grupę, kurią sudaro individai, kurių subjektyviajai gerovei didelę įtaką turi žemyneigė sąveika, ir grupę individų, kuriems reikšmingą įtaką turi aukštyneigė sąveika. Jeigu tyrimais nustatoma, kad tam tikrai individų grupei reikia santykinai nedidelio latentinio pasitenkinimo gyvenimu, norint išreikšti pasitenkinimą gyvenimu kaip visuma, tačiau didelio latentinio pasitenkinimo lygio, reiškiant pasitenkinimą atskiomis gyvenimo sritimis, tai galima daryti išvadą apie žemyneigę sąveiką. Priešingai, jeigu individui reikia aukšto latentinio pasitenkinimo gyvenimu, išreiškiant pasitenkinimą gyvenimu kaip visuma, tačiau nedidelio latentinio pasitenkinimo gyvenimu, reiškiant pasitenkinimą atskiomis gyvenimo sritimis, tai galima daryti išvadą apie aukštyneigę sąveiką.

Apibendrinant pasitenkinimo gyvenimu ir pasitenkinimo atskiomis gyvenimo sritimis sąveikų ištirtumą, galima daryti išvadą, kad dauguma tyrimų, pavyzdžiui, I C. Galinha ir J. L. Pais-Ribeiro (2011), U. Schimmack (2008), R. Lucas (2004), G. J. Feist ir kt. (1995), teigia, kad individo

pasitenkinimą gyvenimu galima paaiškinti tiek aukštyneigėmis, tiek ir žemyneigėmis sąveikomis. Individo pasitenkinimą gyvenimu, viena vertus, lemia objektyvios išorinės sąlygos. Šį poveikį pasitenkinimui gyvenimu objektyvios išorinės sąlygos daro per poveikį pasitenkinimui atskiromis gyvenimo sritimis. Kita vertus, individo bendras pasitenkinimas gyvenimu lemia tai, kaip individas vertina savo gyvenimą atskirose srityse: darbas, šeima, finansinė situacija ir kt. Kaip minėta, yra įvairių aiškinimų, kas lemia bendrą pasitenkinimą gyvenimu, kuris daro poveikį atskirų gyvenimo sričių vertinimams. Labiausiai įtikinama versija yra ta, kad bendrą pasitenkinimą gyvenimu lemia asmenybės bruožai, kurie yra iš dalies genetiškai įgauti, o iš dalies įgyti. Asmenybės bruožų poveikio subjektyviajai gerovei ištirtumas bus nagrinėjamas kitame šio darbo poskyryje.

1.4.2 Subjektyviosios gerovės afekto komponento sąveikos

Teigiamo ir neigiamo afekto sąveikos yra viena iš svarbiausių subjektyviosios gerovės tyrinėjimo temų. Daugelis autorių pripažįsta, kad teigiamas ir neigiamas afektas yra du skirtingi reiškiniai, apibūdinami skirtingo pobūdžio emocijomis ir nuotaikomis. Vienas pirmųjų, pradėjusių tyrinėti afektų sąveikas, buvo N. Bradburn (1969). Pagrindinę šių tyrimų problemą galima išreikšti klausimu, ar teigiamas ir neigiamas afektas yra nepriklausomi, ar atvirkščiai, šie du afekto tipai yra priešingos bipoliarinio modelio pusės, t. y. teigiamas afektas daro poveikį neigiamam afektui, o neigiamas teigiamam.

N. Bradburn (1969) tyrimo išvados rodo, kad teigiamas ir neigiamas afektai yra nepriklausomi vienas nuo kito. Nepriklausomumas autoriaus siūlomoje teorinėje struktūroje nereiškia, kad šie du afekto tipai vyksta tuo pačiu metu arba kad žmonės iš teigiamo afekto pereina į neigiamą afektą, ir atvirkščiai, iš neigiamo į teigiamą tam tikra cikliška tvarka. Teigiamo ir neigiamo afekto nepriklausomumas reiškia, kad per tam tikrą laikotarpį individas gali patirti įvairių emocijų ir kad šios emocijos nėra viena su kita kažkaip susijusios. Kitaip tariant, informacija apie teigiamo afekto lygį

neleidžia prognozuoti neigiamo afekto lygio. M. D. Goldstein ir M. J. Strube (1994) palyginti su N. Bradburn (1969) žengia žingsnį į priekį teigdami, kad teigiamas ir neigiamas afektai yra nepriklausomi vienas nuo kito ne tik tam tikrą laikotarpį, bet ir kiekvieną momentą – situaciją, t. y. kad teigiamas ir neigiamas afektai gali būti patirti tuo pačiu metu. U. Schimmack (2008), vystydamas šią diskusiją, akcentuoja skirtumą tarp emocijų ir nuotaikos. Anot autoriaus, struktūriniam nepriklausomumui turi įtakos tai, kaip interpretuojamas afektas. Jeigu afekto reikšmė yra prilyginama emocijai, tai laikas, kai yra patiriamos teigiamos emocijos, nereikšmingai riboja laiką, kai yra patiriamos neigiamos emocijos. Emociniai epizodai yra reti ir sukeliama įvykių. Nuotaikos yra ilgalaikiškesnės nei emocijos. Teigiamos nuotaikos buvimo laikas riboja neigiamos nuotaikos buvimo laiką. Teigiamo ir neigiamo afektų interpretacija kaip emocijų, o ne kaip nuotaikų, leidžia daryti išvadą apie struktūrinį teigiamo ir neigiamo afektų nepriklausomumą. Savo ruožtu afektų interpretacija kaip nuotaikų sukelia neigiamą koreliaciją tarp teigiamo ir neigiamo afektų. Be to, anot autoriaus, yra svarbu išskirti struktūrinę ir momentinę nepriklausomybę. Teigiamas ir neigiamas afektai gali būti nepriklausomi ilgą laiką, tačiau priklausomi atskiru laiko momentu. Imant laiko perspektyvą, dvi priešingos emocijos gali riboti viena kitą atskiru laiko momentu, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje gali būti daugiau ir vienos, ir kitos emocijos. Pavyzdžiui, meilė ir neapykanta gali riboti viena kitą tam tikru momentu, tačiau ilgesnėje laiko perspektyvoje vienas individas gali patirti daugiau meilės ir neapykantos nei kitas. Yra atlikta studijų (pvz., Mellers ir Cacioppo, 2004, kaip cituota Schimmack, 2008), kurios parodo, kad dalyviai apibūdino teigiamą ir neigiamą afektus apie tą patį reiškinį, tačiau tiek teigiamo, tiek ir neigiamo afekto intensyvumas svyravo nuo vidutinio iki žemo. U. Schimmack (2008) mini autorių E. Diener ir A. Iran-Nejad (1986) tyrimą, kuriame buvo pasiūlytas neurobiologinis modelis, aiškinantis šį procesą. Šis modelis tiek teigiamą, tiek ir neigiamą afektus pagrindžia skirtingais neurobiologiniais procesais, tačiau momentinis vieno afekto aktyvavimas

momentiškai slopina kitą afektą. Anot U. Schimmack (2008), dėmesio paskirstymas tarp teigiamo ir neigiamo afektų neleidžia pasiekti intensyvumo maksimumo tiek vieno, tiek ir kito afekto atveju. Be to, galima objektyviai teigti, kad teigiamą ir neigiamą afektus sukelia skirtingos priežastys. Trumpalaikę – situacinę – priklausomybę tarp teigiamo ir neigiamo afektų atskleidžia ir Y. Lim ir kt. (2010) atliktas tyrimas.

U. Schimmack (2008), remdamasis N. Bradburn (1969) ir kitais tyrimais atskleista nepriklausomybę tarp struktūrinių afekto dalių, tai apibūdino kaip reiškinį, turintį tris savybes: teigiamo afekto aspektai tarpusavyje koreliuoja teigiamai, neigiamo afekto aspektai tarpusavyje koreliuoja teigiamai, teigiamų ir neigiamų afektų aspektai vieni su kitais nekoreliuoja.

Taigi galima teigti, kad vyrauja požiūris, kad teigiamas ir neigiamas afektai yra struktūriškai nepriklausomi reiškiniai, nors ir daromos išlygos laiko, situacijų ir psichologinių procesų prasme (Bradburn, 1969; Shimmack, 2008; Goldstein ir Strube, 1994; Schmukle ir Egloff, 2002; Lim ir kt., 2010; Rafaeli ir Revelle, 2006). Tačiau yra ir autorių, kurie neigia šių struktūrinių dalių nepriklausomumą (Green ir Salovey, 1994; Russell ir Carroll, 1999). Šio darbo empirinėje analizėje afektas nėra skirstomas į teigiamą ir neigiamą, o vertinamas kaip visuma.

1.4.3 Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo gyvenimu ir afekto komponentų sąveika

Anot U. Shimmack (2008), įvairių tyrimų duomenimis kognityvinis ir afektinis subjektyviosios gerovės komponentai tarpusavyje koreliuoja. Koreliacijos empirinių tyrimų rezultatai svyruoja nuo 0,1 iki 0,8. L. Kööts-Ausmees ir kt. (2013), atlikę Europos socialinio tyrimo duomenų bazės analizę, padarė išvadas apie subjektyviosios gerovės afekto ir pasitenkinimo komponentų tarpusavio priklausomybę. Idealių koreliacijų tarp kognityvinio ir afektinio komponentų nebuvimą Schimmack (2008, p. 116) aiškina Suh ir kt. (1998) pateiktos sąveikos tarp šių komponentų teorija. Žmonės, vertindami

savo visuminį pasitenkinimą gyvenimu, iš dalies remiasi afektiniu komponentu bei iš dalies kita informacija, pavyzdžiui, kultūrinėmis visuomenės normomis bei pasitenkinimu atskira gyvenimo sritimi. Todėl šiuo pažiūriu yra pagrįstas Veenhoven (2008, p. 45) siekis pasitenkinimą gyvenimu prilyginti subjektyviajai gerovei.

1.5 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS POKYČIUS ir STABILUMĄ AIŠKINANČIOS TEORIJOS

Iki šiol rašant apie subjektyviają gerovę buvo labiau akcentuojami išoriniai subjektyviosios gerovės veiksniai. Buvo pabrėžiama, kad objektyvioji gerovė lemia subjektyviają gerovę. Tačiau būtų klaidinga tai suabsoliutinti ir manyti, kad išoriniai veiksniai yra vieninteliai, lemiantys subjektyviosios gerovės lygį. Teigti, kad tik išoriniai subjektyviosios gerovės veiksniai lemia subjektyviosios gerovės lygį būtų tas pat, kas pripažinti, jog visi individai yra tapačiai sukonstruotos mašinos, automatiškai vienodai reaguojančios į išorės sąlygų poveikį, ir teigti, kad nėra jokių asmenybinių subjektyviosios ir objektyviosios gerovės sąveikos ypatybių. Kaip rodo subjektyviosios gerovės tyrimai ir teorijos, kurie bus apibūdinti šiame poskyryje, subjektyviosios gerovės formavimasis – tai kompleksinis procesas, kuriame išoriniai veiksniai, darydami poveikį subjektyviajai gerovei, yra modifikuoti individo sąmonės asmenybės bruožų. Asmenybės bruožų poveikis subjektyviajai gerovei pasireiškia per jau esamos objektyviosios gerovės individo vertinimus, kurie gali turėti pozityvumo arba negatyvumo tendenciją. Kitas vidinių subjektyviosios gerovės veiksnių elementas yra individo sumanumas transformuoti savo objektyviają gerovę, siekiant jos pozityvesnio poveikio jo subjektyviajai gerovei. Šis elementas yra mažiau akcentuojamas subjektyviosios gerovės tyrimuose. Be to, individas adaptaciniais sąmonės procesais prisitaiko prie pakitusios išorinės aplinkos, jo subjektyviosios gerovės lygiui stabilizuojantis tam tikrame, asmenybės bruožų nulemtame,

lygmenyje. Šiame poskyryje bus nagrinėjami šie trumpai paminėti procesai esamų subjektyviosios gerovės teorijų kontekste.

1.5.1 Subjektyvioji gerovė, asmenybės bruožai ir paveldimumas

Šiame poskyryje bus nagrinėjama trijų elementų – paveldimumo, asmenybės bruožų ir subjektyviosios gerovės – sąveika. Kaip minėta šio skyriaus įvade, subjektyviosios gerovės tema yra glaudžiai susijusi su asmenybės bruožų koncepcija. Be to, nagrinėjant asmenybės bruožus dažnai yra sprendžiama mokslinė problema, kiek šie asmenybės bruožai yra paveldėti ir kiek įgyti. Taip pat paveldimumo tema yra aktuali ir tiesioginio poveikio subjektyviajai gerovei prasme, t. y. paveldimumas kaip įgimta tendencija pasiekti tam tikrą subjektyviosios gerovės lygį. Paveldimumo poveikio asmenybės bruožams ir paveldimumo poveikio subjektyviajai gerovei temos subjektyviosios gerovės adaptacijos kontekste yra išeities taškas tokių reikšmingų subjektyviosios gerovės teorijų kaip homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija ir dinaminės pusiausvyros teorija. Šio poskyrio pagrindas yra esami sociologiniai-psichologiniai empiriniai tyrimai, kuriuose yra pateikiami empiriniai asmenybės bruožų, paveldimumo ir subjektyviosios gerovės sąveikos įrodymai. Šiame poskyryje jokių būdu nesiekama gilintis į žmogaus elgsenos paveldimumo teoriją, tačiau norima tik pateikti subjektyviosios gerovės tyrėjų darbo rezultatus subjektyviosios gerovės turimą ne tik išorinį elementą, susijusį su individo aplinka, bet ir vidinį, kuris, kaip rodo esamų tyrimų rezultatai, yra iš dalies paveldėtas, t. y. įgimtas.

Asmenybės bruožų poveikio subjektyviajai gerovei akcentuojančių teorijų ištakas reikėtų sieti su žinoma P. Brickman ir D. T. Campbell (1971) esė „Hedonic relativism and planning the good society“. (Hodeninis reliatyvizmas ir geros visuomenės planavimas) Autoriai įvedė terminą *hedoninis bėgimo takelis* (angl. *hedonic treadmill*), kurio esmė yra ta, kad visi subjektyviosios gerovės pokyčiai yra tik laikini svyravimai. Individai turi subjektyviosios gerovės bazinį lygį, prie kurio išaugusi ir sumažėjusi

subjektyvioji gerovė prisiderins. Autorių idėjos gana griežtos subjektyviosios gerovės prisitaikymo prie bazinio lygio atžvilgiu. Nuosaikesnės ir detalesnės teorijos buvo išvystytos vėliau. Pavyzdžiui, E. Diener ir kt. (2006) išvardija penkis teorijos papildymus, įtraukdami asmenybės bruožų, subjektyviosios gerovės struktūros ir reikšmingų bei nereikšmingų gyvenimo įvykių išvadas:

1. Bazinis subjektyviosios gerovės lygis nėra hedoniškai neutralus.
2. Skirtingų žmonių skirtingus subjektyviosios gerovės lygiai gali būti skirtingi priklausomai nuo jų temperamento.
3. Pavienis žmogus gali turėti daugialypį bazinį lygį, pvz., atskirai teigiamam afektui, atskirai neigiamam afektui ir atskirai pasitenkinimui gyvenimu.
4. Individų baziniai lygiai tam tikromis sąlygomis gali kisti.
5. Individai skiriasi pagal adaptaciją gyvenimo sąlygoms. Dėl gyvenimo įvykių kai kurių individų bazinis lygis gali pakisti, o kitų ne.

Panašios išvados darytos ir R. E. Lucas (2007) publikacijoje.

Asmenybės bruožų poveikis subjektyviajai gerovei yra įvertinamas ir nuoseklioje teorijoje, tokiose kaip Homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija (Cummins, 1998; 2000; 2003; 2010; Cummins ir Nistico, 2000) bei Dinaminės pusiausvyros teorija (Headey ir Wearing, 1989; Headey, 2006; 2007). Šių teorijų argumentacija glaudžiai susijusi su asmenybės psichologijos sąvokomis, tokiomis kaip Didžiojo penketo modelio asmenybės bruožų klasifikacija. Šio modelio taikymą subjektyviosios gerovės tyrimuose greičiausiai galima sieti su modelio įsitvirtinimu psichologijos moksle. Kaip teigia O. P. John ir kt. (2008), iki 9-ojo dešimtmečio pabaigos asmenybės psichologijos moksle buvo visa įvairovė asmenybės tipų skirstymo teorijų. Teorijų pliuralizmas, anot autoriaus, buvo neigiamas dalykas, nes dažnai skirtingos teorijos tais pačiais pavadinimais vadino skirtingas sąvokas arba tas pačias sąvokas vadino skirtingais pavadinimais. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje asmenybės psichologijos moksle buvo pasiektas konsensusas – bendra Didžiojo penketo teorija. Ši teorija nebuvo sukurta remiantis kuria nors teorine

perspektyva, bet išvesta iš žmonių kalboje natūraliai įsitvirtinusių terminų, kuriuos jie vartoja apibūdindami save ir kitus. Yra išskiriami tokie bruožai kaip ekstravertiškumas, sąmoningumas, nuolaidumas (sukalbamumas), neurotiškumas ir atvirumas naujovėms. Anot P. Costa ir R. McCrae, ekstravertiškumą sudaro tokie aspektai kaip draugiškumas, atkaklumas, aktyvumas, jaudulio siekimas, teigiamos emocijos, nuoširdumas. Nuolaidumą (sukalbamumą) sudaro tokie aspektai kaip kuklumas, pasitikėjimas, švelnumas, paklusnumas, tiesmukiškumas. Sąmoningumą sudaro tokie aspektai kaip tvarkingumas, orientacija į pasiekimus, pareigingumas, savidisciplina, kompetencija, apdairumas. Neurotiškumą sudaro tokie aspektai kaip nerimas, piktas priešiškas, depresija, nesaugumas, impulsyvumas, drovumas. Atvirumą naujovėms sudaro idėjos, estetika, fantazija, veiksmai, jausmai ir vertybės (1992, kaip cituojama O. P. John ir kt., 2008).

Aiškinant subjektyviają gerovę asmenybės bruožų kontekste, svarbi tema yra paveldimumas. Paveldimumo poveikis subjektyviajai gerovei gali pasireikšti per paveldimus asmenybės bruožus arba tiesiogiai kaip tam tikras įgimtas subjektyviosios gerovės lygis. Paveldimumo tema subjektyviosios gerovės tyrimuose yra labai kontroversiška. Nėra bendros nuomonės dėl paveldimumo reikšmės subjektyviosios gerovės lygiui. R. Lucas (2008) mini tyrimus, kurie tiek patvirtina, tiek ir paneigia reikšmingą paveldimumo poveikį asmenybės bruožams bei subjektyviajai gerovei: A. Tellegen ir kt. (1988), E. Roysamb ir kt. (2002), J. H. Stuble ir kt. (2005), R. Rieman ir kt. (1998), D. Lykken ir A. Tellegen (1996). Kaip teigia A. Tellegen ir kt. (1988), tiriant dvynius, apie 50 proc. variacijos asmenybės bruožuose gali būti paaiškinama paveldimumu. Šie paveldimi asmenybės bruožai yra apibūdinami kaip stabilūs. 50 proc. variacijos žmonių poelgiuose techniškai gali būti priskirti aplinkos poveikiui, tačiau tik nuo 20 iki 35 proc. šios variacijos yra stabilūs asmenybės bruožai, likusieji 15–30 proc. yra pereinamosios psichologinės būsenos. E. Roysamb ir kt. (2002), tirdami asmenybės bruožų paveldimumą, padarė išvadą, kad paveldimumas lemia 54 proc. asmenybės bruožų tarp moterų ir

45 proc. tarp vyrų. Ir tai iš esmės patvirtina A. Tellegen ir kt. (1988) išvadas. J. Stubbe ir kt. (2005), reaguodami į pernelyg didelį kiekį subjektyviosios gerovės tyrimų, kurie akcentuoja aplinkos poveikį, ir pernelyg mažą kiekį tyrimų, kurie akcentuoja paveldimumą, atliko 5 668 dvynių, registruotų Olandijos dvynių registre, pasitenkinimo gyvenimu tyrimą. Tyrimo rezultatai parodė, kad genetinis veiksnys vaidina svarbų vaidmenį lemiant pasitenkinimą gyvenimu. Kiekybiškai 38 proc. pasitenkinimo gyvenimu variacijos yra nulemta genetiškai. Likę 62 proc. yra nulemti nuolatinių ir atsitiktinių aplinkos veiksnių bei matavimo paklaidų. D. Lykken ir A. Tellegen (1996) akcentuoja lemiamą paveldimumo ir labai menką aplinkos poveikį subjektyviajai gerovei. Tokie išoriniai veiksniai kaip socioekonominis statusas, išsilavinimas, šeimos pajamos, vedybinis statusas, religingumas paaiškina tik iki 3 proc. visos variacijos. Tuo tarpu paveldimumas lemia apie 80 proc. visos variacijos. R. Rieman ir kt. (1998, kaip cituojama Lucas, 2008) paveldimumo ir subjektyviosios gerovės tyrimas išsiskiria tuo, kad paveldimumui yra teikiamas mažesnis vaidmuo nei aplinkos poveikiui. Autorių nuomone, paveldimumo įtaka trumpalaikėms nuotaikoms nėra labai reikšminga. Paveldimumo įtaka neigiamos nuotaikos variacijai svyruoja nuo 18 iki 19 proc., tuo tarpu teigiamos nuotaikos variacijai – nuo 11 iki 16 proc. Aplinkos poveikis neigiamai nuotaikai – nuo 31 iki 32 proc., tuo tarpu teigiamai nuotaikai – nuo 15 iki 18 proc.

Subjektyviosios gerovės stabilumas paremtas subjektyviosios gerovės lygio priklausomybe nuo asmenybės bruožų. R. Lucas (2008), diskutuodamas apie subjektyviosios gerovės stabilumą, remiasi Roberts ir Del Vecchio (2000) bei Epstein (1979) tyrimais. Autorius akcentuoja, kad čia didelį vaidmenį vaidina žemyneigis subjektyviosios gerovės mechanizmas. Pozityvesni asmenys turi tendenciją vertinti viską labiau teigiamai, o negatyvesni – labiau neigiamai. Verta detaliau apibūdinti šią teoriją pagrindžiančius tyrimus. B. Roberts ir W. Del Vecchio (2000), remdamiesi 152 longitudinalėmis studijomis, analizavo asmenybės bruožų stabilumo laike pokyčius. Jų išvados

yra tokios, kad vaikystėje stabilumo koeficientas yra 0,31. Studijų metais koeficientas yra 0,54. Pasiekus 30 metų, stabilumo koeficientas pasiekia 0,64. Amžiaus intervale nuo 50 iki 70 metų stabilumo koeficientas pasiekia 0,74. Taigi galima daryti išvadą, kad asmenybės bruožai yra gana stabilūs, pradedant studijų metais. S. Epstein (1979) tyrė 131 universiteto studentą. Tyrimo rezultatai parodė elgsenos įvairiose situacijose stabilumą. Elgsena buvo vertinama kaip objektyvi elgsena, kaip elgsena, atsiskleidusi saviataskaitose, ir kaip elgsena, atskleista kitų asmenų ataskaitose. M. Weisbuch ir kt. (2010), panašiai kaip ir B. Roberts ir W. Del Vecchio (2000), daro išvadą apie asmenybės bruožų stabilumą, tačiau skirtingai nuo pirmųjų, autoriai išskiria verbalinę ir neverbalinę elgseną. Teigia, kad neverbalinė elgsena pasižymi stabilumu skirtingais laiko momentais ir skirtingose situacijose, o verbalinė tokių požymių neturi. Išvados paremtos dviem tyrimais. Pirmojo tyrimo imtis 41 asmuo, o antrojo – 49. J. Conley (1985) atliko longitudinalinį asmenybės bruožų stabilumo tyrimą. Tyrimas vykdytas dviem laikotarpiais: 1935–1938 m. ir 1954–1955 m. Tyrimo rezultatai parodė, kad tokie bruožai kaip neurotiškumas, socialinė ekstraversija, impulsų valdymas pasižymėjo aukštais stabilumo lygiais.

Asmenybės bruožų paveldimumo ir stabilumo poveikį subjektyviajai gerovei galima pavaizduoti kaip sistemą. Apžvelgus tyrimus nekyla abejonių, kad paveldimumas daro poveikį subjektyviajai gerovei. Kokio stiprumo, tiksliai sunku pasakyti, nes remiantis esamais tyrimais gaunamas labai platus paveldimumo poveikio subjektyviai gerovei intervalas. Apytiksliai nuo 10 iki 80 proc. subjektyviosios gerovės variacijos galima paaiškinti genetiniais veiksniais. Šios išvados labai svarbios praktinės politikos priemonių požiūriu. Tarkime, jeigu galima daryti išvadą, kad žmogaus pasitenkinimas gyvenimu yra nulemtas išimtinai genetinių veiksnių, tai išorės priemonės subjektyviajai gerovei turės tik labai nedidelį poveikį, o jeigu daroma išvada, kad subjektyviąją gerovę daugiausia lemia išoriniai veiksniai, tai individo gyvenimo išorės sąlygų gerinimas turės lemiamą poveikį jo subjektyviajai

gerovei. Paveldimumo veiksnys gali daryti poveikį subjektyviajai gerovei tiesiogiai arba netiesiogiai. Tiesioginis poveikis pasireiškia kaip individo genetinis polinkis patirti teigiamus jausmus ir pozityviau vertinti savo padėtį. Tuo tarpu netiesioginis poveikis pasireiškia per genetiškai nulemtus asmenybės bruožus, kurie rodo bendrą individo požiūrį į gyvenimą ir šio požiūrio formuojamą elgseną, kuri lemia aukštesnę subjektyviają gerovę. Skirtumas tarp šių poveikių nėra labai ryškus, nes pozityvumas arba tam tikras subjektyvios gerovės lygis gali būti asmenybės tipo sudedamoji dalis. Toliau verta akcentuoti žmogaus sąmonės savybę, lemiančią subjektyviosios gerovės adaptaciją. Remiantis aukščiau išvardytomis publikacijomis, galima teigti, kad yra empirinis pagrindas manyti, jog tam tikrų gyvenimo įvykių atvejais tam tikroje laiko perspektyvoje subjektyvioji gerovė adaptuojasi baziniame, dažniausiai asmenybės bruožų nulemtame, lygyje. Tačiau yra tam tikros išlygos dėl įvykių pobūdžio, nes įvykus vieniems gyvenimo įvykiams adaptuojamasi santykinai greitai, o kiti turi ilgalaikes pasekmes.

Taigi remiantis empirinės analizės rezultatais, apibūdintais šiame poskyryje, galima teigti, kad, be išorės veiksnių, subjektyviajai gerovei neabejotinai daro poveikį ir vidiniai veiksniai, susiję su asmenybės bruožais. Šie asmenybės bruožai tam tikra dalimi yra paveldimi. Taip pat paveldimumas subjektyviosios gerovės lygiui daro ir tiesioginį poveikį kaip paveldėta tendencija turėti vienokį ar kitokį subjektyviosios gerovės lygį. Asmenybės bruožai ir paveldimumas kartu yra ir individo subjektyviosios gerovės stabilumo pagrindas, apie kurį, išorinės aplinkos veikiamas, svyruoja individo subjektyviosios gerovės lygis.

Taip pat verta akcentuoti, kad vidiniai subjektyviosios gerovės veiksniai yra svarbūs nagrinėjant subjektyviają gerovę mikrolygmenyje, arba kitaip – pavienių individų lygmenyje, kadangi individai skiriasi pagal asmenybės bruožus ir kitus vidinius veiksnius. Tuo tarpu makrolygmenyje, arba kitaip – atskirų šalių ir kitų darinių lygmenyje, individų asmeninės savybės išsilygina,

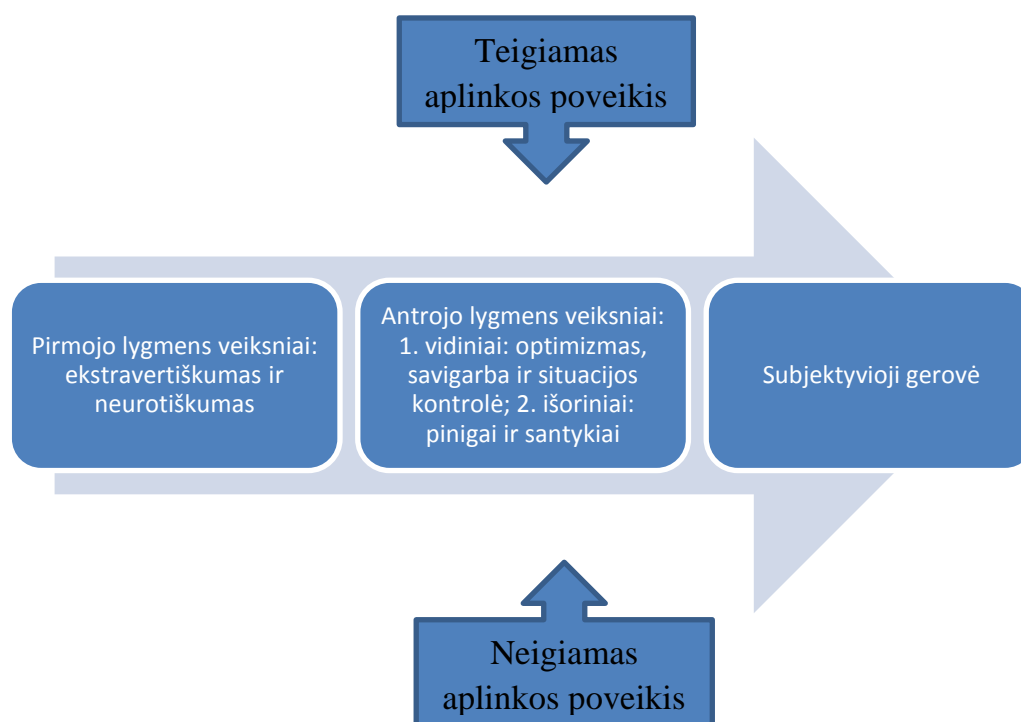
todėl lyginant atskiras šalis išryškėja išorinių subjektyviosios gerovės veiksnių poveikis.

1.5.2 Homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija

Šio poskyrio tikslas – paaiškinti homeostatinę subjektyviosios gerovės teoriją, subjektyviają gerovę aiškinančią kaip dinaminį procesą, kuriame sąveikauja vidiniai ir išoriniai subjektyviosios gerovės formavimosi procesai (1.3 pav.). Ši teorija yra žingsnis į priekį palyginti su statinėmis teorijomis, kuriose koreliaciniais-regresiniais metodais bandoma nustatyti, kokios išorinės priežastys daro poveikį subjektyviajai gerovei. Homeostatinės subjektyviosios gerovės teorijos autorius yra R. A. Cummins (1995; 1998; 2000; 2003; 2010; Cummins ir Nistico, 2000). Ši teorija remiasi subjektyviosios gerovės dalijimu į homeostatinę ir nehomeostatinę būsenas bei subjektyviosios gerovės dvigubu svyravimu: svyravimu iš homeostatinės į nehomeostatinę būseną ir svyravimu homeostatinės būsenos ribose. Teorija išskiria tai, kad svyravimus iš homeostatinės į nehomeostatinę būseną daugiausia lemia aplinkos ir vidinių bei išorinių jos poveikio slopintojų sąveika. Tuo tarpu homeostatinės būsenos svyravimus išreiškia įgimtos asmeninės savybės (ekstravertiškumas ir neurotiškumas).

Remiantis minėtomis R. A. Cummins publikacijomis, prasminga apibūdinti Homeostatinę subjektyviosios gerovės teoriją. Subjektyvioji gerovė dažniausiai yra vertinama Likerto skale, iš kurios respondantai pasirenka balą, rodantį subjektyviosios gerovės lygį. Pavyzdžiui, skalėje pasirenka balą nuo 1 iki 5, kur 1 balas reiškia, kad gerovė yra labai žema, o 5 balai reiškia maksimalią gerovę. Likerto skalėje gali būti skaičiuojami vadinamieji maksimumo skalės procentai. Maksimumo skalės procentai yra pasirinktos reikšmės santykis su aukščiausiu skalės skaičiumi. Pavyzdžiui, jeigu respondantas vertina savo gerovę 2 balais iš penkių, tai maksimumo skalės procentai $2/5 * 100$. Šitaip transformuoti duomenys gali būti palyginami, analizuojant įvairius tyrimus. Vakarų visuomenių atveju nustatytas toks

empirinis dėsniumas, pagal kurį vidutinė visuomenės subjektyvioji gerovė patenka į intervalą $75 \pm 2 \cdot 2,5$ %. Kur 75 % reiškia vidutinį vakarų visuomenių subjektyvų gyvenimo lygio vertinimą, o 2,5 % reiškia variaciją, išreikštą standartiniu nuokrypiu. *Normatyvinė subjektyviosios gerovės sfera* yra apibrėžiama kaip vidurkis, prie kurio pridedami ir atimami du standartiniai nuokrypiai, t. y. 70–80 %. Kitais žodžiais, subjektyvioji gerovė vidutiniškai yra palaikoma ties trim ketvirtadaliais nuo maksimalios gerovės. Procentinis dydis, lygus 70, homeostatinėje gerovės teorijoje atlieka svarbų vaidmenį, išreiškiant tą ribą, žemiau kurios subjektyviosios gerovės homeostazė yra pažeidžiama. Tai yra tas taškas, ties kuriuo aplinkos nepalankumas viršija asmens adaptacijos galimybes. Aibės ribose nuo 70 % iki 80 % subjektyviosios gerovės variacija yra nulemta labiau genetinių savybių.

1.3 pav. Homeostatinis subjektyviosios gerovės modelis pagal R. Cummins (2000)

Pirmojo lygmens veiksniai – tai genetiškai nulemti asmenybės bruožai, tokie kaip ekstravertiškumas ir neurotiškumas. Ekstravertiškumas reiškia teigiamą požiūrį į asmenybės savirealizaciją aplinkoje. Neurotiškumas savo

ruožtu reiškia neigiamą nusistatymą aplinkos atžvilgiu. Antrojo lygmens veiksniai būna vidiniai ir išoriniai. Vidiniai – tai situacijos kontrolės jausmas, savigarba ir optimizmas, kuriems irgi įtaką daro genetika, tačiau neturi tokio griežto deterministinio apibrėžtumo kaip pirmojo lygmens veiksniai. Antrojo lygmens vidiniai faktoriai yra vidiniai subjektyviosios gerovės stabilizatoriai aplinkos atžvilgiu. Kitais žodžiais, vidiniai stabilizatoriai lemia asmens adaptaciją neigiamam ar teigiamam aplinkos poveikiui. Pavyzdžiui, asmeniui senstant, kūno motorinės (judėjimo) funkcijos silpsta. Tačiau asmenys prisitaiko prie sumažėjusių judėjimo galimybių, dėl to šie pokyčiai didelio subjektyviosios gerovės sumažėjimo nesukelia. Arba, mirus artimam žmogui, asmuo laikui bėgant susitaiko su šia netektimi. Konkretus šios adaptacijos mechanizmas gali būti labai įvairus. Pavyzdžiui, situacijos kontrolės savybės atveju asmuo gali ieškoti prasmės neigiamame aplinkos poveikyje („Mane tikrina Dievas“) arba neprisiiimti atsakomybės už nesėkmę („tai ne mano klaida“), arba, praradus turėtą daiktą, mąstoma apie šio daikto naudingumą („man nepatiko šis senas daiktas, todėl nusipirksiu naują“) ir pan. Savigarbos jausmas yra palaikomas dalijant asmenybės gebėjimus į atskiras grupes. Pavyzdžiui, studentas gaudamas blogus pažymius gali manyti taip: „gerai, aš nesu mokslo genijus, bet aš turiu puikius bendravimo įgūdžius“ arba ištikus nesėkmei gali manyti: „šiandien buvo bloga diena, tačiau rytoj, tikiu, bus geresnė“. Taip pat yra priprantama ir prie teigiamo aplinkos poveikio. Dažna sėkmė (aplinkinių dėmesys, lengvai suprantamas dalykas ir pan.) netenka savo vertės.

Be vidinių antrojo lygmens veiksmių, yra ir išoriniai veiksniai, kurie pirmiausia pasireiškia per pinigų (bendresne prasme materialinių išteklių) poveikį subjektyviajai gerovei. Pinigai leidžia išvengti nepageidautinų iššūkių gyvenime. Turtingi žmonės už pareigas, kurių jie nenori atlikti arba kurios jiems yra nemalonios, moka. Savo ruožtu neturtingi žmonės turi labiau remtis savo pačių pastangomis, atlikdami šias pareigas. Dėl to jų subjektyvioji gerovė labiau priklauso nuo aplinkos ar situacijų palankumo jų gyvenime. Neturtingų

žmonių subjektyvioji gerovė auga, augant jų finansiniam pajėgumui, tačiau tik iki tam tikro lygio. Tai yra panašu į ekonomistų vadinamąjį mažėjantį ribinį naudingumą. Pajamų augimas turi didžiausią įtaką tada, kai gyventojų pajamos yra žemos. Taigi neturtingose šalyse, esant visiems kitiems veiksniams vienodiems, subjektyvioji gerovė išauga, kai auga pajamos. Šis augimas vyksta tik iki tam tikros ribos, kuri yra lygi 80 proc. maksimumo skalės. Pajamos pačiais įvairiausiais būdais daro įtaką subjektyviajai gerovei. Tiesioginiai poveikiai pasireiškia per prastą medicininį aptarnavimą ir mitybą, turizmo ir rekreacijos galimybes. Netiesioginis poveikis pasireiškia per lėšų trūkumą neigiamų gyvenimo situacijų atveju. Pavyzdžiui, neturtingos šeimos negaliu giminaičiu turi pasirūpinti pačios, tuo tarpu turtingos gali pasamdyti asmenį, kuris pasirūpintų juo. Išsilavinimas šiuo atžvilgiu yra svarbus dviem prasmėmis: pirma, dėl vyraujančios tendencijos aukštesniam išsilavinimui koreliuoti su aukštesnėmis pajamomis, ir antra, išsilavinimas daro tiesioginę įtaką aplinkos kontrolės, savigarbos ir optimizmo jausmui. Ypatingos prabangos materialinių vertybių, prabangių namų ir drabužių, egzotinių patiekalų poveikis subjektyviajai gerovei išnyks, kai vartotojas prisitaikys prie šių aplinkos poveikių. Finansiniai ištekliai leidžia sutvarkyti aplinką taip, kad ji pasirodytų kontroliuojama, kurioje žmonės skaitosi ir gerbia asmenį. Ši aplinka skatina savivertę. Ateitis atrodo nuspėjamai graži. Aišku, kad pajamos gali skatinti homeostatinės sistemos subjektyviają gerovę psichologinių savybių ribose. Neturtingi žmonės turės žemesnę subjektyviają gerovę nei turtingieji. Priklausomybė tarp pajamų ir subjektyviosios gerovės bus stipresnė neturtingų žmonių atveju nei turtingųjų. Kai homeostazė yra palaikoma, tai priklausomybė tarp subjektyviosios gerovės ir pajamų yra labai silpna arba jos visai nėra. Tačiau kai individo pajamos tampa nepakankamos ir subjektyviosios gerovės įvertis bus žemesnis už homeostazės aibę, subjektyvioji gerovė neigiamai koreliuos su neigiamu aplinkos poveikiu ir teigiamai su pajamomis.

Kitas svarbus išorinis antrojo lygmens veiksnys yra santykis su kitu žmogumi, kuris apima abipusį dalijimąsi asmeniškumu ir abipuse parama. Autoriai, pvz., Henderson (1977), Sarason, ir kt. (1990), pabrėžia santykių galią, mažinant neigiamą aplinkos poveikį subjektyviajai gerovei.

Šios teorijos teiginį apie subjektyviosios gerovės stabilizavimą iliustruoja J. P. Graham ir M. L. Shier (2010) tyrimas. Autoriai, tirdami socialinių darbuotojų darbo sąlygas ir gerovę darbe, teigia, kad socialiniai darbuotojai aukštą subjektyvią gerovę sieja su savo asmeniniu gyvenimu: tam tikra veikla, santykiais su draugais ir artimaisiais bei savo identitetu už darbo ribų. Mūsų nuomone, šią autorių išvadą galima tapatinti su antrojo lygmens vidiniais veiksniais, kurie tarsi nukelia gyvenimo prasmę už darbo ribų, siekiant išlaikyti subjektyviąją gerovę homeostazės būsenos.

Homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija yra novatoriška aiškinant subjektyviosios gerovės lygį, nes nusako normatyvinę subjektyviosios gerovės sferą, apibrėžiamą tam tikru subjektyviosios gerovės lygio intervalu, į kurį pagal subjektyviosios gerovės lygį patenka daugelis Vakarų visuomenių gyventojų. Taip pat teorija reikšminga tuo, kad aiškiai apibūdina vidinių ir išorinių subjektyviosios gerovės lygį lemiančių veiksnių vaidmenį. Homeostatinėje subjektyviosios gerovės teorijoje tam tikros neigiamos gyvenimo situacijos, apibūdinamos kaip grėsmė arba iššūkį sudarantys veiksniai, gali daryti neigiamą poveikį subjektyviosios gerovės lygiui. Didžiausias šios teorijos trūkumas yra tas, kad trūksta grandies, jungiančios grėsmes arba iššūkį sudarančius veiksnius su subjektyviosios gerovės lygiu. Šios grandies trūkumo aktualumą galima išreikšti klausimu, kodėl individas vieną gyvenimo situaciją suvokia kaip grėsmę, o kitą – kaip gero gyvenimo situaciją arba viename kontekste gyvenimo situaciją kaip grėsmę, o kitame kontekste – kaip gerą gyvenimo situaciją. Šioje teorijoje nėra išvystyta poreikių, kaip tarpinės grandies tarp grėsmės ir subjektyviosios gerovės, tema. Šioje teorijoje įvardijamos grėsmės daro neigiamą poveikį subjektyviajai gerovei tik tiek, kiek trukdo tenkinti individo poreikius. Iš esmės gilinamasi į

gyvenimo situaciją, pavyzdžiui, kažkokią individo fizinę negalią, tarkime, individas dėl fizinių trūkumų negali tenkinti tam tikrų savo fiziologinių ar kitų poreikių, sukeliančių gyvenimo nepatogumų, tačiau šių poreikių tenkinimas yra tos visuomenės norma. Būtent šių poreikių nepatenkinimas yra tas procesas, kuris daro neigiamą poveikį subjektyviajai gerovei. Kita gyvenimo situacija, pvz., santykių įtaka bei vienišumo jausmas, pasireiškia tuo, kad individas negali patenkinti savo poreikio bendrauti, būti gerbiamas ir realizuoti save, kartais santykių stoka gali pasireikšti per paramos stoką, tenkinant kitus poreikius. Panašiai galima paaiškinti ir gyvenimo situaciją, susijusią su pinigų stoka bei skurdu, kai individas negali patenkinti savo materialinių poreikių. Šios ir kitos sritys iš dalies yra tarpusavyje susijusios. Iš esmės šioje teorijoje grėsmę ir iššūkius sudarantys veiksniai daro neigiamą poveikį subjektyviajai gerovei per poreikių tenkinimo trukdymą. Čia verta paminėti marksistinę fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių interpretaciją (Marx, *Capital*, vol. 1, p. 177–187). Fiziologinių poreikių tenkinimas leidžia individui išlikti fiziškai kaip individui, o socialiai priimtini poreikiai rodo tam tikro visuomenės išsivystymo lygio nulemtus poreikius, kuriuos individai suvokia kaip neatsiejamą savo gyvenimo dalį.

Homeostatinę subjektyviosios gerovės teoriją papildant poreikių aiškinimais, galima daryti išvadą, kad individo patekimo į normatyvinę subjektyviosios gerovės sferą esminė prielaida yra fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių tenkinimas. Darant prielaidą, kad normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos intervalas 70–80 proc. yra empiriškai pagrįstas, galima teigti, kad subjektyviosios gerovės lygis žemiau nei 70 proc. reiškia, jog individo fiziologiniai ir socialiai priimtini poreikiai yra patenkinti nevisai.

1.5.3 Dinaminės pusiausvyros subjektyviosios gerovės teorija

Šiame poskyryje bus apibūdinta Dinaminės pusiausvyros teorija, kuri buvo sukurta šiek tiek anksčiau nei Homeostatinė subjektyviosios gerovės

teorija. Homeostatinę subjektyviosios gerovės teoriją būtų galima laikyti Dinaminės pusiausvyros teorijos išvystymu. Dinaminės pusiausvyros teoriją pasiūlė B. Headey ir A. Wearing (1989). Vėliau B. Headey (2006), remdamasis naujausiais duomenimis, šią teoriją išplėtojo. Ši teorija atsirado siejant tarpusavyje gyvenimo įvykius, asmenybę ir subjektyvią gerovę bei subjektyvią negerovę. Pradinio teorijos varianto esminė sąvoka yra pusiausvyros būseną, kurią reikėtų suvokti kaip asmenybės bruožų, tokių kaip ekstravertiškumas ir neurotiškumas, nulemtą subjektyviosios gerovės būseną, apie kurią individo subjektyvioji gerovė svyruoja priklausomai nuo gyvenimo įvykių. Asmenybės bruožai lemia tam tikrą subjektyviosios gerovės lygį. Gyvenimo įvykiams darant įtaką, šis asmenybės bruožų nulemtas subjektyviosios gerovės lygis gali kisti, tačiau ilgesnėje laiko perspektyvoje subjektyvioji gerovė vėl stabilizuojasi ties asmenybės bruožų nulemtu subjektyviosios gerovės lygiu. Priklausomai nuo asmenybės bruožų, vieni asmenys gali būti nuolat laimingesni už kitus, t. y. tas subjektyviosios gerovės asmenybės bruožų nulemtas lygis vienu asmenų yra aukštesnis nei kitų.

Šią teoriją sudaro tokie elementai kaip asmenybės bruožai (ekstravertiškumas, neurotiškumas, atvirumas patirčiai), gyvenimo įvykiai (teigiami ir neigiami), adaptacijos gyvenimo įvykiams mechanizmas ir subjektyvioji gerovė bei subjektyvioji negerovė. Ši teorija remiasi penkiais pamatiniais teiginiais. Pirma, kiekvienas asmuo turi tam tikrą subjektyviosios gerovės ir subjektyviosios negerovės būseną. Antra, subjektyviosios gerovės ir subjektyviosios negerovės lygiai priklauso nuo asmenybės bruožų, t. y. nuo ekstravertiškumo ir neurotiškumo. Asmenys, kurie turi aukštą ekstravertiškumo lygį ir žemą neurotiškumo lygį, turi tendenciją turėti aukštą subjektyviosios gerovės ir žemą subjektyviosios negerovės lygį. Asmenys, kurie turi žemą ekstravertiškumo lygį ir aukštą neurotiškumo lygį, turi tendenciją turėti žemą subjektyviosios gerovės lygį ir aukštą subjektyviosios negerovės lygį. Asmenys, kurie turi žemą ekstravertiškumo ir neurotiškumo lygį, turi tendenciją turėti žemą subjektyviosios gerovės ir subjektyviosios

negerovės lygį. Trečia, teigiami ir neigiami įvykiai turi tendenciją kartotis. Taip pat, teigiami ir neigiami įvykiai tarpusavyje koreliuoja laike. Ketvirta, pasikartojantys įvykių dėsningumai priklauso nuo tokių asmenybės charakteristikų kaip ekstravertiškumas, neurotiškumas, atvirumas patirčiai ir gyvenimo ciklo. Asmenys, kurie patiria daug teigiamų gyvenimo įvykių ir nedaug neigiamų, turi aukštą ekstravertiškumo lygį, žemą neurotiškumo lygį, aukštą atvirumo patirčiai lygį ir yra santykinai jauni. Žmonės, kurie patiria daug neigiamų gyvenimo įvykių, turi žemą ekstravertiškumo lygį, aukštą neurotiškumo lygį, aukštą atvirumo patirčiai lygį ir yra santykinai jauni. Asmenys, kurie tuo pačiu metu patiria daug teigiamų ir daug neigiamų gyvenimo įvykių, turi aukštą ekstravertiškumo, neurotiškumo, atvirumo patirčiai lygį ir yra santykinai jauni. Asmenys, kurie patiria mažai teigiamų ir mažai neigiamų gyvenimo įvykių, turi žemą ekstravertiškumo, neurotiškumo ir atvirumo patirčiai lygį ir yra santykinai seni. Penkta, jeigu tam tikru laiku asmens gyvenimo įvykiai tik atkartoja jo asmenybės bruožų nulemtus dėsningumus, tai subjektyvioji gerovė ir negerovė bus pusiausvyros būsenos. Jeigu gyvenimo įvykiai nukrypsta nuo asmenybės bruožų nulemtų dėsningumų, tai subjektyvioji gerovė ir subjektyvioji negerovė tampa nepusiausvyros būsenos.

Šią teoriją išvystė B. Headey (2006). Teorija buvo papildyta idėja apie subjektyviosios gerovės nuokrypius nuo pusiausvyros būsenos visam laikui. Šiuos nuokrypius turi tendenciją patirti gyventojų mažuma. Žvelgiant iš asmenybės bruožų pusės, šiuos nuolatinius pokyčius turi tendenciją patirti asmenys, kurie turi aukštus ekstravertiškumo ir / ar neurotiškumo ir atvirumo patirčiai bruožus. Jeigu asmuo turi aukštus ekstravertiškumo ir atvirumo patirčiai lygius bei žemą neurotiškumo lygį, tai tikėtinas asmens subjektyviosios gerovės pokytis visam laikui į viršų. Savo ruožtu, jeigu asmuo turi aukštus neurotiškumo ir atvirumo patirčiai lygius bei žemą ekstravertiškumo lygį, tai tikėtinas asmens subjektyviosios gerovės pokytis visam laikui žemyn. Mažai tikėtina, kad asmuo, kurio ekstravertiškumo,

neurotiškumo ir atvirumo patirčiai lygiai yra vidutiniai, patirs subjektyviosios gerovės pokyčius visam laikui. Tačiau ir ši asmenų kategorija gali patirti tokių pokyčių. Šiuos pokyčius sukelia esminiai gyvenimo įvykiai. Pavyzdžiui, vaiko mirtis gali sukelti tėvų subjektyviosios gerovės smukimą visam laikui.

Istoriškai, anot B. Headey (2007), dinaminės pusiausvyros teorijos papildymas atsirado sukaupus gana išsamią subjektyviosios gerovės pokyčius laike aprašančią duomenų laiko eilutę. Remiantis šia duomenų laiko eilute, buvo galima atlikti subjektyviosios gerovės longitudinius tyrimus. Šiam longitudiniam tyrimui buvo panaudoti Vokietijos socialinio-ekonominio surašymo tyrimo (angl. *German Socio-Economic Panel Survey*) duomenys. Duomenys apie subjektyviąją gerovę registruojami nuo 1984 m. Remiantis šiais duomenimis, beveik 20 proc. apklaustųjų patyrė nuolatinius subjektyviosios gerovės pokyčius nuo tyrimo pradžios. 6 proc. apklaustųjų patyrė subjektyviosios gerovės išaugimą dvejais ir daugiau balų, vertinant dešimties balų skale ir 13 proc. patyrė subjektyviosios gerovės nuosmukį.

Stabilūs subjektyviosios gerovės pokyčiai yra teoriškai gerai ištirti. Pavyzdžiui, R. Lucas ir kt. (2003) tyrė vedybinio statuso pokyčio poveikį subjektyviajai gerovei. Žmonių subjektyvioji gerovė palyginus greitai prisitaiko prie vedybų ir labai lėtai arba niekada – prie skyrybų. Prisitaikyti prie skyrybų reikia vidutiniškai 8 metų.

F. Fujita ir E. Diener (2005), remdamiesi longitudiniais Vokiečių socioekonominio surašymo duomenimis, daro panašias išvadas apie pasitenkinimo gyvenimu stabilumą. Autoriai irgi vartoja pusiausvyros būsenos sąvoką, kuri apibūdina stabilų pasitenkinimo gyvenimu lygį, apie kurį svyruoja individo pasitenkinimas gyvenimu. Tačiau autoriai apibūdina pusiausvyros būseną kaip „minkštą“ ir teigia, kad ketvirtadalio individų, remiantis apklausos duomenimis, pusiausvyros būseną pakito. Autoriai remiasi Lykken ir Tellegen (1996) išvadomis apie paveldimumo poveikį subjektyviajai gerovei. Tačiau Lykken ir Tellegen (1996) išvados labiau apima subjektyviosios gerovės afekto lygmenį. F. Fujita ir E. Diener (2005), remdamiesi dalyko esme, daro prielaidą,

kad jeigu būtų galimybė analizuoti subjektyviosios gerovės afekto pusę, tai išvados galėjo būti kitokios, t. y. subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu, būtų stabilesnė nei subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu. Tai siejasi su tuo, kad pasitenkinimo vertinimai yra lemiami ne tik emocijų, bet ir vertinimo standartų pokyčių bei neįsisąmonintos momentinės informacijos. Kita pasitenkinimo gyvenimu pokyčių priežastis gali būti patys genetiniai pokyčiai, kurie verčia individus kitaip vertinti savo pasitenkinimą gyvenimu.

Kai kuriais aspektais žiūrint, ši Dinaminės pusiausvyros teorija yra ne tokia detali kaip homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija, nes nenusako kiekybinės subjektyviosios gerovės lygio išraiškos, kuri atitinka normalų individo subjektyviosios gerovės lygį, nors ir teoriškai konstatuoja, kad toks bazinis asmenybės bruožų nulemtas subjektyviosios gerovės lygis yra. Dinaminės pusiausvyros teorija kaip ir Homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija nenusako poreikių patenkinimo vaidmens, aiškinant subjektyviosios gerovės lygį. Esminis išskirtinumas tas, kad teorijoje yra siejami gyvenimo įvykiai su asmenybės bruožais, t. y. kad tam tikrus asmenybės bruožus turintis asmuo turi didesnius šansus patirti tam tikrus gyvenimo įvykius nei kitus asmenybės bruožus turintis asmuo.

1.6 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS IR IŠORĖS VEIKSNIŲ SAVEIKĄ AIŠKINANČIOS TEORIJOS

Šiame poskyryje bus nagrinėjama, kokių būdu išoriniai veiksniai daro poveikį subjektyviajai gerovei. Kaip minėta, didžiausias Homeostatinės subjektyviosios gerovės ir dinaminės pusiausvyros teorijų trūkumas yra grandies, kuri jungia žmogaus sąmonėje formuojamą subjektyviosios gerovės jausmą su išoriniais veiksniais, trūkumas. Buvo siūlyta šį trūkumą šalinti, sujungiant Homeostatinę subjektyviosios gerovės teoriją su Marksistinės darbo jėgos vertės teorija poreikių interpretavimo aspektu. Būtų klaidinga teigti, kad

išorės sąlygų poveikio mechanizmas subjektyviajai gerovei nebuvo nagrinėtas ir tuo pagrindu nebuvo sukurtos subjektyviosios gerovės teorijos. Atliktuose tyrimuose autoriai E. Diener ir R. E. Lucas (2000) bei E. Diener ir R. Biswas-Diener (2001) apibendrinę kitus subjektyviosios gerovės tyrimus ir išskyrę teorijas: žmogaus prigimties teorija, arba universaliųjų poreikių teorija, santykinų standartų teorija, tikslų ir kultūros. Šios teorijos yra išskirtos pagal tai, koku būdu išoriniai subjektyviosios gerovės veiksniai daro poveikį subjektyviajai gerovei. Santykinų standartų ir tikslų teorinės priegijos gali būti sujungtos, tikslus traktuojant kaip subjektyviosios gerovės standartus. Iš esmės autoriai *poreikių* sąvoką vartoja apibūdindami tik pirmąją teoriją – žmogaus prigimties, arba universaliųjų poreikių. Pagal prasmę ši universaliųjų poreikių teorija akcentuoja fiziologinius poreikius. Kitos minėtos teorijos autorių nėra interpretuojamos kaip poreikių teorijos, net nėra vartojama *poreikių* sąvoka. Nepaisant to, šios keturios teorijos tematiškai visiškai padengia tai, kas marksistinėje darbo jėgos vertės teorijoje interpretuojant poreikius yra vadinama fiziologiniais ir socialiai sąlygotais (socialiai priimtinais) poreikiais. Būtent žmogaus prigimties (universaliųjų poreikių) teorija atskleidžia fiziologinių poreikių interpretavimą (nors yra pripažįstami ir nefiziologiniai poreikiai, pvz., savigarba, pripažinimas ir pan., tačiau jie absoliutinami kaip prigimtiniai poreikiai), o santykinų standartų, tikslų ir kultūrų teorijos atskleidžia socialiai priimtinių poreikių interpretavimą. Tuo formatu, kuriuo autoriai aprašo santykinų standartų, tikslų ir kultūrų teorines priegijas, galima vertinti tik pačius mechanizmus, kaip išorės veiksniai daro poveikį subjektyviajai gerovei, tačiau nėra vertinamas socialinis-istorinis kontekstas, t. y. kad standartai, su kuriais individai lygina savo gyvenimo situaciją, yra istoriškai nulemti socialinio-ekonominio vystymosi, kuris, be to, formuoja visuomenės kultūrą bei individų ir visuomenės tikslus.

Apie mechanizmus, kuriais remiantis sąveikauja išorės sąlygos ir subjektyvioji gerovė, rašė ir R. Veenhoven (2008), kuris tirdamas subjektyviosios gerovės teorinį kontekstą, rėmėsi platesnėmis veiksmų

grupėmis, išskirtomis pagal subjektyviosios gerovės sąvokos apibrėžimą: kognityvinius veiksnius ir afekto veiksnius. Šių veiksmių grupės, R. Veenhoven pateiktos subjektyviosios gerovės sampratos kontekste, gali būti suvokiamos kaip kognityvinių ir afekto veiksmių teorinės prieigos. Kognityvinių veiksmių teorinė prieiga yra gana plati, lyginant su E. Diener ir R. E. Lucas (2000) bei E. Diener ir R. Biswas-Diener (2001) pateiktomis teorinėmis prieigomis, nes pagal prasmę apimtų jų išskirtas santykinų standartų, tikslų bei kultūrų teorines prieigas. Šių teorinių prieigų panašumas yra tas, kad subjektyviosios gerovės standartas yra socialinė konstrukcija. Savo ruožtu afekto veiksmių teorinė prieiga atitinka tai, ką minėti autoriai apibūdina kaip žmogaus prigimties teorinę prieigą, nes subjektyviosios gerovės standartas yra biologiškai nulemtas – tai yra įgimti poreikiai, kurie turi būti patenkinti. Remiantis E. Diener ir R. E. Lucas (2000) bei E. Diener ir R. Biswas-Diener (2001), verta išsamiau panagrinėti šias keturias teorijas.

Tyrėjas R. Veenhoven su J. Ehrhardt (1995) pagalba anksčiau nei E. Diener ir R. E. Lucas (2000) bei E. Diener ir R. Biswas-Diener (2001) publikavo leidinį, kuriame taip pat nagrinėjo išorės sąlygų ir subjektyviosios gerovės sąveikos mechanizmus. Autorius išskyrė tris teorijas: palyginimų teoriją, folkloro teoriją ir tinkamumo gyventi teoriją. Palyginimų teorija atitinka jau minėtas santykinų standartų ir tikslų teorijas. Folkloro teorija atitinka minėtą kultūrų teoriją, o tinkamumo gyventi teorija atitinka žmogaus prigimties (universaliųjų poreikių) teoriją.

1.6.1 Žmogaus prigimties (universaliųjų poreikių) teorija

Anot E. Diener ir R. E. Lucas (2000) bei E. Diener ir R. Biswas-Diener (2001), žmogaus prigimties teorija akcentuoja tam tikrus universalius žmonių poreikius, kurių patenkinimas skatina individų ir visuomenių subjektyviąją gerovę. Teorija apima poreikių skirstymą į homeostatinius ir nehomeostatinius. Homeostatiniai poreikiai – tai poreikiai, patenkinami aiškiai apibrėžiamais

daiktais. Šie poreikiai yra maisto, drabužių, šilumos, būsto ir pan. Nehomeostatiniai poreikiai yra susiję su psichologiniu pasitenkinimu – tai savigarbos, savirealizacijos, saugumo, statuso ir pan. Svarbius poreikius nuo nesvarbių galima atskirti tiriant asmenis, kurie yra laimingi ir kurie nėra laimingi. Tačiau tiek homeostatinių, tiek ir nehomeostatinių poreikių atvejais poreikiai yra interpretuojami kaip absoliutiniai poreikiai, nepriklausantys nuo socioekonominio visuomenės išsivystymo lygio, todėl su marksistinės darbo jėgos vertės socialiai priimtinių poreikių sąvoka šis poreikių skirstymas nesidengia.

Bene dažniausiai minima tema, aiškinant žmogaus prigimties teoriją, yra pajamų tema, todėl teorijos autoriai E. Diener ir R. E. Lucas (2000) bei E. Diener ir R. Biswas-Diener (2001) teigia, kad ryšys tarp pajamų ir subjektyviosios gerovės bus stiprus tik tol, kol pajamos tenkins universalius žmogiškuosius poreikius. Šis teiginys yra plačiai paplitęs subjektyviosios gerovės tyrimuose ir reiškia, kad šalyje su žemomis vidutinėmis pajamomis, neužtikrinančiomis universalių poreikių patenkinimo, subjektyvioji gerovė varijuos, atsižvelgiant į gyventojų pajamų kiekį šiems poreikiams patenkinti. Pasiekus tam tikrą lygį, pajamos nebedarys reikšmingos įtakos subjektyviajai gerovei, nes universalūs poreikiai jau bus patenkinti. Šis ryšys yra tiek individualiame, tiek ir visuomeniniame lygmenyje. Individualiame lygmenyje galima teigti, kad turtingesnių individų universalūs poreikiai yra patenkinti, ir tolesnis piniginių išteklių skyrimas poreikiams tenkinti nesukels reikšmingo subjektyviosios gerovės augimo. Visuomeniniame lygmenyje galima tvirtinti, kad turtingesniųjų visuomenių universalūs poreikiai yra patenkinti, ir tolesnis materialinės gerovės augimas jose nebesukels reikšmingo subjektyviosios gerovės augimo. Remiantis šia teorija yra daroma svarbi išvada apie tai, kodėl ekonomiškai pažengusiose šalyse per paskutinius dešimtmečius buvo tik nežymus subjektyviosios gerovės išaugimas. Tai galima paaiškinti remiantis tuo, kad universalūs žmonių poreikiai ekonomiškai pažengusiose šalyse po Antrojo pasaulinio karo buvo patenkinti.

Žvelgiant į empirinį ištirtumą, tai yra daugiaprasmiai tyrimai, tiek ir patvirtinantys žmogaus prigimties teoriją, tiek ir neigiantys ją. Nemažai tyrimų apžvelgė patys teoriją suformulavę autoriai. Jie trumpai bus apžvelgti šiame poskyryje. Be to, bus pateikta kitų ir naujesnių tyrimų apžvalga šios teorijos atžvilgiu. E. Diener ir R. Lucas (2000) kaip žmogaus prigimties teoriją paremiantį tyrimą mini R. Veenhoven išvadas (1993), kurios byloja, kad šalys skiriasi pagal subjektyviąją gerovę, ir šiam skirtumui įtaką daro objektyvios sąlygos. Tokie veiksniai kaip pajamos, maistas, lygybė, laisvė ir išsilavinimas lemia apie 77 % žmonių laimės variacijų. Kitas E. Diener ir R. Lucas (2000) nurodytas darbas, remiantis žmogaus prigimties empirinius teiginius, yra T. Kasser ir R. M. Ryan (1993) atliktas empirinis tyrimas, kurio išvadamis siekta parodyti, kad vienu tikslų pasiekimas skatina subjektyviąją gerovę, o kitų – ne. Tikslai, susiję su savęs priėmimu tokiu, koks/kokia esi, savęs priskyrimu kokiai grupei, padėjimas bendruomenei skatina subjektyviąją gerovę, o tikslai, susiję su fiziniu patrauklumu, garbe ir turtu, neskatina. Kitas L. Tay ir E. Diener (2011) tyrimas, remiantis organizacijos Gallup apklausos duomenimis 123 šalyse, daro išvadą apie universalių poreikių patenkinimo svarbą, lemiant subjektyviosios gerovės lygį. Autoriai išskyrė šešias poreikių grupes: 1. pagrindiniai poreikiai, kurie, manoma, buvo patenkinti, jei respondentas per paskutinius 12 mėnesių turėjo pakankamai pinigų maistui, būstui ir nebuvo alkanas; 2. Saugumo poreikiai, kurie, manoma, buvo patenkinti, jei respondentas jautėsi saugus vaikščiodamas vienas ir nebuvo apvogtas ar užpultas per paskutinius 12 mėnesių. 3. Socialiniai poreikiai, kurie, manoma, buvo patenkinti, jei respondentas patyrė meilės pojūtį vakar ir turi žmonių, iš kurių gali tikėtis pagalbos, ištikus nelaimei. 4. Pagarbos poreikiai, kurie, manoma, buvo patenkinti, jei respondentas pajuto, kad yra gerbiamas arba didžiuojasi kuo nors. 5. Meistriškumo poreikiai, kurie, manoma, buvo patenkinti, jei individas turėjo išmokymo patirties ir darė darbe tai, ką geriausiai sugeba. 6. Autonomijos poreikiai, kurie, manoma, buvo patenkinti, jei respondentas galėjo pasirinkti, kaip panaudoti savo laiką, ir pajautė

gyvendamas laisvę. Subjektyvioji gerovė buvo vertinama trejopai: kaip pasitenkinimas gyvenimu, kaip teigiamos emocijos ir kaip neigiamos emocijos. Nustatyta, kad nepaisant regioninių kultūrinių skirtumų, poreikių patenkinimas koreliuoja su subjektyviaja gerove. Pasitenkinimui gyvenimu didžiausią poveikį daro pagrindinių poreikių patenkinimas. Teigiamoms emocijoms didžiausią poveikį daro socialinių ir pagarbos poreikių patenkinimas. Neigiamoms emocijoms didžiausią poveikį daro pagrindinių, pagarbos ir autonomijos poreikių nepatenkinimas. N. Steverink ir S. Lindenberg (2006) tyrė, kaip tokie nematerialūs poreikiai kaip prisirišimas, elgsenos pripažinimas ir statusas yra susiję su pasitenkinimu gyvenimu, teigiamu afektu ir neigiamu afektu. Autorių išvados patvirtina, kad poreikių patenkinimas didina individų subjektyviają gerovę. Prisirišimo ir elgsenos pripažinimo poreikis teigiamai koreliuoja su pasitenkinimu gyvenimu. Elgsenos pripažinimo ir statuso poreikių patenkinimas teigiamai koreliuoja su teigiamu afektu ir neigiamai koreliuoja su neigiamu afektu. M. G. Royo ir J. Velazco (2005), tirdami Tailando atvejį, teigia, kad esminių poreikių patenkinimas reikšmingai koreliuoja su subjektyviosios gerovės lygio rodikliais. R. Veenhoven (2012) laimė nėra kultūriškai specifinė. Yra tam tikri universalūs poreikiai, kurie turi būti patenkinti tam, kad visuomenės nariai būtų laimingi.

Žmogaus prigimties teorijos teiginiams prieštaraujančias empirinių tyrimų išvadas taip pat galima išskirti. Pavyzdžiui, individualiame lygmenyje universaliųjų poreikių patenkinimas tik nesmarkiai koreliuoja su subjektyviaja gerove. Objektīvūs veiksniai, tokie kaip sveikata, pajamos ir vedybinė padėtis, lemia tik 15 % subjektyviosios gerovės variacijos (Diener, Lucas, 2000). Kaip mini E. Diener ir R. Lucas (2000), E. Diener ir kt. (1995) atliko universaliųjų fizinių poreikių patenkinimo vertinimą šalyse, remdamiesi tokiais rodikliais kaip saugaus geriamojo vandens turėjimas, kūdikių mirtingumas, gyvenimo trukmė, kalorijų kiekis vienam gyventojui ir sanitarijos priemonės. Tikima, kad šie kintamieji atskleidžia universalius sveikatos, saugumo ir išlikimo poreikius. Rezultatai parodė, kad net ir patenkinus minėtus poreikius pajamos vis dar

turėjo reikšmės tolesnei subjektyviosios gerovės variacijai. Tai reiškia, kad net ir patenkinus pagrindinius biologinius poreikius yra ir kitų poreikių, kurių patenkinimas (pajamos priemonė) skatina subjektyviosios gerovės augimą. Darant prielaidą, kad individai formuoja savo gyvenimo tikslus, atsižvelgdami į savo poreikius, tai L. Camfield ir kt. (2010) tyrimas leidžia suabejoti poreikių patenkinimo svarba subjektyviosios gerovės lygiui. Tyrėjai teigia, kad Tailando atveju pasitenkinimas gyvenimu ir tikslų pasiekimas tarpusavyje koreliuoja neigiamai, t. y. respondentai pateikia atsakymus, pagal kuriuos galima daryti išvadą, kad kuo daugiau tikslų pasiekia respondentai, tuo mažiau yra patenkinti savo gyvenimu.

Kai kurių tyrimų išvados leidžia abejoti pačių poreikių universalumu. Pavyzdžiui, E. Diener ir R. Lucas (2000) mini E. Diener ir M. Diener (1995) tyrimo rezultatus, kurie rodo, kad poreikiai yra kultūriškai specifiniai. Individualistinėse visuomenėse subjektyvioji gerovė smarkiau koreliuoja su savigarpa, o kolektyvistinėse visuomenėse šis ryšys yra silpnesnis. J. Sapyta (1997, kaip cituojama Diener ir Lucas, 2000) tyrė, kad autonomija ir tikslas yra labiau vertinami individualistinėje JAV visuomenėje nei kolektyvistinėse Kinijos ar Korėjos visuomenėse. Y. Uchida ir kt. (2004) teigia, kad Europos ir Amerikos kultūra skiriasi nuo Rytų Azijos kultūros pagal tai, kas lemia laimę. Europos ir Amerikos kultūroje laimę lemia asmeniniai pasiekimai, o Rytų Azijos kultūroje laimę lemia socialinės harmonijos realizavimas. Panašius rezultatus apie Europos ir Amerikos ir Rytų Azijos skirtumus pagal subjektyviosios gerovės veiksnius pabrėžia L. Lu ir Gilmour (2004). Kaip dar vieną pavyzdį, leidžiantį abejoti poreikių universalumu, E. Diener ir R. Lucas (2000) mini U. Stouder ir kt. (1999) tyrimo rezultatus, kurie parodė, kad turėjimas svarbių gyvenimo tikslų smarkiau koreliuoja su subjektyviaja gerove JAV nei Vokietijoje. Taip pat, anot E. Diener ir R. Lucas (2000), skiriasi išteklių kiekis, reikalingas patenkinti poreikius, net jeigu ir universalūs poreikiai būtų išskirti. Pavyzdžiui, šildymo poreikio patenkinimas yra skirtingas skirtingiems individams. Vieniems reikės daugiau išteklių patenkinti

šį poreikį nei kitiems. Tą patį galima patvirtinti ir apibūdinant nehomeostatinių poreikių tenkinimą. Pavyzdžiui, vieni individai turi didesnę poreikį bendrauti su kitais žmonėmis nei kiti.

Universaliųjų poreikių teorija toliau yra vystoma R. Veenhoven (2008). Anot autoriaus, poreikių teorijos veiksniai atitinka afekto veiksnių grupę. Šią grupę galima apibūdinti kaip biologiškai nulemtus poreikius, kurių patenkinimas daro teigiamą įtaką subjektyviajai gerovei. Poreikių teorija apima platų spektrą poreikių – nuo tokių akivaizdžių kaip maisto ir fizinio komforto poreikis iki poreikio bendrauti ir galimybės tobulinti savo įgimtus gabumus. Analizuodamas afekto veiksnius, lemiančius subjektyviąją gerovę, R. Veenhoven teigia, kad šiuo aspektu žmogaus subjektyvioji gerovė yra panaši į gyvūnų subjektyviąją gerovę. Gyvūnai jaučiasi gerai ar blogai nepriklausomai nuo lyginimo su socialiai sukonstruotais standartais. Evoliucija gyvūnus programavo tiesiog subjektyviai jaustis gerai ar blogai situacijose, kurios yra geros ar blogos jų objektyviam išlikimui. Taigi subjektyviosios gerovės afekto veiksnių grupė neigia sampratą, kad gimęs žmogus yra vien tik tabula rasa, kurioje dėl socializacijos proceso įrašomi kultūriškai nulemti poreikiai.

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad poreikiai, kurie apibrėžiami žmogaus prigimties (universaliųjų poreikių) teorijoje, yra suvokiami tik siaura prasme, t. y., kaip absoliutūs poreikiai, kurie yra būdingi žmogaus prigimčiai kaip tokiai, kaip prigimties nulemti poreikiai. Teorijoje yra ignoruojami socialiai priimtini poreikiai, kurie atitinka visuomenės išsivystymo lygį. Ilustruojant tai, galima pateikti pavyzdį, kad individų poreikių lygis skirsis skirtingose šalyse, pavyzdžiui, vienoks poreikių lygis bus Malyje, o kitoks Danijoje. Net aukščiausių Malio gyventojų poreikių patenkinimas bus nepakankamas Danijos gyventojams, arba vienoks poreikių patenkinimo standartas buvo Europoje XIX a., kitoks XXI a. Šiuo požiūriu teorija ignoruoja tai, kas galbūt nėra būtina individo išgyvenimui, bet yra priimtini poreikiai to laiko visuomenėje. Tačiau reikia pripažinti, kad pamatiniai teorijos teiginiai iš

dalies yra teisingi, nes akcentuoja poreikius, kurie atskleidžia žmogaus prigimtį ir kurių nepatenkinimas dėl fiziologinių procesų pasireiškia žemesne subjektyviaja gerove.

1.6.2 Santykinių standartų teorija

Santykinių standartų teoriją reikėtų interpretuoti kaip žmogaus prigimties teorijos priešybę. Santykinių standartų teorija pagrįsta tuo, kad individai pasitelkia įvairius standartus, su kuriais lygindami vertina savo gerovę. Standartai gali varijuoti priklausomai nuo individo ir laiko. Individas gali turėti didesnę ar mažesnę subjektyviąją gerovę priklausomai nuo jo padėties palyginti su kitais individais arba palyginti su individo padėtimi praeityje ir individo siekiais (Campbell ir kt., 1976; Michalos, 1985; Parducci, 1995, kaip cituota Diener ir Biswas-Diener, 2001). Anot E. Diener ir R. Lucas (2000), santykinių standartų teorijoje objektyvios gyvenimo sąlygos pačios savaime neturi prasmės. Prasmė išryškėja vienas objektyvias sąlygas lyginant su kitomis. Santykinių standartų teorijos šalininkai, priešingai nei žmogaus prigimties teorijos šalininkai, nesiekia nustatyti universalių poreikių ir įvertinti jų patenkinimo ryšį su subjektyviaja gerove, o mėgina suvokti mechanizmą, kuriuo individai vadovaujasi, lygindami savo poreikių patenkinimą su tam tikru standartu subjektyviosios gerovės kontekste. Lyginimas su standartu gali būti dvejopas – aukštyneigis ir žemyneigis. Aukštyneigis palyginimas, arba kitaip – lyginimas su standartais, kurie yra geresni, lemia žemesnę subjektyviąją gerovę, tuo tarpu žemyneigis palyginimas generuoja aukštesnę subjektyviąją gerovę, nes apima lyginimą su standartais, kurie yra blogesni.

Nors pati santykinių standartų teorija neakcentuoja *poreikių* sąvokos, tačiau šioje teorijoje santykinis standartus galima interpretuoti iš socialiai priimtinių poreikių pozicijų. Pavyzdžiui, galima manyti, kad individai lygina tai, kas yra priimtina visuomenėje, poreikių tenkinimo prasme, su savo individualių poreikių tenkinimu. Jeigu individualus poreikių tenkinimas

neatitinka socialiai priimtino poreikių tenkinimo (aukštyneigis lyginimas), tai individas patiria žemesnę subjektyviąją gerovę. Šia prasme, santykinų standartų teorija galėtų būti žmogaus prigimties (universalijų poreikių) teorijos papildymas, nes žmogaus prigimties teorijos akcentuojamus absoliutinius poreikius papildoma poreikių santykinumo savybė.

Greičiausiai santykinų standartų teorijos užuomazgas galima sieti su R. Easterlin 1974 m. publikacija „Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence“, kurioje autorius nagrinėja pajamų ir subjektyviosios gerovės ryšio idėją. Autoriaus atliktos analizės išvados rodo, kad pajamos ir subjektyvioji gerovė koreliuoja šalies viduje, tačiau nekoreliuoja imant šalis kaip visumą. Koreliacijos tarp pajamų ir subjektyviosios gerovės nebuvimą, imant šalis kaip visumą, autorius aiškina tuo, kad pagerėjus šalies vidutinėms gyvenimo sąlygoms, geresnis gyvenimas tampa socialine norma gyventojų ekonominės socializacijos proceso metu, todėl subjektyvioji gerovė neišauga. Koreliaciją tarp pajamų ir gyventojų subjektyviosios gerovės atskiros šalies viduje autorius paaiškina būtent santykiniais standartais. Esminė idėja yra santykinio statuso vertinimas, mąstymas apie savo subjektyviąją gerovę lyginant su standartu arba socialine norma, atsirandančia dėl buvusios arba dabartinės patirties. Šią R. Easternin idėją tikriausiai galima ekstrapoliuoti, vertinant kitas objektyvaus gyvenimo sritis.

Atlikta tyrimų, kurie toliau vystė atskiras santykinų standartų teorijos sritis. Pavyzdžiui, E. Diener ir R. Lucas (2000), remdamiesi kitų autorių tyrimų rezultatais, išskiria tokius santykinų standartų teorijos bruožus:

1. Stimulas yra vertinamas remiantis prieš tai buvusiu kitu reikšmingu stimulu. Pavyzdžiui, suprasta vandens temperatūra dubenyje priklauso nuo dabartinės rankų temperatūros, kuri savo ruožtu priklauso nuo šiltų ar šaltų prieš tai buvusių sąlygų (Helson, 1964).

2. Sąlygų pokyčių intensyvumas lemia teigiamų ar neigiamų emocijų lygį (Carver ir Scheier, 1990; Hsee ir Abelson, 1991). Staigus progresas individo siekių link sukelia stipresnes teigiamas emocijas nei kai esant lėtam progresui.

3. Praradimas ar gavimas tam tikro išteklių turi didesnę reikšmę darant įtaką subjektyviajai gerovei nei absoliutus to išteklių dydis (Kahneman ir Tversky, 1979).

4. Išteklių praradimas subjektyviajai gerovei daro didesnę įtaką nei gavimas (Brickman ir kt., 1978).

Nemažai empirinių tyrimų pagrindžia santykinų standartų teorinės prieigos validumą. Labai dažnai šie tyrimai akcentuoja pajamas. Pavyzdžiui, C. D'Ambrozio ir J. R. Frick (2004) tyrimas rodo, kad ne absoliutus, o santykinis pajamų dydis yra svarbiausias. Gyventojų geresnio gyvenimo lūkesčiai mažina subjektyviają gerovę. Panašią išvadą dėl santykinų pajamų svarbos subjektyviajai gerovei padarė ir M. McBride (2001) bei E. Perèz-Asenjo (2011), o C. Guven ir B. Sørensen (2007) JAV atveju teigia, kad santykinės pajamos yra svarbiau nei absoliutinės ir individai dažniausiai savo pajamas lygina tos pačios specialybės ir to paties regiono kontekste. Taip pat C. Guven ir B. Sørensen (2012) JAV atveju teigia, kad aukštas savo pajamų, būsto kokybės, socialinės klasės vertinimas daro teigiamą poveikį subjektyviajai gerovei. J. Knight ir R. Gunatilaka (2008) Kinijos atveju teigia, kad gyventojai, migruodami iš kaimo į miestą, patiria subjektyviosios gerovės lygio smukimą, nepaisant to, kad jų pajamos išauga. Autoriai tai aiškina tuo, kad imigrantai mieste pradeda lyginti savo padėtį su kitų miesto gyventojų padėtimi pajamų prasme. Dėl savo santykinai prastesnės padėties imigrantai patiria subjektyviosios gerovės lygio smukimą. Vaikų poveikis subjektyviajai gerovei taip pat gali būti analizuojamas santykinų standartų kontekste. F. C. Billari (2009a, 2009b) teigia, kad tik tam tikras vaikų skaičius yra susijęs su aukščiausia subjektyviaja gerove. A. Clark (2003), A. Clark ir kt. (2008), D. Mavridis (2010), J. F. Helliwel ir Huang (2011), A. Stutzer ir R. Lalive (2004) tyrimuose yra minima sąvoką nedarbas kaip socialinė norma. Tai

reiškia, kad kol nedarbas nėra paplitęs, paskiri bedarbiai, lygindami savo padėtį su kitų individų padėtimi, patiria didesnę subjektyviosios gerovės nuosmukį nei esant paplitusiam nedarbui.

E. Diener ir R. Lucas (2000) kaip santykinų standartų teoriją paremiantį tyrimą mini M. Dermer ir kt. (1979) studiją, kuri parodė, kad žmonės turėjo aukštesnę pasitenkinimą savo dabartiniu gyvenimu, kai ankstesnis gyvenimo etapas buvo apibūdinamas negatyviai, ir atvirkščiai, jautė mažesnę pasitenkinimą dabartiniu gyvenimu, kai jų ankstesnis gyvenimas buvo apibūdinamas pozityviai. F. Strack ir kt. (1985, kaip cituota Diener ir Lucas, 2000) atliktas empirinis tyrimas parodė, kad praeities įvykių kaip individų dabartinio gyvenimo dalies interpretavimas turėjo reikšmės jų dabatinei subjektyviajai gerovei. Žmonių dabartinė subjektyvioji gerovė buvo aukštesnė, kai jų praeities įvykiai buvo laimingesni. Palyginimų svarbą subjektyviosios gerovės lygiui akcentuoja N. Schwarz ir F. Strack (1991) studijoje apie subjektyvių vertinimų modelius.

E. Diener ir R. Lucas (2000), apibūdinami santykinų standartų teorinę prieigą empirinių tyrimų kontekste (Clark ir Oswald, 1996; Capelli ir Shaver, 1988; Van Praag ir Frijters, 1999), pateikia tokius teiginius paremiančią santykinų standartų teorinę prieigą:

1. Pajamų palyginimo standartas turi reikšmės pasitenkinimui darbu. Pajamos, kurias darbuotojas turėjo prieš tai, ir pajamos, kurias turi darbuotojo kolegos, lemia jo pasitenkinimą darbu.

2. Pasitenkinimui darbu turi įtakos ir išsilavinimas, kuris sukuria didesnius lūkesčius individų, kurie turi aukštesnę išsilavinimą, pajamų atžvilgiu. Individai, kurie turi aukštesnę išsilavinimą, dėl didesnių lūkesčių pajamų atžvilgiu turi žemesnę pasitenkinimą darbu nei individai, kurie turi žemesnę išsilavinimą.

3. Dirbančiųjų pasitenkinimas atlyginimu auga, augant atlyginimo dydžiui, tačiau mažėja, augant atlyginimams tos pačios srities darbuotojams kitose kompanijose.

4. Žmonių pasitenkinimas pajamomis priklauso nuo pajamų, turėtų praeityje.

E. Diener ir Biswas-Diener (2001) mini B. Van Praag (1993), kuris tyrė „gerovės funkciją“. Jos ribose respondentai apibrėžė pajamų lygį, kuris jiems atrodo „puikus“, „adekvatus“, „labai blogas“ ir panašiai. Tyrime buvo padaryta išvada, kad kuo respondentas yra turtingesnis, tuo jo gerovės funkcija yra aukštesnė. Tai yra turtingesnių respondentų atveju buvo reikalinga didesnė pinigų suma, siekiant, kad respondentas jas apibrėžtų kaip „adekvačias“.

E. Diener ir Lucas, 2000, remdamiesi kitų autorių atlikta empirine analize (Diener ir kt., 1995; Ross ir kt., 1986; Schimmack ir kt. 1999; Fujita, 1993; Collins, 1996; Lyubomirsky ir Ross, 1997), pateikia argumentus, neigiančius santykinų standartų teorijos prielaidas:

1. Šalį supančių kaimyninių šalių gyventojų vidutinės pajamos nedaro įtakos subjektyviosios gerovės lygiui šalies viduje.

2. Tik 10 % žmonių taiko palyginimą, vertindami savo subjektyviąją gerovę.

3. Savęs vertinimai ir savęs lyginimas atliktame tyrime koreliuoja teigiamai, tai reiškia, kad kuo aukštesnis savęs vertinimas, tuo aukštesnis ir aplinkinių žmonių vertinimas.

4. Aukštyneigis palyginimas nebūtinai turi generuoti žemesnę subjektyviąją gerovę, tačiau priešingai, gali būti įkvėpimo šaltinis.

5. Laimingi žmonės, vertindami save, turi polinkį į žemyneigius lyginimus. Tuo tarpu nelaimingi žmonės, vertindami save, turi tendenciją turėti tiek žemyneigius, tiek ir aukštyneigius lyginimus.

R. Veenhoven (2008, p. 50–52) *subjektyviosios gerovės* sąvokos sampratos teigia, kad santykinų standartų teorinė prieiga pati savaime nepaaiškina žmogaus subjektyviosios gerovės, kadangi neapima afekto veiksnių, taip pat lemiančių bendrąją subjektyviąją gerovę. Be to, anot Brickman ir Campbell (1997, kaip cituota Veenhoven, 2008), santykinų standartų palyginimas užkerta kelią pasiekti aukštesnę subjektyviąją gerovę

didesniam žmonių skaičiui, nes subjektyviosios gerovės pakėlimas visiems vienodu mastu nepakeis gyventojų pozicijų vienas kito atžvilgiu.

Šiame tyrime santykinių standartų teorijos pagrindą sudarantys bruožai bus taikomi interpretuojant empirinės analizės rezultatus, tačiau tam tikra modifikuota jos forma. Pripažįstant palyginimų svarbą nustatant subjektyviąją gerovę, į tai yra nežiūrima voliuntaristine prasme, kaip į jokiems dėsningumams nepaklūstantį reiškinį. Santykiniai standartai yra poreikio išraiška. Tai, kas turi būti patenkinta, yra susiję su tuo, kas yra priimtina tenkinti tam tikromis sąlygomis. Todėl individai savo individualių poreikių tenkinimą lygina su socialiai priimtinių poreikių tenkinimu.

1.6.3 Gyvenimo tikslų teorija

Kita subjektyviosios gerovės teorija yra tikslų teorija, kurios, kaip atskiros teorijos, kai kurie tyrėjai net neišskiria, nes, kaip teigia E. Diener ir E. Lucas (2000), subjektyviosios gerovės tikslų teoriją iš dalies galima vertinti kaip santykinių standartų teorijos variaciją. Tikslai – tai individams svarbūs lūkesčiai, atskleidžiantys norimus rezultatus, dėl kurių įgyvendinimo individai aktyviai dirba. E. Diener ir E. Lucas (2000) akcentuoja tikslų teorijos pranašumą prieš santykinių standartų subjektyviosios gerovės teoriją. Santykinių standartų teorijos atveju aukštyneigis palyginimas, kaip kai kurie minėti empiriniai tyrimai atskleidžia, pavyzdžiui, Collins (1996, kaip cituota Diener ir Lucas, 2000), gali tiek pakelti, tiek ir pažeminti individo subjektyviąją gerovę. Tikslų teorinės prieigos atveju, aukštyneigis palyginimas visada lemia žemesnę subjektyviąją gerovę. Taigi, nepasiekti tikslai visada turės neigiamą poveikį subjektyviajai gerovei.

E. Diener ir R. Lucas (2000), remdamiesi kitų autorių atlikta analize (Emmons, 1986; Kasser ir Ryan, 1993; Michalos 1985; Diener ir Fujita, 1995; Hobfoll ir kt., 1992), pateikia gyvenimo tikslų teoriją paremiančius teiginius:

1. Turėjimas svarbių tikslų gyvenime gali kelti individo subjektyviąją gerovę, o konfliktas tarp individo tikslų gali turėti neigiamą poveikį subjektyviajai gerovei.

2. Finansinės sėkmės kaip tikslo akcentavimas turi neigiamą poveikį subjektyviajai gerovei. Tikslas, susijęs su savęs priėmimu tokiu, koks esi, savęs priskyrimu ir susiejimu su bendruomene, daro teigiamą poveikį subjektyviajai gerovei.

3. Pasitenkinimas įvairiose gyvenimo srityse priklauso nuo tikslų ir jų įgyvendinimo palyginimų.

4. Tikslų įgyvendinimo prasme ištekliai gali būti aktualūs arba neaktualūs. Pavyzdžiui, fizinis patrauklumas yra labai svarbus asmeniui, kuris siekia būti Holivudo žvaigžde, tačiau ne toks svarbus vedusiam asmeniui, kuris siekia būti chirurgu.

5. Siekiant išteklių tikslo, praradimas turi didesnę reikšmę subjektyviajai gerovei nei išteklių gavimas.

Taip pat verta pabrėžti S. Oishi ir E. Diener (2001) publikaciją, kurioje autoriai teigia, kad tikslų pasiekimas daro poveikį subjektyviajai gerovei, tačiau jų konkretus poveikis yra priklausomas nuo kultūros ypatybių. Anot E. Marttinen ir K. Salmela-Aro (2012), subjektyvioji gerovė priklauso nuo tikslų pobūdžio. Kaip teigia S. Lapiere ir kt. (1997), savisaugos tikslai yra susiję su nepasitenkinimu gyvenimu ir neigiamu nusistatymu ateities atžvilgiu, o tikslai, susiję su savęs tobulinimu ir domėjimusi gerove, yra labiau susiję su aukštesne subjektyviaja gerove. Anot H. Tuominen-Soini ir kt. (2008), asmeninio tobulėjimo bei augimo tikslai yra susiję su aukštesne subjektyviaja gerove. B. I. Brdar ir kt. (2009) teigia, kad tikslai, orientuoti į išorines materialines vertybes, nebūtinai daro neigiamą poveikį subjektyviajai gerovei neturtingų šalių atveju. Būtent šio pobūdžio tikslai neturtingųjų šalių atveju (autoriai tyrė Kroatijos atvejį) gali suteikti galimybių saviraiškai ir asmeniniam augimui.

E. Diener ir E. Lucas (2000) išskiria tokius metodologinius tikslų teorijos trūkumus. Pirmas teorijos metodologinis trūkumas yra tas, kad nėra aiški priežastinė priklausomybė tarp tikslų ir subjektyviosios gerovės. Laimingi žmonės gali suvokti didesnę progresą artėdami tikslo link. Taigi nėra iki galo aišku, ar žmonės yra laimingi, kad pasiekė tikslą, ar dėl laimės tikslo pasiekimo progresas jiems atrodo didesnis. Taip pat asmenys, turintys aukštesnę subjektyviąją gerovę, gali išsikelti įgyvendinamus tikslus, t. y. tikslus, kurie atitinka išteklius ir įgūdžius. Antras šios teorinės prieigos trūkumas yra susijęs su palyginimais tarp šalių. Nors remiantis šia prieiga galima teigti, kad skirtingas progresas tikslų link skirtingose šalyse lemia skirtingus subjektyviosios gerovės lygius, tačiau sunku paaiškinti, kodėl individai skirtingose šalyse turi skirtingas galimybes tikslo pasiekimo progresui.

Nors R. Veenhoven (2008) tikslų teorinės prieigos tiesiogiai neanalizavo, tačiau iš bendro konteksto šią teorinę prieigą galima prilyginti kognityvinei teorinei prieigai, kadangi tikslai yra socialiai konstruotas subjektyviosios gerovės palyginimo standartas, atitinkantis visuomenės kolektyvines sampratas to, kas yra svarbu.

Interpretuojant empirinės dalies rezultatus, subjektyviosios gerovės tikslų teorija yra suvokiama kaip santykinų standartų teorijos variantas, nes apima santykinę individo gyvenimo padėtį palyginti su išsikeltu tikslu. Diskutuojant apie santykinų standartų teoriją buvo akcentuojami socialiai priimtini poreikiai, t. y. kad individai lygina savo padėtį su kitų individų padėtimi ne chaotiškai, o savo poreikių patenkinimą lygina su socialiai priimtinių poreikių tenkinimu. Tikslų teorijos atveju galima ieškoti analogijos ta prasme, kad tikslų išsikėlimas atitinka individo poreikius, kurie taip pat yra socialiai lemiami. Tik lyginant su santykinų standartų teorija, tikslų išsikėlimas labiau akcentuoja poreikių sąmoningumą, t. y. individas aiškiai suvokia savo poreikius ir taiko pastangas šiems poreikiams patenkinti.

1.6.4 Kultūrų teorija

Kultūrų teorija tiek E. Diener, tiek ir R. Veenhoven yra išskiriama kaip atskira teorija. Tai gali būti susiję su tuo, kaip autoriai interpretuoja santykinių standartų teoriją. Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad santykinių standartų teorija ta forma, kuria yra pateikta minėtuose šaltiniuose, yra pernelyg voliuntaristinė, t. y. individai lygina savo padėtį su kitų individų padėtimi chaotiškai, atsitiktinai. Šiame darbe santykinių standartų teorija yra interpretuojama kitaip, nors ir išlaikant šios teorijos esminį principą, t. y. lyginimo aspektą kaip subjektyviosios gerovės šaltinį. Kaip minėta, šią santykinių standartų teorijos transformaciją lemia nuomonė, kad individai savo padėtį su kitų individų poreikių tenkinimu lygina ne atsitiktinai, o su socialiai priimtinu kitų individų poreikių tenkinimu. Šis pokytis leidžia kitaip pažvelgti ir į subjektyviosios gerovės kultūrų teorinę prieigą, kuri E. Diener ir R. Lucas (2000) bei E. Diener ir R. Biswas-Diener (2001) apibrėžiama kaip mąstymo būdas, pagrįstas požiūriu, kad individų socializacija bei mąstymas ir jausmai yra kildinami iš kultūros, kurioje individai gyvena. Elgsena, kuri yra priimtina tam tikroje kultūroje, skatina subjektyviąją gerovę. Šiame darbe į subjektyviosios gerovės kultūrų teoriją žiūrima kaip į santykinių standartų teorijos atskirą variantą, nes galima teigti: kultūros diktuojama, socialiai priimtiniais poreikiais pagrįsta elgsena yra standartas, su kuriuo individai lygina savo santykinę padėtį, darydami išvadas apie savo subjektyviąją gerovę.

Esamoje literatūroje labai dažnai kultūrų teorija yra nagrinėjama subjektyviosios gerovės skirtumo individualistinių ir kolektyvistinių visuomenių palyginimo prasme. Individualistinės visuomenės suteikia daugiau asmeninės laisvės ir atsakomybės veikti savo paties gerovei, tuo tarpu kolektyvistinės visuomenės akcentuoja kolektyvines pastangas bendram labui, pabrėždamos individo veiklos derinimą prie bendrųjų pastangų. E. Suh ir kt. (1998, kaip cituota Diener ir Lucas, 2000) teigė, kad emocijos vaidina didesnę

vaidmenį gyvenimo pasitenkinimo prasme individualistinėse nei kolektyvistinėse visuomenėse. Kolektyvistinėse visuomenėse savo ruožtu grupinės vertybės vaidina didesnį vaidmenį. Priimta manyti, kad subjektyvioji gerovė individualistinėse visuomenėse yra aukštesnė. Pavyzdžiui, A. C. Ahuvia (2001) teigia, kad individualistinės visuomenės sudaro geresnes sąlygas savo nariams siekti aukštos subjektyviosios gerovės. R. Veenhoven (1999), lygindamas 43 šalis XX a. paskutiniame dešimtmetyje, daro išvadą, kad individualistinių visuomenių nariai turi aukštesnius subjektyviosios gerovės rodiklius. E. Suh ir J. Koo (2008) teigia, kad didesnis instinktyvių poreikių ir norų aukojimas yra kolektyvistinėje visuomenėje palyginti su individualistine visuomene. Autoriai, remdamiesi Z. Froidu, teigia, kad kolektyvistinėje visuomenėje yra didesnė trintis tarp asmeninių siekių ir visuomeninių šių siekių ribojimų. Kolektyvistinėje visuomenėje individas, apribodamas savo instinktus, gauna socialinį atpildą, kuris nesuteikia tokio subjektyviosios gerovės lygio kaip individualistinių visuomenių individų asmeninis laimės siekis. U. Schimmack ir kt. (2001) teigia, kad kultūra daro poveikį tam, kaip asmenybės bruožai veikia pasitenkinimą gyvenimu.

Tačiau mąstant apie individualistines ir kolektyvistines visuomenes arba nagrinėjant subjektyviają gerovę kitu kultūriniu aspektu, reikėtų atkreipti dėmesį į vieną momentą, kad analizuojant paskirų šalių atvejus, kaip teisingai pažymi E. Diener ir R. Lucas (2000), reikėtų nepamiršti, kad tam tikra kultūra gali peržengti tam tikros šalies ribas arba tam tikros šalies ribose yra kelios kultūros. Kultūriniai skirtumai iki tam tikro lygio egzistuos, lyginant skirtingas šalis, tačiau šalių viduje yra ir atskirų subkultūrų.

Subjektyviosios gerovės kultūrų teoriją galima taikyti nagrinėjant ir kitas temas. Pavyzdžiui, tematine prasme net ir tokie iš pirmo žvilgsnio nutolę nuo kultūros dalykai kaip užimtumas gali būti paaiškinti, remiantis subjektyviosios gerovės kultūrų teorija. Kaip teigia E. Diener ir R. Biswas-Diener (2001), remiantis kultūrų teorija, žmonės, kurie uždirba daugiau, gali būti vertinami kaip geriau vykdantys savo visuomenės kultūros diktatą ir tuo pačiu metu turi

didesnę vidutinę subjektyviąją gerovę. Panašiai žmonės turtingose šalyse gali jaustis efektyvesniais gamintojais bei vartotojais ir dėl to turėti aukštesnę subjektyviąją gerovę.

Kultūrų teorija turi empirinio pagrindo. Pavyzdžiui, E. Diener ir R. Lucas (2000) atliko studentų iš 41 šalies tyrimus. Studentų buvo klausiama: kaip gerai yra jausti įvairias malonias ir nemalonias emocijas ir kaip dažnai studentai patiria šias emocijas. Koreliacijos stiprumas malonių emocijų atveju tarp šių dviejų aspektų yra lygus 0,52 ($p < 0,001$), tačiau nemalonių emocijų atveju koreliacija yra nestipri ($r = 0,25$). Taigi tyrimo rezultatai rodo, kad kultūros normos yra stipresnės malonių emocijų atveju.

Tiriant subjektyviosios gerovės afektinę pusę (žr. 1.2.1 poskyrį), anot Schimmack ir kt. (2002, kaip cituota Schimmack, 2008, p. 112), galima teigti apie teigiamo ir neigiamo afekto simetrinėje skalėje koreliacijos specifiką Rytų Azijos kultūros šalyse palyginus su Šiaurės Amerikos kultūros šalimis. Koreliacija tarp teigiamo ir neigiamo afekto Rytų Azijos kultūros regione yra silpnesnė nei Šiaurės Amerikos, nes priešybės Rytų Azijoje suvokiamos labiau kaip papildančios nei paneigiančios viena kitą, kaip tai yra būdinga Šiaurės Amerikoje. Šiaurės Amerikoje teigiamo afekto didėjimas neišvengiamai mažina neigiamą afektą, o Rytų Azijoje teigiamo afekto didėjimas gali kartu vykti su neigiamo afekto didėjimu. Tai yra Rytų Azijos dialektinio mąstymo atributas.

Galima rasti tyrimų, kurie verčia suabejoti subjektyviosios gerovės kultūriniu sąlygotumu. Pavyzdžiui, R. Veenhoven ir W. Kalmijn (2005, kaip cituota Veenhoven 2008, p. 49) atliktas tyrimas atskleidžia, kad subjektyviajai gerovei poveikį daro kultūros bruožai (čia neneigiami tokie universalūs bruožai kaip tolerancija, saviraiškos galimybės ir pan.), imant šalių vidurkius bendraja prasme, nedaro reikšmingo poveikio, nes laimingesnės yra tos šalys, kurios užtikrina tinkamas materialines gyvenimo sąlygas, yra demokratiškai valdomos ir kultūrinis klimatas yra apibūdinamas pasitikėjimu bei tolerancija. Šie bruožai paaiškina apie 75 proc. subjektyviosios gerovės skirtumų tarp šalių.

Apibendrinant kultūrų teorijos pagrindinę individualizmo ir kolektyvizmo diskusiją, galima ją sieti su poreikiu. Viena vertus, poreikiu laisvei ir saviraiškai siekti savo asmeninės gerovės, o kita vertus, individo lūkesčiu jaustis saugiam kolektyve. Kartais pernelyg didelis kolektyvizmas gali trukdyti tenkinti individo poreikius gyventi gerai, bet tai irgi tikriausiai priklauso nuo konteksto. Ar individas, aukodamas savo laiką ir pastangas bendrai veiklai, gauna adekvačią paramą iš kolektyvo pusės. Jeigu ne, tai kolektyvizmas gali būti eksploatacijos metodas, mažinantis individo poreikių tenkinimą ir jo subjektyviąją gerovę.

1.7 POREIKIŲ TEORIJOS

Šiame poskyryje bus apžvelgtos dvi teorijos, kurios gali būti pritaikytos aiškinant subjektyviosios gerovės formavimosi procesus: marksistinės darbo jėgos vertės teorijos poreikių interpretavimas (Marx, *Capital*, vol. 1, p. 177–187) ir A. Maslow poreikių teorija (Maslow, 2006). Marksistinė darbo jėgos vertės poreikių teorija yra svarbi aiškinant subjektyviosios gerovės formavimosi procesus, nes suteikia poreikių apibūdinimui ekonominį ir iš dalies socialinį sąlygotumą. Šioje teorijoje poreikiai yra aiškinami ne kaip kažkas atsitiktinio, o kaip iš dalies fiziologinio būvio (kalbant apie fiziologinius poreikius) ir ekonominio visuomenės vystymosi (kalbant apie socialiai priimtus poreikius) nulemtą reiškinių. Be to, nepilnas poreikių patenkinimas reiškia prekinių ekvivalentų mainų principo pažeidimą, kas reiškia rinkos santykiais pagrįstos visuomenės funkcionavimo sutrikimą. A. Maslow teorija yra svarbi tuo, kad sieja poreikių patenkinimą su subjektyviosios gerovės pojūčiu.

1.7.1 Marksistinė darbo jėgos vertės teorija

XIX a. antrojoje pusėje K. Marksas išvystė darbo jėgos vertės teoriją, pabrėždamas skirtumą tarp darbo jėgos vertės ir darbo jėgos vartojamosios vertės (Marx, *Capital*, vol. 1). Darbo jėgos vertė yra apibrėžiama kaip vertė, savo dydžiu lygi individo pragyvenimui reikalingų prekių vertei, o darbo jėgos vartojamoji vertė yra apibrėžiama kaip darbo jėgos savybė darbo proceso metu kurti naują vertę. K. Marksas, aiškindamas išnaudojimo procesą, teigia, kad darbo jėgos sukuriama vertė yra didesnė už darbo jėgos vertę. Šis skirtumas, kaip pridedamoji vertė yra pasisavinamas darbo jėgos pirkėjo – kapitalisto, reiškia darbininkų klasės išnaudojimą. Nepaisant to, kad ši teorija buvo sukurta pagrįsti darbininkų išnaudojimą kapitalistinių gamybinių santykių sistemoje, šios teorijos elementas apie individo poreikių interpretavimą yra reikšmingas aiškinant subjektyviosios gerovės lygį. Kaip minėta, K. Marksas aiškina darbo jėgos vertę kaip individo poreikių patenkinimo priemonių vertę. Tačiau ši darbo jėgos vertė savo pirmine forma reiškia visuomeniškai būtiną darbą, reikalingą individo poreikių patenkinimo priemonėms pagaminti. Šis visuomeniškai būtinas darbas vertės formą įgauna tik kaip prekių mainų padarinys.

Aiškindamas šiuos darbo jėgos vertę formuojančius poreikius K. Marksas (*Capital*, vol. 1, p. 177–187) išskiria natūralius poreikius, tokius kaip maistas, apranga, kuras, būstas, kurie varijuoja, priklausomai nuo klimatinių ir fizinių šalies sąlygų bei poreikių, kurie taip pat suvokiami kaip būtini, tačiau yra nulemti istorinio išsivystymo ir varijuoja priklausomai nuo šalies civilizuotumo lygio. Šiame disertaciniame tyrime K. Markso išskirti dvejetainio pobūdžio poreikiai yra vadinami fiziologiniais ir socialiai priimtinais poreikiais, kurių patenkinimas yra visuomenės prekių-vertinių ekvivalentų mainų dėsnis. Taigi pagal prekių ekvivalentų mainymo dėsnį individas privalo gauti jo poreikius patenkinantį vertinį ekvivalentą. Šio ekvivalentinių mainų principo pažeidimas, kai individas negali patenkinti savo darbo jėgos vertę atitinkančių poreikių, yra suvokiamas kaip neteisingumas. Nepatenkintas poreikis

generuoja žemesnę subjektyviają gerovę sukeliančią frustraciją. Taigi prekiniai mainai yra vyraujanti poreikių tenkinimo priemonė išsivysčiusios rinkos ekonomikos sąlygomis. Tačiau būtų klaidinga ignoruoti ir kitus poreikių tenkinimo veiksnius, kurie tenkinami be arba iš dalies be prekinų mainų pagalbos ir yra atsitiktinio arba dėsningo pobūdžio.

Toliau tęsiant fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių temą galima teigti, kad didžiausią variaciją tarp skirtingų šalių visuomenių poreikių lygio lemia skirtumai būtent tarp socialiai priimtinių visuomenės poreikių. Lyginant atskiras skirtingo socialinio-ekonominio išsivystymo šalis galima pamatyti didelius poreikių skirtumus. Pavyzdžiui, tokių šalių kaip Somalis, Nepalas ir Bangladešas visuomenių poreikiai labai žemi, o tokių šalių kaip Danija, Šveicarija, Švedija visuomenių poreikiai yra labai aukšti. Skirtingas šalių gamybinių jėgų ir ekonominės veiklos išsivystymas generuoja skirtingus jų visuomenių poreikius. Tačiau šis poreikių lygio priklausymas nuo gamybinių jėgų ir ekonominės veiklos lygio nepaneigia, kad kiekvienoje šalyje skirtingos visuomenės grupės skiriasi pagal poreikių lygį. Todėl atskirų visuomenės grupių vartojimo lygis priklauso ir nuo socialinių šalies sąlygų.

Apibendrinant tai galima teigti, kad K. Markso darbo jėgos vertės teorijoje išskirti *fiziologiniai* ir gamybinių jėgų bei ekonominės veiklos išvystymo nulemti *socialiai priimtini* poreikiai yra reikšmingi aiškinant subjektyviosios gerovės formavimo procesus. Šioje teorijoje poreikiai yra interpretuojami ne kaip atsitiktinis, o kaip ekonominio vystymosi bei fiziologinių procesų nulemtas reiškinys.

1.7.2 A. Maslow poreikių teorija

Šiame poskyryje bus apibūdinta poreikių teorija, kurią XX a. viduryje A. Maslow aprašė knygoje „Motyvacija ir asmenybė“. A. Maslow teoriją galima vadinti „poreikių hierarchijos teorija“, joje mokslininkas išreiškė

holistinį-dinaminį požiūrį į individo poreikius. A. Maslow (2006, p. 66–91) išskyrė penkias poreikių grupes:

Fiziologiniai poreikiai, kurie yra svarbiausi individo fizinei egzistencijai: maisto, aprangos, būsto ir pan.

Saugumo poreikiai, kurie reiškia fizinį ir emocinį saugumą. Šį poreikį galima apibūdinti tokiais žodžiais kaip stabilumas, priklausomybė, apsaugotumas, laisvė nuo baimės, nerimo ir chaoso; Taip pat šis poreikis gali pasireikšti kaip struktūros, tvarkos, įstatymo, ribų, stipraus užtarėjo poreikis.

Priklausomybės ir meilės poreikiai, kurie pasireiškia kaip jausmingų ryšių su žmonėmis poreikis. Poreikių grupė gali būti apibūdinta tokiais žodžiais kaip prisirišimas, priklausymo jausmas, draugystė.

Įvertinimo poreikiai, kurie gali būti apibrėžiami kaip noras būti pripažintam už tai, koks individas yra. Įvertinimo poreikių grupė gali būti dalijama į dvi subgrupes. Pirmajai subgrupei galima priskirti galios, pasiekimo, adekvatumo, meistriškumo ir kompetencijos, pasitikėjimo susidūrus su pasauliu, nepriklausomybės ir laisvės troškimus. Antrajai subgrupei galima priskirti reputacijos arba prestižo, statuso, garbės ir šlovės, dominavimo, pripažinimo, dėmesio, svarbumo, orumo ir kitus troškimus.

Savęs aktualizavimo poreikiai, kurie gali būti apibrėžiami kaip noras įgyvendinti savo vidinį potencialą. Skirtingi individai turės skirtingas šio poreikio realizavimo formas.

A. Maslow (2006, p. 66–91) teigė, kad yra tam tikra šių poreikių hierarchija, kuri reiškia aukštyneigį individo kilimą poreikių tenkinimo prasme, pradedant nuo fiziologinių poreikių ir baigiant savęs aktualizavimo poreikiais. Šis kilimas vysta tokiu būdu: nepatenkintas poreikis sukelia įtampą, tada individas pajungia visas savo pastangas šiam poreikiui patenkinti. Patenkinus poreikį įtampa, susijusi su šiuo poreikiu, išnyksta. Tuomet atsiranda nauja įtampa susijusi su aukštesnės hierarchijos poreikiu. Poreikių hierarchijos teorijoje poreikiai yra skirstomi į žemesnius ir aukštesnius. Žemesniesiems poreikiams priklauso fiziologiniai ir saugumo poreikiai, o

aukštesniesiems priklausomybės ir meilės, įvertinimo, savęs aktualizavimo poreikiai.

A. Maslow (2006, p. 66–91), nagrinėdamas aukštesniųjų ir žemesniųjų poreikių skirtumus, užsimindavo, kad *poreikių patenkinimas, ypač aukštesniųjų, yra siejamas su laime, ramybe ir turtingesniu vidiniu gyvenimu. Nepatenkinti poreikiai skatina individo krizines psichologines reakcijas.*

Apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad ši teorija yra svarbi nagrinėjant subjektyviosios gerovės procesus ta prasme, kad sieja poreikio patenkinimą su subjektyviosios gerovės lygiu. Reikėtų sutikti, kad neabejotinai yra tam tikra poreikių hierarchija. Tačiau šioje poreikių hierarchijoje yra ir išimčių, kurių daugumą paminėjo ir pats A. Maslow.

1.8 GEROVĖS VERTINIMO METODŲ APŽVALGA

Šiame poskyryje bus apžvelgti objektyviosios, subjektyviosios ir daugiadimensės gerovės vertinimo metodai, pateikiant gerovės tyrimų praktikoje taikomus pavyzdžius. Tačiau atliekant šią apžvalgą nėra siekiama apžvelgti visus praktikoje esančius gerovės vertinimo metodų pavyzdžius, o apsiribojama tik pačiais populiariausiais ir disertaciniame tyrime naudojamų duomenų bazių pagrindą sudarančiais gerovės vertinimo metodais.

1.8.1 Objektyviosios gerovės vertinimo metodai

Šiame poskyryje bus apibūdinti objektyviosios gerovės vertinimo metodai pagal išskirtas keturias objektyviosios gerovės sritis, kurios buvo apibūdintos poskyryje „Objektyviosios gerovės samprata ir struktūra“. Objektyviosios gerovės vertinimo metodai bus aprašyti remiantis disertaciniame tyrime naudojamų Eurostat duomenų bazės, Europos vertybių tyrimo, Europos socialinio tyrimo bei Kartų ir lyčių tyrimo duomenų pavyzdžiais.

Galima paminėti daug rodiklių, kuriais yra vertinamas turtas arba pajamos ir su tuo susiję visuomeniniai reiškiniai, pavyzdžiui, skurdas. Dažniausiai naudojami rodikliai yra ekvivalentinės disponuojamosios pajamos, absoliutus ir santykinis skurdo lygis, skurdo gylis, gini indeksas, diferenciacijos koeficientas, materialinio nepritekliaus lygis.

Eurostat skaičiuoja *Ekvivalentines disponuojamąsias pajamas*, sumuodama visas visų namų ūkio narių pajamas, gautas iš įvairių šaltinių, įskaičiuojant darbo pajamas, pajamas, gautas iš investicijų, ir socialines išmokas bei atimdama mokesčius, socialines įmokas ir kitus privalomus mokėjimus. Ekvivalentiškumo sąlyga yra tenkinama, dalijant šią sumą iš ekvivalentinio namų ūkio narių skaičiaus, pagal kurį pirmajam namų ūkio suaugusiam nariui yra priskiriamas svoris 1, kiekvienam kitam asmeniui, kuris turi 14 ir daugiau metų, priskiriami 0,5 svoriai. Asmenims, kurie yra jaunesni nei 14 m., priskiriami svoriai yra lygūs 0,3. Tai yra vadinamoji modifikuota EBPO skalė, kuri pirmą kartą pasiūlyta 1994 m.

Absoliutus skurdo lygis įvertina gyventojų dalį, kurių pajamos / išlaidos yra mažesnės nei tam tikra nustatyta pinigine suma, kuri yra vadinama *absoliutaus skurdo riba*. Ši skurdo riba išreiškia minimalų pajamų / išlaidų lygį, reikalingą būtiniausioms reikmėms patenkinti (maistui, drabužiams, būstui, sveikatos priežiūrai). Yra nacionalinės ir tarptautinės skurdo ribos. Pavyzdžiui, Pasaulio bankas tarptautinę absoliutaus skurdo ribą žemų pajamų lygio valstybėms nustato ties 1 \$ pajamų / išlaidų per dieną pagal perkamųjų galių paritetus. Vidutinių pajamų lygio valstybėms ši riba yra pakelta iki 2 \$, 4 \$ ar 11 \$ pajamų / išlaidų per dieną (kaip nurodyta *The World Bank*). Būtent 2 \$ per dieną absoliutaus skurdo riba apytiksliai atitinka vieną taikomąją bazinę socialinę išmoką, kuri Lietuvoje šiuo metu yra 130 Lt. Ir atitinkamai 4 \$ absoliutaus skurdo riba apytiksliai atitinka skaičiuojamąją bazinę socialinę išmoką, kuri šiuo metu yra 260 Lt. Gyvenimo lygio tyrimuose yra išskiriamas fiziologinis ir socialinis absoliutaus skurdo lygis. Fiziologinis absoliutaus skurdo lygis – tai gyventojų, kurių pajamos neužtikrina net minimaliai

reikalingo maisto produktų poreikio patenkinimo lygio, dalis. Socialinis absoliutaus skurdo lygis – tai gyventojų, kurių pajamos neužtikrina minimaliai reikalingo fiziologinių, intelektualinių ir socialinių poreikių patenkinimo lygio, dalis. Pavyzdžiui, anot A. Šileikos ir I. Blažienės (2000) ir A. Šileikos ir R. Zabarauskaitės (2006), Lietuvoje fiziologiniu absoliutaus skurdo ribos rodikliu siūloma laikyti skaičiuojamąjį MGL, kurio pagrindas yra minimalaus maisto produktų rinkinio vertė. Savo ruožtu socialine absoliutaus skurdo riba siūloma laikyti Darbo ir socialinių tyrimų instituto sumodeliuotą minimalų normatyvinį vartojimo biudžetą (MNVB), kurį, be minimalaus maisto produktų rinkinio vertės, taip pat sudaro ir ne maisto poreikių patenkinimo prekių (drabužių, avalynės, asmens higienos, būsto ir kt.) vertė.

JAV socialinė absoliutaus skurdo riba apskaičiuojama remiantis M. Orshansky metodika, kurios esmė yra vidutinių maistui skirtų išlaidų dauginimas iš trijų.

Santykinis skurdo lygis (dar dažnai vadinamas *skurdo rizikos lygiu*, kaip nurodyta Statistikos departamente prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės), įvertina gyventojų dalį, kurių pajamos / išlaidos yra mažesnės nei tam tikra procentinė dalis nuo vidutinių namų ūkių pajamų / išlaidų. Tas konkretus skaičius, atitinkantis procentinę dalį nuo vidutinių pajamų/išlaidų, yra vadinamas *santykinio skurdo riba*. Nėra bendros nuostatos, kokia konkreti procentinė dalis turėtų būti. Pavyzdžiui, Pasaulio bankas standartu laiko 50 % pajamų / išlaidų medianos (kaip nurodyta Pasaulio banko). Tuo tarpu Eurostat (ES statistikos tarnyba) pagrindiniu rodikliu laiko 60 % ekvivalentinių disponuojamųjų piniginių pajamų medianos (*Europe in figures, Eurostat yearbook 2006-7*). Lietuvoje santykinio skurdo lygis buvo skaičiuojamas nuo 1998 m. Pradžioje jis buvo skaičiuojamas kaip 50 % vartojimo išlaidų vidurkio, įvertinant tiek pinigines, tiek ir natūrinės išlaidas, be to, anot Statistikos departamento Ryšių su visuomene skyriaus darbuotojos B. Stolytės (informacija gauta asmeninės užklausos būdu), skaičiuojant skurdo lygį buvo įvertinamos ir tokios lengvatos kaip kompensuojamųjų vaistų vertė, lengvatos

vaikų išlaikymui ikimokyklinėse įstaigose, nemokamas vaikų maitinimas ir pan. Lietuvai įstojus į ES, nuo 2004 m. yra pereinama prie ES taikomo 60 % ekvivalentinių disponuojamų piniginių pajamų mediana pagrįstu santykinio skurdo lygio vertinimu.

Su *skurdo lygio* sąvoka glaudžiai siejasi ir *skurdo gylis* sąvoka, kuri nusako, kiek vidutiniškai žemiau skurdo ribos esančių gyventojų pajamos / išlaidos yra mažesnės už skurdo ribą.

Gini indeksas įvertina pajamų / išlaidų paskirstymo netolygumą, apskaičiuojant mastą, kuriuo realus pajamų / išlaidų paskirstymas nukrypsta nuo teorinio idealiai tolygaus paskirstymo. Gini indeksas apskaičiuojamas koordinačių sistemoje Lorenzo kreivės pagrindu, kuri parodo, kokia sukauptų pajamų / išlaidų dalis tenka namų ūkiams, išrikiuotiems nuo mažiausio iki didžiausio. Lorenzo kreivė yra palyginama su toje pačioje koordinačių sistemoje idealiai tolygų pajamų / išlaidų paskirstymą atitinkančia tiese. Taigi Gini indeksas yra santykis ploto, esančio tarp kreivės ir tiesės, su plotu, esančiu žemiau tiesės.

Diferenciacijos koeficientas įvertina pajamų / išlaidų paskirstymo netolygumą. ES yra naudojamas kvantilių diferenciacijos koeficientas, kuris apskaičiuojamas kaip 80 proc. ir 20 proc. ekvivalentinių disponuojamųjų piniginių pajamų kvantilių santykis (*Europe in figures, Eurostat yearbook 2006-7*). Kitas dažnai gyvenimo lygio tyrimuose naudojamas rodiklis yra decilinis diferenciacijos koeficientas, kuris yra apskaičiuojamas kaip 90 proc. ir 10 proc. pajamų / išlaidų decilių santykis.

Eurostat puslapyje *Materialinio nepritekliaus lygis* yra apibrėžiamas kaip procentinė dalis gyventojų, kurie negali sau leisti mažiausiai trijų iš devynių dalykų: mokėti nuomos mokesčio, paskolos įmokos arba komunalinių mokesčių; palaikyti adekvačios šilumos namuose; susidoroti su netikėtomis išlaidomis; reguliariai valgyti mėsą arba baltymus; išvykti atostogų; turėti televizorių; turėti skalbimo mašiną; turėti automobilį; turėti telefoną. *Sunkaus materialinio nepritekliaus lygis* yra apibrėžiamas kaip procentinė dalis

gyventojų, kurie negali sau leisti mažiausiai keturių iš aukščiau išvardytų dalykų.

Objektyvūs gyvenimo lygio rodikliai gali apibūdinti gyventojų apsirūpinimą materialiniais daiktais, pvz., Statistikos departamentas pateikia informaciją apie gyventojų apsirūpinimą ilgalaikio naudojimo prietaisais, gyvenamosiomis patalpomis ir patogumais (Namų ūkių biudžetai 2006).

Kartų ir lyčių tyrime respondentams yra pateikiami klausimai apie namų ūkio bendrąsias pajamas, respondento bei partnerio pajamas ir pajamų šaltinį, būsto tipą, nuosavybę ir kambarių skaičių, tam tikrų ilgalaikio naudojimo daiktų turėjimą, galimybę įsigyti tam tikrus daiktus ir paslaugas, namų ūkio pajamų užtektinumą poreikiams patenkinti.

Europos vertybių tyrime ir Europos socialiniame tyrime yra pateikiami klausimai apie namų ūkio visumines pajamas. Europos socialiniame tyrime yra pateikiamas klausimas ir apie pajamų šaltinį bei pajamų užtektinumą poreikiams patenkinti.

Bene išsamiausias santykių sritį vertinantis tyrimas yra Kartų ir lyčių tyrimas, kurio apklausų anketoje yra pateikiamas klausimas apie *vaiko priežiūros darbų pasidalijimą*, klausiant apie tokias sritis kaip vaikų aprengimas, vaikų guldymas miegoti, buvimas namie su vaikais, kai jie serga, žaidimas / laisvalaikio leidimas su vaikais, pagalba ruošiant namų darbus, vaikų nuvedimas / parvedimas į / iš mokyklos, darželio, auklės ar laisvalaikio užsiėmimų. Kitas Kartų ir lyčių tyrimo klausimas apie darbų pasidalijimą yra bendras *darbų pasidalijimas tarp šeimos narių* apimant tokias sritis kaip kasdienis valgio ruošimas, indų plovimas, maisto pirkimas, namų valymas dulkiu siurbliu, smulkių remonto darbų atlikimas namuose ir apie namus, mokesčių mokėjimas ir namų ūkio finansinės apskaitos vedimas, šeimos laisvalaikio organizavimas. Tyrime taip pat yra pateikiamas klausimas apie *sprendimų priėmimą namų ūkyje* tokiose srityse kaip įsigyjant įprastinius pirkinius namams, įsigyjant rečiau perkamus, brangesnius pirkinius namams, laiko skyrimas apmokamam darbui, sutuoktinio (-ės) / partnerio (-ės) laiko

skyrimas apmokamam darbui, vaikų auklėjimas, visuomeninis gyvenimas ir laisvalaikis. Kartų ir lyčių tyrime klausimas apie porų konfliktus apima tokias sritis kaip namų ruoša, pinigai, laisvalaikio leidimas, seksualiniai santykiai, santykiai su draugais, santykiai su tėvais / uošviais, vaikų auginimas ir auklėjimas, vaikų turėjimas, alkoholio vartojimas. Klausimai, kuriais yra vertinamas *palaikymas iš draugų pusės, abipusis dalijimasis artumu bei abipusė parama* Kartų ir lyčių tyrimo anketoje yra vertinami tokiais teiginiais kaip: „Yra pakankamai daug žmonių, prie kurių aš galėčiau šlietis, ištikus nelaimėi“, „Man trūksta žmonių artumo“, „Yra daugybė žmonių, kuriais aš galiu pasikliauti“, „Yra pakankamai daug žmonių, kuriems aš jaučiuosi artimas“. Šie teiginiai respondento yra vertinami balais, kur vienetas reiškia „Taip“, dvejetas „Daugiau ar mažiau“, trejetas „Ne“.

Europos vertybių tyrime nėra labai daug klausimų, vertinančių santykius: ar respondentas turi *stabilius santykius*, ar *respondentas yra vedęs / ištekėjusi* arba *registruota partnerystė*, ar *respondentas gyvena kartu su partneriu*. Klausimai, kurie apibūdina *palaikymą* iš draugų pusės, yra tokie: „Dauguma žmonių siekia pasinaudoti jumis ar siekia būti dori“, „Daugumą laiko žmonės yra paslaugūs arba daugiausia rūpinasi tik pačiais savimi“. Šie du santykius vertinantys klausimai yra įtraukti ir į Europos socialinio tyrimo anketą. Be šių klausimų, Europos socialinio tyrimo anketoje yra pateikiami ir tokie klausimai: „Kaip dažnai neformaliai bendraujate su draugais, giminėmis arba kolegomis“, „Kas nors, su kuo būtų galima diskutuoti intymiais ir asmeniniais klausimais“, „Kiek turite draugų ne šeimos narių, kurie yra jaunesni nei 30 m.“, „Kiek turite draugų ne šeimos narių, kurie yra vyresni nei 70 m.“

Kalbant apie veiklą kaip gerovės sritį makrolygmeniu yra žinomi šalių užimtumo ir bedarbystės lygius vertinantys rodikliai. Taip pat šalių nacionalinės statistikos tarnybos pateikia makrolygmens duomenis apie kitas veiklas turinčias gyventojų kategorijas, tokias kaip pensininkai, moksleiviai / studentai ir panašiai. Tyrimai, tokie kaip Kartų ir lyčių tyrimas, pateikia duomenis apie gyventojų grupes pagal veiklas: moksleivis, studentas;

sandomas darbuotojas (-a); savarankiškai dirbantis (-i) arba darbdavys (-ė) / savininkas; šeimos narys, padedantis šeimos versle arba ūkyje (darbas neapmokamas); bedarbis; pensininkas; atliekantis karinę tarnybą; namų šeimininkė / šeimininkas; nėštumo ir gimdymo atostogose; motinystės / tėvystės ar vaiko priežiūros atostogose; ilgą laiką arba nuolatos sergantis arba neįgalus. Taip pat Kartų ir lyčių tyrimas pateikia respondentų pasitenkinimą šiomis veiklos sritimis. Nors šis rodiklis ir nėra objektyviosios gerovės rodiklis, tačiau jį verta paminėti, nes tam tikro individo veikla turi būti pirmiausia jo įvertinta tam, kad darytų poveikį bendrajai subjektyviajai gerovei. Kartų ir lyčių tyrimo anketoje yra pateikiamas klausimas apie respondento išsilavinimo lygį.

Europos vertybių tyrime yra pateikiamas klausimas apie respondento veiklą, išskiriant tokias kategorijas kaip sandomas darbuotojas (-a), dirbantis (-i) mažiau nei 30 val. per savaitę, sandomas darbuotojas (-a), dirbantis (-i) 30 ir daugiau valandų per savaitę, savarankiškai dirbantis (-i), atliekantis (-i) karinę tarnybą, pensininkas (-ė), namų šeimininkas (-ė), studentas (-ė), bedarbis (-ė), neįgalus asmuo. Taip pat Europos vertybių tyrime yra išskiriamos tokios respondentų kategorijos: savarankiškai dirbantis, sandomas darbuotojas ir niekada neturėjęs apmokamo darbo. Europos vertybių tyrimas pateikia išsamią respondentų klasifikaciją pagal darbinės veiklos rūšį ir respondento statusą darbe, pavaldinių turėjimą darbe. Europos vertybių tyrimas pateikia informaciją apie išsilavinimo lygį.

Europos socialiniame tyrime yra pateikiamas klausimas apie respondento veiklą per paskutines septynias dienas, išskiriant tokias kategorijas kaip apmokamas darbas, studijos / mokymasis, bedarbis, aktyviai ieškantis darbo, bedarbis, aktyviai neieškantis darbo, nuolat sergantis arba neįgalus, bendruomenės arba karinėje tarnyboje, šeimininkavimas namuose / vaikų priežiūra ir pan. Taip pat anketoje yra pateikiami klausimai apie darbinės veiklos sutartį (terminuota ar neterminuota), įstaigos dydį, kurioje respondentas dirba, darbo pobūdį (vadovaujamas ar nevadovaujamas darbas), vadovaujamų

asmenų skaičių, galimybę nuspręsti, kaip organizuojamas dienos darbas, galimybę daryti įtaką organizacijos politikos sprendimams, visumines valandas per savaitę (viršvalandžiai neįskaičiuoti ir viršvalandžiai įskaičiuoti), ūkio šaką, organizacijos priklausomybę, specialybę, darbo santykius (samdomas darbuotojas, savarankiškai dirbantis, dirbantis šeimos versle), apie darbą užsienyje, priklausymą profesinei sąjungai. Europos socialinis tyrimas pateikia informaciją apie respondento išsilavinimo lygį ir sritį.

Tiek Europos vertybių tyrime, tiek ir Europos socialiniame tyrime, kalbant apie veiklos pobūdį, kaip viena iš veiklos kategorijų yra respondento ilgai trunkančios ligos ar negalios turėjimas. Šie vertinimai gerovės vertinimuose gali būti priskirti sveikatos sričiai. Be šių vertinimų, abiejuose tyrimuose yra klausiama apie respondento sveikatos būklę. Šis vertinimas gali būti suvokiamas kaip subjektyvus vertinimas, kadangi klausimo pobūdis yra labai bendras, tačiau glaudžiai susijęs su objektyvia sveikatos būkle. Kartų ir lyčių tyrime yra pateikiamas klausimas apie sveikatos būklę, ilgai besitęsiančias ar lėtines ligas, sergamumo laiką, fizinius ar protinius sveikatos sutrikimus, kurie riboja gebėjimą savarankiškai atlikti kasdienę veiklą.

Reikėtų pabrėžti, kad yra labai didelė objektyviosios gerovės rodiklių įvairovė. Šiame poskyryje buvo apžvelgti tik *Eurostat*, Europos vertybių tyrimo, Europos socialinio tyrimo bei Kartų ir lyčių tyrimo pateikiami objektyviosios gerovės rodikliai, kurie varijuoja nuo indeksų iki paprastų anketos klausimų. Šie apžvelgti gerovės duomenų šaltiniai skiriasi pagal jų tinkamumą mikro- ir makrolygmenų analizei. *Eurostat* skelbiami objektyviosios gerovės rodikliai tinka labiau makrolygmens gerovės analizei. Europos socialinio tyrimo, Europos vertybių tyrimo bei Kartų ir lyčių tyrimo duomenų bazių rodikliai labiau tinka mikrolygmens gerovės analizei. Taip pat pastarųjų duomenų bazių duomenys gali būti agreguoti pritaikant juos makrolygmens kiekybinei gerovės analizei.

1.8.2 Subjektyviosios gerovės vertinimo metodai

Vertindami subjektyviają gerovę, tyrėjai susiduria su žmogaus sąmonės ir jausmų vertinimais. Dažniausiai tai vertinama klausiant respondento apie gerovės pojūtį, jo savo paties gyvenimo situacijos vertinimus, nuotaikas ir emocijas. Tai iš esmės subjektyvūs individo vertinimai, kadangi paties žmogaus suvokimai ir pojūčiai čia yra svarbiausi. Esminė subjektyviosios gerovės matavimų problema yra, kiek tiksliai respondentas gali išreikšti savo paties gyvenimo situaciją ir jausmus. Verta pabrėžti, kad subjektyviosios gerovės matavimai nėra be trūkumų. Pavyzdžiui, P. Conceiçã ir R. Bandur (2008) laikosi idėjos, kad subjektyviosios gerovės rodikliai, panašiai kaip ir ekonomikos rodikliai, pavyzdžiui, BVP, arba integruoti rodikliai, pavyzdžiui, Žmogaus socialinės raidos indeksas, turi trūkumų, tačiau šie trūkumai gali būti sušvelninti, gerinant duomenų rinkimo kokybę ir taikant tinkamus metodus. Taip pat autoriai teigia, kad subjektyviosios gerovės patikimumas gali būti pagerintas, užduodant respondentui daugiau smulkesnių klausimų, o pagrįstumo problema išsprendžiama, vykdant dideles statistiškai reprezentatyvias apklausas.

Teigiamo ir neigiamo afekto saviataskaitos

Teigiamo ir neigiamo afekto saviataskaitos iš esmės yra klausimai apie individo afekto reakciją apibūdinančias emocines būsenas ir nuotaikas. Vienos emocinės būsenos apibūdina teigiamą afektą, kitos neigiamą. Pavyzdžiui, teigiamą afektą apibūdinančios būsenos yra laimingumas, džiaugsmas, susijaudinimas, susidomėjimas, didžiavimasis, pasitikėjimas ir pan. Neigiamą afektą apibūdinančios būsenos yra nerimas, nuobodulys, nelaimingumas, nepasitikėjimas, išgąstis ir pan. Emocinės būsenos gali būti vertinamos, užduodant klausimą apie gyvenimo situaciją, kurios metu patiriamos vienos ar

kitos emocijos, pvz., N. Bradburn (1969) sukurta Afekto balanso skalė (ABS) arba tiesiogiai klausiant bendrai apie tam tikros emocinės būsenos patirtį, pvz., E. Diener ir R. A. Emmons (1984) sukurta Emocijos ataskaita bei D. Watson ir kt. (1988) sukurta teigiamo ir neigiamo afekto sąrašas (TANAS). Taip pat gyvenimo situacijų klausimai gali būti derinami su emocinių būsenų vertinimu, pvz., R. Kammann ir R. Flett (1983) sukurta Afektometras 2. Šie minėti metodai analizuoja siaurų emocijų ir gyvenimo situacijų patirtį, tačiau tyrėjai gali užduoti bendresnio pobūdžio klausimus apie afekto patirtį. Pavyzdžiui, R. Veenhoven savo Pasaulio laimės duomenų bazėje mini Vidutinio visuminio lygio bei Patirties atrankos metodus. Taip pat tokie tyrimai kaip Europos vertybių bei Europos socialinis tyrimas subjektyviosios gerovės afekto lygmenį vertina respondento prašant įvertinti teiginį, kuriame yra vartojamas žodis *laimė*.

Galima išskirti keletą metodų, kuriais saviataskaitoje matuojamos emocinės būsenos. Pirma, kai į klausimą apie tam tikros emocinės būsenos patirtį yra atsakoma pasirenkant galimus variantus *taip* ir *ne*. Pavyzdžiui, toks metodas yra taikomas ABS skalėje. Antras metodas yra taikomas, kai į klausimą apie tam tikrą emocinę būseną yra pasirenkami balai, apibūdinantys emocijos patirties dažnį ir trukmę. Pavyzdžiui, toks metodas taikomas Afektometro 2, TANAS ir Emocijos ataskaitos skalėse. Pagal trečią metodą respondento prašoma priskirti tam tikrai emocinei būsenai jos patirties dažnį, išreikštą skaičiumi. Pavyzdžiui, šis metodas, taikytas Andrews ir Withey (1976, kaip cituota Schimmack, 2008, p. 111) tyrime, klausia apie tam tikros emocijos buvimą ir jos patirties dažnį.

Vertinant afekto reakcijas, minėtuose metoduose nesunku pastebėti, kad vertinimas yra labai subjektyvus. Vertinant emocijos dažnį nuo klausimyno pildymo laikotarpio iki laikotarpio, nusidriekiančio kelias savaites į praeitį, dėl sunkumo prisiminti informaciją galima susidurti su netikslumais. Pasakyti, kad emocija patirta dažnai arba retai yra labai subjektyvus dalykas. Be to, U. Schimmack (2008), remdamasis Schimmack ir kt. (2000) bei Warr ir kt. (1983)

tyrimais, tvirtina, kad teigiamą afektą rodančios emocinės būsenos įvertinimas gali daryti įtaką neigiamą afektą atspindinčios emocijos įvertinimui, ir atvirkščiai – neigiamą afektą atspindinčios emocinės būsenos įvertinimas gali turėti įtakos teigiamo afekto emocinės būsenos įvertinimui. Tai gali lemti neigiamą koreliaciją tarp teigiamo ir neigiamo afekto, tiriant žmonių grupę. Pavyzdžiui, tarkime, kad individo prašoma įvertinti savo afekto reakcijas per paskutines tris savaites. Vertinimo procese galima tikėtis tokio samprotavimo būdo – individui pasirenkant teigiamą afektą atspindinčią emocinę būseną, pvz., „džiaugsmas“ kaip labai dažną ir daug laiko užimančią būseną, neigiamo afekto būseną, pvz., „liūdesys“ turės būti pasirenkama kaip labai reta ir mažai laiko užimanti emocija. Pavyzdžiui, išreiškiant pasirinkimą skaitinėje skalėje, kurioje dažniausiai ir daugiausia laiko užimanti emocija bus žymima 5 balais, o rečiausiai ir mažiausiai laiko užimanti emocija 1 balu, apklausus grupę individų ir apskaičiavus koreliaciją, galima tikėtis rasti neigiamą priklausomybę.

Tačiau kita vertus, tiriant subjektyviąją gerovę, gali atrodyti, kad objektyvus emocijų dažnis ir trukmė gali būti ne toks svarbus dalykas. Čia svarbiausia, kaip dažnis ir trukmė atrodo pačiam individui, kuris yra tiriamas.

Siekiant aiškiau suvokti subjektyviosios gerovės afekto pusę, prasminga pristatyti keletą metodų, kurie yra taikomi, vertinant teigiamą ir neigiamą afektus. Kaip įtakingą ankstyvąjį metodą, vertinant individo afekto reakcijas, W. Pavot (2008) mini N. Bradburn (1969) pasiūlytą, šio skyrelio pradžioje minėtą Afekto balansinę skalę – ABS (angl. *Affect Balance Scale*), kuri yra pagrįsta 10-ia klausimų, tikrinančių individo afekto būsenas per pastarąsias kelias savaites (5 klausimai, skirti tikrinti neigiamą afektą, ir 5 klausimai, skirti tikrinti teigiamą afektą). Respondento prašoma įvertinti emocines būsenas, pasirenkant „taip“ (emocinė būseną buvo patirta) arba „ne“ (emocinė būseną nebuvo patirta). N. Bradburn (1969) tyrimui naudoti teigiamą ir neigiamą afektą atspindintys klausimai yra šie:

Teigiamas afektas:

1. Esate patenkintas (-a) kažką atlikęs (-usi)?
2. Dalykai klostėsi Jums palankiai?
3. Didžiuojatės, kad kažkas Jus pagyrė už tai, ką atlikote?
4. Ypač sujaudintas (-a) ar susidomėjęs (-usi) kažkuo?
5. Viskas klostosi geriausiai?

Neigiamas afektas:

1. Toks sunerimęs (-usi), kad negalite ilgai išsėdėti kėdėje?
2. Nuobodžiaujate?
3. Depresuotas (-a) arba labai nelaimingas/a?
4. Labai vienišas/a arba atitolęs (-usi) nuo kitų žmonių?
5. Nusiminęs (-usi), kadangi kažkas kritikavo Jus?

Kaip ABS skalės išvystymą W. Pavot (2008) mini R. Kammann ir R. Flett (1983) pasiūlytą metodą Afektometras 2 (angl. *Affectometer 2*), kuriuo vertinama ne tik tikros emocijos per tam tikrą laiką buvimas ar nebuvimas, bet ir jos dažnis. Afektometro 2 turinį sudaro 20 klausimų, iš kurių 10 užduodami apie tam tikras gyvenimo situacijas, išreiškiančias tam tikrą emocinę būseną, ir 10, tiesiogiai klausiant apie emocijos patirtį. Respondentas kiekvieną teiginį privalo įvertinti, pasirinkdamas vieną iš penkių galimų atsakymų: nuo 0 iki 4. 0 reiškia, kad per paskutines dvi savaites teiginys visiškai neatitinka tikrovės, o 4 reiškia, kad teiginys buvo teisingas visą laiką.

R. Tennant ir kt. (2007) atlikto Afektometro 2 validacija Jungtinėje Karalystėje, Škotijoje, tiriant 722 asmenis nuo 18 iki 74 m., pasiteisino. Tyrimo rezultatai rodo atsakymų Škotijoje panašumą į anksčiau Afektometro 2 sudarytojo atlikto tyrimo Naujojoje Zelandijoje išvadas. Tyrimas pasižymėjo aukštu patikimumo lygiu ir patvirtino tikėtinas klausimyno atsakymų koreliacijas su sociodemografiniais veiksniais.

Afektometro 2 teiginių, kuriuos respondentas privalo įvertinti balais, pavyzdžiai yra tokie (Parkinson, 2006):

1. Mano gyvenimas yra teisingame kelyje.
2. Aš jaučiu, kad kažkas yra negerai su manimi.

3. Aš jaučiuosi mylimas/mylima ir kad manimi pasitiki.
4. Patenkintas.
5. Pasitikintis.
6. Nepasitenkinęs.
7. Susidomėjęs kitais žmonėmis.
8. Sutrikęs.
9. Aš daug šypsojau ir juokiuosi.

Kitas teigiamo ir neigiamo afekto metodas yra Teigiamų ir neigiamų afektų sąrašas – TANAS (angl. *The Positive and Negative Affect Schedule*). TANAS apima 10 žodžių, išreiškiančių teigiamą afektą atitinkančias emocijas, ir 10 žodžių, išreiškiančių neigiamą afektą atitinkančias emocijas. Teigiamą afektą išreiškiančių žodžių pavyzdžiai yra „susidomėjęs“, „entuziastingas“, „įkvėptas“. Neigiamą afektą išreiškiančių žodžių pavyzdžiai yra „sielvartaujantis“, „nuliūdęs“, „išsigandęs“. Respondentas 5 balų skale įvertina savo patirtį pagal pateiktus 20 žodžių, apibūdinančių teigiamą ir neigiamą afektą (Watson ir kt., 1988). J. R. Crawford ir J. D. Henry (2004) atliko papildomą TANAS validaciją Jungtinės Karalystės atveju. Tyrimo išvados patvirtina TANAS psichometrinių savybių adekvatumą.

E. Diener ir R. A. Emmons (1984, kaip cituota Pavot 2008) pateikė emocijų sąrašą (laimingas, sunerimęs, patenkintas, piktas, nusivylęs, depresuotas, džiaugsmingas, nelaimingas, turintis malonumą), kuris aprašo teigiamą ir neigiamą afektą. Kiekviena iš šių emocijų yra vertinama 7 balų skale, kurioje 0 balų reiškia, kad emocija per praėjusią savaitę nepatirta visai ir 6 balai reiškia, kad emocija pasikartojo labai dažnai.

R. Veenhoven interneto puslapyje *World Database of Happiness* pateikia keletą teigiamo ir neigiamo afektų saviataskaitų pavyzdžių, kuriuos yra prasminga apibūdinti detaliau. Vertinant subjektyviosios gerovės afekto struktūrinę dalį, yra sukurtas metodas – Vidutinis visuminis lygis (angl. *Average Overall Level*) (Levy ir Guttman, 1975, p. 445–473, kaip cituota *Veenhoven World database of happiness*). Šio metodo esmę sudaro

respondento atsakymas į klausimą: „Kokia yra Jūsų nuotaika šiomis dienomis?...“ Atsakydamas į klausimą, respondentas privalo 4 balų sistema įvertinti savo nuotaiką. Šioje sistemoje 4 balai reiškia, kad respondento nuotaika visą laiką yra labai gera, 1 balas reiškia, kad respondento nuotaika visą laiką yra bloga.

Anot Wessman ir Rics (1966, kaip cituota *Veenhoven World database of happiness*), afekto būsenoms vertinti galima taikyti Patirties atrankos metodą (angl. *Experience Sampling*). Klausimas: „Vidutiniškai, kaip džiaugsmingai ar depresuotai, laimingai ar nelaimingai jautėtės šiandien?...“ Klausimo atsakymą sudaro vertinimai 10 balų sistema. Prie kiekvieno iš 10 balų atsakymų skiltyje yra pateikiamas detalus balo reikšmės aprašymas, hierarchiškai 10 balų aprašant kaip teigiamiausias afekto emocijas, o 1 balą – kaip neigiamiausio afekto emocijas. Balų reikšmių seka yra tokia:

10. Visiškai pakili nuotaika, susižavėjimo džiaugsmas, pakili ekstazė.
9. Labai pakili nuotaika ir labai aukštas dvasinis pakilimas. Didžiulis malonumas ir žvalumas.
8. Pakili nuotaika ir aukštas dvasinis pakilimas.
7. Jautimasis labai gerai ir linksmai.
6. Jautimasis gana gerai ir viskas gerai.
5. Jautimasis šiek tiek prislėgtai. Tik pusėtinai.
4. Žemas entuziazmas ir šiek tiek nusiminęs.
3. Depresuotas ir labai prislėgtas. Neabejotinai nusiminęs.
2. Labai smarkiai depresuotas. Jautimasis baisiai, tikrai apgailėtinais ir klaikiais.
1. Kraštutinė depresija ir nusiminimas. Visiškai prislėgtas. Viskas yra juoda ir slogu. Aš noriu, kad viskas būtų baigta.

Ši savitaskaita turi būti pildoma kiekvieną dieną prieš einant miegoti 6 savaites iš eilės.

E. Noelle-Neumann (1997, kaip cituota *Veenhoven World database of happiness*) pateikia testą „Linksmas išvaizda“ (angl. *Cheerful Appearance*),

kurio metu ne pats respondentas vertina savo afekto reakcijas, o tyrėjas, žiūrėdamas į asmenį, vertina individo afektą išreiškiančias emocijas pagal aštuonis požymius: žvilgsnis yra atviras ar nedrąsus; lūpų kraštai juda į viršų ar į apačią; laikysena atpalaiduota, laisva ar įtempta; judesiai atpalaiduoti, laisvi ar riboti, drovūs; akys yra plačios, atvertos ar siauros, primerktos; alkūnės nėra arti prie kūno ar atvirkščiai, – yra šalia kūno; lūpos yra labiau plačios, pilnos ar siauros, prikąstos; apskritai asmuo atrodo gana linksmas ar nelabai linksmas. Taigi, tekste individas renkasi dvi alternatyvas: A, kuri reiškia, kad individo požymiai liudija teigiamo afekto emocijas, ir B, kuri reiškia, kad požymiai rodo emocijas, liudijančias neigiamą afektą. Be to, yra visada paliekama alternatyva, kad individas negali nuspręsti, kuri alternatyva – A ar B – vyrauja. Testo gale yra sumuojama, A alternatyvai priskiriant 2 balus, o B alternatyvai – 1 balą.

Apžvelgus subjektyviosios gerovės afekto komponento vertinimo metodus matyti, kad yra nemaža metodų įvairovė tiek pagal subjektyviosios gerovės matavimų detalumą, tiek ir pagal matavimo specifiką. Šiame disertaciniame tyrime bus taikomi apibendrinto pobūdžio subjektyviosios gerovės afekto komponento vertinimo metodai, kurie reiškia, kad vienu klausimu yra siekiama vertinti individo emocinę ir nuotaikos gyvenimo pusę. Tuo tikslu yra taikomos matavimo skalės, išreiškiančios subjektyviosios gerovės afekto komponentą balais. Šie apibendrinti metodai, kurie bus taikomi disertaciniame tyrime, bus aptarti empirinės dalies pradžioje.

Pasitenkinimo gyvenimu saviataskaitos

Pasitenkinimo saviataskaitos apima respondentų vertinimus savo gyvenimo kaip visumos ar atskirų jo sričių, lyginant su tam tikrais standartais. Pasitenkinimo gyvenimu saviataskaitos, kaip ir jau aptartos afekto saviataskaitos, gali būti detalaus pobūdžio, užduodant siauros tematikos daugiau klausimų, arba apibendrinto pobūdžio, užduodant vieną bendrą

klausimą, arba prašant įvertinti teiginį, kurį sudaro žodis „pasitenkinimas“. Detalaus pobūdžio metodo pavyzdys yra Pasitenkinimo gyvenimu skalė. Apibendrinto pobūdžio metodų pavyzdys yra klausimai, užduodami Europos vertybių tyrimo ir Europos socialinio tyrimo anketose.

Siekiant geriau suvokti dalyko kontekstą, verta detaliau panagrinėti keletą subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponento matavimų. Vertinant individo globalinį pasitenkinimą gyvenimu, plačiai taikomas metodas yra Pasitenkinimo gyvenimu skalė – PGS (angl. *Satisfaction with life scale*) (Pavot, Diener, 1993). Šį metodą prie pasitenkinimo saviataskaitų priskiria W. Pavot (2008). Remiantis PGS, respondentas prašomas išreikšti savo nuomonę apie 5 teiginius 7 balų skalėje, kurioje 1 balas reiškia, kad respondentas visiškai nesutinka su teiginiu, o 7 balai reiškia, kad respondentas visiškai sutinka su teiginiu. Šie penki teiginiai yra tokie:

1. Daugeliu atvejų mano gyvenimas yra artimas mano idealui.
2. Mano gyvenimo sąlygos yra puikios.
3. Aš esu patenkintas savo gyvenimu.
4. Aš jau turiu svarbiausius dalykus savo gyvenime.
5. Jeigu galėčiau pakartoti savo gyvenimą, jame nekeisčiau nieko.

Pavot ir kt. (1998) pasiūlė įtraukti ir laiko dimensiją, vertinant pasitenkinimą gyvenimu kaip visumą, ir pasiūlė metodą Apibrėžta laike pasitenkinimo gyvenimu skalė – ALPGS (angl. *The temporal satisfaction with life scale*). Šį metodą kaip pasitenkinimo saviataskaitos pavyzdį nurodo W. Pavot (2008). Anot Pavot ir kt. (1998), ALPGS sudaro 15 teiginių apie visuminį pasitenkinimą gyvenimu praeityje, dabartyje ir ateityje. Teiginius individas vertina septynių balų skale, kurioje 1 balas reiškia visišką individo nesutikimą su teiginiu, o 7 balai reiškia visišką individo sutikimą su teiginiu. Šie teiginiai yra:

1. Jeigu aš turėčiau pergyventi savo praeitį dar kartą, tai joje nekeisčiau nieko.
2. Aš esu patenkintas savo gyvenimu praeityje.

3. Mano gyvenimas praeityje buvo man idealus.
4. Mano gyvenimo sąlygos praeityje buvo puikios.
5. Aš turėjau svarbius dalykus, kurių norėjau praeityje.
6. Aš nieko nekeisčiau savo dabartiniame gyvenime.
7. Aš esu patenkintas savo dabartiniu gyvenimu.
8. Mano dabartinis gyvenimas man yra idealus.
9. Dabartinės mano gyvenimo sąlygos man yra idealios.
10. Aš turiu svarbius dalykus, kurių noriu dabar.
11. Nebus nieko, ką aš norėsiu pakeisti ateityje.
12. Aš būsiu patenkintas savo gyvenimu ateityje.
13. Aš tikiuosi, kad mano gyvenimas man bus idealus ateityje.
14. Mano ateities gyvenimo sąlygos bus puikios.
15. Aš turėsiu svarbius dalykus, kurių norėsiu ateityje.

Verta pabrėžti, kad R. Veenhoven Pasaulio laimės duomenų bazėje (žr. *Veenhoven World database of happiness*) tiek PGS, tiek ir ALPGS priskiriami ne prie pasitenkinimo saviataskaitų, t. y. subjektyviosios gerovės vienos iš struktūrinių dalių, o prie subjektyviosios gerovės kaip visumos vertinimo.

W. Pavot (2008) mini pasitenkinimo saviataskaitų adaptavimą tam tikrų amžiaus grupių respondentams. Pavyzdžiui, daugiadimensė mokinių pasitenkinimo gyvenimu skalė – MSPGS (angl. *The multidimensional Students's Life Satisfaction Scale*) (Huebner, 1994, kaip cituota Pavot, 2008). Metodas apima išsamų mokinių iki 12 metų pasitenkinimo gyvenimu tyrimą. Klausimai apima tokias temas kaip draugai, šeima, mokykla, asmenybė, gyvenamoji aplinka. Taip pat yra išvystyti metodai tirti pagyvenusių žmonių pasitenkinimą gyvenimu. Tam sukurtas metodas Pasitenkinimo gyvenimu skalė (PGS) (angl. *Life Satisfaction Scale*) (Neugarten ir kt., 1961, kaip cituota Pavot, 2008).

R. Veenhoven Pasaulio laimės duomenų bazėje mini tokius subjektyviosios gerovės pasitenkinimo gyvenimu matavimo metodus kaip Siekių įgyvendinimas (angl. *Realization of Aspirations*): „Ką Jūs jaučiate apie

tai, ką pasiekėte gyvenime?...“ pateikiami atsakymai balais septynių balų skalėje, kur 1 balas reiškia, kad respondentas yra visiškai nepatenkintas tuo, ką yra pasiekęs gyvenime, o 7 balai reiškia, kad respondentas yra labai patenkintas tuo, ką yra pasiekęs gyvenime (Buttel ir Martinson, 1977). Kitas pasaulio laimės duomenų bazėje pateikiamas metodas – Tikslų įgyvendinimas (angl. *Realization of Goals*) yra pagrįstas užduodant klausimą „Kaip Jūs įvertintumėte tai, ar sėkmingai, ar nesėkmingai Jūs įgyvendinote savo siekius ir tikslus gyvenime? Manykite, kad įsivaizduojamų kopėčių viršus yra visiška sėkmė, o apačia – visiška nesėkmė“. Įsivaizduojamas kopėčias atitinka 11 balų, kur 0 balų reiškia, kad respondentas vertina savo pasiekimus kaip visišką nesėkmę, o 10 balų, kad respondentas vertina savo pasiekimus kaip visišką sėkmę (Bortner ir Hultsch, 1970, kaip cituota *Veenhoven World database of happiness*).

Šiame disertaciniame tyrime bus taikomi apibendrinto pobūdžio subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponento vertinimo metodai, kuriuose subjektyvioji gerovė yra vertinama vienu klausimu prašant respondentų įvertinti pasitenkinimą savo gyvenimu kaip visuma. Detalesnė metodika bus aprašyta empirinės disertacinio darbo dalies pradžioje.

Subjektyviosios gerovės kaip visumos saviataskaitos

Ankstesniuose poskyriuose buvo aptarti metodai, kuriais buvo vertinamos subjektyviosios gerovės dalys: afekto ir pasitenkinimo gyvenimu komponentai. Tačiau, anot W. Pavot (2008), yra sukurti ir bendresnio pobūdžio metodai, kurie įvertina kartu tiek afekto būseną, tiek ir pasitenkinimą gyvenimu vienu holistiniu metodu. Tuomet išskyla klausimas, kaip sujungti du subjektyviosios gerovės komponentus į visumą. Jungiant šiuos du komponentus, reikia nuspręsti, kokį svorį priskirti kognityvinei subjektyviosios gerovės pusei ir kokį svorį priskirti afekto subjektyviosios gerovės pusei. B. Brulde (2010) siūlo leisti individams patiems įvertinti šių komponentų svorius bendrame

subjektyviosios gerovės rodiklyje. Vėliau, remiantis šiais individualiais subjektyviosios gerovės komponentų vertinimais, bus galima apskaičiuoti komponentų svorių vidurkius. Kiti autoriai siūlo klausimyne formuoti bendresnio pobūdžio klausimus arba įtraukti įvairesnio pobūdžio klausimus išreiškiančius kognityvinius ir afekto komponentus .

Vėlgi, kaip ir afekto bei pasitenkinimo gyvenimu komponentų atvejais, subjektyviają gerovę galima vertinti detaliuoju metodu, užduodant daugiau siauresnio pobūdžio klausimų, arba apibendrintu metodu, užduodant vieną bendresnio pobūdžio klausimą. Detalesnio pobūdžio metodui galima priskirti ir Oksfordo laimės sumavimo metodą (angl. *Oxford Happiness Inventory*). Šį metodą Oksfordo universitete sukūrė M. Argyle ir P. Hills (meaning and happiness.com). Metodo turinį sudaro 29 klausimai, apimantys įvairaus pobūdžio tiek afekto, tiek ir pasitenkinimo subjektyviosios gerovės puses:

1. Aš nesijaučiu ypač patenkintas tuo, kuo esu.
2. Gyvenimas yra geras.
3. Aš esu patenkintas viskuo savo gyvenime.
4. Aš jaučiu, kad turiu daug energijos.
5. Aš nesijaučiu ypač sveikas.
6. Aš neturiu ypač gerų prisiminimų apie praeitį.
7. Aš matau grožį kai kuriuose dalykuose.
8. Aš pasiruošęs imtis bet ko.
9. Aš dažnai juokiuosi.
10. Aš nemanau, kad atrodau patraukliai.

Kitas svarbus metodas, skirtas visuminei subjektyviajai gerovei matuoti, anot Pavot (2008), yra M. Fordyce (1977) pasiūlytas Fordyce laimės matas – FLM (angl. *Fordyce Happiness Measures*). Jis yra priskiriamas apibendrinto pobūdžio klausimams. Metodo turinį sudaro klausimynas (Fordyce, 1977), kuriame teiraujamas respondentas: Apskritai kaip laimingai ar nelaimingai įprastai Jūs jaučiatės? Atsakoma į klausimą pasirenkant vieną iš 11 galimų atsakymų, kur 10 reiškia, kad respondentas jaučiasi ypač laimingas, o 0 reiškia,

kad respondentas jaučiasi ypač nelaimingas. Papildomai klausimyne yra klausimas apie tai, kiek laiko respondentas jaučiasi laimingas, nelaimingas ir neutralios nuotaikos. Šių būsenų laikas atsakymuose yra išreiškiamas procentais. Susumavus trijų būsenų patirties laiką, procentų suma turi būti lygi 100.

H. Cantril (1965, kaip cituota *Veenhoven World database of happiness*) pateikia Geriausio ir blogiausio galimo gyvenimo metodą (angl. *Best-Worst possible life*), kurio esmė yra ta, kad respondentas privalo atsakyti į klausimą, pasirinkdamas balą dešimties balų sistemoje. Šioje sistemoje 10 balų reiškia geriausią įmanomą gyvenimą, o 1 balas – blogiausią įmanomą gyvenimą. Klausimas, kuris turi būti įvertintas, yra toks: „Čia yra pavaizduotos kopėčios. Įsivaizduokite, kad kopėčių viršus reiškia Jūsų geriausią įmanomą gyvenimą, o apačia reiškia Jūsų blogiausią įmanomą gyvenimą. Kaip Jūs jaučiate, kurioje kopėčių vietoje Jūs asmeniškai šiuo metu stovite?“

F. Andrews ir S. Withey (1976, kaip cituota *Veenhoven World database of happiness*) pateikia Malonaus ir baisaus gyvenimo metodą (angl. *Delighted-Terrible Life*), kuriuo remiantis respondentas 7 balų skale privalo išreikšti savo atsakymą į klausimą: „Kaip Jūs jaučiatės, vertindami savo gyvenimą kaip visumą?..“ Kiekvienas iš balų reiškia tam tikras, hierarchine tvarka išdėstytas emocijas. 7 balai reiškia, kad respondentas jaučiasi džiaugsmingai, vertindamas savo gyvenimą kaip visumą. Toliau, vertinant žemesniais balais, emocijų seka būtų tokia: 6 balai – daugiausia patenkintas, 5 balai – patenkintas, 4 balai – turintis prieštaringų jausmų, 3 balai – daugiausia nepatenkintas, 2 balai – nelaimingas, 1 balas – siaubingai nusiteikęs.

F. Andrews ir S. Withey (1976, kaip cituota *Veenhoven World database of happiness*) pateikia Laimingo gyvenimo metodą (angl. *Happy Life*), kurio turinį sudaro atsakymas į klausimą: „Apėmus viską kartu, kaip Jūs apibūdintumėte dalykus šiomis dienomis? Ar Jūs teigtumėte, kad Jūs esate...?“. Respondentas pasirenka vieną iš trijų galimų atsakymų. Atsakymai reiškia laimės, vertinant savo gyvenimą kaip visumą, lygį. 3 reiškia, kad respondentas,

vertindamas savo gyvenimą kaip visumą, jaučiasi labai laimingas, 2 – pakankamai laimingas ir 1 – pakankamai nelaimingas.

R. Veenhoven (1974) pateikia Laimingo asmens metodą (angl. *Happy Person*), kuris yra labai panašus į Laimingo gyvenimo metodą, nes vertina respondento laimės lygį savo gyvenimo kaip visumos atžvilgiu. Metodo turinį sudaro klausimas: „Apibendrintai kalbant, ar Jūs esate laimingas asmuo?..“. Respondentas, atsakydamas į klausimą, privalo pasirinkti vieną iš septynių balų. Šioje balų sistemoje 7 balai reiškia, kad individas yra labai laimingas, vertindamas savo gyvenimą kaip visumą, o 1 – respondentas yra labai nelaimingas savo gyvenimo kaip visumos atžvilgiu.

Eurobarometro (http://ec.europa.eu/public_opinion/cf/step1.cfm) apklausoje yra taikomas Pasitenkinimo gyvenimu metodas (angl. *Satisfaction with Life one Leads*), kuris yra pagrįstas atsakymu į klausimą: „Apibendrintai kaip patenkintas Jūs esate gyvenimu, kurį gyvenate?“ Atsakymas yra vertinamas 4 balų sistema. Balai, išdėstyti hierarchine tvarka, išreiškia pasitenkinimo lygį. 4 balai reiškia, kad respondentas yra labai patenkintas savo gyvenimu kaip visuma, 3 balai – pakankamai patenkintas, 2 balai – nelabai patenkintas ir 1 balas reiškia, kad respondentas yra visiškai nepatenkintas savo visuminiu gyvenimu.

F. Andrews ir S. Withey (1976, kaip cituota *Veenhoven World database of happiness*) pateikia Pasitenkinimo gyvenimu kaip visuma metodą (angl. *Satisfaction with Life-as-a-Whole*), kurio specifiką sudaro gyvenimo kaip visumos atskirumo išryškėjimas, priešpriešinant atskirai gyvenimo daliai. Metodo turinį sudaro klausimas: „Mes kalbėjome apie įvairias Jūsų gyvenimo dalis, dabar aš noriu paklausti apie Jūsų gyvenimą kaip visumą. Kaip Jūs esate patenkintas savo gyvenimu kaip visuma šiomis dienomis...?“ Respondentas, atsakydamas į klausimą, privalo pasirinkti vieną iš septynių galimų atsakymų. Atsakymai pateikiami pažymint, kad 7 reiškia respondento visišką pasitenkinimą gyvenimu kaip visuma, 4 žymi neutralią poziciją gyvenimo kaip

visumos atžvilgiu, o 1 reiškia, kad individas yra labai nepatenkintas savo gyvenimu.

Kalbant apie subjektyviosios gerovės kaip visumos matavimus, dėmesio yra vertos B. Brulde (2010) idėjos apie laimingų gyvenimo metų indeksą. Autorius straipsnyje kalba apie laimės politiką, kurios tikslas yra maksimizuoti laimingų gyvenimo metų kiekį. Metodas yra gyvenimo metų koregavimas pagal subjektyviosios gerovės (autorius šią sąvoką vadina kiek kitaip – „laimė“) lygį. Šio koregavimo esmė yra vienodų svorių suteikimas subjektyviajai gerovei ir gyvenimo metams. Tai yra, vieneri gyvenimo metai, esant maksimaliai subjektyviajai gerovei, yra lygūs dvejiems gyvenimo metams, kurių metu subjektyvioji gerovė buvo lygi pusei maksimalios subjektyviosios gerovės. Toliau autorius iškelia klausimą, kas yra maksimali subjektyvioji gerovė ir kas yra pusė maksimalios gerovės. Anot autoriaus, panaudoti subjektyviosios gerovės saviataskaitas nėra geriausias sprendimas, nes nepateikia neigiamų reikšmių, išreiškiančių individo kančias. Šios skalės naudojimas būtų toks. Tarkime, kad subjektyvioji gerovė yra vertinama 10 balų skale, kur 1 balas reiškia minimalią subjektyviają gerovę, o 10 balų reiškia maksimalią subjektyviają gerovę. Tai pusė maksimalios subjektyviosios gerovės bus lygu 5 balams. Būtent kaip geresnę priemonę vertinti autorius siūlo laiko kompromiso metodą (angl. *time trade – off method*). Pavyzdžiui, į kiek metų, apibūdinamų tam tikru subjektyviosios gerovės lygiu, individas iškeistų vienerius maksimalios laimės metus. Pavyzdžiui, jeigu individas vienus maksimalios laimės metus iškeistų į keturis metus, esant subjektyviosios gerovės tam tikram lygiui, vadinasi, šis subjektyviosios gerovės lygis reiškia ketvirtadalį maksimalios laimės. Šis rodiklis gali turėti ir neigiamų reikšmių. Pavyzdžiui, klausiant individo, kiek laimingo gyvenimo mėnesių individas atiduotų, siekdamas išvengti vieno kankinimų mėnesio.

Taigi subjektyviosios gerovės kaip visumos vertinimas apima bendrą žmogaus savo gyvenimo vertinimą, neišskiriant atskirai pasitenkinimo ir afekto komponentų. Nors subjektyviosios gerovės kaip visumos metodais surinkta

informacija šiame disertaciniame tyrime naudojama nebus, tačiau jų aprašymas pateikia išsamesnį subjektyviosios gerovės vertinimo metodų vaizdą ir leidžia geriau suvokti subjektyviosios gerovės afekto ir pasitenkinimo komponentų vertinimo vietą bendroje subjektyviosios gerovės metodų sistemoje.

1.8.3 Kompleksinės gerovės vertinimo metodai

Šiame poskyryje bus aptarti daugiadimensės gerovės vertinimo metodai, kurie yra pagrįsti objektyviosios ir subjektyviosios gerovės vertinimo derinimu viename indekse. Kadangi objektyviosios ir subjektyviosios gerovės kaip atskirų reiškinių vertinimo metodai buvo aptarti ankstesniuose poskyriuose, tai šiame poskyryje bus akcentuojama, kokios šių dviejų gerovės tipų temos yra derinamos konstruojant daugiadimensės gerovės indeksus. Daugiadimensės gerovės vertinimo metodų tema bus nagrinėjama remiantis esamais daugiadimensės gerovės indeksų pavyzdžiais.

Svarbus gerovės rodiklis yra *Laimingos planetos indeksas* (angl. *The Happy Planet Index*). Šis indeksas 2006 m. buvo pasiūlytas Naujosios ekonomikos fondo (angl. *New Economics Foundations*). Šio indekso tikslas, remiantis Laimingos planetos indeksu (angl. *The Happy Planet Index 2.0*), yra perteikti ekologinį žmogaus gerovės kūrimo efektyvumą. Šis indeksas jungia žmogaus poveikį aplinkai su žmogaus gerove. Indekso tikslas nėra pateikti laimingiausių pasaulyje šalių, o tik santykinį efektyvumą, kuriuo gamtos išteklių yra paverčiami į laimingus ir ilgus visuomenės narių gyvenimus. Indeksas rodo, kad didesnis išteklių naudojimas nebūtinai sukuria aukštus gerovės rodiklius ir kad yra galimybė sukurti aukštus gerovės rodiklius, perdėtai nenaudojant gamtos išteklių.

$$LPI = \frac{\text{Laimingo gyvenimo metai}}{\text{Ekologinis pėdsakas} + \alpha} \times \beta$$

Laimingo gyvenimo metai yra apskaičiuojami sudauginus tikėtiną gyvenimo trukmę su pasitenkinimo gyvenimu reikšme.

α yra lygus 3,35 ir reiškia konstantą, kurios tikslas – sulyginti ekologinio pėdsako variaciją su vidutinės gyvenimo trukmės variacija.

β yra konstanta, kuri pateikia LPI rodiklio reikšmę, lygią 100, kai yra pasiekama maksimali gyvenimo trukmė – 85 metai ir maksimalus pasitenkinimo gyvenimu rodiklis – 10 balų bei šalis neviršija leistinos gamtos išteklių vartojimo dalies – 2,1 globalinių hektarų. Šalys, turinčios aukščiausius rodiklius, remiantis The Happy Planet Index 2.0: Why good lives don't have cost the Erath, 2009 m., yra Lotynų Amerikos šalys Kostarika, Dominikos Respublika, Jamaika, o mažiausius gerovės rodiklius turi Afrikos šalys Botsvana, Tanzanija ir Zimbabvė.

Kai kurie tyrėjai, pavyzdžiui, B. Brulde (2010), teigia, kad LPI teikia per didelį svorį aplinkos-ekologijos veiksniumi, kalbant apie šalies gerovę.

Kaip nurodyta interneto puslapyje *Bendrosios nacionalinės laimės* – BNL (angl. *Gross National Happiness*), terminą sukūrė Butano karalius Jigme Singye Wangchuck XX a. 8-ajame dešimtmetyje. Šio termino sukūrimo priežastis yra kitoks požiūris į visuomenės vystymąsi ir progresą, suteikiant vienodą svarbą ekonominiams ir neekonominiams veiksniams. BNL termino laimės sampratoje slypi budizmo filosofija, kurioje laimė suprantama daug plačiau nei laimė Vakarų literatūroje, ją matuojant vienu klausimu apie tai, kaip laimingai žmogus jaučiasi. Dažnai BNL terminas yra aiškinamas remiantis keturiomis jo sudedamosiomis dalimis: geras vadovavimas, darnus socioekonominis vystymasis, kultūros išsaugojimas, aplinkos tausojimas. Šios keturios dalys yra skirstomos į dar devynias sritis: psichologinė gerovė, sveikata, išsilavinimas, laiko naudojimas, kultūros įvairovė ir atsikūrimas, geras vadovavimas, bendruomenės gyvybingumas, ekologinė įvairovė ir atsikūrimas, gyvenimo lygis. BNL indeksas apima 33 rodiklius, kurie yra suskirstyti į jau minėtas devynias sritis. Šie 33 rodikliai yra lengvai suprantami

ir leidžia įvertinti vyriausybės, nevyriausybinių organizacijų ir verslo progresą šiose srityse.

Indekso skaičiavimo metodika apima du žingsnius: identifikavimo ir agregavimo. Identifikavimo žingsnis padeda nustatyti pakankamumą devyniose srityse. Pakankamumas įvertinamas remiantis pakankamumo riba, kuri leidžia nustatyti, kurie gyventojai pasiekė pakankamą lygį kiekvienoje iš šių devynių sričių. Šios metodologijos esmę galima paaiškinti remiantis skurdo vertinimo metodika, pagal kurią skurdo riba padeda suskirstyti gyventojus į tuos, kurie pasiekė pakankamą pajamų lygį, ir į tuos, kurie gyvena pajamų nepritekliuje. Pakankamumo riba nustatoma ties įvairiais lygiais. Pavyzdžiui, kai kuriose srityse pakankamumo riba yra nustatoma ties aukščiausia srities reikšme, o kai kuriose srityse – ties lygiu, kuris yra pakankamas daugumai gyventojų. Pakankamumo riba, skaičiuojant BNL, reiškia maksimalią reikšmę. Pavyzdžiui, pajamų atveju, jeigu pakankamumo riba yra 150, o individo pajamos yra lygios 1 000, tai reikšmė, kuri bus įskaičiuota į BNL indeksą, bus lygi 150. Taigi reikšmė, esanti aukščiau pakankamumo ribos, BNL indekso nedidina. Sudarant indeksą laikomasi nuostatos, kad pasiekimai tam tikroje srityje aukščiau pakankamumo ribos daugiau laimės nesuteikia. Pakankamumo riba yra vertybinis vertinimas, kuris gali būtų visuomeninių diskusijų objektu. Kuriant BNL indeksą, laikytasi pasirinkimo laisvės nuostatos, t. y. kad asmuo būtų pripažintas laimingu, nebūtinai turi būti pasiektas pasitenkinimas visose devyniose srityse. Laimingumui pasiekti reikia viršyti pakankamumo ribą bent 6 iš 9 sričių arba 66 proc. rodiklių. Tai siejama su tuo, kad ne visos sritys yra svarbios visiems gyventojams. Vieniems gyventojams, priklausomai nuo jų veiklos ir vertybių, gali būti svarbios vienos sritys, kitiems – kitos.

Kitas žingsnis yra agregavimas. Agregavimas yra vykdomas pagal formulę: $GNH = 1 - HA$, kur H reiškia žmonių, kurie neturi pakankamumo bent šešiose iš devynių sričių, dalį, o A reiškia vidutinę sričių kiekio dalį nuo visų sričių, kuriose žmonės, nesantys laimingi, jaučia nepakankamumą. H išreiškia trūkumų gylį, o A – trūkumų plotį.

2011 m. EBPO įvedė naują gerovės vertinimo priemonę – *Geresnio gyvenimo indeksą*. Indekso tikslas – pateikti platesnį požiūrį į gerovę, neapsiribojant vien pajamomis. Kaip nurodyta *OECD Better Life Index* interneto puslapyje, indeksas apima 11 sričių: būstas, pajamos, darbas, bendruomenė, išsilavinimas, aplinka, pilietinis dalyvavimas, sveikata, pasitenkinimas gyvenimu, saugumas, darbo gyvenimo balansas. Šis rodiklis pagal tematiką yra platesnis nei subjektyvioji gerovė. Skaičiuojant indeksą yra naudojami įvairių šaltinių duomenys: EBPO ir nacionalinės duomenų bazės, JTO statistikos bazės, nacionalinės statistikos tarnybos, *Gallup* Pasaulio apklausos duomenys. Šio rodiklio kontekste pasitenkinimas gyvenimu yra vertinamas „Cantrilo kopėčių“ metodu, žmonės prašomi įvertinti savo gyvenimą nuo geriausio galimo gyvenimo, jam priskiriant 10 balų, iki blogiausio galimo gyvenimo, jam priskiriant 0 balų. Vėliau šie individualūs atsakymai yra suvidurkinami. EBPO nepriskiria nė vienai iš 11 sričių tam tikro svorio. Tyrėjai, patys nusprendę, kokia sritis jiems yra geriausia, priskiria savo svorį. Nuo pasirinktos sričių svorių kombinacijos priklauso ir GGI reikšmė.

Kiekviena iš 11 sričių yra vertinama tam tikrais rodikliais. Būsto sritis apibūdinama kambarių skaičiumi, tenkančiu vienam asmeniui, išlaidomis už būstą ir būsto įrengimu, pvz., vandeniui nuleidžiamo tualetu buvimu. Pajamų sritis yra vertinama namų ūkio disponuojamomis pajamomis ir namų ūkio finansiniu turtu. Darbo sritis yra vertinama užimtumo lygiu, ilgalaikės bedarbystės lygiu, asmeninėmis pajamomis, darbo saugumu. Bendruomenės sritis yra vertinama paramos kokybe. Aplinkos sritis yra vertinama oro užterštumu ir vandens kokybe. Pilietinis dalyvavimas yra vertinamas dalyvavimu rinkimuose ir įstatymų kūrimo aiškumu. Sveikatos sritis apima gyvenimo trukmę ir savo sveikatos apibūdinimą. Pasitenkinimo gyvenimu sritis apima pasitenkinimo gyvenimu vertinimą balais. Saugumo sritis apima žmogžudysčių ir užpuolimų lygius. Darbo gyvenimo balanso sritis apima darbuotojų, dirbančių viršvalandžius, skaičių ir laiko kiekį, skirtą laisvalaikiui ir asmeninėms reikmėms.

Kita reikšminga metodinė priemonė yra *Legatum klestėjimo indeksas*, kuris yra sukurtas *Legatum* instituto. Reguliarios indekso ataskaitos yra skelbiamos nuo 2008 m. Indeksą sudaro aštuonios sritys (subindeksai): ekonomika, verslininkystė ir galimybės, valdžia, išsilavinimas, sveikata, saugumas, asmeninė laisvė, socialinis kapitalas. Šio indekso sričių ir jas sudarančių kintamųjų parinkimo kriterijus yra poveikis pajamoms bei gerovei. Gerovė šio indekso kontekste yra suprantama kaip pasitenkinimas gyvenimu. Kiekviena iš šių aštuonių indekso sričių, anot indekso kūrėjų, turi atsakyti į tam tikrus klausimus. Ekonomikos sritis apima tokius klausimus: kokie šalies ekonomikos veiksniai asocijuojasi su aukštesniu pajamų lygiu, tenkančiu vienam gyventojui? Kokios ekonominės sąlygos yra susijusios su aukštesniu gerovės lygiu? Verslininkystės ir galimybės sritis apima tokius klausimus: kurie visuomenės bruožai skatina piliečius būti versliais, inovatyviais ir siekti galimybių, kurios yra susijusios su aukštesniais pajamų ir gerovės lygiais? Valdžios sritis apima tokius klausimus: kokios valdžios institucijos ir valdžios funkcijos yra susijusios su aukštesniu pajamų lygiu, tenkančiu vienam gyventojui, ir aukštesniu gerovės lygiu. Išsilavinimo sritis apima tokius klausimus: kokie švietimo sistemos aspektai per indėlį į žmogiškąjį kapitalą yra susiję su aukštesnėmis pajamomis, tenkančiomis vienam gyventojui, ir kurie elementai mokymosi aplinkoje siejasi su aukštesniu gerovės lygiu. Sveikatos sritis apima klausimus: kokios sveikos visuomenės charakteristikos yra susijusios su aukštesnėmis pajamomis, tenkančiomis vienam gyventojui? Kaip fizinės ir psichinės sveikatos veiksniai skatina asmeninę gerovę? Saugumo sritis apima tokius klausimus: kuriuo būdu asmeninis piliečių saugumas ir nacionalinis šalies saugumas yra susijęs su pajamų, tenkančių vienam gyventojui, augimu ir aukštesniu gerovės lygiu. Asmeninės laisvės sritis apima tokius klausimus: ar saviraiškos laisvė, tikėjimas, asociacija ir asmeninė autonomija skatina didesnes pajamas ir gerovę? Ar tolerancija imigrantams ir mažumoms daro įtaką klestėjimui? Socialinio kapitalo sritis

apima tokius klausimus: kokie socialiniai tinklai, santykiai ir institucijos yra susiję su aukštesne gerove ir nacionalinėmis pajamomis?

Į indeksą yra įtraukti 89 kintamieji, kurie buvo atrinkti iš daugiau nei 200 kintamųjų, kurie, remiantis esamu gerovės iširtumu, daro įtaką turtui ir gerovei. Šie kintamieji buvo atrinkti taikant du metodus. Pirma, kintamieji turi atstovauti bent 80 proc. šalių, kurioms indeksas yra skaičiuojamas. Antra, regresine analize buvo nustatyta, kurie kintamieji daro poveikį kintamiesiems – turtui ir gerovei. *Legatum* klestėjimo indekse yra naudojami tiek objektyvūs, tiek ir subjektyvūs kintamieji. Objektyvūs kintamieji sudaro du trečdalius visų kintamųjų, juos galima dalinti į tris kategorijas: pirma, objektyvius kintamuosius, gautus apklausos būdu, pvz., mobiliųjų telefonų skaičius namų ūkyje; antra, objektyvius kintamuosius, tai vadinamoji „kietoji“ statistika, tokia kaip infliacijos lygis; trečia, įvertinimai, paimti iš ekspertų tyrimų rezultatų. Likęs trečdalis kintamųjų yra subjektyvieji kintamieji, kuriais matuojami respondentų gyvenimo suvokimai, pvz., kiek daug jie jaučia nerimo arba kaip patenkinti savo sveikata. Kai kurie iš šių atrinktųjų kintamųjų yra svarbūs pajamų lygiui, kiti – subjektyviosios gerovės lygiui. Kadangi šie kintamieji yra vertinami skirtingose skalėse, siekiant padaryti juos palyginamus, jie yra standartizuojami, reikšmes transformuojant į z reikšmes, t. y. iš kiekvienos kintamojo reikšmės atimant vidurkį ir dalijant iš standartinio nuokrypio. Kiekvienam kintamajam yra nustatomas skirtingas svoris indekse. Šis svoris yra nustatomas, taikant regresinę analizę. Kadangi kai kurie kintamieji tarpusavyje smarkiai koreliuoja, jie faktorine analize yra sujungiami į stambesnius faktorius. Kiekvienai iš aštuonių sričių indekse yra suteikiamas vienodas svoris. Šių aštuonių sričių reikšmių vidurkis sukuria bendrąjį indekso rodiklį. Tradiciškai šio indekso aukščiausias reikšmes turi turtingiausios Europos, Šiaurės Amerikos ir Australijos žemynų šalys, tokios kaip Norvegija, Danija, Švedija, Suomija, Australija, Naujoji Zelandija, Kanada, o žemiausias reikšmes turi skurdžiausios Afrikos ir Azijos šalys, tokios kaip Centrinės

Afrikos Respublika, Kongo Respublika, Čadas, Zimbabvė, Afganistanas, Pakistanas.

Naujosios ekonomikos fondas 2009 m. paskelbė indeksų sistemą *Nacionalinės gerovės sąskaita*, kuri apima asmeninės gerovės indeksą, socialinės gerovės indeksą ir gerovę darbe. Asmeninės gerovės indeksas apima penkias sritis: emocinę gerovę, tenkinantį gyvenimą, gyvybingumą, savigarbą ir atsparumą, teigiamą funkcionavimą. Emocinė gerovė apima visuminį balansą tarp neigiamų ir teigiamų emocijų patyrimo dažnio. Aukštesnis šios srities dažnis rodo, kad teigiamos emocijos yra dažniau patiriamos nei neigiamos. Tenkinantis gyvenimas apima teigiamą visuminį savo gyvenimo vertinimą. Gyvybingumas apima turėjimą energijos, gero poilsio ir sveikumo pojūtį ir buvimą fiziškai aktyviu. Savigarba ir atsparumas apima individo psichologinius išteklius bei tris komponentus: savigarbą – savęs teigiamą vertinimą; optimizmą – savo ateities teigiamą vertinimą; atsparumą – sugebėjimą tvarkytis su gyvenimo sunkumais. Pozityvus funkcionavimas apima gerą gyvenimą keturiose srityse: autonomiją – laisvės pojūtį daryti ką nori; kompetenciją – veiklos pasiekimų pojūtį ir galimybę pasinaudoti savo sugebėjimais; įsitraukimą – priklausymo tam, ką darai, pojūtį ir galimybės mokytis pojūtį; prasmę ir tikslą – pojūtį to, kad tai, ką darai gyvenime, yra vertinga, turi prasmę ir vertinama kitų. Socialinės gerovės indeksas apima dvi sritis: paramos santykius ir pasitikėjimą bei priklausymą. Paramos santykiai apima sąveikų ir artimų santykių su šeima, draugais ir kitais asmenimis mastą ir kokybę. Pasitikėjimas ir priklausymas apima pasitikėjimą kitais žmonėmis, pagarbą ir teisingą elgesį savo atžvilgiu bei priklausymo bendruomenei jausmą ir paramą iš bendruomenės pusės. Gerovė darbe apima pasitenkinimą darbu, pasitenkinimą darbo ir laisvalaikio balansu, emocinius potyrius darbe bei darbo sąlygų vertinimą.

Indekso skaičiavimo metodika yra pagrįsta trimis etapais: standartizacija, agregacija ir transformacija. Konkretūs indekso skaičiavimo etapai buvo tokie:

1) Standartizavimas – apskaičiuotos z reikšmės (su vidurkiu, lygiu 0, ir standartiniu nuokrypiu lygiu 1) kiekvienam klausimui pagal formulę:

$$z = \frac{x - \bar{x}}{\sigma},$$

kur \bar{x} yra visų klausimo atsakymų vidurkis, o σ yra visų klausimo atsakymų standartinis nuokrypis.

Standartizavimas leidžia palyginti skirtingų tipų ir skalių duomenis. Reikšmės z ženklas (pliusas ar minusas) nurodo, ar atsakymo į klausimą vertė didesnė, ar mažesnė už vidurkį, o nulinė reikšmė rodo, kad asmens atsakymas yra lygus to klausimo vidurkiui.

Kadangi standartizuotus duomenis nėra taip paprasta interpretuoti, tai kiekvieno klausimo z reikšmės yra transformuotos į 10 balų skalę, kur 5 yra vidurkis. Reikšmės daugiau kaip 5 rodo aukštesnį gerovės lygį nei vidutinis, o reikšmės mažiau kaip 5 – žemesnį lygį nei vidutinis. Transformacija buvo atlikta pagal formulę:

$$t_i = \frac{z_i \times 5}{z_i \times m_i + c_i} + 5,$$

kur z_i yra z reikšmė, kurią norime transformuoti, t_i yra transformuota reikšmė, o m_i ir c_i yra apibrėžiamos tokiomis formulėmis:

$$m_i = \frac{\min_i + \max_i}{\max_i - \min_i}, \quad c_i = \frac{\min_i \times \max_i \times 2}{\min_i - \max_i}.$$

kur \min_i yra z reikšmės teorinis minimumas, \max_i yra z reikšmės teorinis maksimumas (\min_i neigiamas, o \max_i teigiamas).

2) Agreguojant atskirus klausimus, į indeksą yra skaičiuojamas reikšmių vidurkis, parodantis, koks yra vidutinis gerovės lygis pagal kiekvieną kintamąjį, žemesnis ar aukštesnis negu vidutinis lygis. Kiekvieno kintamojo kiekvienas atvejis yra respondento individualią gerovę aprašanti reikšmė tam tikroje gerovės srityje, o jų vidurkis reiškia vidutinį šalies gerovės lygį tam tikroje srityje. Atskirų klausimų vidurkis jungiamas į sričių vidurkius, o sričių vidurkiai jungiami į galutinio indekso vidurkį.

Apibendrinant svarbu pabrėžti, kad šie kompleksiniai gerovės indeksai yra didesnis šuolis į priekį vertinant gerovę. Didžiausias šių indeksų privalumas, kad jie apima didelę įvairovę žmogaus gyvenimo sričių ir išreiškia įvairias gerovės puses, perteikdami gerovės vertinimus daugiadimensiais rodikliais. Didžiausias trūkumas yra tas, kad juose yra į vieną visumą sujungiami priežastis ir pasekmė, t. y. lieka neišspręsta mokslinė problema, kas yra gerovė, ar tai yra išorės sąlygų gausa ar šių sąlygų atspindys žmogaus sąmonėje. Šiame disertaciniame darbe, laikantis požiūrio, kad gerovė yra daugiadimensis reiškinys, yra atsisakoma nuostatos sujungti į vieną visumą kintamuosius, kurie tarpusavyje yra susiję priežastiniais ryšiais. Nagrinėjimas subjektyviosios ir objektyviosios gerovės skyrium leidžia nubrėžti griežtą subordinacijos schemą, kuri apima objektyvių išorinių ir vidinių – genetiškai nulemtų – sąlygų poveikį individo subjektyviems vertinimams savo gyvenimo atžvilgiu.

1.9 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS TYRIMAI LIETUVOJE

Lietuvoje atlikti subjektyviosios gerovės tyrimai daugiausia akcentuoja subjektyviosios gerovės skaidymą į atskirus komponentus. Skirtingi iš esmės tų pačių terminų pavadinimai yra vartojami kalbant apie šiuos komponentus. Dėl to būtina detaliau panagrinėti šiuos skirtumus šio disertacinio tyrimo kontekste. Šiame disertaciniame tyrime, apibūdinant subjektyviosios gerovės komponentus, yra vartojami tokie terminų pavadinimai kaip *pasitenkinimas gyvenimu*, *pasitenkinimas sritimi*, *teigiamas afektas* ir *neigiamas afektas*. Kai kurie iš šių terminų lietuviškoje literatūroje yra vadinami šiek tiek kitaip. Iš dalies galima teigti, kad tai yra natūralu dėl to, kad subjektyviosios gerovės tyrimai yra gana nauja sritis tiek tarptautiniu, tiek ir Lietuvos mastu.

Todėl verta trumpai apžvelgti minėtų sąvokų prasmes esamuose Lietuvos autorių subjektyviosios gerovės tyrimuose. Pavyzdžiui, Ž. Šarakauskienė ir A. Bagdonas (2010), apibūdinami subjektyviają gerovę, kaip ir šiame disertaciniame tyrime, vartoja sąvokų pavadinimus: *pasitenkinimas gyvenimu*

ir *pasitenkinimas sritimi*, tačiau kitaip nei šiame disertaciniame tyrime vietoje *teigiamo afekto* ir *neigiamo afekto* vartoja sąvokas: *teigiama nuotaika* ir *neigiama nuotaika*. Šio disertacinio tyrimo perspektyvoje yra tikslingiau vartoti sąvokas *teigiamas afektas* ir *neigiamas afektas* dėl to, kad šios sąvokos, anot E. Diener (2006), anglų kalba turi platesnę prasmę ir apima ne tik nuotaikas, bet ir emocijas. G. Šilinskas ir R. Žukauskienė (2004), apibūdinami subjektyviosios gerovės elementus, kaip ir šiame disertaciniame tyrime, vartoja sąvoką *pasitenkinimas gyvenimu*. Taip pat autoriai vartoja sąvoką *pasitenkinimas specifinėmis gyvenimo sritimis*, kas gali būti prilyginama šio disertacinio tyrimo sąvokai *pasitenkinimas sritimi*. Šiame disertaciniame tyrime vartojamos sąvokos *teigiamas ir neigiamas afektas* autorių tyrime yra vadinami *teigiamu emocijumu* ir *neigiamu emocijumu*. Šiame disertaciniame tyrime laikomasi nuostatos, kad *teigiamas emocijumas* ir *neigiamas emocijumas* yra pernelyg siauros sąvokos šiai subjektyviosios gerovės sudedamajai daliai apibūdinti, kadangi ši dalis turi apimti ne tik emocijas, bet ir nuotaikas. Lietuvoje atliktuose tyrimuose skiriasi ir *subjektyviosios gerovės* sąvokos terminologija. G. Vaznienė (2010) vartoja sąvoką *subjektyvioji gyvenimo kokybė* kaip sinonimą sąvokai *subjektyvioji gerovė*. Straipsnyje subjektyvi gyvenimo kokybė yra apibrėžiama taip: „tai subjektyvi asmens savivoka apie jo gyvenimo kokybę (arba apskritai apie gyvenimą, kuris remiasi patirtimi, išgyvenimais) skirtingose gyvenimo srityse: ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, politinėje ir pan.“ V. Grigaliūnienė ir kt. (2007), remdamiesi R. Veenhoven tradicija (Veenhoven, *World database of happiness*), vartoja sąvoką *laimė*. Ši sąvoka turiniu gali būti prilyginama *subjektyviosios gerovės* sąvokai.

Atsižvelgiant į subjektyviosios gerovės tyrimų naujumą tarptautiniu mastu, Lietuvoje subjektyviosios gerovės tyrimai nėra gausūs. Atlikti tyrimai nėra dideli bei specializuoti pagal atskiras visuomenės grupes. Pavyzdžiui, G. Šilinskas ir R. Žukauskienė (2004) tyrė dirbančių vyrų, gyvenančių didžiuosiuose Lietuvos miestuose, populiaciją. D. Daukantaitė ir

R. Žukauskienė (2006) lygino moterų, gyvenančių ir dirbančių Vilniaus mieste, subjektyvią gerovę su Švedijos moterų subjektyvią gerove. Tyrimui atrinktų Lietuvos moterų amžiaus intervalas yra nuo 40 iki 46 m. D. Skučienė (2012) tyrė Lietuvos pensininkų subjektyvią gerovę, lygindama su kitų Europos šalių padėtimi. G. Vaznienė (2010) tyrė pagyvenusių žmonių (60 m. ir vyresnių) subjektyvią gerovę. Tyrimui taikė netikimybinę imtį. V. Grigaliūnienė ir kt. (2007) tyrė medikų, dirbančių klinikinį darbą KMUK, subjektyvią gerovę. Ž. Šarakauskienė ir A. Bagdonas (2010) tyrė vyresnių klasių mokinių subjektyvią gerovę. L. Rimkutė ir J. Sondaitė (2007), naudodamos netikimybinę imtį, analizavo 16–58 m. darbuotojų, dirbančių privačiame ir viešajame sektoriuose, subjektyvią gerovę. J. Navickienė (2012) tyrė nepakaltinamų asmenų subjektyvią gerovę. A. Gataūlinas (2010) makrolygmeniu nagrinėjo *subjektyviosios gerovės* sąvokos taikymą ES šalių analizėje. Taip pat A. Gataūlinas ir R. Zabarauskaitė (2012) tyrė ES šalių subjektyvią gerovę ekonominio išsivystymo ir socialinės politikos kontekste. Galima išskirti ir teorinio lygmens straipsnius. Pavyzdžiui, G. Merkys ir kt. (2008) parengė publikaciją, kurioje buvo pagrįsta subjektyvių vertinimų svarba, analizuojant gyvenimo kokybę. A. Gataūlinas (2007) nagrinėjo teorinius gyvenimo lygio rodiklių aspektus, taip pat, ir subjektyviuosius. A. Gataūlino (2012) buvo parengtas teorinio-empirinio pobūdžio straipsnis apie *subjektyviosios gerovės* sąvokos taikymo nuoseklumą empiriniuose tyrimuose.

Lietuvoje vykdoma subjektyviosios gerovės tyrimų specializacija pagal lytį, t. y. akcentuojami nuo lyties priklausantys veiksniai, lemiantys subjektyvią gerovę. G. Šilinskas ir R. Žukauskienė (2004), tirdami Lietuvos vyrų subjektyvią gerovę, akcentavo, kad Lietuvos vyrų subjektyvią gerovę lemia tokie gyvenimo sričių veiksniai kaip pasitenkinimas darbu, laisvalaikiu, ryšiai su partnere ir vaikais, sveikata. Autoriai išskiria tokias ekonomines-demografines charakteristikas, lemiančias subjektyvią gerovę: išsilavinimas, dabartinės studijos ir pajamos. Taip pat subjektyviajai gerovei įtaką daro tokie

asmenybės bruožai kaip savęs vertinimas, optimizmas, ekstraversija, neurotiškumas, atvirumas naujai patirčiai, sutarimas su kitais ir sąžiningumas. D. Daukantaitė ir R. Žukauskienė (2006), lygindamos Švedijos ir Lietuvos dirbančių moterų subjektyvią gerovę, akcentavo, kad Švedijos dirbančios moterys palyginti su dirbančiomis Lietuvos moterimis turėjo gerokai aukštesnę subjektyvią gerovę. Subjektyvioji gerovė buvo vertinama pagal šiuos komponentus: visuminis pasitenkinimas gyvenimu, teigiamas afektas, neigiamas afektas, vidinis pasitenkinimas darbu ir išorinis pasitenkinimas darbu. Pagal visus šiuos komponentus, išskyrus išorinį pasitenkinimą darbu, Švedijos moterys turėjo aukštesnius subjektyviosios gerovės vertinimus. Autorės pripažįsta, kad šie rezultatai atitinka panašių studijų tendencijas, kurios nurodo žemesnę Centrinės ir Rytų Europos gyventojų subjektyvią gerovę palyginti su Vakarų Europa. Autorės žemesnę Lietuvos moterų subjektyvią gerovę aiškina neigiamomis pereinamojo laikotarpio Lietuvoje pasekmėmis: augančia nelygybe ir skurdu. Dar vienas esminis skirtumas tarp Švedijos ir Lietuvos moterų yra tas, kad Švedijos moterų subjektyvioji gerovė labai varijuoja, priklausimai nuo šeimyninės padėties (ištekėjusios, kohanituojančios / vienišos), vaikų turėjimo ar neturėjimo, tuo tarpu Lietuvoje šios sociodemografinės charakteristikos nedaro įtakos. Taip pat pastebėta subjektyviosios gerovės skirtumų tarp skirtingo išsilavinimo ir pajamų grupių Lietuvoje, tuo tarpu Švedijoje šie skirtumai nėra reikšmingi. Autorės Lietuvoje šį skirtumą aiškina tuo, kad žemesnės Lietuvos vidutinės pajamos daro šiuos pajamų skirtumus reikšmingus subjektyviajai gerovei. V. Grigaliūnienė ir kt. (2007), tirdami medikų, dirbančių klinikinį darbą, subjektyvią gerovę, akcentuoja, kad gydytojų laimė priklauso nuo šeimyninės padėties. Susituokę, patenkinti santuoka ir meilės ryšiais yra laimingesni už vienišius. Taip pat nustatyta, kad laimingi respondentai labiau teigiamai vertina savo sveikatos būklę. J. Navickienė (2012) tyrė nepakaltinamų asmenų subjektyvią gerovę ir nustatė, kad didžiausią poveikį subjektyviajai gerovei turi individualios

savybės (sveikata, gaunami medikamentai), mikroaplinka (socialiniai ryšiai / aplinka) ir materialinės gerovės komponentai (pajamos).

Taip pat subjektyviosios gerovės tyrimams Lietuvoje būdingas amžiaus aspekto įtakos subjektyviajai gerovei akcentavimas. D. Skučienė (2012) tyrė Lietuvos pensininkų subjektyviają gerovę, lygindama su kitų Europos šalių padėtimi, ir nustatė, kad pagyvenusių žmonių subjektyviają gerovę labiausiai lemia sveikatos būklė, finansinių išteklių pakankamumas, gebėjimas būti aktyviems, užtikrintumas dėl priežiūros. Taip pat autorė teigia, kad pagyvenę žmonės prisitaiko prie prastesnių sąlygų, pakeisdami savo lūkesčius, taigi išlaiko subjektyviosios gerovės pradinį lygį. G. Vaznienė (2010), tirdama subjektyvios pagyvenusių žmonių gyvenimo kokybės socialinius ekonominius veiksnius, vartoja sąvoką *subjektyvioji gyvenimo kokybė* kaip sinonimą sąvokai *subjektyvioji gerovė*. Straipsnyje subjektyvi gyvenimo kokybė yra apibrėžiama taip: „...tai subjektyvi asmens savivoka apie jo gyvenimo kokybę (arba apskritai gyvenimą, kuris remiasi patirtimi, išgyvenimais) skirtingose gyvenimo srityse: ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, politinėje ir pan.“ Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad pagyvenusių žmonių subjektyvi gyvenimo kokybė priklauso nuo lyties, gyvenimo patirties, išgyvenimų (teigiamų ir neigiamų), dabartinių gyvenimo sąlygų ir sveikatos. Ž. Šarakauskienė ir A. Bagdonas (2010), tirdami vyresniųjų klasių mokinių subjektyviosios gerovės komponentų ir sociodemografinių kintamųjų sąsajas, nustatė, kad aukštesnę subjektyviają gerovę turi mokiniai, kurie gyvena kaime, yra jaunesniųjų klasių, gerai besimokantys, gyvena pilnoje šeimoje, gauna nuo lito ir daugiau smulkioms išlaidoms. Taip pat kuo aukštesnis tėvų išsilavinimas, tuo vaikų subjektyvioji gerovė yra aukštesnė.

Makrolygmeniu subjektyviosios gerovės nagrinėjimas ES erdvėje buvo atliktas A. Gataūlino. Nustatyta, kad makrolygmeniu ES šalyse, augant vidutinėms pajamoms ir mažėjant pajamų netolygumui, subjektyvioji gerovė auga (Gataūlinas, 2010). Taip pat nustatyta, kad teorinė subjektyviosios gerovės struktūra yra taikoma empiriniuose tyrimuose, tokiuose kaip Europos

vertybių tyrimas ir Europos socialinis tyrimas. Duomenų analizė rodo panašius rezultatus. Abiejų bazių atveju galima išskirti Tradicinės rinkos ekonomikos ES šalių regioną ir Buvusios komandinės ekonomikos rinkos šalių regioną (Gataūlinas, 2012). Ne tiek gerovės valstybės orientacija į socialines išmokas, kiek vidutinės šalies pajamos lemia visuomenės vidutinį subjektyviosios gerovės lygį. Kadangi rinkos santykių darbo jėgos vertės dėsnis pasireiškia kaip darbo jėgos savininko teisė gauti savo darbo jėgos vertę atitinkantį ekvivalentą, tai šiuo atveju didesnis ar mažesnis valstybės dalyvavimas perskirstant pajamas pasireiškia tik kaip viena iš šio dėsnio veikimo užtikrinimo formų. Mažesnis valstybės dalyvavimas labiau skatina rinkos santykius prisidėti prie darbo jėgos vertės užtikrinimo, o didesnis valstybės dalyvavimas, atvirkščiai, leidžia rinkai mažiau užtikrinti darbo jėgos vertės ekvivalento gavimą (Gataūlinas ir Zabarauskaitė, 2013). Gana įdomus tyrimas atliktas L. Rimkutės ir J. Sondaitės (2007). Autorės tyrinėjo sektorinio užimtumo įtaką subjektyviajai gerovei, t. y. tyrė privačiame ir valstybiniame sektoriuose dirbančių žmonių tikslus ir subjektyviają gerovę. Tyrimo rezultatai nerodo statistiškai reikšmingo subjektyviosios gerovės skirtumo, lyginant privatų ir valstybinį sektorius.

Lietuva dalyvauja dideliuose tarptautiniuose tyrimuose, kuriuose yra tirama ir subjektyvioji gerovė. KTU Politikos ir viešojo administravimo institutas Lietuvoje koordinuoja Europos socialinio tyrimo apklausas ir Tarptautinio socialinio tyrimo programos apklausas. Vilniaus universitetas koordinuoja Europos vertybių tyrimo apklausas. Lietuvos kultūros ir meno institutas ir Socialinių tyrimų institutas Lietuvoje koordinuoja Pasaulio vertybių tyrimo apklausas. Taip pat apklausas, kuriuose yra aptariama subjektyviosios gerovės tema Lietuvoje, atlieka ir ES *Eurobarometras*. Šių tyrimų skelbiami duomenis leidžia išsamiai įvertinti ir palyginti Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės lygį su kitų šalių subjektyviosios gerovės rodikliais. Taip pat yra vykdomi nacionalinio lygmens projektai, kuriais yra renkami duomenys apie Lietuvos visuomenės subjektyviają gerovę. Kai kurie

yra originalūs metodine prasme. Pavyzdžiui, VU Specialiosios psichologijos laboratorijoje buvo sukurta *Lietuviška psichologinės gerovės skalė*. Taip pat dalis nacionalinių tyrimų, nors ir netiesiogiai, tačiau aptaria subjektyviosios gerovės temas, pavyzdžiui, Lietuvos socialinio tyrimo centro Socialinės gerovės institute buvo vykdomas LMT finansuojamas projektas *Dirbančių socialinį darbą profesinė gerovė Lietuvoje*, kuriame, nagrinėjant socialinių darbuotojų darbo sąlygas, buvo tiriama ir subjektyvioji gerovė. Taip pat Lietuvoje, Vilniuje, 2013 m. pradėta novatoriška socialinė iniciatyva „Laimės barometras“, kurio tikslas yra įvertinti vilniečių ir miesto svečių laimės pojūtį, kuris yra vertinamas 10 balų laimės indeksu. Šiame indekse 1 balas reiškia liūdną individo nuotaiką, o 10 – linksną. Indekso vidutinės reikšmės yra skelbiamos puslapyje www.happybarometer.com. Šios socialinės iniciatyvos autorius yra Artūras Jonkus. Tikėtina, kad ši iniciatyva įgaus tarptautinį pobūdį.

Apskritai galima teigti, kad Lietuvoje subjektyviosios gerovės tyrimai, nors ir negausiai, bet yra vykdomi. Tai galima sieti su temos naujumu tarptautiniame lygyje. *Subjektyviosios gerovės* sąvokų pavadinimai publikacijose lietuvių kalba nėra nusistovėję. Lietuvos autorių subjektyviosios gerovės tyrimai teorinę struktūrą daugiausia perima iš pagrindinių šios srities mokslininkų tyrimų, o empirinius duomenis naudoja iš tarptautinių ir nacionalinių apklausų, vykdomų Lietuvoje. Lietuvoje atlikti tyrimai apima tiek atskiras visuomenės gyventojų kategorijas pagal lytį ir amžių, tiek ir Lietuvos visuomenę kaip visumą.

2. TYRIMO METODAI

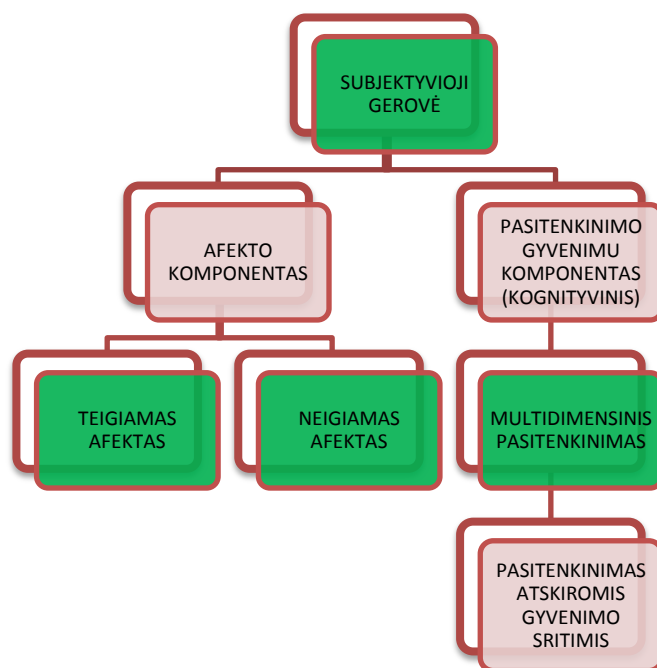
2.1 ANALIZUOJANT NAUDOTOS DUOMENŲ BAZĖS, ŠIŲ BAZIŲ DUOMENŲ GALIMYBĖS BEI RIBOTUMAI IR ŠALIŲ GEOGRAFINĖ APRĖPTIS

2.1.1 Analizėje naudotos duomenų bazės ir šių bazių galimybės bei ribotumai

Tyrime naudotas duomenų bazes galima suskirstyti į mikro- ir makrolygmenų duomenų bazes. Mikrolygmens duomenų bazės perteikia duomenis atskirų gyventojų lygiu, todėl buvo naudotos vertinant mikrolygmens subjektyviosios gerovės ir jos veiksnių sąveikas. Mikrolygmens bazės duomenis galima sujungti į makrolygmens duomenis, pateikiant informaciją apie šalių vidurkius. Todėl mikrolygmens duomenų bazės yra patogios tiek mikro-, tiek ir makrolygmenų subjektyviosios gerovės analizei. Tyrime naudotos mikrolygmens bazės yra Europos vertybių tyrimo (EVT) ir Europos socialinio tyrimo (EST). Šios dvi bazės disertacijos empirinės analizės dalyje yra dažnai naudojamas lygiagrečiai. Tyrime naudojamos makrolygmens duomenų bazės leidžia atlikti tik makrolygmens analizę, t. y. šalių vidutinių reikšmių analizę. Empirinės analizės dalyje šios bazės buvo kombinuojamos tarpusavyje. Tyrime naudotos makrolygmenų bazės yra *Eurostat*, Pasaulio laimės duomenų bazė (PLDB) ir *Eurobarometro* duomenų bazė.

Verta detaliau apibūdinti EVT ir EST duomenų bazės, kadangi jos sudaro disertacijos empirinės dalies pagrindą. Tačiau pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad šios duomenų bazės nėra skirtos išimtinai tik subjektyviosios gerovės analizei, tačiau turi kintamuosius, kuriuos galima naudoti analizuojant subjektyviąją gerovę. Tokios bazės kaip EVT ir EST yra labai populiarios subjektyviosios gerovės tyrimuose, nes apima klausimą apie subjektyviosios gerovės struktūros pasitenkinimo arba kognityvinį komponentus ir subjektyviosios gerovės struktūros afekto komponentą. Šia prasme šios bazės apima populiariausius subjektyviosios gerovės analizės lygmenis, kurie gali būti apibūdinti kaip

subjektyviosios gerovės mezolygmuo. Priimta manyti, kad subjektyviosios gerovės tyrimų praktikoje šie du lygmenys yra gana išsamūs subjektyviosios gerovės vertinimo metodai. Šios bazės nesuteikia galimybės analizuoti subjektyviosios gerovės kaip visumos, pateikiant vieną bendrą subjektyviają gerovę kaip visumą vertinančią reikšmę. EVT ir EST duomenų bazės iš dalies pateikia mikrolygmens duomenis, t. y. subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponento duomenis apie pasitenkinimą atskiromis gyvenimo sritimis, pavyzdžiui, pasitenkinimą darbu, sveikata ir pan. Tačiau duomenys apie subjektyviosios gerovės afekto komponento mikrolygmenį yra nepakankamai išsamūs analizei. Kitais žodžiais, duomenys apie emocijas ir nuotaikas šiose duomenų bazėse yra nepakankami subjektyviosios gerovės mikroanalizei atlikti. Duomenų ribotumas yra pavaizduotas 2.1 pav.

2.1 pav. Subjektyviosios gerovės struktūra

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis: Diener, 2006; Pavot, 2008.

Pastaba: Tyrime naudojami duomenys nesuteikia galimybės tirti schemas žaliai nuspalvintų subjektyviosios gerovės struktūrinių dalių.

Kitas darbe naudojamų duomenų bazių ribotumas atsiskleidžia subjektyviosios gerovės veiksnių tyrimo prasme. Esama subjektyviosios gerovės ištirtumo praktika, apibūdinta šio disertacinio darbo teorinėje dalyje, leidžia suprasti subjektyviąją gerovę kaip reiškinių, kuriame susipina asmenybės bruožai (įgyti arba paveldėti) kaip subjektyviosios gerovės vidiniai ir išoriniai veiksniai. Dažnai vidiniai veiksniai būna išreiškiami Didžiojo penketo asmenybės bruožų modeliu, akcentuojant tokius bruožus kaip ekstravertiškumas, neurotiškumas ir atvirumas patirčiai (šis modelis apibūdintas šio disertacinio tyrimo teorinėje dalyje). Disertaciniame tyrime naudojamos duomenų bazės beveik nesuteikia galimybės analizuoti vidinių subjektyviosios gerovės veiksnių, o paskiri kintamieji, kurie gali apibūdinti asmenybės tipą, yra tik labai nutolę asmenybės bruožų vertinimai, naudojami subjektyviosios gerovės tyrimuose. Šių asmenybės bruožų poveikis pasireiškia analizuojant mikroduomenis, silpnindamas koreliaciją tarp subjektyviosios gerovės ir išorinių veiksnių, kadangi išorinių veiksnių poveikis subjektyviajai gerovei yra iš dalies iškreiptas asmenybės bruožų poveikio subjektyviajai gerovei. Duomenų bazių duomenis sujungus į grupes, šis asmenybės bruožų poveikis susilpnėja, nes atskirose grupėse asmenybės bruožai išsilygina. Jau pajamų decilių grupėse šie individualūs respondentų bruožai išsilygina pagal atskiras grupes. Todėl galima teigti, kad duomenys leidžia įvertinti tokių bruožų buvimą kiekybiškai (dėl mažesnės koreliacijos mikrolygmenyje), tačiau nesuteikia detalesnės analizės galimybės pagal atskirus asmenybės bruožus. Tačiau žvelgiant į šį ribotumą iš praktinės pusės, galima teigti, kad asmenybės bruožai mažai kontroliuojami individo ir visos visuomenės mastu. Praktinių priemonių subjektyviosios gerovės lygiui nulemti prasme ir šalių palyginimo prasme yra svarbesni išoriniai subjektyviosios gerovės veiksniai, kurie šiame disertaciniame tyrime naudojamose duomenų bazėse yra labiau atskleisti. Išorinės subjektyviosios gerovės veiksnių analizė suteikia galimybę apibrėžti politikos gaires ir visuomeninio vystymosi prioritetus, galinčius daryti poveikį subjektyviosios gerovės lygiui.

2.1.2 Subjektyviosios gerovės analizės geografinė aprėptis (regioninis apibūdinimas)

Teritorinę disertacinio tyrimo aprėptį lemia darbo tikslas – Lietuvos visuomenės subjektyvioji gerovė ES šalių kontekste. Todėl šiame disertaciniame tyrime yra nagrinėjamos ES šalys. ES šalys buvo sąlyginai suskirstytos į regionus pagal subjektyviosios gerovės lygio tendencijas ir istoriškai nulemtą socialinį-ekonominį šių šalių vystymąsi: buvusios komandinės ekonomikos ES šalys, tradicinės rinkos ekonomikos ES šalys ir Pietų Europos ES šalys. Šių regionų pavadinimai yra sąlyginiai, todėl yra būtina tiksliai apibrėžti šiuos regionus akcentuojant ES šalis, kurios sudaro šiuos regionus, ir šių regionų išskyrimo kriterijų.

Buvusios komandinės ekonomikos regionas apima ES šalis, kurios priklausė buvusio Ryto bloko šalių grupei. Neabejotinai komandinės ekonomikos plėtojimas šiose šalyse lėmė tolesnį jų socialinį-ekonominį vystymąsi. Buvusios komandinės ekonomikos ES šalių regioną sudaro: Lietuva, Latvija, Estija, Lenkija, Čekija, Slovakija, Vengrija, Bulgarija, Rumunija ir Slovėnija. Slovėnijos padėtis šiame skirstyme yra specifinė ta prasme, kad šalis patenka ir į pagal JTO klasifikaciją išskirtą ir šiame tyrime naudojamą regioną – Pietų Europą. Buvusios komandinės ekonomikos regiono išskyrimo kriterijus yra stipri tendencija turėti mažesnius nei ES vidurkis subjektyviosios gerovės rodiklius ir aukštesnius nei ES vidurkis subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo rodiklius.

Tradicinės rinkos ekonomikos ES šalių regionas apima JTO išskirtą Vakarų Europos regioną, kuriame yra tokios ES šalys kaip Prancūzija, Belgija, Olandija, Liuksemburgas, Vokietija, Austrija. Taip pat tradicinių rinkos šalių regionas apima dalį JTO išskirto Šiaurės Europos regiono ES šalių (neskaitant Lietuvos, Latvijos ir Estijos): Airija, Jungtinė Karalystė, Danija, Švedija, Suomija. Tradicinės rinkos ekonomikos ES šalių regiono išskyrimo kriterijus yra stipri tendencija turėti aukštesnius nei ES vidurkis vidutinius

subjektyviosios gerovės rodiklius ir žemesnius nei ES vidurkis subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo rodiklius.

Pietų Europos ES regionas apima tokias šalis kaip Portugalija, Ispanija, Italija, Malta, Graikija, Kipras. Tačiau Slovėnija, būdama Pietų Europos ES šalimi, pagal JTO skirstymą, šiame straipsnyje yra priskirta buvusios komandinės ekonomikos ES šalių regionui. Šios šalys, nepaisant to, kad nepatyrė komandinės ekonomikos sistemos, yra nepriskirtos prie tradicinių rinkos ekonomikos šalių regiono dėl savo specifikos vidutinių subjektyviosios gerovės rodiklio reikšmių atžvilgiu. Kai kurios šio regiono šalys, pvz., Italija, Graikija, Portugalija, turi sistemingą tendenciją turėti žemesnes nei ES vidurkis subjektyviosios gerovės vidutines reikšmes. Kitos šalys – Ispanija ir Kipras – turi tendenciją turėti aukštesnes nei ES vidurkis vidutines subjektyviosios gerovės reikšmes.

2.2 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS POREIKIŲ KONCEPTUALUSIS MODELIS

2.2.1 Subjektyviosios gerovės konceptualiojo modelio teorinės prielaidos

Šiame poskyryje bus pristatytas subjektyviosios gerovės poreikių konceptualusis modelis. Būtinumas sukurti šį konceptualųjį modelį yra nulemtas poreikio konceptualizuoti vidinių ir išorinių subjektyviosios gerovės elementų sąveiką. Dabartinė subjektyviosios gerovės tyrimų būklė lemia, kad nėra vienos nuomonės tarp tyrėjų, kuris – vidinis, susijęs su asmenybės bruožais, ar išorinis, reiškiantis individo gyvenimo sąlygas, – elementas yra pirminis. Nemažai subjektyviosios gerovės tyrimų akcentuoja išorinius subjektyviosios gerovės veiksnius, pavyzdžiui, pajamas. Pajamų poveikį subjektyviajai gerovei tyrė R. M. Biswas-Diener (2008), B. Stevenson ir J. Wolfers (2008), T. A. Judge ir R. Klinger (2008). Tačiau yra autorių, kurie akcentuoja paveldimumo svarbą subjektyviosios gerovės lygiui (Tellegen ir kt., 1988; Lykken ir Tellegen, 1996; Roysamb ir kt., 2002) ir asmenybės bruožų

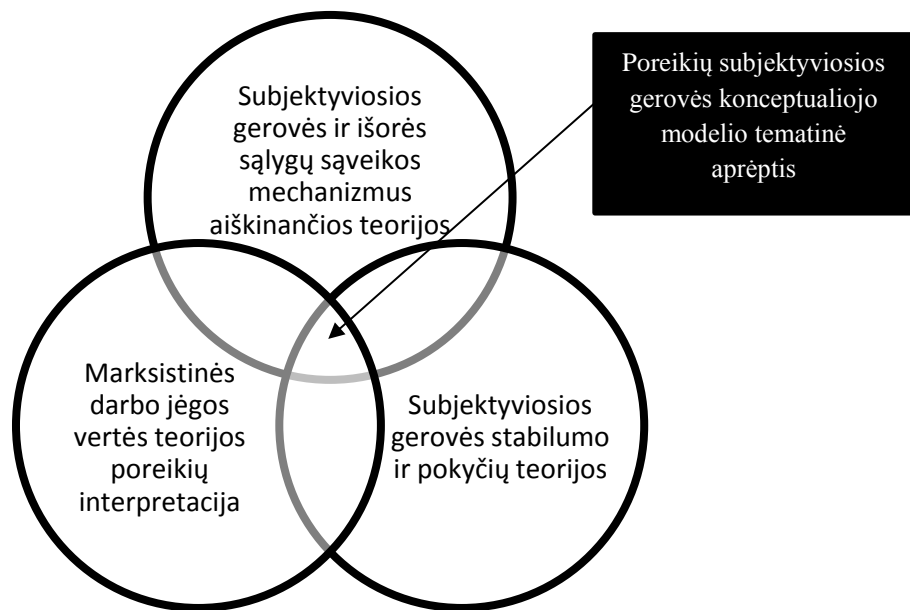
svarbą subjektyviajai gerovei (Brickman ir Campbell, 1971; Cummins, 1998; 2000; 2003; 2010; Headey and Wearing, 1989; Headey, 2006).

Analizuojant studijas, kuriose tiriamas išorės veiksnių poveikis subjektyviai gerovei, nesunku pastebėti, kad trūksta bendros makrolygmens teorinės subordinacijos schemos, kuri sujungtų šiuos išorės veiksnius į vientisą sistemą. Šis makrolygmens subordinacijos trūkumas tikriausiai atsirado dėl to, kad yra labai daug pavienių studijų, kurios akcentuoja tik tam tikrų atskirų veiksnių poveikį subjektyviajai gerovei ir tą poveikį absoliutina. Dėl to, mąstant apie išorinius veiksnius, gali atsirasti sunkumų nustatyti santykį tarp šių paskirų tyrimų rezultatų, akcentuojančių atskirus išorinius subjektyviosios gerovės veiksnius. Pavyzdžiui, skirtingi tyrimai gali akcentuoti tokius išorinius subjektyviosios gerovės veiksnius kaip pajamos, santykių aspektai, sveikata, pasitenkinimas darbu, veiklos turėjimas bei išsilavinimas ir kt. Tačiau visi šie ir kt. veiksniai turi turėti kažką bendra, kad galėtų būti apibrėžti kaip subjektyviosios gerovės veiksniai.

Taigi šioms teorinio pobūdžio problemoms spręsti disertaciniame tyrime yra sukurtas *Poreikių subjektyviosios gerovės konceptualusis modelis*, kurio teorinį pagrindą sudaro trys teorijų grupės / temos:

1. Subjektyviosios gerovės ir išorės sąlygų sąveikos mechanizmus aiškinančios teorijos: universalių poreikių, santykinių standartų, tikslų ir kultūrų subjektyviosios gerovės teorijos (Diener ir Lucas, 2000; Diener ir Biswas-Diener, 2001; Veenhoven ir Ehrhardt, 1995).
2. Subjektyviosios gerovės stabilumo ir pokyčių teorijos: Dinaminės pusiausvyros teorijos (Headey ir Wearing, 1989; Headey, 2006), „Stebuklingas laimės modelis“ (Stones ir Kozma, 1991), Homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija (Cummins, 1998; 2000; 2003; 2010).
3. Marksistinės darbo jėgos vertės teorijos poreikių interpretacija (Marx. *Capital*, vol. 1).

Iš esmės šio konceptualiojo modelio teorinį pagrindą sudarančios teorijos yra aprašytos disertacijos teorinėje dalyje. Šiame poskyryje bus paminėta, kokiais aspektais šios teorijos yra naudotos konceptualiajame modelyje. Šios teorijos konceptualiajame modelyje yra sujungtos į vieną sistemą modifikuojant šių teorijų prielaidas. Šių trijų teorijų grupių / temų sąveiką galima išreikšti grafiškai (2.2 pav.).

2.2 pav. Subjektyviosios gerovės teorinės prielaidos

Taigi apibūdinant pirmą teorijų grupę, reikėtų pabrėžti, kad poreikių konceptualiajame modelyje yra naudojami universalių poreikių, santykinų standartų, tikslų ir kultūrų teorijų elementai apie subjektyviosios gerovės ir išorinių veiksnių sąveiką (Diener ir Lucas, 2000; Diener ir Biswas-Diener, 2001). Šios sąveikos samprata poreikių konceptualiajame modelyje yra pagilinama pateikiant išorinių veiksnių interpretaciją kaip fiziologinių ir socialiai nulemtų poreikių lyginimo standartą. Šių keturių teorijų sukūrimo kontekste nekliamas klausimas apie konteksto prigimtį, t. y. kodėl vienokia padėtimi apibūdinamas standartas yra svarbus subjektyviosios gerovės lygiui, o kitokia – ne. Kadangi šios teorijos jau buvo apibūdintos disertacinio darbo

teorinėje dalyje, tai šiame poskyryje bus apsiribota tik tų teorijų pateiktų standartų prielaidų paaiškinimu, remiantis marksistinės darbo jėgos vertės teorijos poreikių interpretavimu. Apibūdinant šių keturių teorijų standartus, reikia pabrėžti, kas lemia šiuos standartus. Individai lygina savo poreikių patenkinimą su tam tikrais standartais, kaip apibūdinta santykinų standartų teorijoje, tačiau šie standartai yra ne abstraktūs, pavieniai reiškiniai, o išreiškia socialiai priimtinus tos visuomenės poreikius. Individams yra svarbūs ir fiziologiniai poreikiai, kaip apibūdinta universalių poreikių teorijoje. Individų poreikiams gali daryti įtaką tam tikros kultūrinės normos, kaip apibūdinta kultūrų teorinėje prieigoje, tačiau kultūros standartai dažnai išreiškia poreikius, suformuotus visuomenės gamybinių jėgų išsivystymo lygio. Tikslų teorija išreiškia išsikeltų tikslų svarbą, tačiau šie tikslai tam tikroje visuomenėje yra kuriami atsižvelgiant į socialiai priimtinus poreikius. Taigi galima apibendrinti, kad išoriniai veiksniai daro poveikį subjektyviajai gerovei dėsningai tokiu mastu, kiek tenkina individo fiziologinius poreikius, ir taip pat tokiu mastu, kiek tenkina poreikius, nulemtus socialinio-ekonominio visuomenės išsivystymo lygio.

Todėl čia vertėtų išsamiau paaiškinti marksistinės darbo jėgos vertės teorijos poreikių interpretavimo teiginius. Ši teorija buvo apibūdinta disertacinio tyrimo teorinėje dalyje, todėl šiame poskyryje bus akcentuojami tik tie teorijos aspektai, kurie yra įtraukti į subjektyviosios gerovės poreikių konceptualųjį modelį. K. Marksas šią teoriją sukūrė siekdamas paaiškinti samdomojo darbo žmonių išnaudojimą, akcentuodamas skirtumą tarp darbo jėgos vertės ir darbo jėgos vartojamosios vertės. Šis aspektas šiame disertaciniame tyrime nėra nagrinėjamas. Šios teorijos aspektai, kurie yra aktualūs subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiajam modeliui, yra tai, kad, pirma, poreikių turinys ir kiekybė nėra atsitiktinis reiškinys. Pripažįstant šį deterministinį faktą, taip pat verta akcentuoti, kad poreikiai nėra nulemti vien individo prigimties. A. Maslow (2006) poreikių hierarchijos teorija turi stiprią tendenciją akcentuoti individo prigimties nulemtus poreikius. Taigi šioje

teorijoje poreikiai yra apibrėžiami kaip fiziologiškai ir socialiai sąlygoti. Fiziologiniai poreikiai yra susiję su individo fiziniu išlikimu. Socialiniai yra labiau lemiami socialinio-ekonominio visuomenės išsivystymo. Antra, nepilnas poreikių patenkinimas rinkos santykiais pagrįstoje visuomenėje gali būti suvokiamas kaip prekinųjų-vertinių ekvivalentų mainų principo pažeidimas ir suvokiamas kaip neteisingumo principas, galintis turėti poveikį individo subjektyviajai gerovei. Apie poreikių patenkinimo siejimą su subjektyviaja gerove užsimena ir A. Maslow (2006).

Trečia teorijų grupė, įtraukta į subjektyviosios gerovės poreikių konceptualųjį modelį, yra subjektyviosios gerovės stabilumo ir pokyčių teorijos. Žinomiausios šių teorijų – Homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija ir Dinaminės pusiausviros teorija – buvo aprašytos teorinėje disertacijos dalyje. Šios dvi teorijos yra panašios, nes sieja subjektyviosios gerovės vidinius ir išorinius veiksnius subjektyviosios gerovės adaptacijos kontekste. Ypač reikšminga yra homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija, kurioje įvedama sąvoka *individo subjektyviosios gerovės homeostazė*, kuri, kaip buvo detaliam apibūdinta teorinėje darbo dalyje, reiškia individo vadinamąją „normalią“ subjektyviosios gerovės būseną, kai individo subjektyvioji gerovė patenka į normatyvinę subjektyviosios gerovės sferą, apibrėžiamą intervale nuo 70 iki 80 proc. Patekimas į šią sferą reiškia, kad individas yra labiau laimingas nei nelaimingas, nes jo subjektyviosios gerovės vertinimas yra aukštesnėje skalės dalyje ir nėra didelių, aktyvių bei sukrečiančių neigiamų gyvenimo įvykių, kurie priverstų subjektyviają gerovę smukti žemiau nei žemutinę normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos riba. Subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiajame modelyje *individo subjektyviosios gerovės homeostazės* sąvoka yra vartojama, tačiau skiriasi šios homeostazės priežasčių aiškinimas. Čia vertėtų homeostatinės subjektyviosios gerovės pavyzdžių skirtumą apibūdinti detaliam. Homeostatinėje subjektyviosios gerovės teorijoje R. Cummins (2010) išorės veiksnius skirsto į gyvenimo įvykius ir išteklius (pajamos, santykiai). Išteklių mažina neigiamų gyvenimo įvykių poveikį

individo subjektyviajai gerovei. Neigiami gyvenimo įvykiai autoriaus yra dar vadinami iššūkiiais, kuriems smarkiai išaugus, subjektyvioji gerovė pereina iš homeostatinės būsenos į nehomeostatinę. Subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiajame modelyje, sukonstruotame šiame disertaciniame darbe, tokio griežto dalijimo į gyvenimo įvykius ir išteklius nesilaikoma. Idėja, kodėl taip nedaroma, yra ta, kad R. Cummins homeostatinėje teorijoje gyvenimo įvykiai gali būti laikomi ištekliais, o ištekliai – gyvenimo įvykiais poveikio subjektyviajai gerovei prasme. Šis požiūris atsiranda, kai į gyvenimo įvykius ir išteklius žiūrima kaip į poreikių patenkinimo veiksnius. Pavyzdžiui, gyvenimo įvykiai, kurie skatina taupyti darbo laiką arba pajamas, didina poreikių patenkinimo galimybes lygiai taip pat, kaip ir autoriaus teorinės schemos išteklius – išaugusios pajamos. Kuo daugiau teigiamų gyvenimo įvykių, tuo geriau individas gali patenkinti poreikius, lygiai, kaip ir finansinių išteklių atveju. Todėl šia prasme geriau žiūrėti apskritai į gyvenimo įvykius ir išteklius kaip į poreikių patenkinimo veiksnius. Be to, gyvenimo įvykiai labiau akcentuoja absoliučius įvykius, o poreikiai – tiek absoliučius fiziologinius, tiek socialiai priimtinius. Vienokie poreikiai savo kiekybine ir kokybine prasme yra labiausiai pažengusiose šalyse, o kitokie – skurdžiausiose šalyse. *Todėl grįžtant prie individo subjektyviosios gerovės lygio homeostatinės būsenos aiškinimo galima teigti, kad būtent poreikių patenkinimo laipsnis lemia subjektyviosios gerovės patekimą arba nepatekimą į normatyvinę subjektyviosios gerovės sferą, t. y. homeostatinę subjektyviosios gerovės būseną.*

Poreikių subjektyviosios gerovės konceptualusis modelis apima stabilumo ir pokyčių teorijų subjektyviosios gerovės adaptacijos mechanizmą. Dažnai stabilumo ir pokyčių teorijose kyla prieštaravimų, nes vienų įvykių atžvilgiu adaptacija įvyksta, kitų – ne, arba vyksta labai iš lėto. Žvelgiant iš konceptualiojo modelio perspektyvos, adaptacijos gyvenimo įvykiams nereikėtų laikyti atsitiktiniu, perdėtai individualiu dalyku. Subjektyviosios gerovės konceptualiajame modelyje laikomasi nuomonės, kad adaptacija

įvyksta tik tada, kai tam tikras įvykis pakeičia poreikių tenkinimo galimybę į socialiai priimtina. Pavyzdžiui, jeigu individo sumažėjusios pajamos atitinka bendrą pajamų mažėjimo kontekstą visuomenėje, tada įvyksta subjektyviosios gerovės adaptacija pakitusiomis sąlygomis.

Apibendrinant galima teigti, kad subjektyviosios gerovės ištirtumas suteikia teorines prielaidas sukurti subjektyviosios gerovės konceptualųjį modelį, kuris leistų paaiškinti subjektyviosios gerovės formavimosi procesus. Šias teorines prielaidas sudaro: subjektyviosios gerovės ir išorės sąlygų sąveiką aiškinančios teorijos, subjektyviosios gerovės stabilumo ir pokyčių teorijos ir marksistinės darbo jėgos vertės poreikių interpretavimas. Šios teorinės prielaidos ne mechaniškai, o sistemiškai formuoja subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio struktūrą.

2.2.2 Subjektyviosios gerovės konceptualiojo modelio schema

Ankstesniame poskyryje buvo apibūdintos subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio teorinės prielaidos, apibrėžiant, kurie teorijų aspektai ir kokia forma lemia modelio teiginius. Darant prielaidas neretai buvo užsimenama apie paties modelio esmę. Šio poskyrio tikslas – koncentruotai išdėstyti pagrindinius subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio teiginius, kurie bus naudojami aiškinant šio disertacinio tyrimo empirinės analizės rezultatus. Bendroji modelio schema pavaizduota 2.3 pav.

1. Subjektyvioji gerovė yra fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių patenkinimo ir asmenybės bruožų funkcija. Fiziologinių poreikių patenkinimas yra susijęs su individo fiziniu išlikimu. Tuo tarpu socialiai priimtinių poreikių patenkinimas yra nulemtas visuomenės socialinio-ekonominio išsivystymo ir rodo tuos poreikius, kuriuos individas suvokia kaip žmogaus prigimtį atitinkančius poreikius.

2. Fiziologiniai individo poreikiai individo yra suvokiami kaip įgimti. Tuo tarpu socialiai priimtini poreikiai pasireiškia per individo savo dabartinių

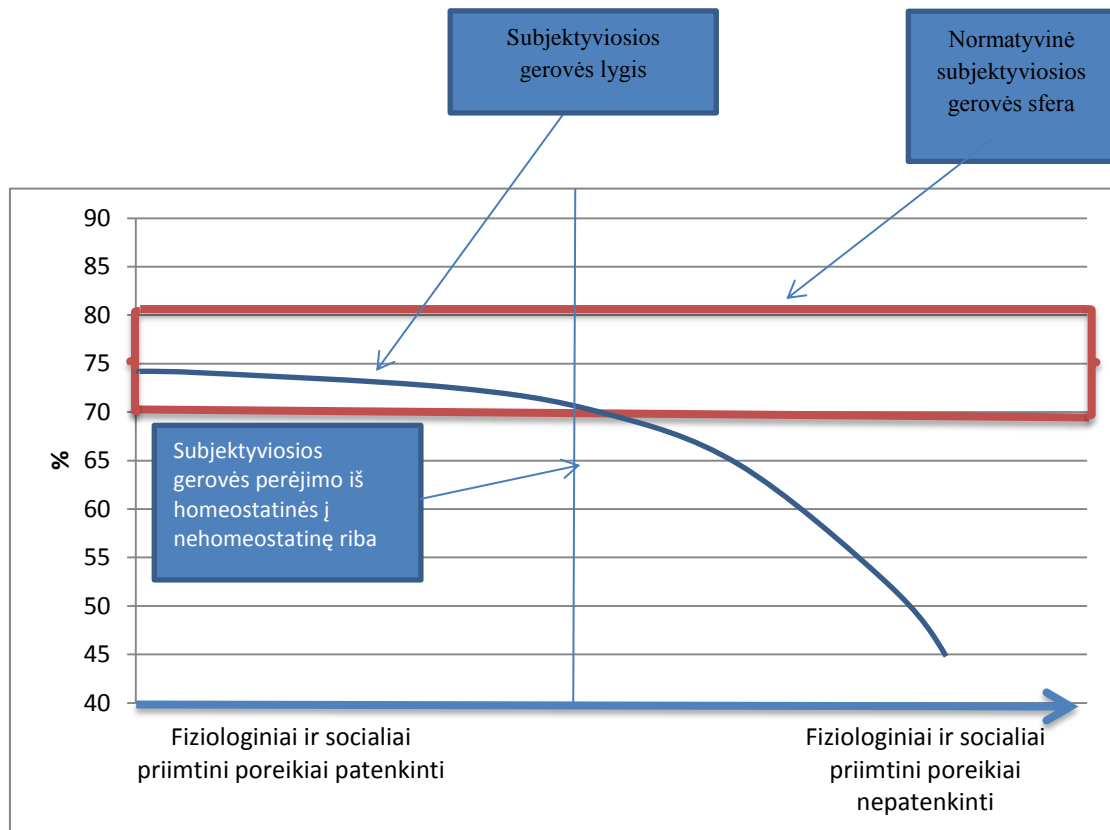
poreikių tenkinimo lyginimą su kitų individų poreikių tenkinimu arba su savo poreikių tenkinimu praeityje bei tikėtiniu poreikių lygiu ateityje. Taip pat socialiai priimtini poreikiai gali pasireikšti per individo savo poreikių tenkinimo lyginimą su savo gyvenimo tikslais arba kultūrinės aplinkos, kurioje individas gyvena, reikalavimais.

3. Kaip parodyta 2.3 pav., mažėjant poreikių patenkinimo lygiui arba, kas yra tapatu, augant poreikių nepatenkinimo lygiui, subjektyviosios gerovės lygis mažėja. Poreikių netenkinimui pasiekus tam tikrą lygį, subjektyvioji gerovė iš homeostatinės būsenos pereina į nehomeostatinę būseną. Skiriasi fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių patenkinimo ir asmenybės bruožų svoriai lemiant subjektyviosios gerovės lygį. Subjektyviajai gerovei pereinant iš nehomeostatinės būsenos į homeostatinę, didžiausią vaidmenį vaidina fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių patenkinimas, o asmenybės bruožai – tik antraeilį. Poreikių patenkinimas lemia apie 90 proc. subjektyviosios gerovės, o asmenybės bruožai – apie 10 proc. subjektyviosios gerovės lygio: $SG = 0,9 \text{ poreikių patenkinimas} + 0,1 \text{ asmenybės bruožai}$. Patenkinus fiziologinius ir socialiai priimtinus poreikius, jų reikšmė mažėja, ir subjektyviosios gerovės lygį daugiausia pradeda lemti asmenybės bruožai arba – kitaip tai apibūdinant – patenkinus fiziologinius ir socialiai priimtinus poreikius tarpindividinius skirtumus daugiausia paaiškina asmenybės bruožai. Tačiau visuomenės socialinis-ekonominis vystymasis ir poreikių pokyčiai yra nuolatinis procesas, kurį lydi didesnis ar mažesnis poreikių patenkinimas. Kaip parodyta 2.3 pav., subjektyvioji gerovė savo homeostatine būseną tik nedaug mažėja augant poreikių nepatenkinimui. Tačiau subjektyviajai gerovei perėjus iš homeostatinės būsenos į nehomeostatinę būseną subjektyviosios gerovės lygis pradeda intensyviai smukti augant poreikių nepatenkinimui.

4. Homeostatinė subjektyviosios gerovės būklė yra apibrėžiama procentine skale intervale nuo 70 iki 80 procentų. Šioje skalėje 1 proc. reiškia, kad individo subjektyvioji gerovė yra minimali, o 100 proc., kad individo subjektyvioji gerovė yra maksimali. Iš esmės homeostatinė subjektyviosios

gerovės būseną reiškia, kad individas yra labiau laimingas nei nelaimingas ir kad nėra didelių, aktyvių gyvenimą neigiamai veikiančių įvykių arba individas yra adaptavęsis prie šių įvykių, ir jie jam yra tapę socialine norma.

5. Subjektyvioji gerovė pasižymi adaptacijos savybėmis. Išorės sąlygų pokytis gali lemti subjektyviosios gerovės lygio nuosmukį žemiau normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos ribos arba kitaip – lemti subjektyviosios gerovės būklės perėjimą iš homeostatinės į nehomeostatinę būseną. Tačiau kai išorės sąlygų pokytis tampa socialiai priimtinas arba kitaip – suvokiamas kaip normalus, žmogaus prigimtį atitinkantis, būvis, tada individo subjektyvioji gerovė vėl stabilizuojasi homeostatinėje būsenoje.

2.3 pav. Subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio bendroji schema

Pradedant šį poskyrį buvo teigta, kad subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio konstravimas buvo nulemtas poreikio konceptualizuoti vidinių ir išorinių subjektyviosios gerovės elementų sąveiką. Sukonstruotame

konceptualiajame modelyje šio poreikio atžvilgiu yra teigiama, kad išorės sąlygos didžiausią vaidmenį formuojant subjektyviosios gerovės lygį vaidina subjektyviajai gerovei pereinant iš nehomeostatinės būsenos į homeostatinę. Tačiau individui pasiekus subjektyviosios gerovės homeostazę, didesnį vaidmenį pradeda vaidinti asmenybės bruožai.

Taip pat sprendžiant skyriaus pradžioje konstatuotą problemą apie makrolygmens teorinės subordinacijos schemos trūkumą subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio atžvilgiu, galima teigti, kad išoriniai subjektyviosios gerovės veiksniai turėtų būti pirmiausia vertinami kaip poreikių patenkinimo veiksniai. Būdami palankesni poreikių patenkinimo prasme, daro labiau teigiamą poveikį subjektyviajai gerovei. Be to, vieni išoriniai subjektyviosios gerovės veiksniai gali būti išvedami iš kitų. Pavyzdžiui, pajamų lygis gali lemti kitus subjektyviosios gerovės veiksnius, pavyzdžiui, pasitenkinimą darbu arba subjektyviąją sveikatą.

2.3 KIEKYBINIAI DUOMENŲ ANALIZĖS METODAI

Darbe buvo taikyta koreliacinė-regresinė analizė kiekybiškai vertinant išorės veiksnių poveikį individų subjektyviajai gerovei. Šių skaičiavimų formulės yra pateiktos I priede. Mikrolygmeniu buvo vertinama, kaip išorės veiksniai daro poveikį individų subjektyviajai gerovei, o makrolygmeniu buvo vertinama, kaip vidutinė šalies išorės veiksnių reikšmė lemia šalies gyventojų subjektyviąją gerovę. Mikrolygmens koreliacija visada būdavo mažesnė už makrolygmens koreliaciją, nes mikrolygmenyje subjektyviajai gerovei stiprią įtaką daro respondentų individualūs bruožai. Pavyzdžiui, skirtingi individai gali skirtingai jausti atskirų gyvenimo sričių svarbą, kuri lemia jų bendrąją subjektyviąją gerovę. Pasitenkinimas atskiriomis gyvenimo sritimis gali daryti poveikį pasitenkinimui gyvenimu kaip visuma, pagal E. Diener (1984) ir B. Heady ir kt. (1991) išskirtą aukštyneigę sąveiką. Individų skirtingumą bendresne subjektyviosios gerovės prasme pateikia M. Eid (2008),

apibūdindamas daugialypio Rash modelio prielaidą, kad skirtingiems individams reikalingi skirtingi latentinio pasitenkinimo gyvenimu lygiai, siekiant pripažinti pasitenkinimą skirtingomis gyvenimo sritimis. Taip pat mikrolygmens koreliaciją gali silpninti individų asmenybės bruožai. Pavyzdžiui, individai su labiau išreikštu neurotiškumu labiau neigiamai vertins išorės sąlygą nei individai su išreikštu ekstravertiškumu. Asmenybės bruožų svarbą subjektyviosios gerovės lygiui rodo E. Diener ir kt. (2006), R. E. Lucas (2007), B. Headey (2006) ir kt. autorių tyrimai. Siekiant sumažinti individualių bruožų poveikį subjektyviajai gerovei, kai kuriais atvejais individai buvo sujungti į grupes pagal pajamų decilius. Vertinant koreliaciją tarp subjektyviosios gerovės ir išorinių veiksnių pagal pajamų decilius, buvo nustatytos aukštesnės koeficientų reikšmės, nes atskirose decilių grupėse išsilygina individualūs respondentų bruožai. Šį metodą galima interpretuoti kaip trimatę koreliaciją, kadangi yra vertinamos trys dimensijos vienu metu. Jeigu pagal pajamų decilius yra nustatyta koreliacija tarp dviejų išorinių veiksnių (dviejų dimensijų), galima tvirtinti, kad ir trečia dimensija, pajamos, koreliuoja su šiomis dviem išorinėmis dimensijomis. Pavyzdžiui, jeigu koreliuoja vidutinės subjektyviosios gerovės ir vidutinės pasitenkinimo darbu pajamų decilių reikšmės, tai reiškia, kad ir pajamos koreliuoja su vidutine subjektyviosios gerovės decilio reikšme bei vidutine pasitenkinimo darbu decilio reikšme. Šį metodinį individualių bruožų eliminavimo metodą vertinant subjektyviają gerovę mikrolygmenyje reikėtų vertinti kaip šio darbo vienos iš sričių metodinį naujumą. Pereinant nuo individualių respondentų atsakymų prie decilių duomenų porų sumažėjo iki dešimties, todėl yra tikslingiau skaičiuoti ne Pearsono koreliacijos koeficientą, o Spearmano. Šis trimatės koreliacijos koeficiento metodas mikrolygmens analizėje gali būti taikomas ir kitose sociologinės analizės srityse. Makrolygmeniu analizuojant koreliaciją tarp šalių vidurkių, respondentų individualūs bruožai išsilygina natūraliai.

Kaip pastebėta, sąveiką tarp išorės veiksnių ir subjektyviosios gerovės geriausiai aprašo tiesinis ryšys, todėl išreiškiant sąveikas dažniausiai taikyta

tiesinė funkcija. Vertinant pajamų poveikį subjektyviajai gerovei, tam tikrais atvejais gali būti taikoma netiesinė – logaritminė – funkcija, nes turtingiausių šalių atveju pajamų poveikis subjektyviajai gerovei turi tendenciją mažėti. Tai atitinka R. Biswas-Diener (2008) teiginius.

Šalių subjektyviosios gerovės ir gerovės modelių (konservatyvaus-pietietiško, socialdemokratinio, liberalaus, pietietiško, Vidurio ir Rytų Europos) sąveika buvo vertinama *hierarchinės klasterinės analizės metodu*. Taip pat buvo įtrauktos ir kitos dimensijos, tokios kaip pajamos ir socialinės išmokos. Vertinant priklausomybę tarp ketogorinių kintamųjų (užimtumo statuso, išsilavinimo, išpažįstamos religijos tipo, religingumo, stabilių santykių turėjimo, gyvenimo su partneriu) ir subjektyviosios gerovės lygio buvo taikomas *Chi-Kvadrat dažnių lentelių metodas*.

3. SUBJEKTYVIOJI GEROVĖ EUROPOS SĄJUNGOJE: EKONOMINIŲ-SOCIALINIŲ, KULTŪRINIŲ IR SVEIKATOS VEIKSNIŲ POVEIKIS MAKRO- IR MIKROLYGMENYSE

3.1 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SĄVOKOS STRUKTŪROS TAIKYMAS IR EMPIRINIŲ TYRIMŲ REZULTATŲ NUOSEKLUMAS

3.1.1 Subjektyviosios gerovės sąvokos struktūros taikymas empiriniuose tyrimuose

Europos vertybių tyrimas (EVT) ir Europos socialinis tyrimas (EST) vykdo vienus didžiausių gyventojų požiūrių tyrimo projektų, kurių tikslas – rinkti informaciją apie Europos gyventojų nuomones socialiniais-ekonominiiais, kultūriniais, vertybių klausimais. Šio pobūdžio klausimų kontekste yra pateikiami ir subjektyviąją gerovę išreiškiantys klausimai. Šiame poskyryje bus apibūdinamas EVT ir EST klausimynų klausimų, vertinančių subjektyviąją gerovę, atitikimas subjektyviosios gerovės teorinės schemos, apibūdintos teorinėje šio disertacinio darbo dalyje.

Kaip minėta teorinėje šio disertacinio darbo dalyje, subjektyviąją gerovę sudaro dvi pagrindinės struktūrinės dalys: afekto komponentas ir pasitenkinimo gyvenimu komponentas. Afekto komponentas išreiškia emocijas ir nuotaiką, o pasitenkinimo komponentas – gyvenimo padėties vertinimą su gero gyvenimo standartu. Ši struktūra dažniausiai atspindima vertinant respondentų subjektyviąją gerovę apklausose. Dažniausiai anketos klausimai, apimantys žodį „pasitenkinimas“, apibūdina pasitenkinimo gyvenimu komponentą, o anketos klausimai arba atsakymai, apimantys žodį „laimė“, apibūdina subjektyviosios gerovės afekto komponentą. Šios logikos laikosi dauguma subjektyviosios gerovės tyrėjų. Pavyzdžiui, šis metodinis skirstymas į subjektyviosios gerovės afekto ir subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponentą išreiškiančius klausimus atitinka K. Stefanson (2008) atliktų tyrimų praktiką, kur autorius klausimą: „Kaip patenkintas esate savo gyvenimu, kurį gyvenate?“ priskiria prie kognityvinių, vertinamųjų matavimų,

parodančių atotrūkį tarp siekių ir rezultatų, o klausimą: „Apėmus dalykus kartu, ar Jūs pasakytumėte, kad Jūs esate?“ (labai laimingas, pakankamai laimingas, ne visai laimingas, visiškai nelaimingas) priskiria prie matavimų, išreiškiančių afekto subjektyviosios gerovės aspektus – malonių ir nemalonių patirčių balansą. Šie du subjektyviają gerovę apibūdinantys klausimai, kurie K. Stefanson yra paimti iš PLDB, nagrinėjami ir šiame tyrime. Panašaus požiūrio į subjektyviosios gerovės skirstymą pagal klausimus laikosi ir R. J. Taylor ir kt. (2001) bei J. Galinha ir J. L. Pais-Ribeiro (2011) bei kiti autoriai.

Europos vertybių tyrimo subjektyviają gerovę matuojantys klausimai

EVT išskiriami du subjektyviosios gerovės komponentai: individo afektinio ir individo pasitenkinimo gyvenimu. EVT apklausoje individo subjektyviosios gerovės afektinis komponentas yra įvertinamas klausimyne, užduodant klausimą: „Ar Jūs galėtumėte apie save pasakyti, kad Jūs?“ ir pateikiant galimus atsakymus keturių balų sistema, kur 1 balas reiškia, kad individas yra labai laimingas, 2 balai reiškia, kad individas yra pakankamai laimingas, 3 balai reiškia, kad individas yra nelabai laimingas ir 4 balai reiškia, kad individas yra visiškai nelaimingas. Šiame disertaciniame tyrime duomenys yra perkoduoti, kad aukštesnis balas reikštų aukštesnę subjektyviają gerovę.

Individo pasitenkinimo gyvenimu komponentas yra įvertinamas, užduodant klausimą: „Ar Jūs dabartiniu metu patenkintas savo gyvenimu?“. Respondentas privalo atsakyti, pasirinkdamas balą 10 balų sistemoje, kur 1 balas reiškia, kad individas yra visiškai nepatenkintas savo gyvenimu, o 10 balų reiškia, kad individas yra visiškai patenkintas savo gyvenimu.

Europos socialinio tyrimo subjektyviąją gerovę matuojantys klausimai

Panašaus pobūdžio klausimus į savo apklausą įtraukia EST. Apklausoje subjektyvioji gerovė, išreikšta afekto komponento metodu, yra vertinama klausimu: „Kalbant apskritai, ar Jūs esate laimingas?“ Respondentas pateikia vertinamąjį atsakymą 11 balų skalėje nuo 0 iki 10. 0 balų reiškia, kad individas yra visiškai nelaimingas, o 10 balų reiškia, kad individas yra visiškai laimingas. Individo subjektyvioji gerovė, išreikšta pasitenkinimo komponento metodu, yra vertinama klausimu: „Vertinant apskritai, ar Jūs esate patenkintas (-a) savo dabartiniu gyvenimu?“ Respondentas pateikia vertinamąjį atsakymą 11 balų skalėje, pasirinkdamas atsakymą nuo 0 iki 10 balų. 0 balų reiškia, kad individas yra visiškai nepatenkintas, o 10 balų reiškia, kad individas yra visiškai patenkintas.

Pasaulio laimės duomenų bazės subjektyviąją gerovę matuojantys klausimai

PLDB subjektyviosios gerovės afekto komponentas yra vertinamas klausimu „Apėmus visus dalykus kartu skalėje nuo 1 iki 10, kiek laimingas Jūs esate?“ Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponentas yra vertinamas klausimu „Kiek patenkintas Jūs esate gyvenimu, kurį gyvenate?“, pateikiant galimus atsakymus, kai 4 balai – labai patenkintas; 3 balai – pakankamai patenkintas; 2 balai – nelabai patenkintas; 1 balas – labai nepatenkintas.

Taip įvertintą paskirų individų subjektyviąją gerovę galima agreguoti į šalies vidurkius, o šalių vidurkius – į regionų vidurkius. Tai leidžia sudaryti bendresnius subjektyviosios gerovės vaizdus ir nustatyti teritorinius dėsningumus. Apibendrinus EVT apklausos duomenis (4.1 lentelė), galima daryti išvadą, kad subjektyviosios gerovės afekto lygmens vidutinės reikšmės balas yra artimas 3 (EVT skalė buvo perkoduota, kad didesnis balas reikštų aukštesnę subjektyviąją gerovę), tai reiškia, kad ES gyventojai, atsakydami į klausimą: „Ar Jūs galėtumėte apie save pasakyti, kad Jūs?“ vidutiniškai

pasirinko balą, kuris parodo, kad ES šalių gyventojai yra pakankamai laimingi, vertindami savo emocijas ir nuotaikas apskritai. Vidutinio ES gyventojų atsakymų balas su 95 proc. tikimybe svyruos nuo 3,05 iki 3,08.

Europos vertybių tyrimo ES šalių subjektyviosios gerovės lygio bendrosios charakteristikos

Vertinant ES gyventojų pasitenkinimo lygmenį, galima daryti išvadą, kad vidutinis gyventojų pasitenkinimas yra artimas 7 balams. Vidutinio ES gyventojų atsakymų balai su 95 proc. tikimybe svyruos nuo 7,15 iki 7,19.

Standartinis nuokrypis 3.1 lentelėje parodo atsakymų balų variaciją arba, kitais žodžiais, subjektyviosios gerovės pasiskirstymo visuomenėje netolygumą. Standartinis nuokrypis palyginus su vidurkiu rodo, kad atsakymų variacija tiek subjektyviosios gerovės afekto lygmens, tiek ir pasitenkinimo lygmens atvejais yra panaši.

3.1 lentelė. Europos Sąjungos gyventojų subjektyviosios gerovės
reikšmės, 2008–2009 m.

Lygmuo	Anketos klausimas	Vidurkis	95 % vidurkio pasikliautinis intervalas	Standartinis nuokrypis	Standartinis nuokrypis palyginus su vidurkiu, %
Afekto	Apėmus visus dalykus, kiek laimingas Jūs esate?	3,07	3,05–3,08	0,68	22
Pasitenkinimo	Kaip patenkintas Jūs esate savo gyvenimu?	7,17	7,15–7,19	2,17	30

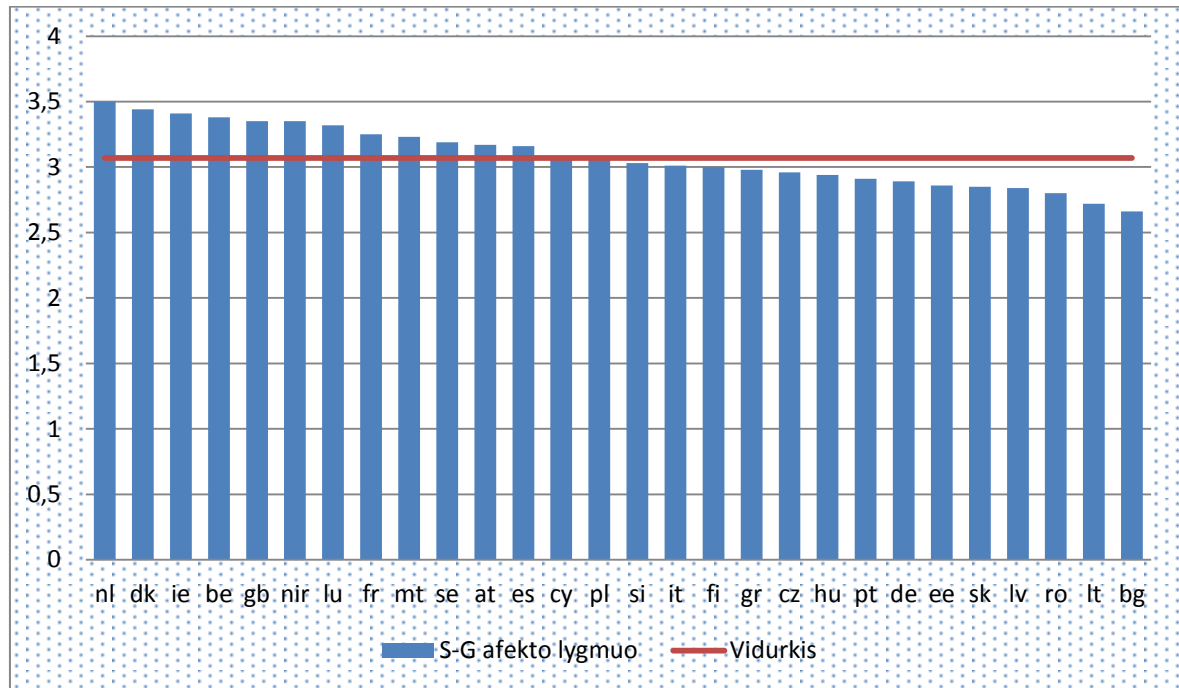
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota duomenų baze.

Verta akcentuoti, kaip siejasi afekto ir pasitenkinimo subjektyviosios gerovės komponentai EVT duomenų bazėje. Koreliacijos koeficientas 0,53 rodo šių dviejų komponentų pakankamai stiprią priklausomybę, todėl šis empirinis ryšys patvirtina R. Veenhoven (2008) teiginį apie šių dviejų komponentų glaudžią sąveiką. EST tyrimo duomenų bazėje ši subjektyviosios gerovės afekto ir pasitenkinimo komponentų koreliacija yra lygi 0,7. Galima daryti išvadą, kad subjektyviosios gerovės afekto ir pasitenkinimo komponentai turi tendenciją kisti panašiai. Tai yra kuo ES gyventojai labiau patenkinti savo gyvenimu kaip visuma, tuo turi stipresnę tendenciją būti laimingesni apskritai, arba atvirksčiai, kuo ES gyventojai laimingesni apskritai, tuo stipresnę tendenciją turi būti patenkinti gyvenimu. Kaip minėta, sąvoka *pasitenkinimas* (kognityvinis subjektyviosios gerovės komponentas) reiškia individo savo situacijos vertinimą lyginant su kažkoku standartu arba darant

išvadas kažkokio standarto kontekste, o *laimingumas* (afekto subjektyviosios gerovės komponentas) reiškia nuotaikas ir emocijas. Šis koreliacinis ryšys, gautas remiantis EVT duomenimis, atitinka kitų tyrimų duomenis. Pavyzdžiui, U. Schimmack (2008) pateikia įvairių autorių (Lucas ir kt., 1996; Schimmack ir kt., 2002; Suh ir kt., 1998) tyrimų rezultatus, kurie rodo, kad koreliacija tarp subjektyviosios gerovės pasitenkinimo ir afekto komponentų svyruoja nuo 0,1 iki 0,8. Savo tyrime Suh ir kt. (1998) šią priklausomybę tarp pasitenkinimo komponento ir afekto komponento aiškina tuo, kad žmonės apie savo visuminį pasitenkinimą gyvenimu sprendžia iš dalies remdamiesi emocijomis, t. y. afekto komponentu.

3.1.2 Tyrimų rezultatų nuoseklumas pagal vidutinę subjektyviają gerovę, įvertintą afekto komponento metodu

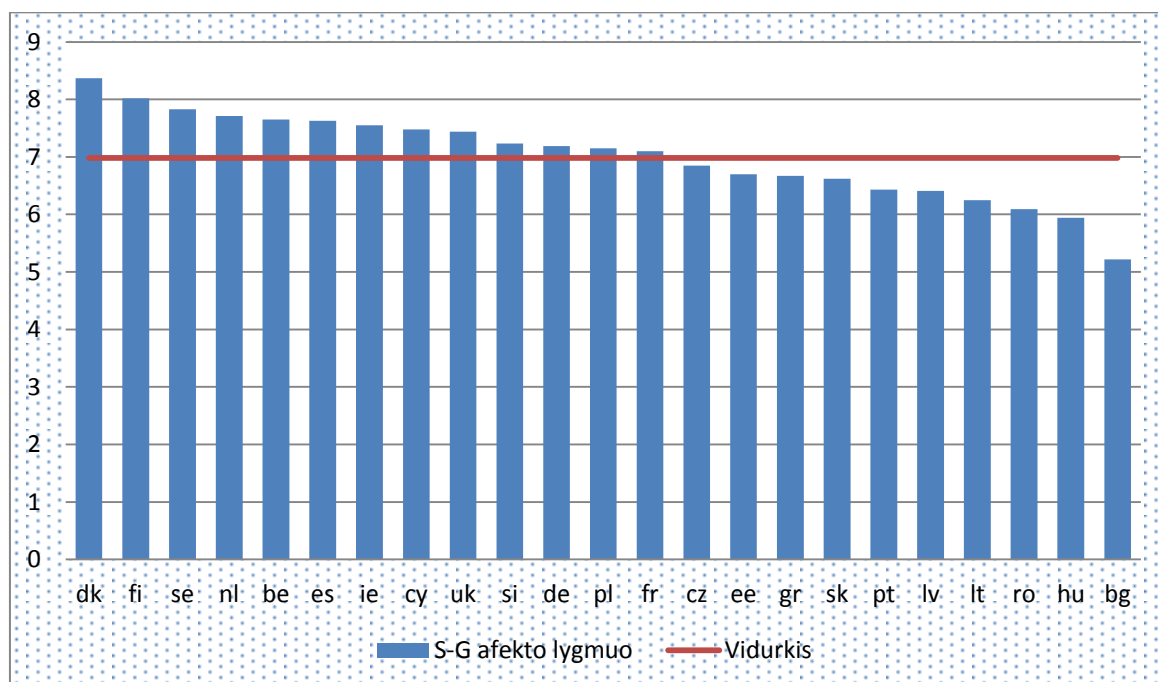
Šiame poskyryje bus apibūdintas subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, vidutinis lygis ES šalyse ir duomenų, apibūdinančių ES šalis, nuoseklumas EVT, EST ir PLDB atvejais. Žvelgiant į vidutinius subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, empirinius duomenis, matyti, kad daugumoje buvusios komandinės ekonomikos regiono šalių vidutinė subjektyvioji gerovė yra žemesnė nei ES šalių vidurkis (3.1 pav.). Žemesne subjektyviaja gerove nei ES šalių vidurkis pasižymi ir kai kurios Pietų Europos regiono šalys, tokios kaip Italija, Graikija ir Portugalija. Tuo tarpu tradicinės rinkos ekonomikos regiono šalys turi tendenciją turėti aukštesnius nei ES šalių vidurkis savo visuomenių vidutinę subjektyviają gerovę. Kaip išskirtį reikėtų vertinti Suomiją, kurios gyventojų subjektyviosios gerovės vidurkis yra žemesnis nei ES šalių vidurkis. Vokietijos gyventojų vidutinę subjektyviają gerovę, kuri yra žemesnė nei ES šalių vidurkis, galima paaiškinti buvusios Rytų Vokietijos gyventojų žemesnės subjektyviosios gerovės lygio efektu.

3.1 pav. Subjektyviosios gerovės afekto lygmens vidurkis ES šalyse, 2008–2009 m.
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values study* 2008 m.
integruota mikroduomenų baze.

Duomenų nuoseklumo prasme pateiktus EVT duomenis galima palyginti su EST subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, duomenimis (3.2 pav.). EST pateikia ne visų ES šalių subjektyviosios gerovės duomenis. Tokių šalių kaip Liuksemburgas, Malta, Italija subjektyviosios gerovės duomenų EST nepateikia. Lyginant EST duomenų bazę su EVT duomenų baze, galima kalbėti apie panašias bendrąsias tendencijas: žemiau ES šalių subjektyviosios gerovės vidurkio yra buvusios komandinės ekonomikos regiono šalys ir kai kurios Pietų Europos šalys, tokios kaip Graikija ir Portugalija. Tuo tarpu tradicinės rinkos ekonomikos regiono šalyse vidutinė subjektyvioji gerovė turi tendenciją būti aukštesnė nei vidutinis ES šalių lygis. Be bendrų panašių tendencijų, skiriasi individualių šalių pozicijos ES vidurkio atžvilgiu: Suomijos, Vokietijos, Lenkijos ir Slovėnijos vidutinę subjektyviąją gerovę aprašantys rodikliai, remiantis EST duomenų baze, viršija ES šalių vidutinę subjektyviąją gerovę, tuo tarpu remiantis EVT duomenų baze, šie rodikliai yra žemiau ES vidurkio. Ypač kontrastuoja Suomijos atvejis, kuris

rodo, kad šalies gyventojų vidutinė subjektyvioji gerovė, būdama žemiau ES vidurkio, remiantis EVT duomenų baze, pakyla aukščiau ES vidurkio ir nusileidžia tik Danijai, remiantis EST duomenų baze. Kipras, kurio gyventojų vidutinę subjektyviają gerovę aprašantis rodiklis sutapo su ES šalių vidutinės subjektyviosios gerovės rodikliu, EVT duomenų bazės atveju yra aukštesnis nei ES vidurkis EST duomenų bazės atveju. Lietuvos padėtis EST atveju yra tik šiek tiek geresnė nei pagal EVT duomenis.

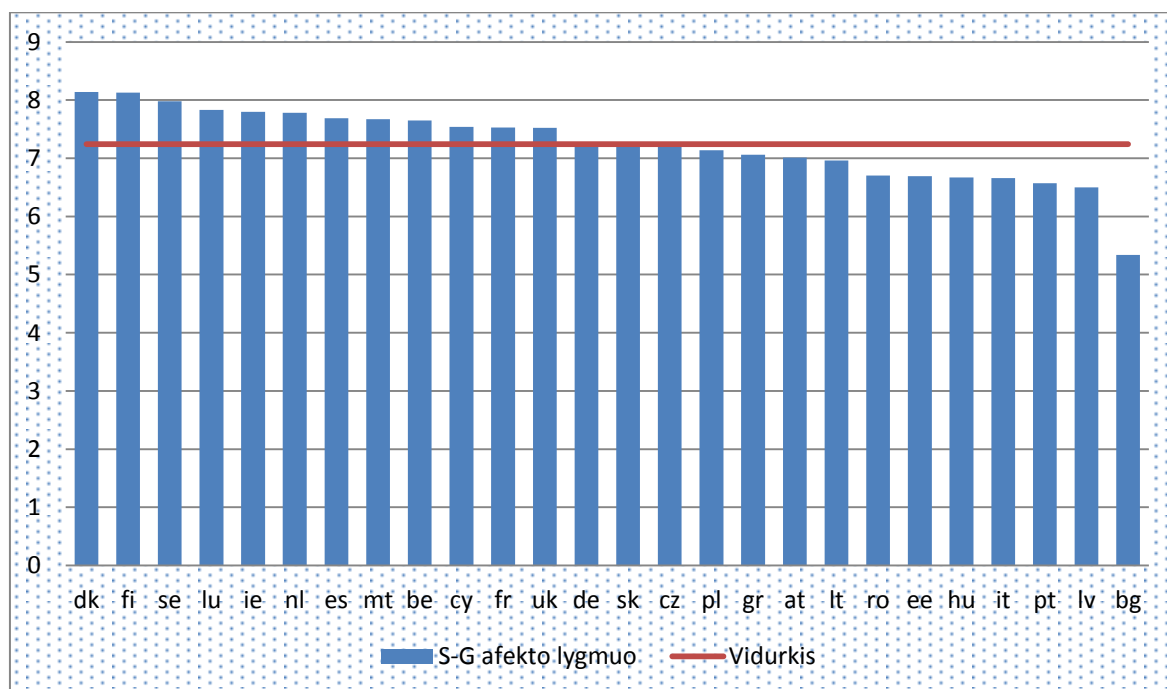

3.2 pav. Subjektyviosios gerovės afekto lygmens vidurkis ES šalyse, 2008 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

PLDB pateikti rezultatai rodo panašią bendrąją tendenciją kaip ir EVT bei EST atvejais: tradicinės rinkos ekonomikos regiono šalys turi aukštesnius subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, rodiklius nei buvusios komandinės ekonomikos šalys ir kai kurios Pietų Europos šalys (3.3 pav.). PLDB duomenys pateikia gerokai optimistiškesnį Lietuvos gyventojų vidutinės subjektyviosios gerovės rodiklį, kuris, nors ir yra žemesnis nei ES vidurkis, tačiau lenkia daugiau šalių. Suomija, kurios gyventojų EVT pateiktas vidutinės subjektyviosios gerovės rodiklis yra žemiau ES vidurkio,

remiantis PLDB, nusileidžia tik Danijai. Suomijos atveju PLDB rezultatas yra artimesnis EST duomenų bazei nei EVT. Vokietijos gyventojų subjektyviosios gerovės vidurkis šiek tiek viršija ES subjektyviosios gerovės vidurkį. Be to, PLDB išsiskiria tuo, kad Slovakijos gyventojų vidutinės subjektyviosios gerovės rodiklis yra aukštesnis nei ES vidurkis, tuo tarpu remiantis EVT ir EST duomenų bazėmis, yra žemesnis.

3.3 pav. Subjektyviosios gerovės afekto lygmens vidurkis ES šalyse, 2007 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus remiantis *World Database of Happiness*.

Atlikus ranginės koreliacijos analizę, galima teigti, kad subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, visose trijose EVT, EST ir PLDB duomenų bazėse tarpusavyje stipriai koreliuoja (3.2 lentelė).

3.2 lentelė. EVT, EST ir PLDB vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, koreliacijų matrica

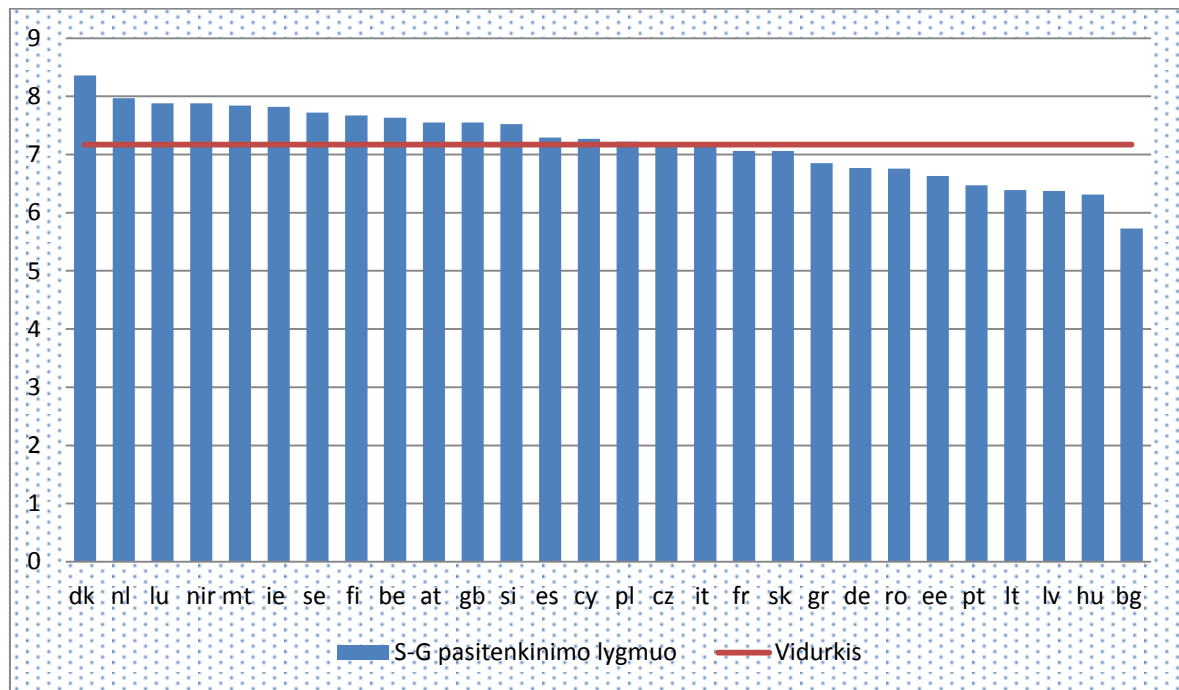
			EVT	EST	PLDB
Špirmeno koreliacijos koeficientas	EVT	Koreliacijos koeficientas	1,000	,835**	,754**
		P reikšmė	.	,000	,000
		N	28	23	26
	EST	Koreliacijos koeficientas	,835**	1,000	,937**
		P reikšmė	,000	.	,000
		N	23	23	22
	PLDB	Koreliacijos koeficientas	,754**	,937**	1,000
		P reikšmė	,000	,000	.
		N	26	22	26

** Koreliacijos koeficientas statistiškai reikšmingas 0.01 lygiu (dvipusė alternatyva).
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study 2008 m.*, *European Social Survey 2008* ir *World Database of Happiness*.

Apibendrinant šio poskyrio grafinės ir koreliacinės analizės rezultatus, galima daryti išvadą, kad nepaisant atskirų šalių rodiklių variacijos, visų trijų duomenų bazių duomenys nuosekliai apibūdina vidutinę subjektyviąją gerovę, įvertintą afekto komponento metodu. Tradicinės rinkos ekonomikos regiono šalių vidutinė subjektyvioji gerovė turi tendenciją viršyti ES vidurkį, o buvusios komandinės ekonomikos regiono šalių vidutinė subjektyvioji gerovė turi tendenciją būti žemesnė nei ES vidurkis. Pietų Europos regiono šalys užima tarpinę padėtį – dalis šalių pasižymi tradicinės rinkos ekonomikos šalių regionui būdingomis tendencijomis, kitos – komandinės ekonomikos regiono šalių tendencijomis.

3.1.3 Tyrimų rezultatų nuoseklumas pagal vidutinę subjektyviąją gerovę, įvertintą pasitenkinimo komponento metodu

Šiame poskyryje bus apibūdintas vidutinis subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, lygis ES šalyse ir subjektyviosios gerovės duomenų nuoseklumas EVT, EST ir PLDB atvejais. Žvelgiant į EVT apklausos duomenis (3.4 pav.) matyti, kad vidutinė subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, turi tendenciją būti mažesnė nei ES vidurkis buvusios komandinės ekonomikos ES šalyse bei didesnė nei ES vidurkis tradicinės rinkos ekonomikos šalyse. Subjektyvioji gerovė tokiose Pietų Europos ES šalyse kaip Graikija, Portugalija ir Italija savo vidutiniu lygiu primena buvusios komandinės ekonomikos ES šalis. Išskirtį sudaro Prancūzija, kurioje vidutinė subjektyvioji gerovė yra žemesnė nei ES šalių vidurkis. Tai yra paradoksalu, kadangi šios šalies vidutinė subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu, remiantis tais pačiais EVT apklausos duomenimis, yra aukštesnė nei ES vidurkis. Vokietijos gyventojų vidutinė subjektyvioji gerovė yra žemesnė nei ES šalių vidurkis dėl buvusios Rytų Vokietijos efekto. Lietuvos gyventojų vidutinė subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, yra labai žema, tačiau neryškiai aukštesnė nei pagal subjektyviąją gerovę, įvertintą afekto komponento metodu.

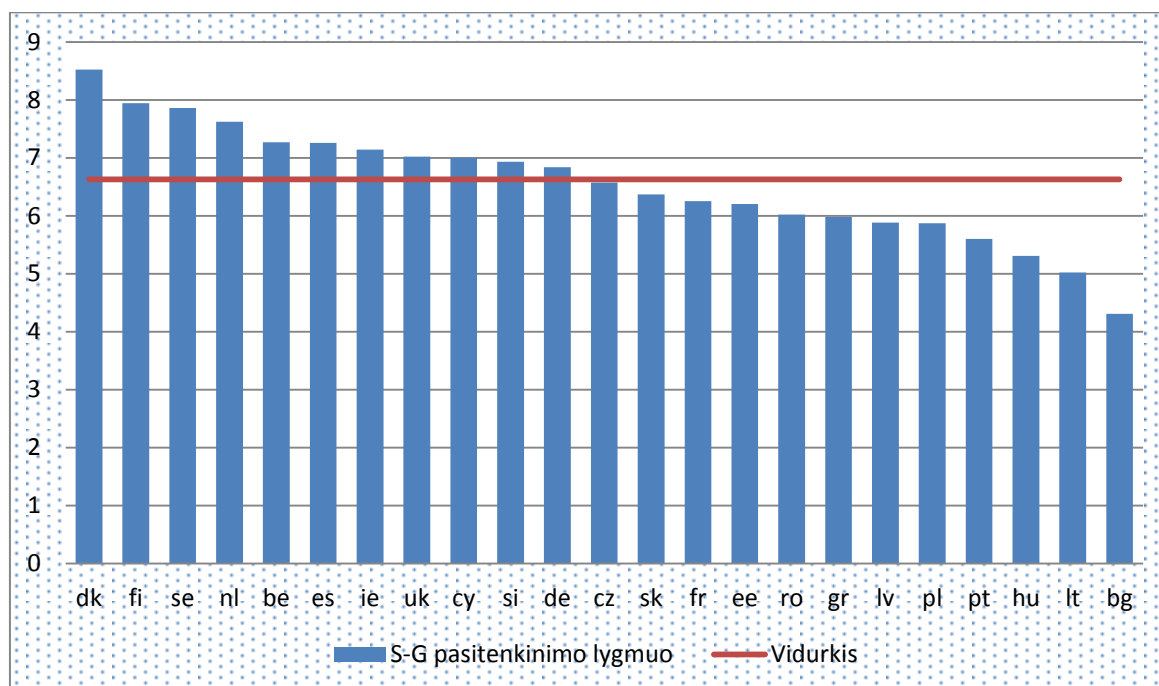

3.4 pav. Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo lygmens vidurkis ES šalyse, 2008–2009 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Žvelgiant į EST subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, duomenis, matyti, kad žemiau ES šalių subjektyviosios gerovės vidurkio atsiduria buvusios komandinės ekonomikos regiono šalys ir kai kurios Pietų Europos šalys, tokios kaip Graikija ir Portugalija (3.5 pav.). Didesnes nei ES vidurkis subjektyviosios gerovės reikšmes turi tradicinės rinkos ekonomikos regiono šalys. Ši bendroji EST apklausos empirinių duomenų tendencija atitinka EVT apklausos duomenų tendenciją. Tačiau yra išimčių iš šios bendros tendencijos. Prancūzijos gyventojų vidutinė subjektyvioji gerovė yra žemesnė nei ES šalių subjektyviosios gerovės vidurkis. Šiuo požiūriu EST duomenys yra panašūs į EVT apklausos rezultatus. Prancūzijos gyventojų vidutinė subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu, yra aukštesnė nei ES vidurkis, o vidutinė subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, yra žemesnė nei ES vidurkis. Lenkijoje vidutinė subjektyvioji gerovė, pagal EST apklausą, yra

žemesnė nei ES vidurkis, ir šis rezultatas skiriasi nuo EVT apklausos rezultatu, kur Lenkijos rodiklio reikšmė yra šiek tiek aukštesnė už ES vidurkį. Vokietijos rodiklio reikšmė, pateikta EST, skiriasi nuo reikšmės, pateiktos EVT. Pagal EST apklausos rezultatus, Vokietijos vidutinė subjektyvioji gerovė yra aukštesnė nei ES vidurkis, tuo tarpu pagal EVT apklausos rezultatus – žemesnė.

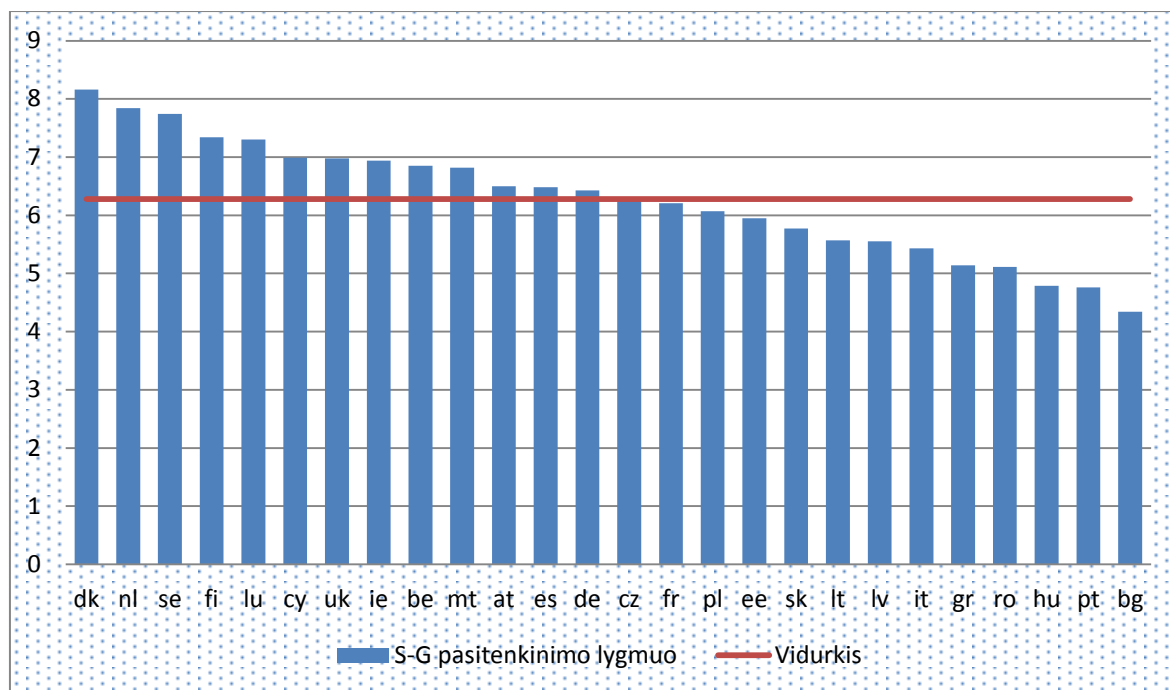
3.5 pav. Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo lygmens vidurkis ES šalyse, 2008 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey*

2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Apibūdinant subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, pasiskirstymą, pateiktą PLDB, galima pastebėti nedidelių skirtumų (3.6 pav.). Bendroji tendencija sutampa su EVT ir EST duomenimis. Buvusios komandinės ekonomikos šalys ir kai kurios Pietų Europos šalys turi tendenciją turėti žemesnius vidutinės subjektyviosios gerovės rodiklius nei tradicinės rinkos ekonomikos šalys palyginus su ES vidurkiu. Nors Lietuvos gyventojų vidutinės subjektyviosios gerovės rodiklis yra žemesnis nei ES vidurkis, tačiau šalies padėtis yra geresnė, nei rodo EVT ir EST duomenys.

Vokietija pagal subjektyviosios gerovės rodiklį viršija ES vidurkį, nors, remiantis EVT duomenimis, Vokietijos rodiklis yra žemesnis nei ES vidurkis.

3.6 pav. Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo lygmens vidurkis ES šalyse, 2008 m.
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *World Database of Happiness*.

Kaip parodyta 3.3 lentelėje, EVT, EST ir PLDB pateikia smarkiai koreliuojančius ES šalių subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, duomenis.

3.3 lentelė. EVT, EST ir PLDB vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, koreliacijų matrica

			EVT	EST	PLDB
Spirmeno koreliacijos koeficientas	EVT	Koreliacijos koeficientas	1,000	,919**	,904**
		P reikšmė	.	,000	,000
		N	28	23	26
	EST	Koreliacijos koeficientas	,919**	1,000	,927**
		P reikšmė	,000	.	,000
		N	23	23	22
	PLDB	Koreliacijos koeficientas	,904**	,927**	1,000
		P reikšmė	,000	,000	.
		N	26	22	26

** Koreliacijos koeficientas statistiškai reikšmingas 0,01 lygiu (dvipusė alternatyva)

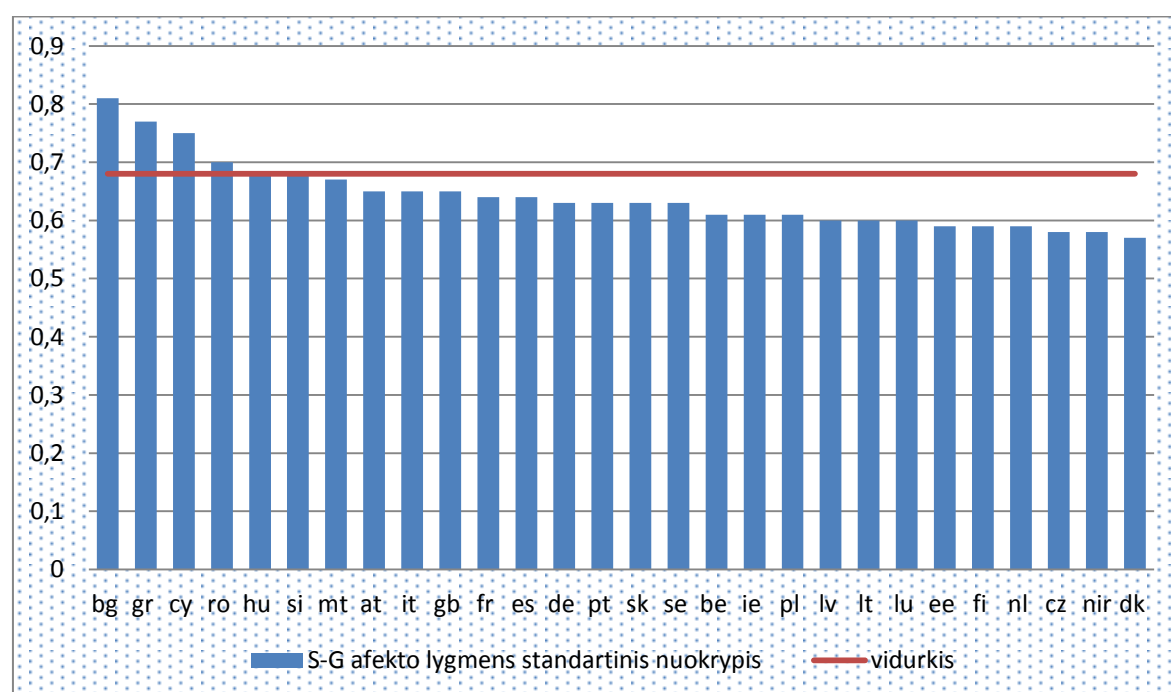
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m., *European Social Survey* 2008 m. ir *World Database of Happiness*.

Apibendrinant šio poskyrio analizės rezultatus, galima tvirtinti, kad nepaisant to, jog vertinant grafiškai matyti individualių duomenų nenuoseklumą, jie greičiau sudaro išimtį nei dėsningumą. Todėl galima teigti, kad vidutinės subjektyviosios gerovės duomenys yra nuoseklūs apibūdinant ES šalis. Tradicinės rinkos ekonomikos regionui priklausančių šalių vidutinė subjektyvioji gerovė turi tendenciją viršyti ES šalių subjektyviosios gerovės vidurkį, o buvusios komandinės ekonomikos regionui priklausančių šalių vidutinė subjektyvioji gerovė turi tendenciją būti žemesnė nei ES šalių subjektyviosios gerovės vidurkis. Tarpinę poziciją pagal subjektyviosios gerovės vidutinį lygį užima Pietų Europos regionui priklausančios šalys.

3.1.4 Tyrimų rezultatų nuoseklumas pagal subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, pasiskirstymo netolygumą

Šiame poskyryje bus apibūdintas subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, pasiskirstymo netolygumas ES šalyse ir duomenų nuoseklumas EVT, EST bei PLDB atvejais. Labiausiai priimtas subjektyviosios gerovės netolygumo matas yra standartinis nuokrypis, kurį galima įvertinti pagal formulę $S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{x})^2}{n-1}}$. Kuo šio rodiklio reikšmė yra didesnė, tuo subjektyvi gerovė šalyje pasiskirsčiusi netolygiau. Šio rodiklio naudojimą subjektyviosios gerovės netolygumo matavimams akcentuoja R. Veenhoven (Kalmijn ir Veenhoven, 2005; Veenhoven, 2007). Tačiau negalima nepastebėti šio rodiklio taikymo subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo matavimuose trūkumo. Faktiškai šalies, kurioje nedidelė visuomenės dalis turi aukščiausią subjektyviąją gerovę, o likusioji – tolygiai žemiausią, reikš mažą standartinio nuokrypio reikšmę ir atitinkamai rodys žemą subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą. Tuo tarpu atvejis, kai pusė visuomenės narių turės aukščiausią subjektyviąją gerovę, o pusė – žemiausią, reikš didesnę standartinio nuokrypio rodiklio reikšmę ir rodys didesnę subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą. Tai reiškia, kad faktiškai palankesnė situacija, kai didesnė visuomenės dalis turi aukštesnę subjektyviąją gerovę, yra vertinama labiau neigiamai nei atvejis, kai tik nedidelė visuomenės dalis turi aukštas subjektyviosios gerovės rodiklio reikšmes, o likusi didžioji dauguma – žemas. Aišku, rodiklio reikšmes galima traktuoti ir tuo atveju, kai didžioji dauguma turi aukščiausias rodiklio reikšmes, tačiau, be abejonės, dėl šių pastabų standartinį nuokrypį, kaip subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo matą, reikėtų vertinti atsargiai. Kadangi standartinio nuokrypio taikymas vertinant subjektyviosios gerovės netolygumą yra plačiai paplitęs, tai prasminga apžvelgti rodiklio reikšmių nuoseklumą, remiantis EVT, EST ir PLDM pateikiamais duomenimis.

Žvelgiant į subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, pasiskirstymo netolygumo grafiką pagal EVT duomenis (3.7 pav.), galima daryti išvadą apie tolygų šio rodiklio reikšmių pasiskirstymą lyginant ES šalis. Išsiskiria tik kelios šalys, tokios kaip Bulgarija, Graikija, Kipras, kuriose subjektyviosios gerovės netolygumo rodikliai yra aukštesni nei ES vidurkis. Be to, Bulgarija ir Graikija turi tradiciškai žemesnius nei ES vidurkis savo gyventojų subjektyviosios gerovės vidutinius rodiklius. Žvelgiant į šalių subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo rodiklio reikšmių grafiką, negalima išskirti regionų (buvusios komandinės ekonomikos, tradicinės rinkos ekonomikos ir Pietų Europos), kaip buvo padaryta vidutinių subjektyviosios gerovės rodiklių atveju.

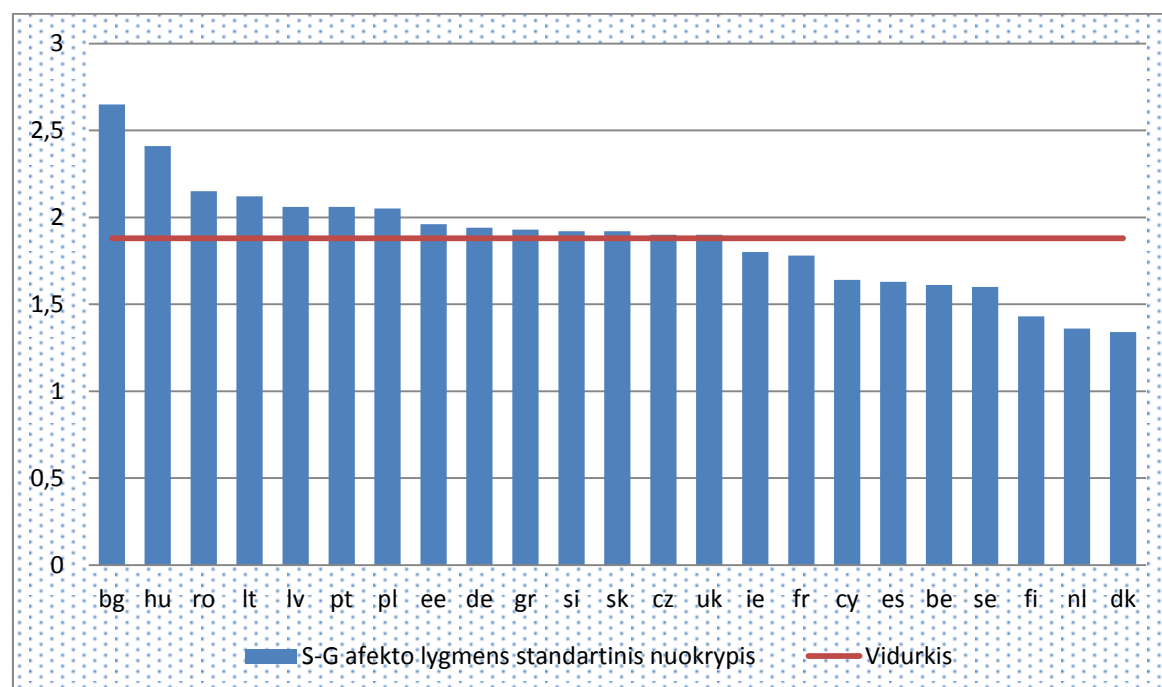

3.7 pav. Subjektyviosios gerovės afekto lygmens standartinis nuokrypis ES šalyse, 2008–2009 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Skirtingai nei EVT duomenų atvejis, EST apklausos duomenys leidžia išskirti buvusios komandinės ekonomikos šalių ir kai kurių Pietų Europos šalių

regionus, kuriuos sudaro šalys, turinčios subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą aukštesnį nei ES vidurkis ir tradicinės rinkos ekonomikos šalių regioną, kurį sudarančiose šalyse subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas yra mažesnis (3.8 pav.). Aukštą subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą Vokietijoje reikėtų vertinti buvusios Rytų Vokietijos (Vokietijos Demokratinės Respublikos) poveikio šalies vidurkiui efektu. Iš tradicinės rinkos ekonomikos šalių regiono išsiskiria Jungtinė Karalystė, kurioje subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas viršija ES vidurkį.

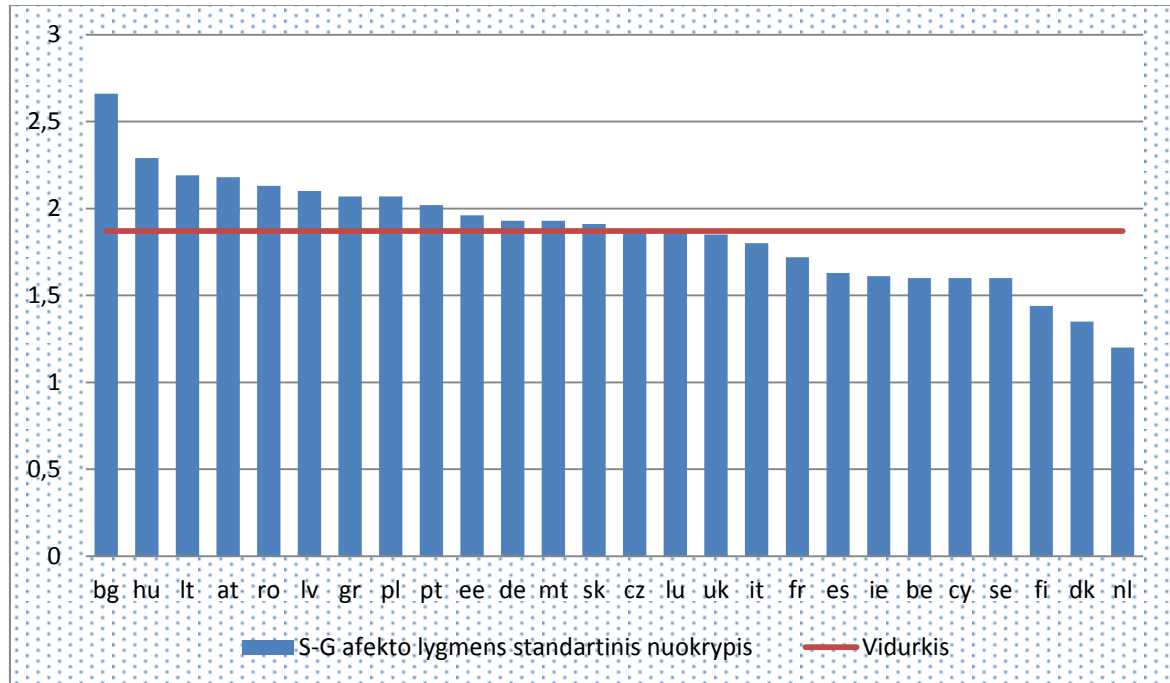

3.8 pav. Subjektyviosios gerovės afekto lygmens standartinis nuokrypis ES šalyse, 2008–2009 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Žvelgiant į PLDB subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, pasiskirstymo netolygumo duomenis (3.9 pav.), galima daryti panašią kaip ir EST duomenimis paremtą išvadą apie, viena vertus, buvusios komandinės ekonomikos šalių regiono ir Pietų Europos šalių regiono, o kita

vertus, tradicinės rinkos ekonomikos šalių regiono, buvimą. Jungtinėje Karalystėje ir Liuksemburge aukšti subjektyviosios gerovės netolygumo rodikliai turėtų būti vertinami kaip išskirtis.

3.9 pav. Subjektyviosios gerovės afekto lygmens standartinis nuokrypis ES šalyse, 2007 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *World Database of Happiness*.

Subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, pasiskirstymo netolygumo analizė rodo vidutinio stiprumo rezultatų nuoseklumą EVT, EST ir PLDB duomenų bazių atvejais (3.4 lentelė). Šiuo atveju išsiskiria EVT duomenų bazės rezultatai, kurie silpniau koreliuoja su EST ir PLDB rezultatais, tuo tarpu EST ir PLDB rezultatai koreliuoja gana stipriai.

3.4 lentelė. EVT, EST ir PLDB subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, standartinių nuokrypių koreliacijų matrica

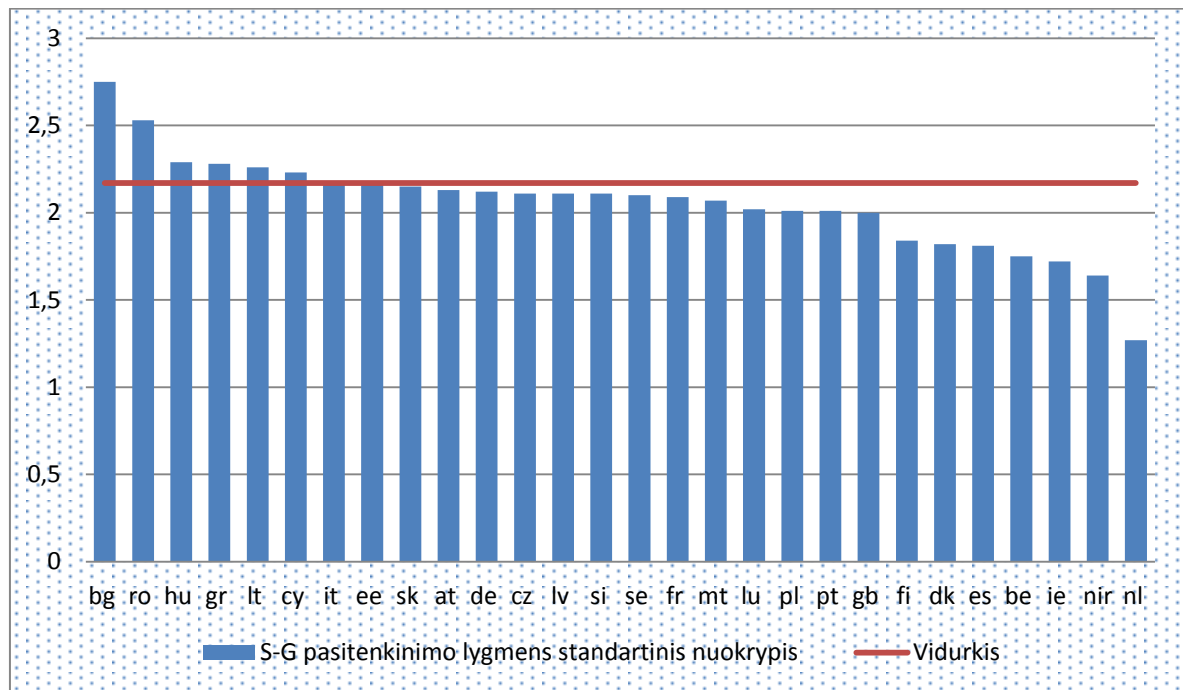
			EVT	EST	PLDB
Spirmeno koreliacijos koeficientas	EVT	Koreliacijos koeficientas	1,000	,384	,399*
		P reikšmė	.	,071	,043
		N	28	23	26
	EST	Koreliacijos koeficientas	,384	1,000	,978**
		P reikšmė	,071	.	,000
		N	23	23	22
	PLDB	Koreliacijos koeficientas	,399*	,978**	1,000
		P reikšmė	,043	,000	.
		N	26	22	26

**Koreliacijos koeficientas statistiškai reikšmingas 0,01 lygiu (dvipusė alternatyva).

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m., *European Social Survey* 2008 m. ir *World Database of Happiness*.

3.1.5 Tyrimo rezultatų nuoseklumas pagal subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, pasiskirstymo netolygumą

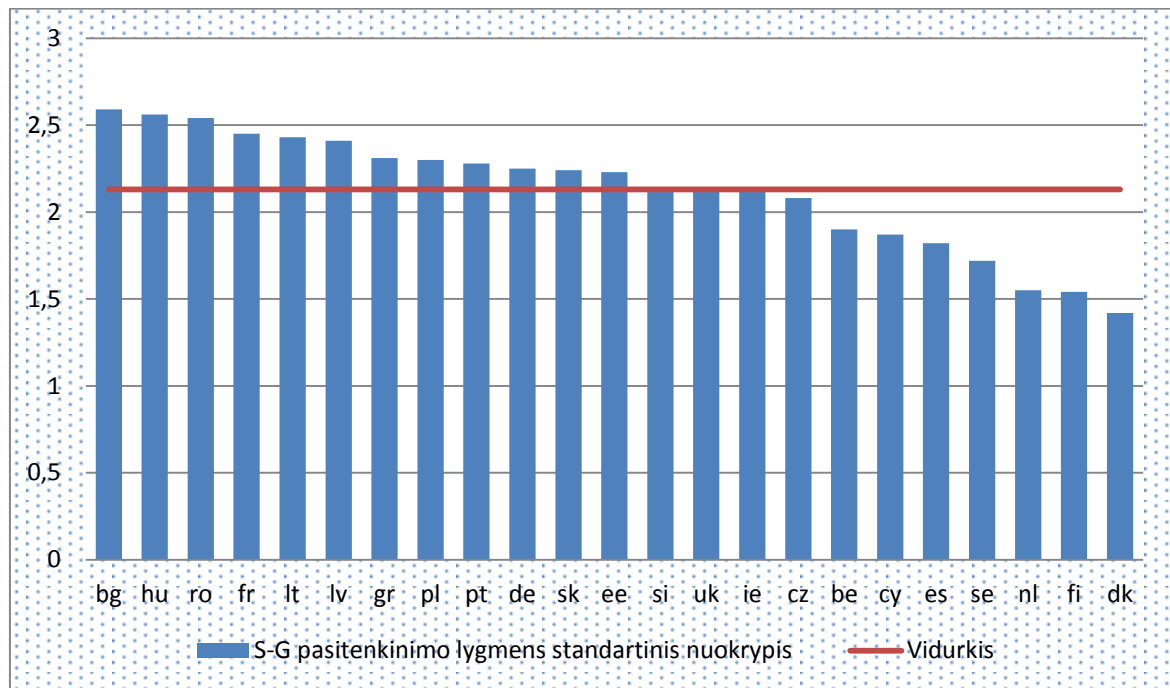
Šiame poskyryje bus aprašytas subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, pasiskirstymo netolygumas ES šalyse ir duomenų nuoseklumas EVT, EST bei PLDB atvejais. Vertinant subjektyviosios gerovės pasiskirstymo pagal pasitenkinimo komponentą EVT duomenis (3.10 pav.), matyti, kad tokiose šalyse kaip Bulgarija, Rumunija, Graikija, Lietuva, Kipras subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas viršija ES vidurkį. Buvusios komandinės ekonomikos šalių ir Pietų Europos šalių, kaip aukštesnio subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo regionų, ir tradicinės rinkos ekonomikos šalių, kaip žemesnio pasiskirstymo netolygumo regiono, atvejai akivaizdžiai neišryškėja.

3.10 pav. Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo lygmens standartinis nuokrypis ES šalyse, 2008–2009 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

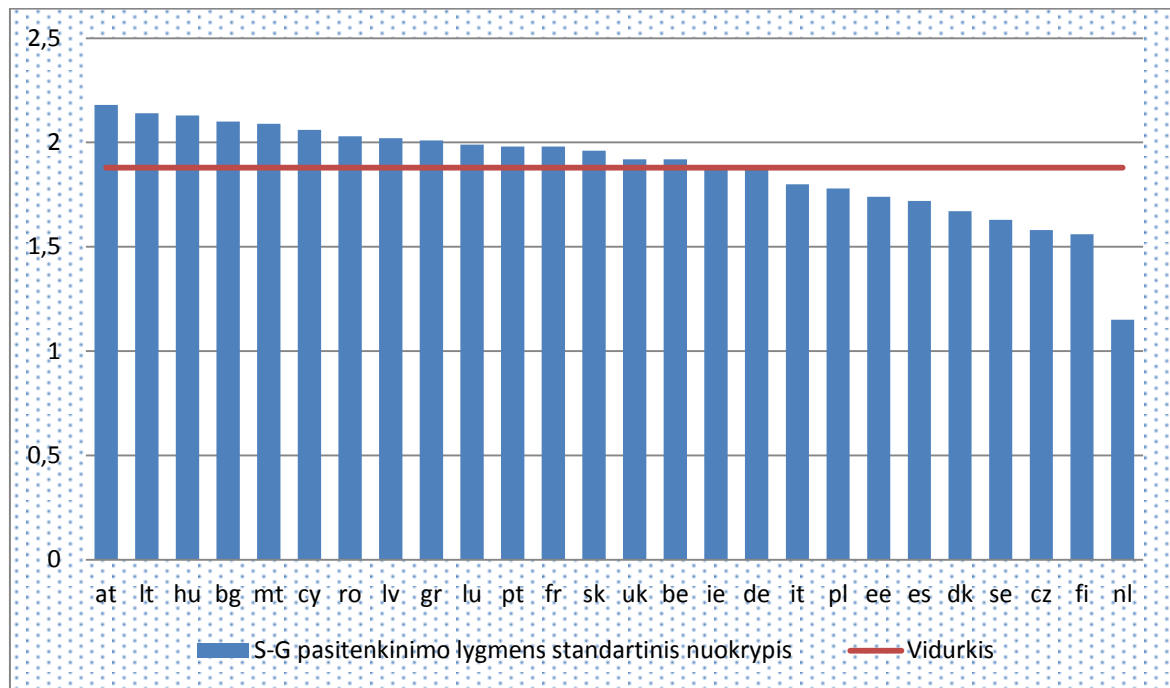
EST duomenis leidžia išskirti subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, pasiskirstymo netolygumo regionus: viena vertus, buvusios komandinės ekonomikos ir Pietų Europos šalys, kuriose subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas yra aukštesnis, ir tradicinės rinkos ekonomikos šalys, kuriose subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas yra žemesnis (3.11 pav.). Jungtinė Karalystė, kurioje subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas yra lygus ES vidurkiui, pasižymi nebūdingu tradicinėms rinkos ekonomikos šalims aukštu subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumu. Čekijos subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo rodiklis, būdamas mažesnis nei ES vidurkis, sudaro išskirtį buvusių komandinių šalių regione. EST duomenų bazėje skirtingi šalių regionai pagal subjektyviosios gerovės netolygumą išryškėja labiau nei EVT atveju.

3.11 pav. Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo lygmens standartinis nuokrypis ES šalyse, 2008–2009 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Remiantis PLDB subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, pasiskirstymo netolygumo analizėje neišryškėja buvusios komandinės ekonomikos šalių, Pietų Europos ir tradicinės rinkos ekonomikos šalių regionai (3.12 pav.). Šiuo atveju PLDB empirinių duomenų tendencijos labiau primena EVT duomenis nei EST duomenis.

3.12 pav. Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo lygmens standartinis nuokrypis ES šalyse, 2008–2009 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *World Database of Happiness*.

3.5 lentelėje yra pateikti duomenys apie visų trijų duomenų bazių subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, standartinių nuokrypių tarpusavio koreliacijas. Todėl nepaisant to, kad pateiktuose paveiksluose duomenų bazės šiek tiek skiriasi pagal regionų išryškinimą, galima daryti išvadą apie duomenų nuoseklumą.

3.5 lentelė. EVT, EST ir PLDB subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, standartinių nuokrypių koreliacijų matrica

			EVT	EST	PLDB
Spirmeno koreliacijos koeficientas	EVT	Koreliacijos koeficientas	1,000	,702**	,606**
		P reikšmė	.	,000	,001
		N	28	23	26
	EST	Koreliacijos koeficientas	,702**	1,000	,794**
		P reikšmė	,000	.	,000
		N	23	23	22
	PLDB	Koreliacijos koeficientas	,606**	,794**	1,000
		P reikšmė	,001	,000	.
		N	26	22	26

** Koreliacijos koeficientas statistiškai reikšmingas 0,01 lygiu.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m., *European Social Survey* 2008 m. ir *World Database of Happiness*.

Apibendrinant šio poskyrelio grafinės ir koreliacinės analizės rezultatus galima teigti, kad duomenys yra nuoseklūs išskiriant regionus pagal subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą ES šalyse. Buvusios komandinės ekonomikos regiono šalyse subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas turi tendenciją būti aukštesnis nei ES šalių subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo vidurkis, tuo tarpu tradicinės rinkos ekonomikos regiono šalių subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas turi tendenciją būti žemesnis nei ES šalių vidurkis. Pietų Europos regiono šalys užima tarpinę poziciją pagal subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą ES kontekste.

Apibendrinimas

Nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio prasidėjęs *subjektyviosios gerovės* sąvokos konceptualizavimas pasibaigė gana išsamia *subjektyviosios gerovės* sąvokos

struktūra, kurią sudaro pasitenkinimo gyvenimu (kognityvinis) ir afekto komponentai. Pasitenkinimo gyvenimu (kognityvinis) subjektyviosios gerovės komponentas reiškia individo savo paties gyvenimo padėties vertinimą su tam tikru standartu, kuris dažnai gali būti jo paties gyvenimo padėtis praecityje arba jo gyvenimo padėtis, palyginus su kitų individų gyvenimo padėtimi. Afektinis subjektyviosios gerovės komponentas reiškia gyvenimą lydinčias emocijas ir nuotaikas. Ši sąvokos struktūra atsispindi Europos vertybių tyrimo, Europos socialinio tyrimo ir Pasaulio laimės duomenų bazės pateiktuose duomenyse. Europos vertybių tyrimo anketos klausimas: „Ar Jūs dabartiniu metu patenkintas savo gyvenimu?“ apeliuoja į kognityvinį subjektyviosios gerovės komponentą, o klausimas: „Ar Jūs galėtumėte apie save pasakyti, kad Jūs?“ su galimais įvairius laimės lygius reiškiančiais balais apeliuoja į afektinį subjektyviosios gerovės komponentą. Savo ruožtu Europos socialinio tyrimo anketos klausimas: „Vertinant apskritai, ar Jūs esate patenkintas (-a) savo dabartiniu gyvenimu“ apeliuoja į kognityvinį subjektyviosios gerovės komponentą, o klausimas: „Kalbant apskritai, ar Jūs esate laimingas (-a?)“ apeliuoja į afektinį subjektyviosios gerovės komponentą.

Vidutinių subjektyviosios gerovės reikšmių, lyginant visas tris duomenų bazines, nuoseklumas yra didelis. Galima teigti, kad yra bendrų dėsningumų, vertinant subjektyviają gerovę tiek pasitenkinimo komponento metodu, apibūdinančiu kognityvinę subjektyviosios gerovės pusę, tiek ir afekto komponento metodu, apibūdinančiu afektinę subjektyviosios gerovės pusę. Europos vertybių tyrimo, Europos socialinio tyrimo ir Pasaulio laimės duomenų bazės duomenys rodo, kad buvusios komandinės ekonomikos ES šalys turi tendenciją turėti vidutines savo gyventojų subjektyviosios gerovės rodiklių reikšmes žemesnes nei ES šalių subjektyviosios gerovės vidurkis. Taip pat šią tendenciją ES vidurkio atžvilgiu atkartoja kai kurios Pietų Europos ES šalys. Tuo tarpu tradicinės rinkos ekonomikos šalys turi tendenciją turėti aukštesnes savo gyventojų vidutinės subjektyviosios gerovės reikšmes nei ES šalių subjektyviosios gerovės vidurkis. Koreliacijų matricos rodo, kad visų trijų

duomenų bazių vidutinių subjektyviosios gerovės reikšmių rodikliai koreliuoja lygiuose nuo 0,754 iki 0,937. Šios koreliacijos apima subjektyviosios gerovės reikšmes, vertintas tiek pasitenkinimo komponento metodu, tiek ir afekto komponento metodu ir parodo didelį subjektyviosios gerovės duomenų nuoseklumą visose trijose duomenų bazėse.

Subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo reikšmių, lyginant visas tris duomenų bases, nuoseklumas yra reikšmingas, tačiau mažesnis nei vidutinių subjektyviosios gerovės reikšmių. Žvelgiant į EST ir PLDB duomenis, galima išskirti buvusios komandinės ekonomikos šalis ir kai kurias Pietų Europos šalis, kuriose subjektyviosios gerovės netolygumas yra aukštesnis nei ES vidurkis, bei regioną tradicinių rinkos ekonomikos šalių, kuriose subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas yra mažesnis nei ES vidurkis. EVT duomenys neleidžia išskirti regionų pagal subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą. Koreliacijų matricos rodo, kad EVT, EST ir PLDB duomenys tarpusavyje koreliuoja lygiuose nuo 0,384 iki 0,978. Subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą apibūdinančių duomenų koreliacijų intervalas yra platesnis ir koreliacijų vidurkis yra mažesnis nei vidutinių subjektyviosios gerovės duomenų atveju. Tai rodo, kad subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo atveju yra didesnė duomenų nuoseklumo variacija ir vidutiniškai mažesnis duomenų nuoseklumas.

3.2 SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS PRIKLAUSOMYBĖ NUO IŠORINIŲ VEIKSNIŲ MAKRO- IR MIKROLYGMENIMIS EUROPOS SAJUNGOJE

Šiame poskyryje bus nagrinėjami išoriniai mikro- ir makrolygmens veiksniai, darantys poveikį subjektyviosios gerovės lygiui. Makrolygmuo parodo, kaip vidutinės šalies išorinės sąlygos daro poveikį vidutinei šalies subjektyviajai gerovei. Mikrolygmuo rodo, kokį poveikį ES šalių atskirų gyventojų lygmeniu turi išoriniai, su pavieniais gyventojais susiję veiksniai.

Išorinių subjektyviosios gerovės veiksnių pasirinkimą lėmė dvejopos priežastys: pirma, duomenų bazės galimybės. Buvo derinamos Europos vertybių tyrimo, Europos socialinio tyrimo, *Eurostat*, Žmogaus socialinės raidos ataskaitos (angl. *Human development report*) ir Skuodžio (2009) gerovės modelių klasifikacijos duomenys; antra, buvo aprašomi tik išoriniai subjektyviosios gerovės veiksniai, kurie daro reikšmingą poveikį subjektyviosios gerovės lygiui, arba yra priimta manyti, kad jie daro reikšmingą poveikį subjektyviosios gerovės lygiui.

Taigi šiame poskyryje nagrinėjamos tokios išorinių subjektyviosios gerovės veiksnių temos kaip pajamos, gerovės modeliai, pasitenkinimas darbu, veikla ir išsilavinimas, subjektyvioji sveikata, lyčių lygybė, pasitikėjimas ir pasitenkinimas visuomenės institucijomis, santykiai. Kai kurios šių temų yra kompleksinės. Nagrinėjant pajamų poveikį subjektyviosios gerovės lygiui, vertinamos vidutinės šalies pajamos, pajamų pasiskirstymo netolygumas ir pajamų deciliai. Nagrinėjant pasitenkinimą ir pasitikėjimą visuomenės institucijomis buvo išskirtos tokios potėmės kaip pasitikėjimas Bažnyčia, kariuomene, švietimo sistema, žiniasklaida, profesinėmis sąjungomis, policija, parlamentu, politinėmis partijomis, politikais, viešosiomis paslaugomis, socialinės apsaugos sistema, sveikatos apsaugos sistema, teisingumo sistema, vyriausybe. Be pasitikėjimo, buvo nagrinėjamas ir pasitenkinimas šalies ekonomine būkle, vyriausybe, demokratijos funkcionavimu, švietimo sistema, sveikatos priežiūros paslaugomis. Taip pat buvo nagrinėjamas religingumo ir išpažįstamos religijos poveikis subjektyviajai gerovei. Nagrinėjant santykių poveikį subjektyviajai gerovei, buvo vertinamas stabilių santykių turėjimas ir gyvenimas su partneriu.

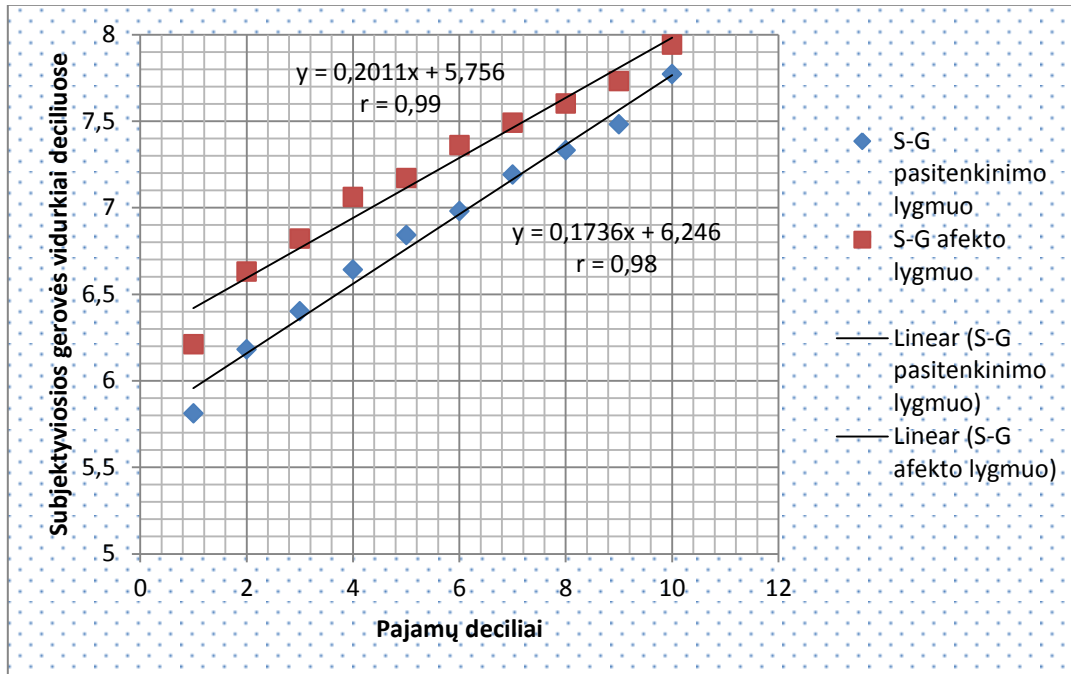
3.2.1 Subjektyviosios gerovės ir pajamų ryšys

Šiame poskyryje iškeltas uždavinys nustatyti išorinius makro- ir mikrolygmenų veiksnius, darančius poveikį ES šalių gyventojų subjektyviajai

gerovei, bus sprendžiamas vertinant pajamų poveikį subjektyviajai gerovei. Šio uždavinio analizė apima mikro- ir makrolygmenis. Mikrolygmeniu yra tiriamas ES gyventojų respondento vidutinių namų ūkio pajamų poveikis respondento subjektyviajai gerovei. Taip pat mikrolygmuo nagrinėjamas ir deciliais – kaip siejasi pajamų decilio rangas ir šiam pajamų deciliui priklausančių respondentų vidutinė subjektyvioji gerovė. Makrolygmuo yra nagrinėjamas stebint, kaip siejasi vidutinės šalies pajamos ir vidutinė subjektyvioji gerovė bei pajamų pasiskirstymo netolygumas su vidutine subjektyviaja gerove ir subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumu. Nustatant empirinius ryšius yra naudojami EVT ir EST duomenų bazių mikroduomenys.

EVT duomenų bazės duomenys rodo, kad mikrolygmeniu subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto ir pasitenkinimo komponentų metodais, nestipriai koreliuoja su ES šalių gyventojų pajamomis. Subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, ir pajamų, įvertintų atsižvelgiant į perkamųjų galių paritetus, koreliacijos koeficientas yra lygus 0,246 (atlikus pajamų logaritminę transformaciją – 0,314). Tai reiškia, kad individų pajamoms didėjant, subjektyvioji gerovė neturi ryškios tendencijos didėti. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ir ES gyventojų pajamų koreliacijos koeficientas yra lygus 0,234 (atlikus pajamų logaritminę transformaciją – 0,298). Šią pavienių individų lygio analizę verta papildyti stambesnio lygio analize, vertinant, kaip pajamų decilių rangai siejasi su šiam rangui priklausančių respondentų vidutine subjektyviaja gerove. Koreliacinė-regresinė analizė rodo labai stiprų ryšį tarp vidutinės subjektyviosios gerovės ir pajamų rango (3.13 pav.). Vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ir decilio rango koreliacijos koeficientas yra lygus 0,99, o vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, koreliacijos koeficientas yra lygus 0,98. Tai reiškia, kad stabilus asmenų perėjimas iš žemesnio pajamų decilio į aukštesnį reiškia stabilų vidutinio subjektyviosios gerovės lygio išaugimą. Taip pat iš grafiko galima matyti, kad subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto

komponento metodu, yra aukštesnė nei subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu. Šis skirtumas yra didžiausias žemiausių pajamų deciliuose ir mažiausias – didžiausių pajamų deciliuose.

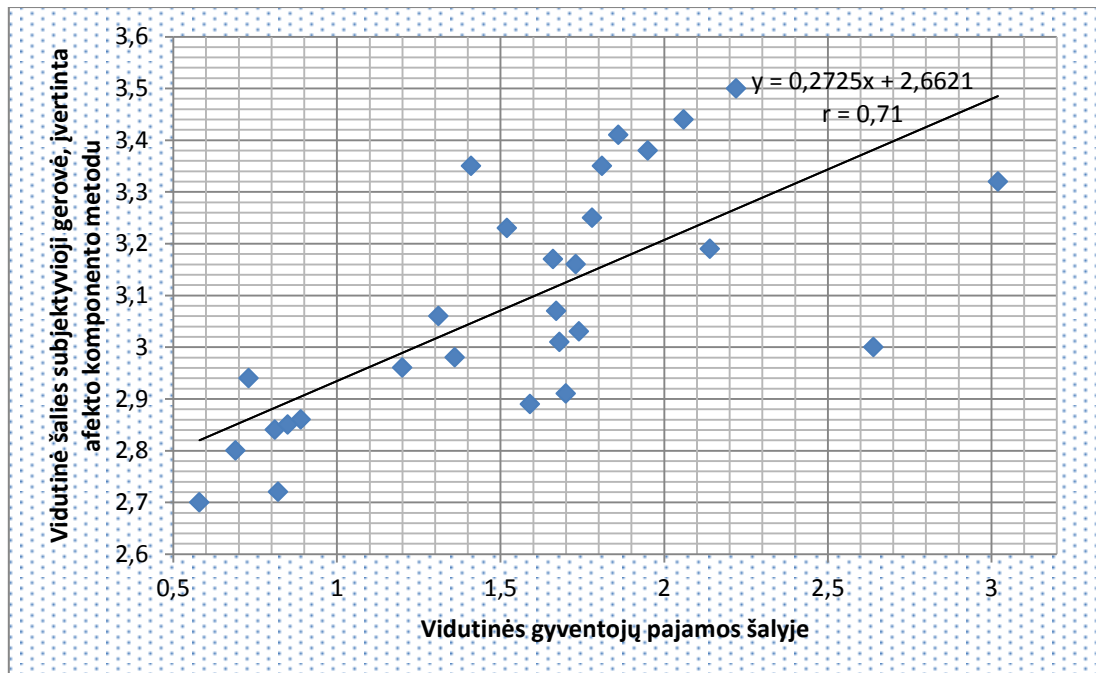
3.13 Subjektyviosios gerovės lygiai, įvertinti atskiruose pajamų deciliuose

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Tiriant pajamų ir subjektyviosios gerovės sąveiką makrolygmeniu, koreliacinė-regresinė analizė yra atlikta tiek subjektyviajai gerovei, įvertintai afekto komponento metodu, tiek ir subjektyviajai gerovei, įvertintai pasitenkinimo komponento metodu. Makrolygmens analizę pradedame nuo subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, analizės.

Žiūrint į ryšį tarp pajamų ir subjektyviosios gerovės makrolygmeniu (visos šalies lygmeniu), remiantis EVT duomenų baze, yra pastebimas stiprus koreliacinis ryšys tarp vidutinių gyventojų pajamų ir vidutinės gyventojų subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu. Kaip parodyta 3.14 pav., koreliacijos koeficientas yra lygus 0,71. Taigi yra empirinis

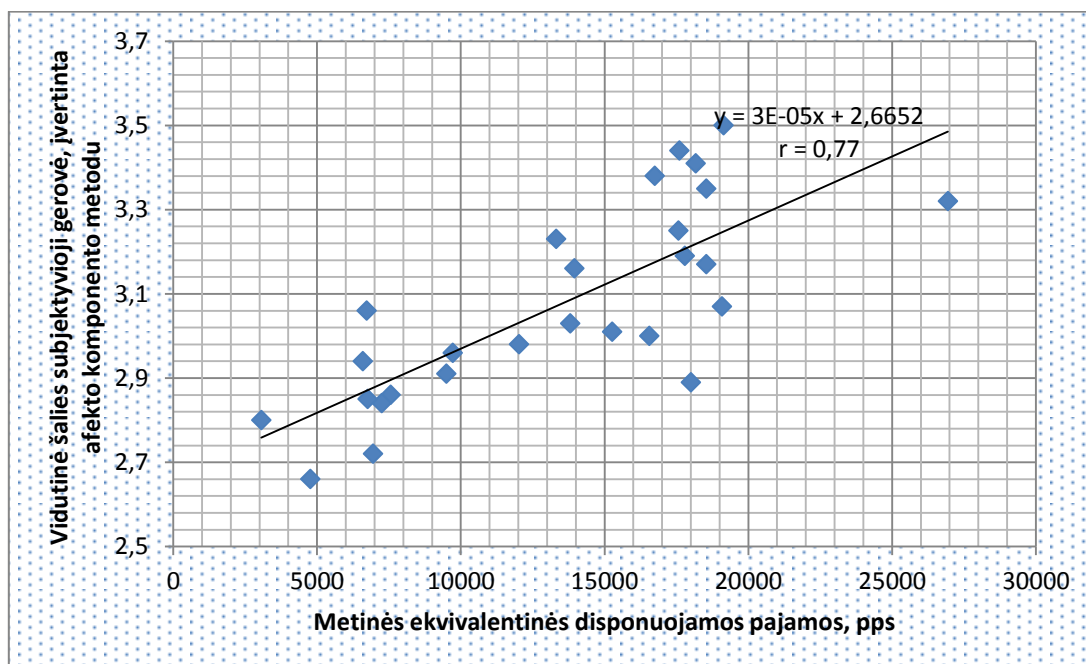
pagrindas teigti, kad kuo aukštesnės šalies vidutinės pajamos, tuo aukštesnė šalies vidutinė subjektyvioji gerovė.

3.14 pav. Vidutinių pajamų ES šalyse ir vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

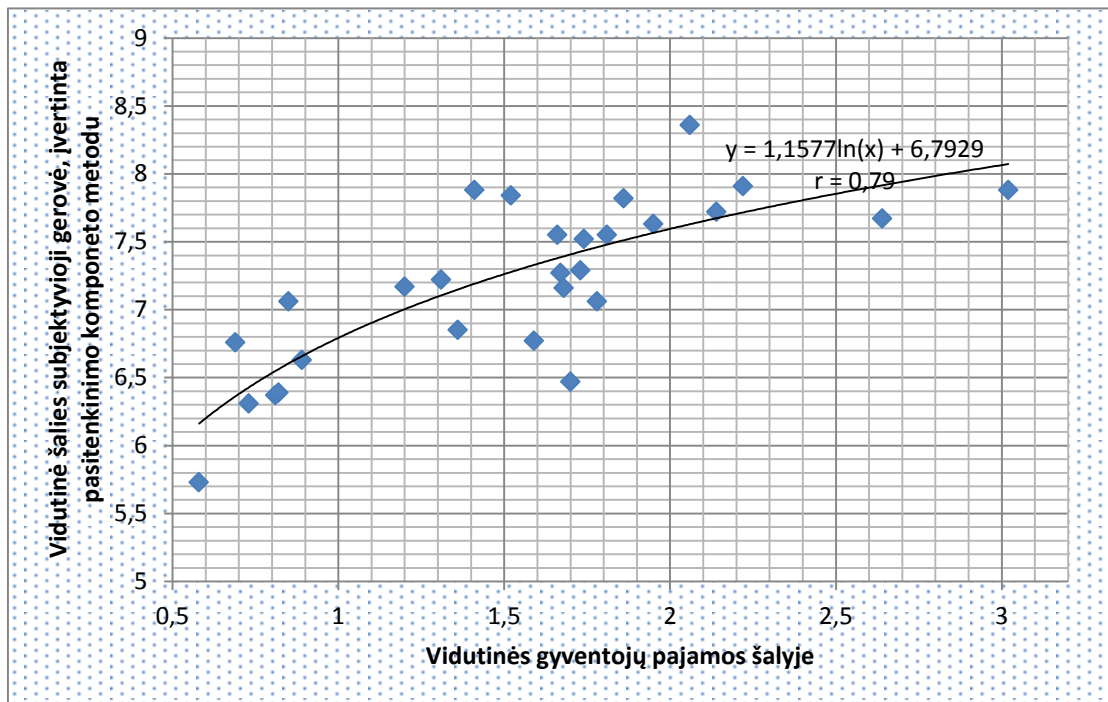
Šią stiprią, aukščiau apibūdintą, sąveiką makrolygmeniu patvirtina koreliacijos koeficientas tarp subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, ir metinių ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų, paimtų iš *Eurostat* duomenų bazės. Koreliacijos koeficientas tarp šių kintamųjų yra lygus 0,77. Taigi šalys, turinčios aukštesnius metinių ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų rodiklius, turi stiprią tendenciją turėti aukštesnius vidutinius subjektyviosios gerovės rodiklius (3.15 pav.).

3.15 pav. Metinių ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų ES šalyse ir šalies vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, priklausomybė
Šaltiniai: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Eurostat*.

Savo ruožtu subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, stipriai koreliuoja su vidutinėmis gyventojų pajamomis (3.16 pav.). Šią koreliaciją galima išreikšti logaritmine funkcija.

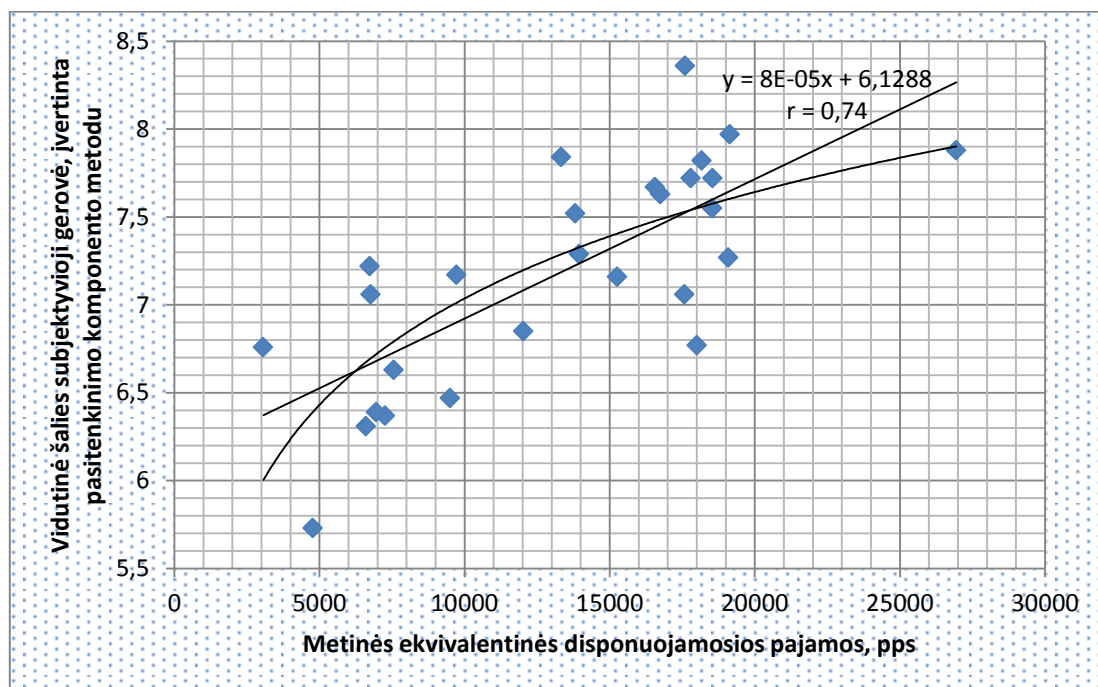
Logaritminės koreliacijos koeficientas yra lygus 0,79. Šio tipo funkcijos pritaikymas, apibūdinant sąveiką, leidžia svarstyti idėją apie mažėjantį pajamų poveikį subjektyviajai gerovei turtingiausių šalių atveju arba net kalbėti apie tam tikrą subjektyviosios gerovės homeostazės būseną, kaip apibūdina R. Cummins (1998; 2000; 2003; 2010). Taigi galima teigti, kad šalyse, kuriose pajamos yra santykinai mažesnės, subjektyvioji gerovė labiau priklauso nuo pajamų nei šalyse, kuriose pajamos yra santykinai aukštesnės.

3.16 pav. Gyventojų vidutinių pajamų ES šalyse ir vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Nagrinėjant vidutinę šalies subjektyviosios gerovės, išreikštos pasitenkinimo komponento metodu, sąveiką su metinėmis ekvivalentinėmis disponuojamomis pajamomis, galima daryti išvadą apie stiprią priklausomybę tarp šių dviejų rodiklių (3.17 pav.). Koreliacijos koeficientas yra lygus 0,74. Šią sąveiką taip pat neblogai aprašo ir logaritminė funkcija. Turtingesnė šalyse subjektyvioji gerovė yra aukštesnė nei mažiau turtingose, tačiau ryšys tarp pajamų ir subjektyviosios gerovės turi tendenciją būti stipresnis mažiau turtingų šalių atveju.

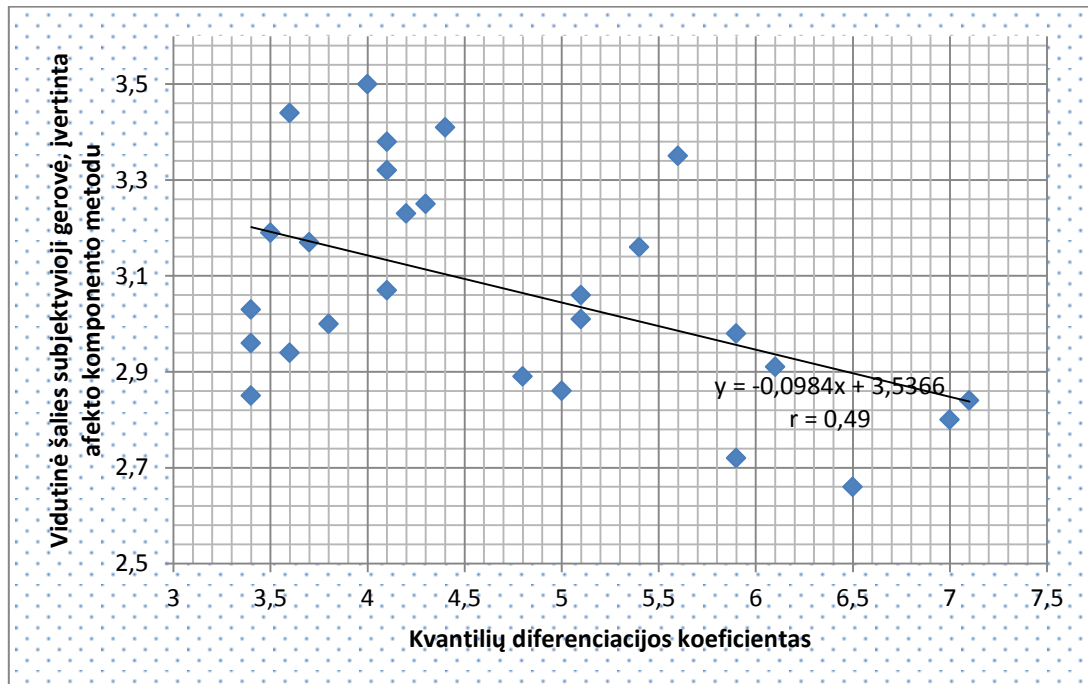

3.17 pav. Metinių ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų ES šalyse ir vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Eurostat*.

Be vidutinių pajamų įtakos subjektyviajai gerovei, prasminga panagrinėti ir pajamų netolygumo visuomenėje poveikį subjektyviajai gerovei. Vėlgi laikantis nuoseklumo, šią sąveiką geriau pradėti nagrinėti nuo subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu.

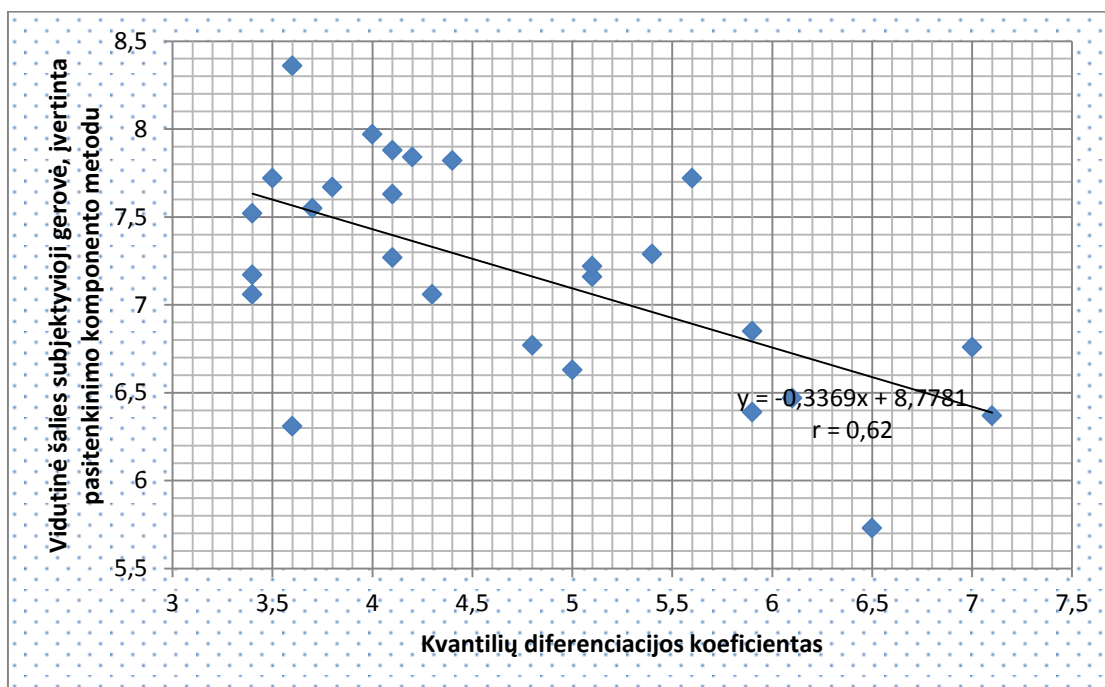
Apibūdinant pajamų pasiskirstymo netolygumas vidutiniškai stipriai koreliuoja su subjektyviaja gerove, įvertinta afekto komponento metodu (3.18 pav.). Koreliacijos koeficientas yra lygus 0,49. Šalys, kuriose pajamų pasiskirstymo netolygumas yra didesnis, turi žemesnę vidutinę subjektyviają gerovę.

3.18 pav. Pajamų netolygumo rodiklio – kvantilių diferenciacijos koeficiento – ES šalyse ir vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, priklausomybė

Šaltiniai: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Eurostat*.

Stipresnis koreliacijos ryšys yra nustatytas tarp vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ir pajamų netolygumo rodiklių. Šalyse, kuriose pajamų pasiskirstymo netolygumas yra aukštesnis, subjektyvioji gerovė turi tendenciją būti žemesnė (3.19 pav.).

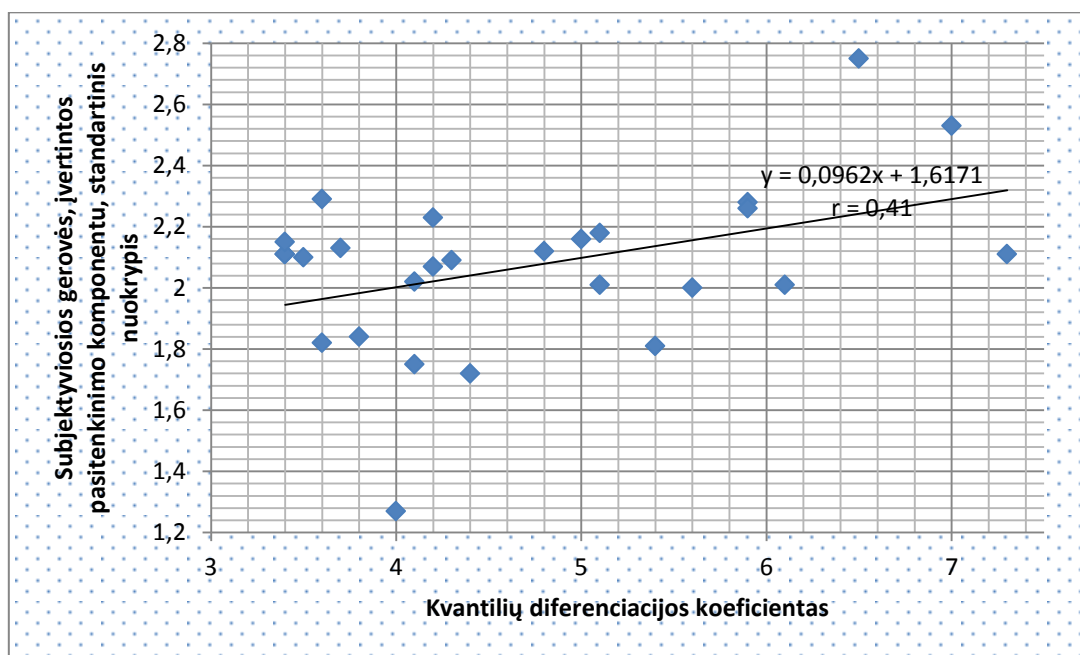

3.19 pav. Pajamų netolygumo rodiklio – kvantilių diferenciacijos koeficiento – ES šalyse ir vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybė

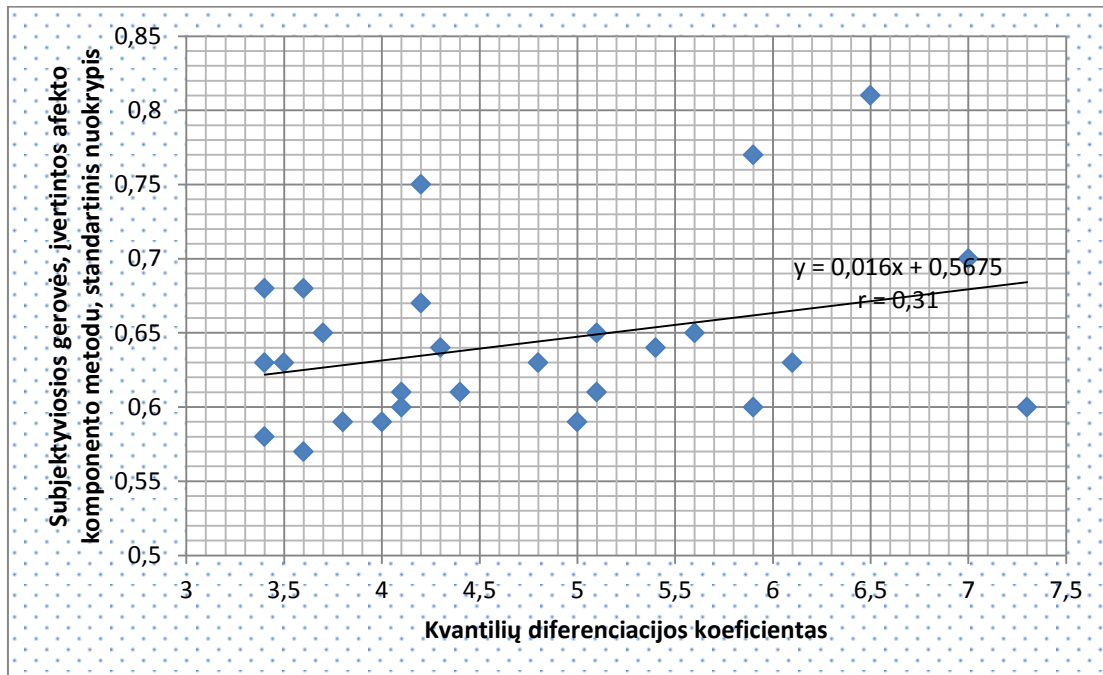
Šaltiniai: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Eurostat*.

Prasminga įvertinti, kaip siejasi subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas, išreikštas standartiniu nuokrypiu, ir pajamų pasiskirstymo netolygumas, išreikštas kvantilių diferenciacijos koeficientu (3.20 ir 3.21 pav.). Kaip matyti paveikslėliuose, subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas neturi stiprios tendencijos kisti priklausomai nuo pajamų pasiskirstymo netolygumo. Kiek stipresnė koreliacija yra gaunama, vertinant subjektyviają gerovę pasitenkinimo komponento metodu. Šį nestiprų ryšį tarp pajamų pasiskirstymo netolygumo ir subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo reikėtų vertinti labai atsargiai todėl, kad šie rodikliai vertina skirtingus aspektus. Pavyzdžiui, kvantilių diferenciacijos koeficientu yra lyginamos 20 proc. turtingiausių ir 20 proc. skurdžiausių gyventojų pajamos. *Gini* indeksas yra visapusiškesnis, vertinant pajamų netolygumą. Subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas yra vertinamas

standartiniu nuokrypiu, kuris, mūsų nuomone, nėra tikslus, vertinant subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą. Praktiškai rodiklis atskleis, kad visuomenėje yra geresnė padėtis, kai tik nedidelė visuomenės grupė turės aukštus subjektyviosios gerovės rodiklius, o didžioji dauguma – labai žemus; padėtis, kai aukštą ir žemą subjektyviąją gerovę turintys asmenys yra pasiskirstę maždaug po lygiai, bus vertinama kaip blogesnė.

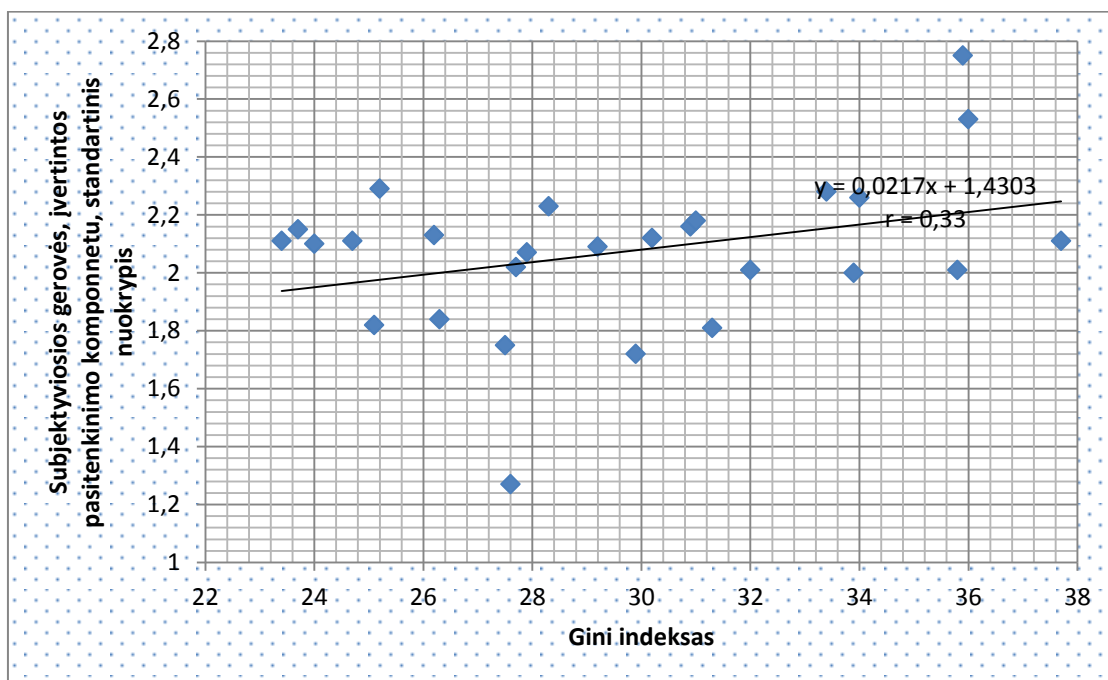

3.20 pav. Pajamų pasiskirstymo netolygumo ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, pasiskirstymo netolygumo ryšys ES šalyse
Šaltiniai: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Eurostat*.

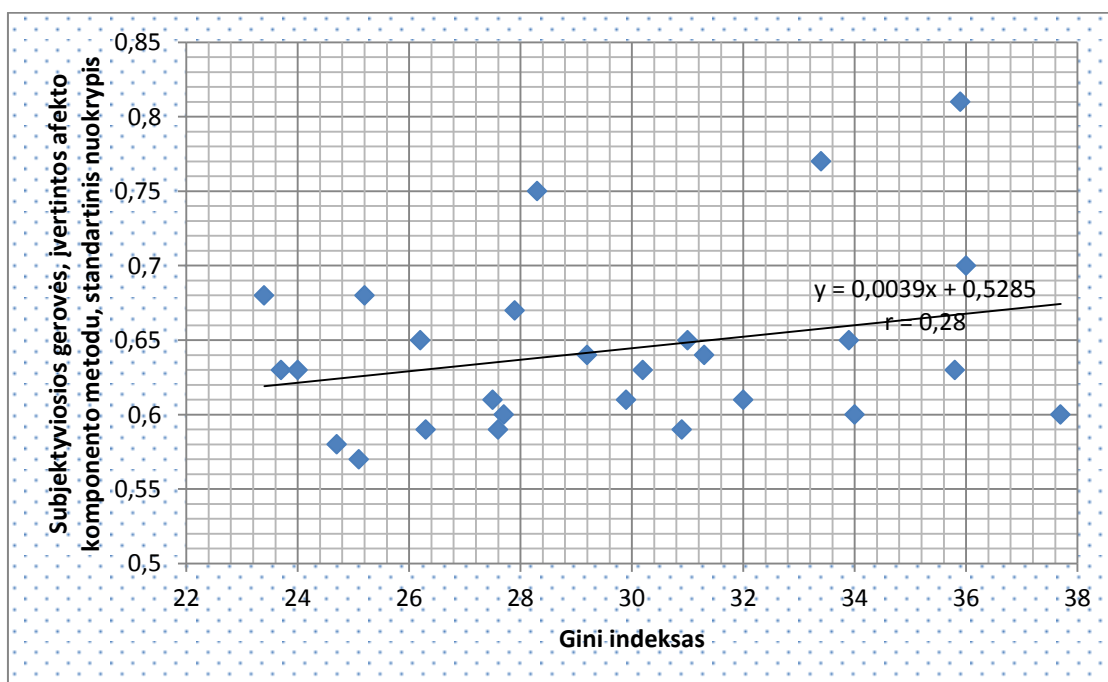

3.21 pav. Pajamų pasiskirstymo netolygumo ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, pasiskirstymo netolygumo ryšys ES šalyse
 Šaltiniai: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Eurostat*.

Panašūs rezultatai gaunami, kai pajamų netolygumas yra vertinamas Gini indeksu (3.22 ir 3.23 pav.).

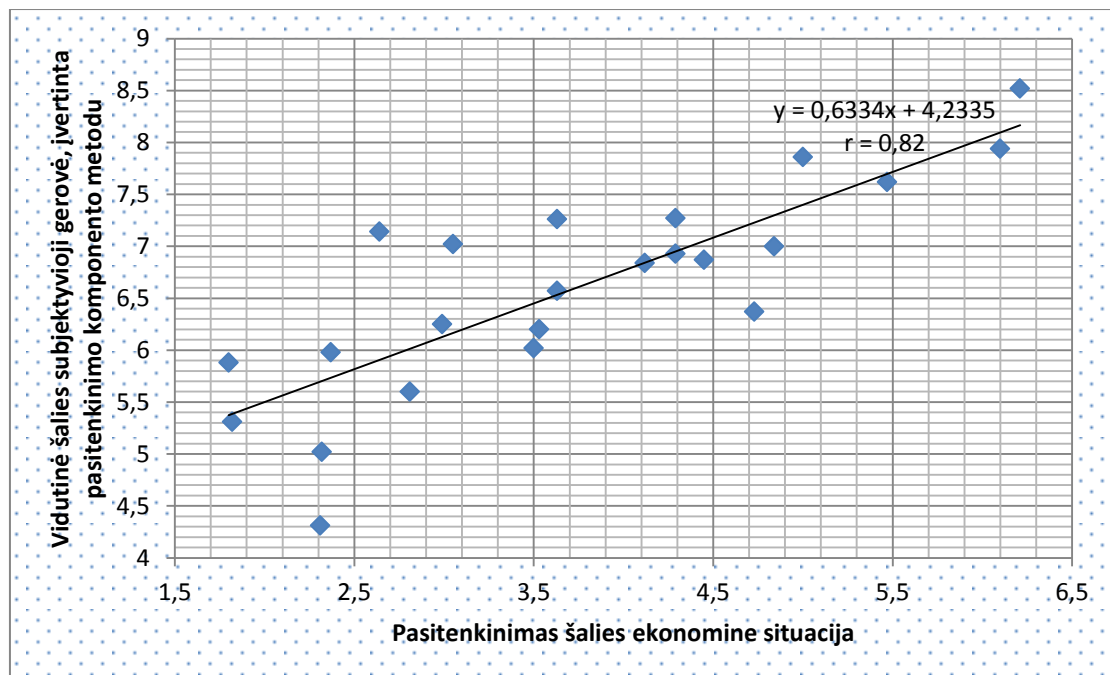
3.22 pav. Pajamų pasiskirstymo netolygumo ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, pasiskirstymo netolygumo ryšys ES šalyse
Šaltiniai: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Eurostat*.

3.23 pav. Pajamų pasiskirstymo netolygumo ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, pasiskirstymo netolygumo ryšys ES šalyse
Šaltiniai: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Eurostat*.

Kadangi ekonominių sąlygų vertinimas turi būti žmogaus įvertintas kaip srities gerovė, kad darytų poveikį subjektyviajai gerovei, yra prasminga vertinti, kaip pasitenkinimas namų ūkio pajamomis daro įtaką vidutinei subjektyviajai gerovei ir kaip pasitenkinimas šalies ekonomine būkle daro poveikį vidutinei subjektyviajai gerovei.

Kaip parodyta 3.24 pav., subjektyvioji gerovė sąveikauja su pasitenkinimu šalies ekonomine situacija panašiai kaip ir su pajamomis. Mikrolygmeniu koreliacija yra silpnesnė ir lygi 0,43, o makrolygmeniu koreliacijos koeficientas yra lygus 0,82. Bendru atveju galima teigti, kad kuo geriau šalies gyventojai vertina ekonominę situaciją šalyje (makrolygmuo), tuo aukštesnė yra jų subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu.

3.24 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ir pasitenkinimo šalies ekonomine situacija ryšys

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Apibendrinimas

Priklausomybė tarp subjektyviosios gerovės ir pajamų buvo tirta, taikant tiek vidutines šalies subjektyviosios gerovės ir pajamų reikšmes, tiek ir šių rodiklių pasiskirstymo netolygumą šalyje. Analizė yra atlikta mikro- ir makrolygmenimis.

Mikrolygmenyje nustatyta silpna priklausomybė tarp respondento namų ūkio pajamų ir jo subjektyviosios gerovės, tačiau labai stipri priklausomybė nustatyta šalies viduje tarp decilio rango ir šiam pajamų rangui priklausančių gyventojų vidutinės subjektyviosios gerovės. Taigi atsiranda nelabai viena kitą atitinkančios empirinių duomenų tendencijos – pavienių gyventojų atveju priklausomybė tarp pajamų ir subjektyviosios gerovės silpna, o paskirų decilių atveju ši priklausomybė yra labai stipri. Šalies decilių reikšmė yra stambesnis lygmuo nei pavienių šalies gyventojų reikšmės, bet smulkesnis lygmuo nei šalies vidutinė reikšmė. Decilių atveju, pereinant iš žemesnio pajamų decilio į aukštesnį, subjektyvioji gerovė turi stabilią tendenciją didėti. Ši mikrolygmens empirinių tendencijų neatitikimą galima paaiškinti asmenybės bruožų poveikiu subjektyviajai gerovei, kuris aktyviai pasireiškia atskirų gyventojų atveju, tačiau susilygina atskirų decilių atveju. Taigi tyrimas patvirtina asmenybės bruožų poveikį subjektyviajai gerovei, identifikuojamą ir kitų subjektyviosios gerovės tyrinėtojų, pavyzdžiui, autorių P. Brickman ir D. T. Campbell (1971); E. Diener ir kt. (2006), R. E. Lucas (2007), B. Headey (2006; 2007), R. Cummins (1998; 2000; 2003; 2010). Tačiau tyrimo rezultatai įrodo, kad asmenybės bruožų poveikis subjektyviajai gerovei turi savo ribas. Pajamoms pareinant iš vieno decilio į kitą, nepaisant asmenybės bruožų poveikio, kinta ir subjektyviosios gerovės lygis. Taip pat tyrimo rezultatai rodo, kad makrolygmeniu yra stipri koreliacija tarp šalies vidutinių pajamų ir vidutinės subjektyviosios gerovės, t. y. turtingesnių ES šalių gyventojai turi tendenciją turėti aukštesnę subjektyviają gerovę.

Apibūdinant gyventojų pajamų netolygumo poveikį subjektyviajai gerovei, yra empirinis pagrindas teigti, kad pajamų netolygumo didėjimas ES mažina vidutinę subjektyviąją gerovę. Kitaip tariant, galima tvirtinti, kad šalyse, kuriose pajamų pasiskirstymo netolygumas yra didesnis, vidutinė subjektyvioji gerovė turi tendenciją būti mažesnė. Galima nagrinėti ne tik pajamų pasiskirstymo netolygumą, bet ir subjektyviosios gerovės visuomenėje pasiskirstymo netolygumą, ir sieti šiuos du kintamuosius tarpusavyje. Empirinių duomenų koreliacija tarp pajamų ir subjektyviosios gerovės pasiskirstymo rodiklių rodo silpną priklausomybę, t. y. reikėtų daryti išvadą, kad yra tik silpna tendencija šalyse, kuriose pajamų pasiskirstymo netolygumas yra didesnis, turėti ir didesnę subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą. Tačiau į šią silpną priklausomybę tarp rodiklių reikėtų žiūrėti labai atsargiai. Subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo matas vertina duomenis kitaip nei pajamų pasiskirstymo netolygumo matai. Subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumas yra vertinamas standartiniu nuokrypiu, kuris skiriasi nuo pajamų netolygumo vertinimo metodų, apibūdinamų *Gini* indeksu arba kvantilių diferenciacijos koeficientu. Mūsų nuomone, standartinis nuokrypis neatskleidžia realaus neigiamo subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo poveikio visuomenei, nes rodiklis apibūdina kaip geresnę situaciją, kai maža respondentų dalis turi aukštą subjektyviosios gerovės rodiklį, o didžioji dauguma – žemą, nei tą atvejį, kai aukštą ir žemą subjektyviąją gerovę turintys asmenys pasiskirsto po lygiai. Taigi dėl subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo rodiklio netobulumo šią silpną priklausomybę su pajamų pasiskirstymo netolygumu reikėtų vertinti kritiškai.

Žvelgiant į šiuos tyrimus „Easterlin paradox“ perspektyvoje (Easterlin, 1974), galima tvirtinti, kad tyrimo rezultatai prisideda prie kitų autorių tyrimų, kurie neigia šį paradoksą (Veenhoven ir Hagerty, 2006; Stevenson ir Wolfers, 2008; Sacks ir kt., 2010), teigdami, kad pajamos ir subjektyvioji gerovė siejasi ne tik makro-, bet ir mikrolygmenyje. Makrolygmenyje nustatytos tendencijos

leidžia mąstyti apie R. M. Biswas (2008) tyrimo išvadą, kad pajamos gana aukštame lygmenyje nebevaidina tokio svarbaus vaidmens kaip žemame, tačiau, kaip pažymi E. Diener ir S. Oishi (2000), pajamos subjektyviajai gerovei daro įtaką net ir pačių turtingiausių gyventojų ir turtingiausių šalių atveju, tačiau tik mažesniu mastu.

Disertaciniame tyrime buvo tirtos tik pajamos, bet ne turtas, todėl tai būtų galima vertinti kaip šio tyrimo ribotumą. Pajamos sudaro tik dalį individo poreikių tenkinimo galimybių. Turto svarba subjektyviajai gerovei yra akcentuota B. Headey ir M. Wooden (2003).

Yra įvairių aiškinimų, kaip pajamos lemia subjektyviają gerovę. Pavyzdžiui, E. Diener ir R. Biswas-Diener (2008) apibūdina mechanizmą, kuris sieja subjektyviają gerovę ir pajamas. Pirma, pajamų gavimo procesas gali sukelti laimę ir būti sėkmės gyvenime ženklu. Kartais pinigų gavimas gali būti susijęs su padidėjusiu darbo indėliu ir sumažėjusiu laisvalaikiu. Tokiu atveju pinigų gavimas lems subjektyviosios gerovės mažėjimą. Antra, didesnės pajamos lemia aukštesnį socialinį statusą, kuris reiškia didesnę aplinkinių pagarbą. Trečia, pinigai reiškia didesnę asmeninę kontrolę. Žmonės, turintys pinigų, yra mažiau priklausomi nuo kitų. Gali sau leisti daugiau gyvenime ir yra labiau pasiruošę nemaloniems gyvenimo įvykiams. Ketvirta, didesnės pajamos sukelia didesnę apsipirkimo malonumą. Penkta, suteikia galimybę padėti kitiems, kas gali būti laimės šaltinis.

Šiame tyrime subjektyviosios gerovės lygis yra aiškinamas, remiantis pasiūlytu subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiuoju modeliu, akcentuojančiu socialiai priimtinių ir fiziologinių poreikių patenkinimą, lemiant subjektyviosios gerovės lygį. Darant prielaidą, kad pajamos yra viena geriausių poreikių patenkinimo galimybių išraiškų, galima teigti, kad geriau patenkinti poreikiai reiškia aukštesnę subjektyviają gerovę. Poreikius formuoja ne tik fiziologiniai procesai, bet ir informacijos srautai, vykstantys šalies viduje tarp skirtingų socialinių sluoksnių, ir informacijos srautai, vykstantys dėl globalizacijos proceso tarp skirtingų šalių ir kultūrų. Skurdesnių ES šalių

gyventojų žemesnę subjektyviąją gerovę makrolygmeniu formuoja prastesnės fiziologinių poreikių tenkinimo galimybės ir socialiai priimtinių poreikių, kuriuos globalizacijos proceso metu formuoja informacijos srautai iš turtingesnių šalių. Mikrolygmeniu turtingesnių respondentų subjektyviąją gerovę formuoja tiek fiziologinių poreikių tenkinimo skirtumai, priklausomai nuo pajamų lygio, tiek ir savo poreikių patenkinimo lygio lyginimas su turtingesnių individų poreikių tenkinimo lygiu.

3.2.2 Šalių subjektyvioji gerovė ir gerovės modeliai šalių ekonominio išsivystymo ir socialinės politikos kontekste ES šalyse

Ankstesniame poskyryje buvo nustatytas pajamų poveikis subjektyviajai gerovei mikro- ir makrolygmenyse. Pajamos buvo tiriamos bendrąja prasme, neišskiriant pajamų šaltinio, t. y. nebuvo keliamas klausimas, ar tai pajamos, gautos iš darbinės veiklos, investicijų, ar socialinių išmokų forma. Šiame poskyryje bus nagrinėjama, kaip bendrąja prasme valstybė užtikrina gyventojų saugumą, ištikus socialinei rizikai, pavyzdžiui, susijusiai su senatve, bedaryste, liga, negalia, vaiko priežiūra. Pagal valstybės vaidmenis užtikrinant gyventojų saugumą ištikus socialinei rizikai, šalys pagal M. Skuodžio (2009) pateiktą šalių suskirstymą yra dalijamos į penkis gerovės valstybių modelius: Konservatyvųjį-korporatyvinį, Socialdemokratinį, Liberalųjį, Pietietiškąjį bei Vidurio ir Rytų Europos.

Kaip matyti 3.6 lentelėje, visos šalys, priklausančios Socialdemokratiniam ir Liberaliajam gerovės modeliams, yra priskirtos didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės šalių klasteriui. Didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasteriui priklauso kiek mažiau šalių, jos priskirtos Konservatyviajam-korporatyviniam gerovės modeliui. Beveik 78 proc. šiam modeliui priklausančių šalių patenka į didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasterį. 60 proc. Pietietiškojo gerovės modelio šalių patenka į didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasterį. Mažiausiai šalių, patenkančių į didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasterį, priklauso

Vidurio ir Rytų Europos gerovės modeliui. Tik nedidelė dalis, šiek tiek daugiau nei 14 proc., šio modelio šalių priklauso didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasteriui. Žvelgiant į lentelę matyti, kad aukščiausią vidutinę subjektyviąją gerovę turi turtingiausios ES šalys.

3.6 lentelė. Gerovės modelių ir subjektyviosios gerovės klasterių sąveika ES šalių atveju

Gerovės modeliai		Subjektyviosios gerovės klasteriai		Iš viso
		Didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasteris	Mažesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasteris	
Konservatyvusis-korporatyvinis	Dažnis	7	2	9
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	77,8 %	22,2 %	100,0 %
Socialdemokratinis	Dažnis	3	0	3
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	100,0 %	,0 %	100,0 %
Liberalusis	Dažnis	3	0	3
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	100,0 %	,0 %	100,0 %
Pietietiškas	Dažnis	3	2	5
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	60,0 %	40,0 %	100,0 %
Vidurio ir Rytų Europos	Dažnis	1	6	7
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	14,3 %	85,7%	100,0 %
Iš viso	Dažnis	17	10	27
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	63,0 %	37,0 %	100,0 %

Šaltiniai: Gerovės modelių duomenys (Skuodis, 2009).

Klasteriai apskaičiuoti autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. mikroduomenų baze.

Žvelgiant į 3.7 lentelę, kuri vaizduoja gerovės modelių ir vidutinių pajamų klasterių sąveiką, matyti šios lentelės panašumas į 3.6 lentelę, vaizduojančią gerovės modelių ir vidutinės subjektyviosios gerovės klasterių sąveiką. Visos šalys, priklausančios Socialdemokratiniam ir Liberaliajam gerovės modeliams, patenka į didesnių vidutinių pajamų klasterį. Mažiau didesnių vidutinių pajamų klasteriui priklauso Pietietiškojo gerovės modelio šalių. 80 proc. šiam modeliui priklausančių šalių patenka į didesnių vidutinių pajamų klasterį. Į didesnių vidutinių pajamų klasterį patenka kiek mažiau šalių, priklausančių Konservatyviajam-korporatyviam gerovės modeliui. Beveik 78 proc. šiam modeliui priklausančių šalių patenka į didesnių vidutinių pajamų klasterį. Nė viena iš Vidurio ir Rytų Europos gerovės modelio šalių nepatenka į didesnių vidutinių pajamų klasterį.

3.7 lentelė. Gerovės modelių ir vidutinių pajamų klasterių sąveika ES šalių atveju

Gerovės modeliai		Vidutinių pajamų klasteriai		Iš viso
		Didesnių vidutinių pajamų klasteris	Mažesnių vidutinių pajamų klasteris	
Konservatyvusis-korporatyvinis	Dažnis	7	2	9
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	77,8 %	22,2 %	100,0 %
Socialdemokratinis	Dažnis	3	0	3
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	100,0 %	,0 %	100,0 %
Liberalusis	Dažnis	3	0	3
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	100,0 %	,0 %	100,0 %
Pietietiškas	Dažnis	4	1	5
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	80,0 %	20,0 %	100,0 %
Vidurio ir Rytų Europos	Dažnis	0	7	7
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	,0 %	100,0 %	100,0 %
Iš viso	Dažnis	17	10	27
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	63,0 %	37,0 %	100,0 %

Šaltiniai: Gerovės modelių duomenys (Skuodis, 2009)

Klasteriai apskaičiuoti, remiantis Eurostat duomenų baze, 2008 m.

Kaip parodyta 3.8 lentelėje, Socialdemokratiname gerovės modelyje, visos šalys patenka į didesnių socialinių išmokų klasterį. Konservatyviajame-korporatyviniame gerovės modelyje šiek tiek daugiau nei pusė šalių patenka į didesnių socialinių išmokų klasterį. Pietietiškam gerovės modelyje į didesnių socialinių išmokų klasterį patenka 40 proc. visų šalių. Vidurio ir Rytų Europos gerovės modelyje nė viena šalis nepatenka į didesnių socialinių išmokų klasterį. Šalių procentinis pasiskirstymas gerovės modelio ribose pagal socialinių išmokų dalį, palyginus su BVP, skiriasi nuo pasiskirstymo pagal vidutinės subjektyviosios gerovės ir vidutinių pajamų klasterius. Ryškiausias kontrastas yra Socialdemokratinio gerovės modelio ir Liberaliojo gerovės modelio atvejais. Abu šie modeliai pasižymi tuo, kad visos jiems atstovaujantios šalys priklauso aukščiausiam subjektyviosios gerovės klasteriui (3.6 lentelė), tačiau Socialdemokratinio modelio atveju visos šalys priklauso didžiausių išmokų, palyginus su BVP, klasteriui, o Liberaliojo modelio atveju nėra nė vienos šalies, kuri priklausytų didžiausių išmokų, palyginus su BVP, klasteriui. Matome, šių modelių šalių vidutinė subjektyvioji gerovė yra panaši, nepaisant to, kad išmokos, palyginus su BVP, smarkiai skiriasi. Panašią išvadą galima daryti ir kalbant apie vidutines pajamas, kurios yra panašios, nors socialinės išmokos, palyginus su BVP, smarkiai skiriasi. Kitų gerovės modelių (Konservatyviojo-korporatyvinio ir Pietietiškojo) lyginimas rodo, kad procentinis pasiskirstymas gerovės modelio ribose pagal socialines išmokas smarkiai skiriasi nuo pasiskirstymo pagal vidutinę subjektyviają gerovę ir vidutines pajamas. Duomenys sutampa tik Vidurio ir Rytų Europos gerovės modelio atveju, kuris pagal visus parametrus yra silpniausias (mažiausia vidutinė subjektyvioji gerovė, mažiausios vidutinės pajamos, mažiausios socialinės išmokos, palyginus su BVP).

3.8 lentelė. Gerovės modelių ir socialinių išmokų, palyginus su BVP, sąveika ES šalių atveju

Gerovės modeliai		Socialinių išmokų klasteriai		Iš viso
		Didesnių socialinių išmokų klasteris	Mažesnių socialinių išmokų klasteris	
Konservatyvusis-korporatyvinis	Dažnis	5	4	9
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	55,6 %	44,4 %	100,0 %
Socialdemokratinis	Dažnis	3	0	3
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	100,0 %	,0 %	100,0 %
Liberalusis	Dažnis	1	2	3
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	33,3 %	66,7 %	100,0 %
Pietietiškas	Dažnis	2	3	5
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	40,0 %	60,0 %	100,0 %
Vidurio ir Rytų Europos	Dažnis	0	7	7
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	,0 %	100,0 %	100,0 %
Iš viso	Dažnis	11	16	27
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	40,7 %	59,3 %	100,0 %

Šaltiniai: Gerovės modelių duomenys (Skuodis, 2009).

Klasteriai apskaičiuoti, remiantis *Eurostat* duomenų baze, 2008 m.

Apibendrinimas

Atlikta tyrimų analizė leidžia teigti, kad ekonominis visuomenės gyvenimas yra svarbus subjektyviosios gerovės veiksnys (Biswas-Diener, 2008; B. Headey ir M. Wooden, 2003; B. Stevenson ir J. Wolfers, 2008). Ekonominį visuomenės gyvenimą galima apibūdinti įvairiais aspektais. Disertaciniame tyrime yra pasirinktos vidutinės pajamos, įvertintos metinėmis ekvivalentinėmis pajamomis ir valstybės orientacija į socialines išmokas, įvertintas procentine išmokų dalimi, palyginus su šalies BVP.

Nustatyti empiriniai dėsningumai verčia susimąstyti apie ekonominio išsivystymo ir valstybės orientacijos į socialines išmokas poveikį visuomenės subjektyviajai gerovei ES šalių atveju. Nustatyta, kad didžiausia vidutinė visuomenės subjektyvioji gerovė yra būdinga Socialdemokratiniam ir Liberaliajam gerovės modeliams priklausančioms šalims. Savo ruožtu Socialdemokratinio ir Liberaliojo gerovės modelių šalys labai skiriasi pagal socialinių išmokų dalį, palyginus su BVP. Žemiausia vidutinė subjektyvioji gerovė būdinga Vidurio ir Rytų Europos gerovės modelio šalims. Konservatyviojo-korporatyvinio ir Pietietiškojo gerovės modelių šalys užima tarpinę poziciją pagal subjektyviosios gerovės lygį. Šis gerovės modelių šalių susiskirstymas pagal vidutines subjektyviosios gerovės reikšmes labai panašus į gerovės modelių šalių susiskirstymą pagal vidutines šalies pajamas ir visiškai neatitinka gerovės modelių šalių susiskirstymo pagal socialines išmokas, palyginus su BVP.

Empiriniai dėsningumai skatina manyti, kad vidutinės šalies pajamos, o ne valstybės orientacija į socialines išmokas lemia vidutinį šalies subjektyviosios gerovės lygį. Konstatuojant rinkos santykių ES šalyse buvimo faktą, galima remtis K. Markso (1978) darbo jėgos vertės teorija, kuri akcentuoja visuomeniškai būtiną darbo laiką, reikalingą darbo jėgos gamybai ir reprodukcijai. Šis visuomeniškai būtinas darbo laikas savo ruožtu gali būti išreikštas darbo jėgos savininko vartojamų prekių vertėmis. Todėl pagal darbo jėgos kaip prekės mainų dėsnius jos savininkas turi gauti savo darbo jėgos vertę atitinkantį ekvivalentą, kuris apima ir darbo jėgos savininko poreikių tenkinimą, jam patekus į socialinę riziką. Todėl ar darbo jėgos vertės užtikrinimo mechanizmas yra labiau pagrįstas valstybės dalyvavimu, kaip yra Socialdemokratinio gerovės modelio sąlygomis, ar labiau rinkos, kaip yra Liberaliojo modelio sąlygomis, čia nėra labai svarbus dalykas. Esminis dalykas, remiantis homeostatine subjektyviosios gerovės teorija, yra pajamų savybė, padedanti visuomenės nariams atsilaikyti neigiamam aplinkos spaudimui ir kartu išlaikyti subjektyviosios gerovės lygį normatyvinės sferos

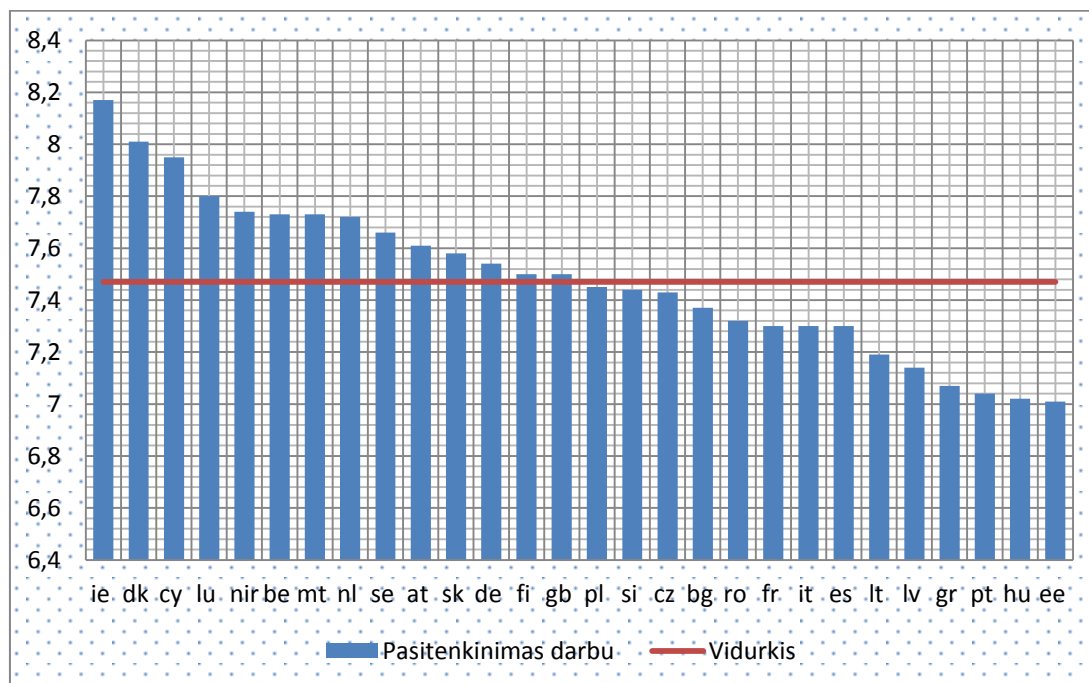
ribose. Šalyse, kuriose vidutinės pajamos yra aukštesnės, gyventojai gali vidutiniškai geriau išlaikyti subjektyviają gerovę, susidūrę su nemaloniomis gyvenimo situacijomis. Neturtingesnių šalių gyventojų subjektyvioji gerovė yra labiau priklausoma nuo neigiamo aplinkos poveikio.

3.2.3 Subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo darbu sąveika

Pasitenkinimas darbu yra subjektyviosios gerovės dalies – pasitenkinimo gyvenimu – struktūrinė dalis. Pagal šio darbo pradžioje apibūdintą subjektyviosios gerovės struktūrą, galima kalbėti apie aukštyneigės sąveikos teoriją, pagal kurią pasitenkinimas atskiromis gyvenimo sritimis lemia pasitenkinimą gyvenimu kaip visuma. Tačiau, kaip minėta, yra įmanomas ir kitas požiūris, kad pasitenkinimas gyvenimu kaip visuma lemia pasitenkinimą atskiromis gyvenimo sritimis. Pirmasis požiūris labiau akcentuoja išorinių objektyvių veiksnių poveikį, o antrasis – asmenybės bruožų, paveldėtų arba įgytų. Šiame darbe, neatmetant asmenybės bruožų poveikio subjektyviajai gerovei ir pasitenkinimui darbu, yra akcentuojamas išorinių objektyvių veiksnių poveikis. Tai reiškia, kad išoriniai objektyvieji veiksniai lemia pasitenkinimą darbu, o pasitenkinimas darbu – pasitenkinimą gyvenimu kaip visuma. Tam yra empirinis pagrindas. Kaip matyti 3.25 pav., tradicinės rinkos ekonomikos šalys turi tendenciją turėti vidutinius pasitenkinimo darbu rodiklius aukštesnius negu ES vidurkis, o buvusios komandinės ekonomikos šalys ir kai kurios Pietų Europos šalys turi tendenciją turėti rodiklius, žemesnius nei ES vidurkis. Išimtys iš bendrosios tendencijos yra Slovakija, kurios gyventojų pasitenkinimo darbu vidurkis yra aukštesnis nei ES šalių vidurkis, ir Prancūzija, kurios gyventojų pasitenkinimo darbu vidurkis yra žemesnis nei ES šalių vidurkis. *Pasitenkinimo darbu vertinamai yra paimti iš EVT duomenų bazės. EVT pasitenkinimas darbu yra vertinamas klausimu: „Kaip patenkintas (-a) esate savo darbu?“ Respondentas privalo savo pasitenkinimą darbu vertinti dešimties balų skale, kur 1 balas reiškia, kad*

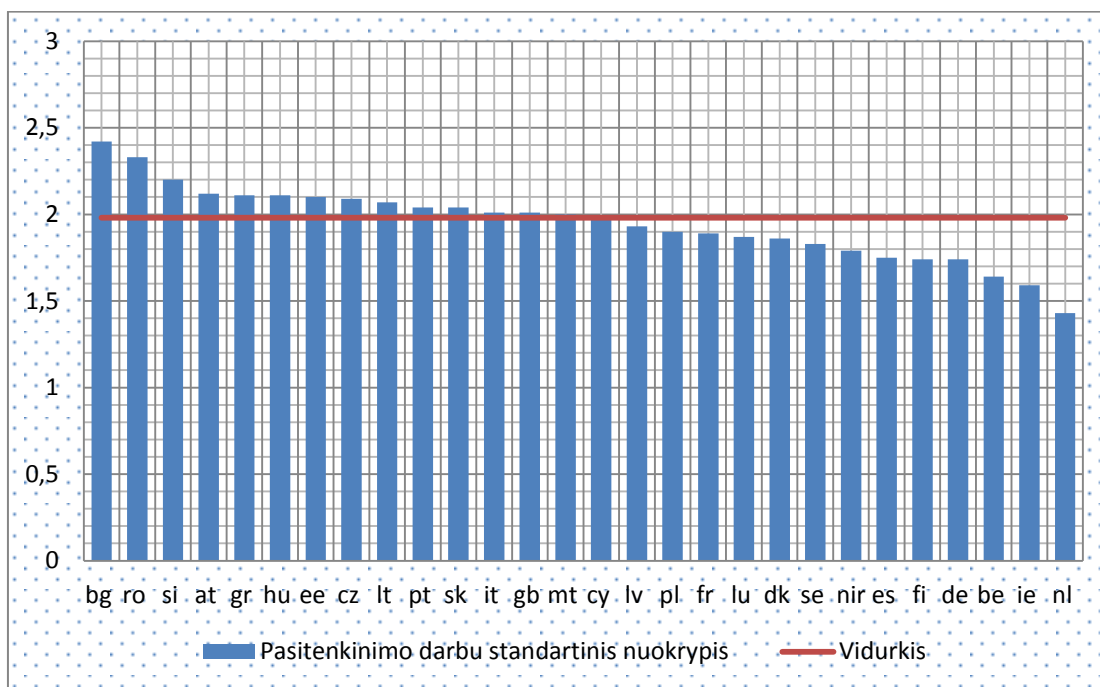
respondentas yra visiškai nepatenkintas darbu, o 10 balų reiškia, kad respondentas yra visiškai patenkintas darbu. Vertinant pasitenkinimo darbu pasiskirstymo netolygumą, analogiškai kaip ir subjektyviosios gerovės netolygumą, galima teigti, kad nėra tradicinės rinkos ekonomikos šalių ir buvusių komandinės ekonomikos šalių dėsningumo tendencijos (3.26 pav.).

Žvelgiant į dalyką teorijos prasme, yra priimta manyti, kaip teigia S. P. Robbins (2003), kad pasitenkinimas darbu rodo bendrąją žmogaus nuostatą dėl darbo. Svarbiausi veiksniai, darantys įtaką pasitenkinimui darbu, anot autoriaus, yra proto pastangų taikymas darbe, teisingas atlyginimas, geros darbo sąlygos ir palaikantys individą kolegos. T. A. Wright ir D. G. Bonett (2007) teigia, kad pasitenkinimas darbu yra neatsiejama subjektyviosios gerovės dalis. A. B. Bakker ir G. M. Oerlemans (2010) net vartoja terminą „su darbu susijusi subjektyvioji gerovė“ (angl. *work-related subjective well-being*), kuriai priskiria – analogiškai kaip ir subjektyviajai gerovei – tiek afekto, tiek ir pasitenkinimo komponentus.

3.25 pav. Pasitenkinimo darbu ES šalyse vidurkis, 2008–2009 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

3.26 pav. Pasitenkinimo darbu ES šalyse standartinis nuokrypis, 2008–2009 m.

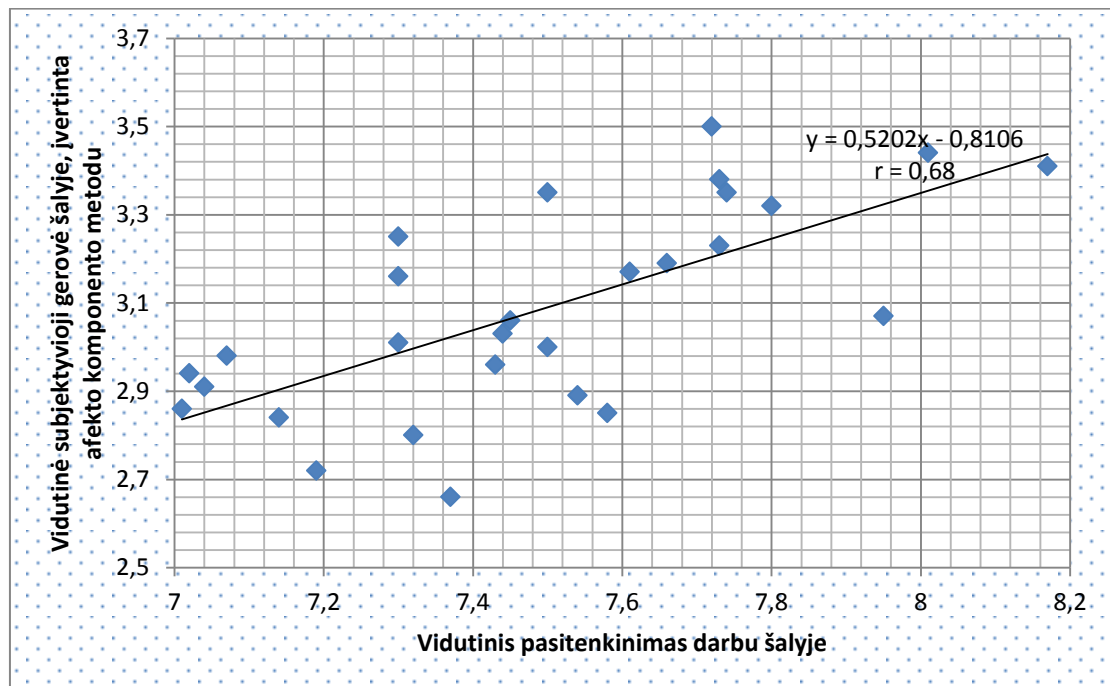
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų bazė.

Kadangi pagal auštyneigę subjektyviosios gerovės teoriją pasitenkinimą gyvenimu sudaro pasitenkinimas atskiromis sritimis, tai yra prasminga kiekybiškai įvertinti šią sąveiką tiek mikro-, tiek ir makrolygmenimis. Mikrolygmens analizė reiškia, kaip individo pasitenkinimas darbu lemia individo subjektyviąją gerovę, o makrolygmens analizė parodo, kaip šalies gyventojų vidutinis pasitenkinimas darbu lemia šalies gyventojų vidutinę subjektyviąją gerovę.

Koreliacijos koeficientas tarp individo pasitenkinimo darbu ir individo subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, yra lygus 0,258. Tai reiškia, kad nėra stipraus dėsningo tiesinio ryšio tarp pasitenkinimo darbu ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu. Subjektyvioji gerovė turi tik silpną tendenciją padidėti, išaugus pasitenkinimui darbu. Šią silpną koreliaciją iš dalies būtų galima paaiškinti tuo, kad subjektyviosios gerovės afekto komponentas rodo bendrą emociingumo lygį,

neatsižvelgiant į pasitenkinimą atskirose gyvenimo srityse, t. y. rodikliai matuoja skirtingas subjektyviosios gerovės sudedamąsias dalis.

Stipresnė priklausomybė yra tarp subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ir pasitenkinimo darbu (3.27 pav.). Koreliacijos koeficientas yra lygus 0,395. Pasitenkinimo komponento metodas skatina individą, vertinant subjektyviąją gerovę, atsižvelgti į sėkmę atskirose gyvenimo srityse, t. y. labiau analitinis subjektyviosios gerovės vertinimo metodas. Atsižvelgiant į subjektyviosios gerovės schemą, pasitenkinimas gyvenimu kaip visuma (subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponentas) yra suskaidomas ir veikiamas pasitenkinimo atskirose gyvenimo srityse.

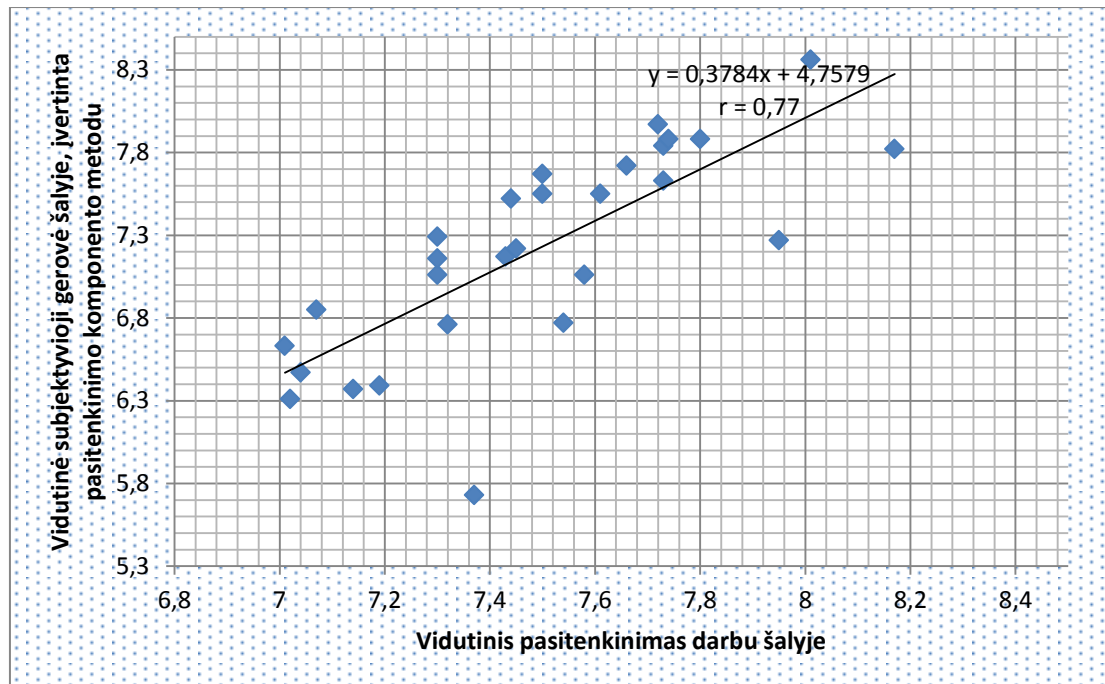

3.27 pav. Vidutinio pasitenkinimo darbu šalyje ir vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Makrolygmeniu (3.28 pav.) yra stipri priklausomybė tarp vidutinio pasitenkinimo darbu šalyje ir vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu. Koreliacijos koeficientas yra lygus 0,77.

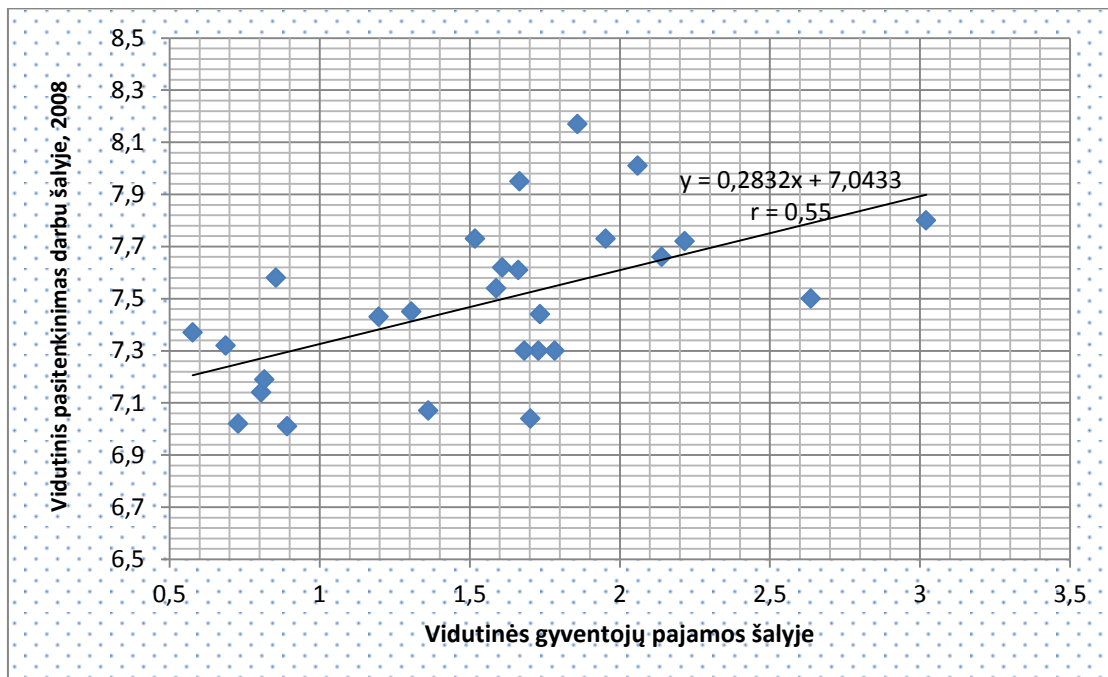
Tai reiškia, kad šalyse, kuriose yra aukštesnis pasitenkinimas darbu, aukštesnė ir subjektyvioji gerovė.

3.28 pav. Vidutinio pasitenkinimo darbu šalyje ir vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Kaip parodyta 3.29 pav., makrolygmeniu siejasi pasitenkinimas darbu su vidutinėmis pajamomis šalyse. Koreliacijos koeficientas yra lygus 0,55. Tai reiškia, kad kuo aukštesnės vidutinės pajamos šalyje, tuo aukštesnis vidutinis pasitenkinimas darbu. Mikrolygmenyje koreliacija tarp individų pasitenkinimo darbu ir jų pajamų yra labai silpna. Makrolygmens priklausomybė iš esmės atitinka 3.24 pav. perteiktą informaciją, kuri parodo, kad turtingesnės tradicinės rinkos ekonomikos šalys turi aukštesnį vidutinį pasitenkinimą darbu nei mažiau turtingos buvusios komandinės ekonomikos šalys. Nors dalinės koreliacijos, kontroliuojant pajamas, išlieka stiprios. Pasitenkinimas darbu ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto ir pasitenkinimo komponentais, kontroliuojant pajamas, atitinkamai koreliuoja ties 0,39 ir 0,56 lygiais.

3.29 pav. Vidutinio pasitenkinimo darbu šalyje ir vidutinių pajamų priklausomybė
 Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Galima sieti pasitenkinimą darbu, subjektyviąją gerovę ir su darbu susijusias vertybes. Pavyzdžiui, M. Salinas-Jime'nez ir kt. (2010) atliko tyrimą, kuriame autoriai analizavo sąveikas tarp pajamų, vidinės ir išorinės darbo motyvacijos bei subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu. Autoriai, naudodamiesi Pasaulio vertybių tyrimo duomenimis apie tai, ko respondentai tikisi iš darbo, juos suklasifikavo pagal vidinę ir išorinę motyvaciją. Išorinei motyvacijai autoriai priskyrė tokius lūkesčius kaip „geros pajamos“ ir „saugus darbas“, tuo tarpu vidinei motyvacijai tokius lūkesčius kaip „darbas su žmonėmis, kurie jums patinka“ ir „įvykdymo jausmas“. Tyrimo rezultatai rodo, kad išorinės motyvacijos pakeitimas vidine motyvacija sukelia didesnę pasitenkinimą gyvenimu. Taigi išorinė motyvacija daro neigiamą įtaką pasitenkinimui gyvenimu, tuo tarpu vidinė motyvacija daro teigiamą poveikį pasitenkinimui gyvenimu. Taip pat darbo motyvacija ir pasitenkinimas gyvenimu sąveikauja priklausomai nuo to, kuriai pajamų grupei

priklauso individas. Išorinė motyvacija daro neigiamą poveikį subjektyviajai gerovei, įvertintai pasitenkinimo komponento metodu, žemai, vidutinei ir aukštai pajamų grupei priklausantiems individams. Tuo tarpu vidinė motyvacija daro reikšmingą poveikį individų subjektyviajai gerovei, įvertintai pasitenkinimo komponento metodu, tik žemų ir vidutinių pajamų grupėms. Individų, priklausančių aukštai pajamų grupei, subjektyviajai gerovei reikšmingo poveikio nedaro.

Remiantis EVT duomenų baze, buvo atlikta respondentų vertybių, susijusių su darbu, analizė. Nustatyta, kad respondentų, kurie yra labiau patenkinti savo darbu, vertybės skiriasi nuo vertybių respondentų, kurie yra mažiau patenkinti darbu. Kitaip tariant, respondentai, kurie yra labiau patenkinti darbu, turėjo tendenciją labiau pasirinkti tam tikras su darbu susijusias vertybes nei respondentai, kurie yra mažiau patenkinti savo darbu. Matyti, kad tarp nepatenkintųjų darbu vyrauja vertybės, susijusios su išorinėmis darbo sąlygomis, pvz., geru atlyginimu, vienodu elgesiu su visais žmonėmis, darbo saugumu, o tarp patenkintųjų vyravo labiau vidinės vertybės, tokios kaip įdomus darbas, kažko siekimas, naujų įgūdžių ugdymas ir pan. Tai atitinka F. Herzberg (1968, kaip cituoja Robbins, 2003) motyvacijos ir higienos veiksnų teoriją, pagal kurią motyvacijos veiksniai, tokie kaip pripažinimas, pareigų kilimas, atsakomybė ir pan., yra susiję su pasitenkinimu darbu, o higienos veiksniai, tokie kaip vadovavimas, atlygis, darbo sąlygos ir pan., yra susiję su nepasitenkinimu darbu. Ši 3.9 lentelėje pavaizduota tendencija atitinka 3.24 pav. tendenciją, pagal kurią nepatenkintųjų darbu yra daugiau skurdesnėse buvusios komandinės ekonomikos šalyse nei turtingesnėse tradicinėse rinkos ekonomikos šalyse.

3.9 lentelė. Respondentų pasitenkinimo darbu ir su darbu susijusių vertybių dažniai

Darbe svarbiausia:	Įvertinkite savo pasitenkinimą darbu:	
	Nepatenkintas	Patenkintas
Geras atlyginimas	85,3 %	81,4 %
Ne per daug įtampos / spaudimo	45,3 %	39,7 %
Darbo saugumas	69,0 %	65,8 %
Geros darbo sąlygos	59,6 %	52,8 %
Ilgos atostogos	38,3 %	30,9 %
Draugiškos šeimai sąlygos	50,8 %	48,9 %
Vienodas elgesys su visais žmonėmis	62,6 %	59,5 %
Malonūs žmonės	73,5 %	76,9 %
Iniciatyvos rodymas	45,3 %	52,3 %
Naudingumas visuomenei	37,0 %	40,2 %
Susitikimas su žmonėmis	45,4 %	49,9 %
Kažko siekimas	55,9 %	61,2 %
Atsakingas darbas	42,2 %	50,8 %
Įdomus darbas	65,7 %	71,2 %
Gebėjimus atitinkantis darbas	59,0 %	60,6 %
Naujų įgūdžių ugdymas	49,8 %	53,6 %
Galimybė reikšti savo nuomonę	38,0 %	40,5 %

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Apibendrinus tyrimo rezultatus, yra empirinis pagrindas teigti, kad pasitenkinimas darbu ir subjektyvioji gerovė labiau siejasi makro- nei mikrolygmenyje. Tai parodo, kad mikro-, arba pavienių individų, lygmenyje pasitenkinimas darbu yra nevienodai svarbus individų subjektyviajai gerovei. Tai patvirtina Chang-Ming Hsieh (2002) tyrimo rezultatai apie skirtingų gyvenimo sričių skirtingą svarbą lemiant individų pasitenkinimą gyvenimu. Žiūrint į šią priklausomybę makrolygmeniu, šalys, kurios turi aukštesnius pasitenkinimo darbu rodiklius, taip pat turi tendenciją turėti aukštesnius subjektyviosios gerovės rodiklius. Bendru atveju makrolygmenyje galima teigti, kad pasitenkinimas darbu yra svarbus subjektyviosios gerovės veiksnys.

Pasitenkinimo darbu ir vidutinių pajamų koreliacija primena subjektyviosios gerovės ir pajamų koreliaciją. Šią sąveiką galima paaiškinti hierarchine tvarka – pajamos daro poveikį pasitenkinimui darbu, o

pasitenkinimas darbu daro poveikį subjektyviajai gerovei. Reikėtų pabrėžti, kad pajamos daro poveikį subjektyviajai gerovei ne tik šiuo vieninteliu būdu, bet ir tiesiogiai per geresnį poreikių tenkinimą, kadangi darbas pats savaime gali tenkinti aukštesnės hierarchijos poreikius, tokius kaip savirealizacijos, pripažinimo ir pan. Turtingesnės šalys turi aukštesnius pasitenkinimu darbu ir subjektyviosios gerovės rodiklius.

3.2.4 Subjektyviosios gerovės ir veiklos bei išsilavinimo ryšys

Šiame poskyryje bus nagrinėjama, kaip siejasi subjektyvioji gerovė ir užimtumas bei išsilavinimas. Veiklos ir išsilavinimo sąsajų su subjektyviaja gerove ištirtumas ir teoriniai aspektai yra apibūdinti šio disertacinio darbo teorinėje dalyje. Šiame poskyryje, remiantis EVT duomenų baze, siekiame pažvelgti į šio ryšio specifiką mikrolygmenyje. Kaip parodyta 3.10 ir 3.11 lentelėse, respondentai, kurie dirba, turi tendenciją turėti aukštesnę subjektyviają gerovę, įvertintą tiek afekto, tiek ir pasitenkinimo komponentų metodais. Kaip parodyta 3.10 lentelėje, tarp dirbančių respondentų aukštą subjektyviają gerovę turi 88,9 proc., o tarp nedirbančių aukštą subjektyviają gerovę turi 78,4 proc. Taigi apibūdinant subjektyviają gerovę, įvertintą afekto komponento metodu, galima teigti, kad tarp dirbančių respondentų, turinčių aukštesnę subjektyviają gerovę, yra 10 proc. daugiau nei tarp nedirbančių.

3.10 lentelė. Subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, ir užimtumo ryšys

		Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu		Iš viso
		Žema subjektyvioji gerovė (1–2 balai)	Aukšta subjektyvioji gerovė (3–4 balai)	
Dirbantys	Dažnis	2 304	18 488	20 792
nedirbantys	% dirbančiųjų kategorijoje	11,1 %	88,9 %	100,0 %
Nedirbantys individai	Dažnis	4 009	14 589	18 598
	% nedirbančiųjų kategorijoje	21,6%	78,4%	100,0 %
Iš viso	Dažnis	6 313	33 077	39 390
	% visose kategorijose	16,0%	84,0%	100,0 %

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Apibūdinant subjektyviąją gerovę, įvertintą pasitenkinimo komponento metodu, galima teigti, kad tarp dirbančių respondentų yra daugiau turinčių aukštą subjektyviąją gerovę ir mažiau turinčių žemą subjektyviąją gerovę (3.11 lentelė). Aukštą subjektyviąją gerovę turi 82,7 proc. dirbančių respondentų, o tarp nedirbančių respondentų tokių yra 73,1 proc. Taigi tarp dirbančių aukštą subjektyviąją gerovę turinčių individų yra beveik 10 proc. daugiau nei tarp nedirbančių.

3.11 lentelė. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ir užimtumo ryšys

		Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu		Iš viso
		Žema subjektyvioji gerovė (1–5 balai)	Aukšta subjektyvioji gerovė (6–10 balai)	
Dirbantys individai	Dažnis	3 613	17 263	20 876
	% dirbančiųjų kategorijoje	17,3 %	82,7 %	100,0 %
Nedirbantys individai	Dažnis	5 019	13 649	18 668
	% nedirbančiųjų kategorijoje	26,9 %	73,1 %	100,0 %
Iš viso	Dažnis	8 632	30 912	39 544
	% visose kategorijose	21,8 %	78,2 %	100,0 %

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Išsilavinimo poveikis subjektyviajai gerovei buvo apibūdintas teorinėje šio darbo dalyje. Kaip buvo minėta, nėra bendros nuomonės apie išsilavinimo poveikį subjektyviajai gerovei. Šiame poskyryje nagrinėjama išsilavinimo poveikis ES šalių gyventojų subjektyviajai gerovei mikrolygmeniu. Kaip parodyta 3.12 lentelėje, kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo didesnė dalis respondentų turi aukštą subjektyviąją gerovę, įvertintą afekto komponento metodu. Tarp respondentų, turinčių aukštą išsilavinimą, aukštą subjektyviąją gerovę turi net 90,3 proc., tuo tarpu tarp neturinčių išsilavinimo arba turinčių tik ikipirminį arba pirminį išsilavinimą respondentų – tik 75,5 proc. turi aukštą subjektyviąją gerovę. Nuo respondentų, turinčių aukštą išsilavinimą, atsilieka ir respondantai, kurie turi tik vidurinį išsilavinimą. Aukštą subjektyviąją gerovę turi 83,7 proc. pastarosios kategorijos respondentų. Taigi galima teigti, kad aukštą subjektyviąją gerovę turinčių respondentų yra net beveik 15 proc. daugiau tarp aukštą išsilavinimą turinčių nei tarp išsilavinimo neturinčių bei

turinčių tik ikipirminį arba pirminį išsilavinimą ir 6,6 proc. daugiau nei tarp turinčių vidurinį išsilavinimą.

3.12 lentelė. Subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, ir išsilavinimo ryšys

		Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu		Iš viso
		Žema subjektyvioji gerovė (1–2 balai)	Aukšta subjektyvioji gerovė (3–4 balai)	
Jokio išsilavinimo, ikipirminis, pirminis (pagrindinis) išsilavinimas	Dažnis	1 336	4 106	5 442
	% šioje kategorijoje	24,5 %	75,5 %	100,0 %
Vidurinis išsilavinimas	Dažnis	4 090	20 975	25 065
	% šioje kategorijoje	16,3 %	83,7 %	100,0 %
Aukštasis išsilavinimas	Dažnis	849	7 860	8 709
	% šioje kategorijoje	9,7 %	90,3 %	100,0 %
Iš viso	Dažnis	6 275	32 941	39 216
	% šioje kategorijoje	16,0 %	84,0 %	100,0 %

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Apibūdinant subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybę nuo išsilavinimo lygio galima teigti, kad tarp aukštesnį išsilavinimą turinčių asmenų yra daugiau turinčių aukštą subjektyviąją gerovę nei tarp žemesnį išsilavinimą turinčių asmenų (3.13 lentelė). Tarp aukštąjį išsilavinimą turinčių respondentų aukštą subjektyviąją gerovę turi yra net 86,4 proc., o tarp išsilavinimo neturinčių ir turinčių tik ikipirminį arba pirminį išsilavinimą tokių respondentų yra tik 70,2 %. Tarpinę padėtį pagal aukštą subjektyviąją gerovę turinčių respondentų skaičių užima vidurinį išsilavinimą turintys respondentai. Tokių respondentų

šioje kategorijoje yra 77,1 proc. Taigi aukštą subjektyviąją gerovę, įvertintą pasitenkinimo komponento metodu, tarp aukštąjį išsilavinimą turinčių respondentų yra net 16,2 proc. daugiau nei tarp išsilavinimo neturinčių bei turinčių tik ikipirminį arba pirminį (pagrindinį) bei 9,3 proc. daugiau nei tarp turinčių tik vidurinį išsilavinimą.

3.13 lentelė. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ir išsilavinimo ryšys

		Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu		Iš viso
		Žema subjektyvioji gerovė (1–5 balai)	Aukšta subjektyvioji gerovė (6–10 balai)	
Jokio išsilavinimo, ikipirminis, pirminis (pagrindinis) išsilavinimas	Dažnis % šioje kategorijoje	1 624 29,8 %	3 821 70,2 %	5 445 100,0 %
Vidurinis išsilavinimas	Dažnis % šioje kategorijoje	5 770 22,9 %	19 404 77,1 %	25 174 100,0 %
Aukštasis išsilavinimas	Dažnis % šioje kategorijoje	1 191 13,6 %	7 555 86,4 %	8 746 100,0 %
Iš viso	Dažnis % šioje kategorijoje	8 585 21,8 %	30 780 78,2 %	39 365 100,0 %

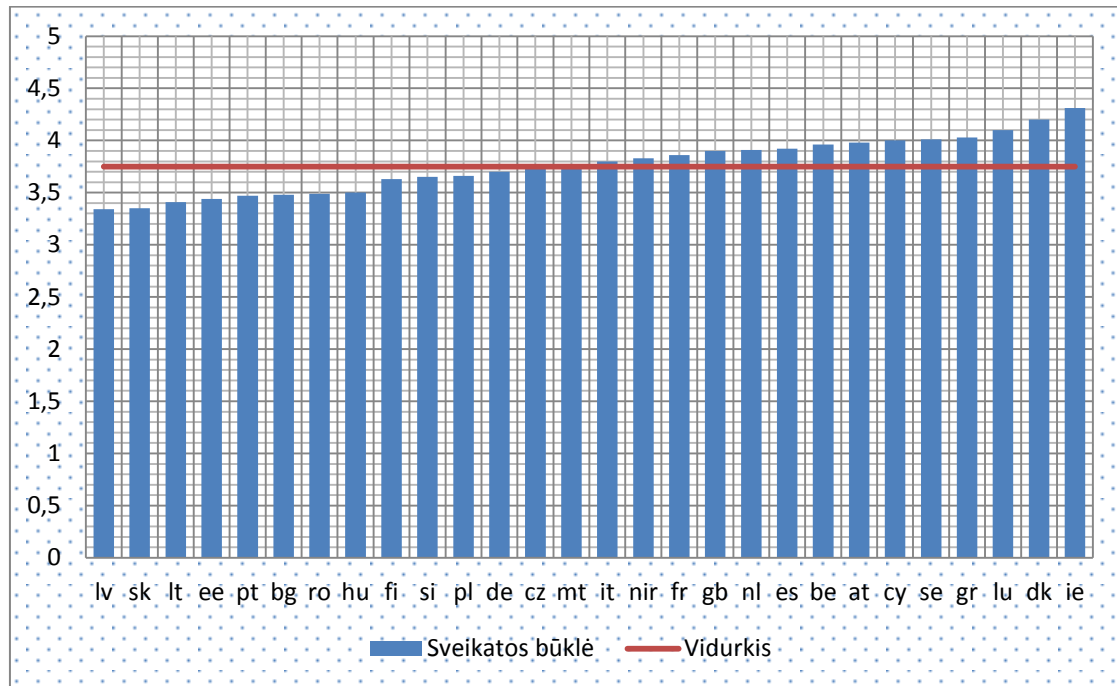
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Taigi apibendrinant galima daryti išvadą apie užimtumo statuso ir išsilavinimo poveikį subjektyviajai gerovei. Savo ruožtu užimtumas yra susijęs su išsilavinimo lygiu ir pajamų lygiu. Pajamų poveikis subjektyviajai gerovei buvo įrodytas šio skyriaus pradžioje. Remiantis subjektyviosios gerovės

poreikių konceptualiuoju modeliu, užimtumas ir išsilavinimas daro poveikį subjektyviajai gerovei per geresnį poreikių tenkinimą.

3.2.5 Subjektyviosios gerovės ir subjektyviosios sveikatos sąveika

Šio poskyrio tikslas – panagrinėti, kaip tokia gyvenimo sritis kaip pasitenkinimas sveikatos būkle, arba subjektyvioji sveikata, siejasi su subjektyviaja gerove. Šio ryšio vertinimas pagrįstas ankstesniuose tyrimuose. Daugelis subjektyviosios gerovės tyrėjų laikosi nuomonės apie reikšmingą sveikatos būklės poveikį subjektyviajai gerovei (Diener ir Chan, 2011; Tilioune, 2007; Lucas, 2000; Carrieri, 2010). Šiame disertaciniame tyrime taip pat laikomasi šios nuomonės. *Europos vertybių tyrime respondento sveikatos būklė yra vertinama klausimyne, užduodant klausimą: „Apibūdinkite savo sveikatos būklę šiomis dienomis“ ir pateikiami galimi atsakymo variantai: 1. Labai gera; 2. Gera; 3. Nebloga; 4. Prasta; 5. Labai prasta. Šiame tyrime atsakymų variantai yra perkoduoti, t. y. kuo aukštesnis balas, tuo geresnė sveikatos būklė. Asmens savo sveikatos būklės vertinimas gali būti suprantamas kaip subjektyvioji sveikata. Anot J. Cho ir kt. (2011), subjektyvioji sveikata gali būti suvokiama kaip sąvoka tarpininkas tarp objektyvios sveikatos būklės ir psichologinės gerovės. Šiame darbe Savo sveikatos būklės vertinimo pasiskirstymo teritorinis netolygumas pateiktas 3.30 pav. Buvusios komandinės ekonomikos šalių gyventojai savo sveikatos būklę vertina prasčiau nei tradicinės rinkos ekonomikos šalių gyventojai. Prie prastesnės sveikatos būklės šalių reikėtų priskirti ir Portugaliją, Suomiją bei Vokietiją. Šios šalys sudaro išimtį iš bendrosios tendencijos. Vokietijos padėtį iš dalies galima paaiškinti buvusios Rytų Vokietijos efektu.*

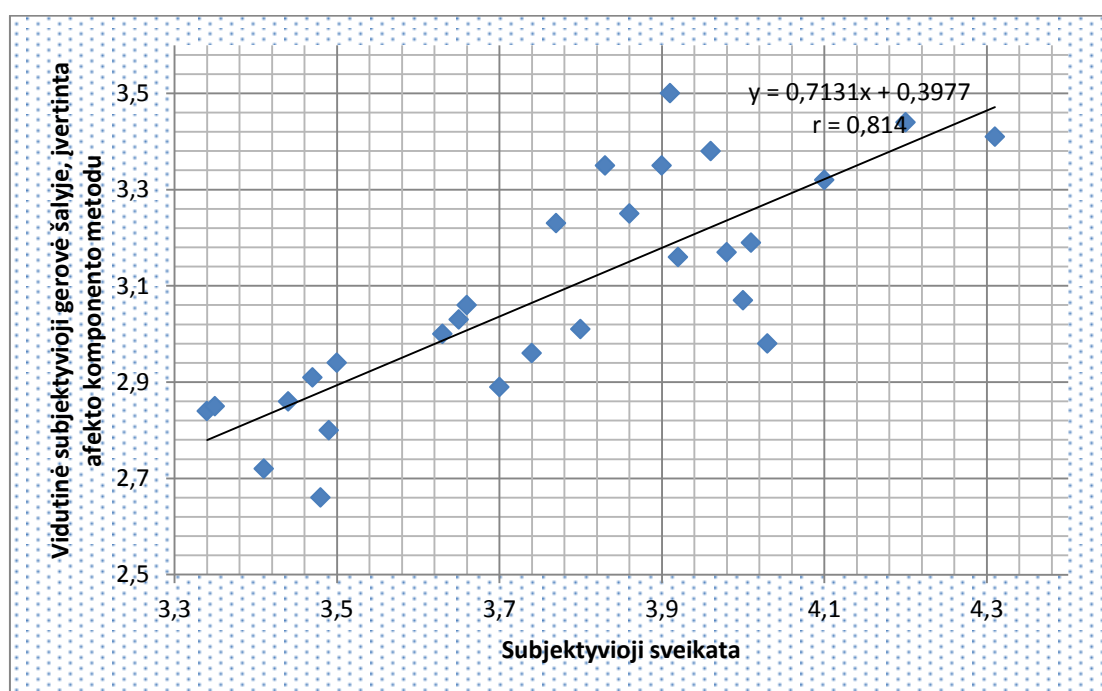
3.30 pav. Subjektyviosios sveikatos ES šalyse vidurkis, 2008–2009 m.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Kadangi subjektyvioji sveikata atitinka subjektyviosios gerovės sąvokos pasitenkinimo gyvenimu sritį, todėl prasminga apskaičiuoti, kaip siejasi subjektyvioji sveikata ir subjektyvioji gerovė.

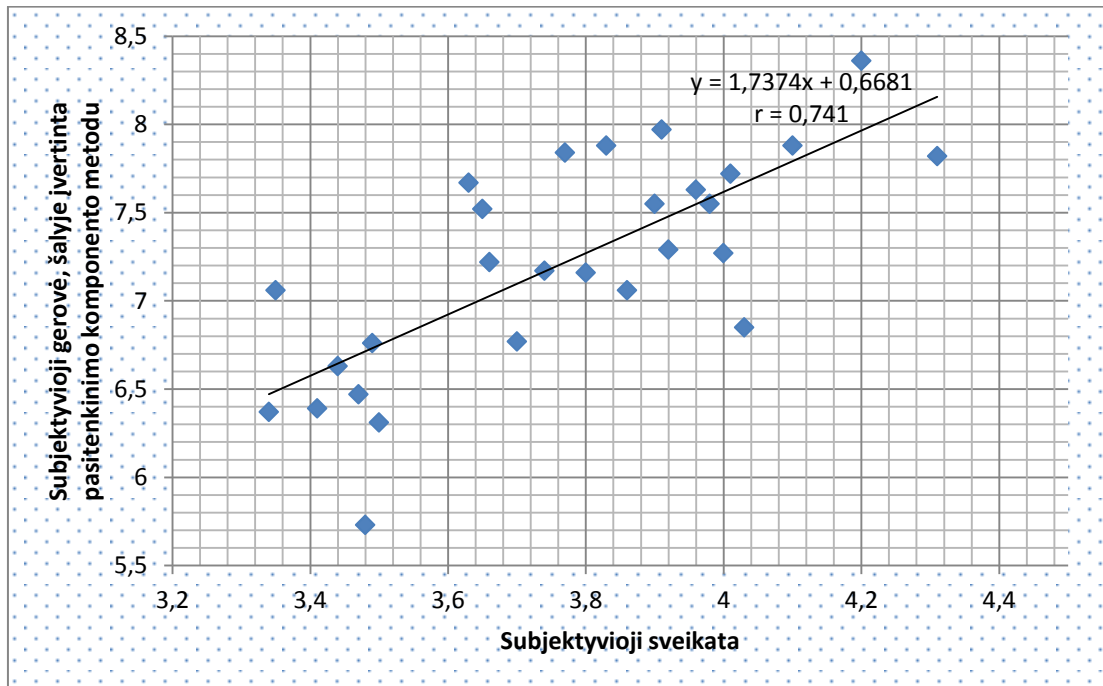
Koreliacinė analizė mikrolygmenyje rodo vidutiniškai stiprų ryšį tarp subjektyviosios gerovės ir subjektyviosios sveikatos. Subjektyviosios gerovės afekto komponentas koreliuoja su subjektyviaja sveikata 0,439 lygiu, subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponentas koreliuoja su subjektyviaja sveikata ties 0,384 lygiu. Koreliacija makrolygmenyje yra stipri. Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu, ir subjektyvioji sveikata koreliuoja ties 0,81 lygiu (3.31 pav.). Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, ir subjektyvioji sveikata koreliuoja ties 0,741 lygiu (3.32 pav.). Taigi galima daryti išvadą, kad tiek mikro-, tiek ir makrolygmenyje subjektyvioji gerovė koreliuoja su subjektyviaja sveikata. Tai reiškia, kad respondentai, kurie turi geresnę subjektyviają sveikatą, turi ir aukštesnę subjektyviają gerovę, šalyse, kuriose vidutinė subjektyvioji sveikata

yra geresnė, ir vidutinė subjektyvioji gerovė yra aukštesnė. Neneigiant tyrimų išvadų apie subjektyviosios gerovės poveikį subjektyviajai sveikatai (Diener ir Chan, 2011; Vazquez ir kt., 2009), šiame disertaciniame tyrime laikomasi nuomonės, kad subjektyvioji sveikata lemia subjektyviają gerovę. Šalių regionų susiskirstymas pagal vidutinės subjektyviosios gerovės reikšmes į tradicinės rinkos ekonomikos šalių regioną ir buvusių komandinės ekonomikos šalių regioną leidžia išskirti socialines-ekonomines subjektyviosios sveikatos priežastis. Išvados atitinka V. Carrieri (2010) nustatytos subjektyviosios sveikatos ir subjektyviosios gerovės tendencijas.

3.31 pav. Vidutinės sveikatos būklės šalyje ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

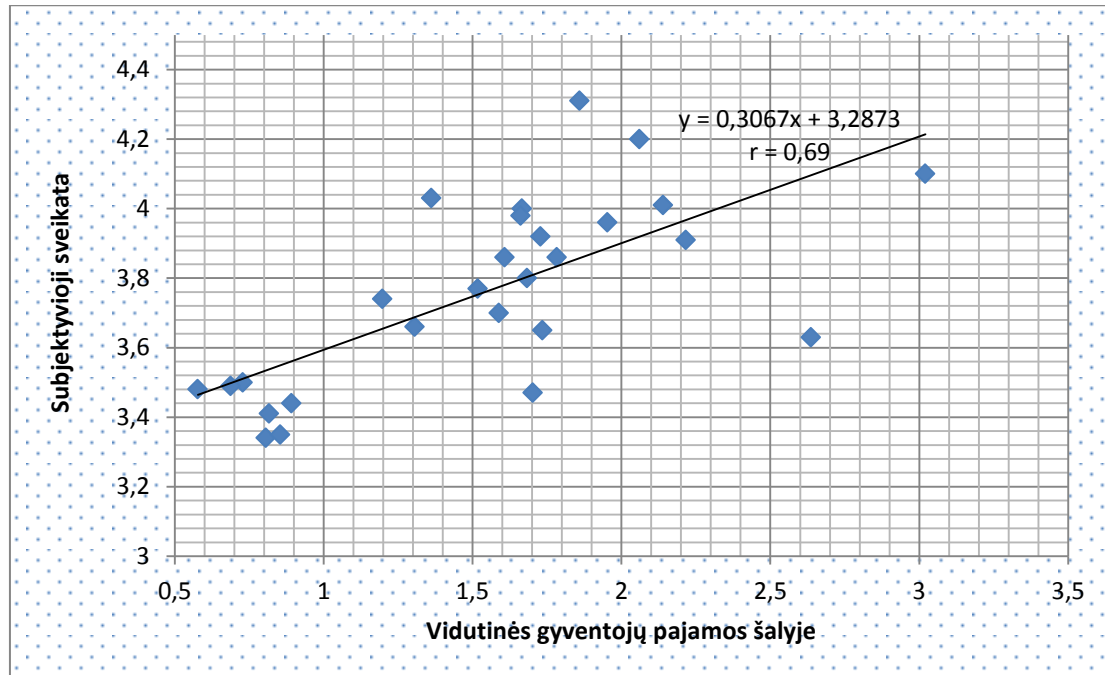

3.32 pav. Vidutinės sveikatos būklės šalyje ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Subjektyvioji sveikata atskleidžia ne tik fiziologinį aspektą, bet ir socialinį-ekonominį. Kaip matyti 3.33 pav., subjektyvioji sveikata makrolygmenyje smarkiai koreliuoja su gyventojų pajamomis. Koreliacijos koeficientas yra lygus 0,69. Tai reiškia, kad turtingesnių šalių gyventojai jaučiasi sveikesni. Tai patvirtina 3.30 pav. perteiktus dėsningumus. Mikrolygmeniu ši koreliacija yra mažesnė. Koreliacijos koeficientas lygus 0,27. Šią silpnesnę mikrolygmens koreliaciją tarp pajamų ir subjektyviosios sveikatos galima paaiškinti tuo, kad turtingesnės šalys turi geriau išvystytą sveikatos apsaugą, o paskirų gyventojų atveju pajamų lygis nedaro labai stipraus poveikio subjektyviosios sveikatos lygiui. Tačiau subjektyvioji sveikata negali būti absoliučiai išvesta iš pajamų. Empiriškai tai parodo dalinės koreliacijos koeficientas. Makrolygmenyje yra vidutinio stiprumo koreliacija tarp subjektyviosios gerovės afekto ir pasitenkinimo komponentų,

kontroliuojant pajamas. Koreliacijos koeficientai yra lygūs atitinkamai 0,532 ir 0,378.

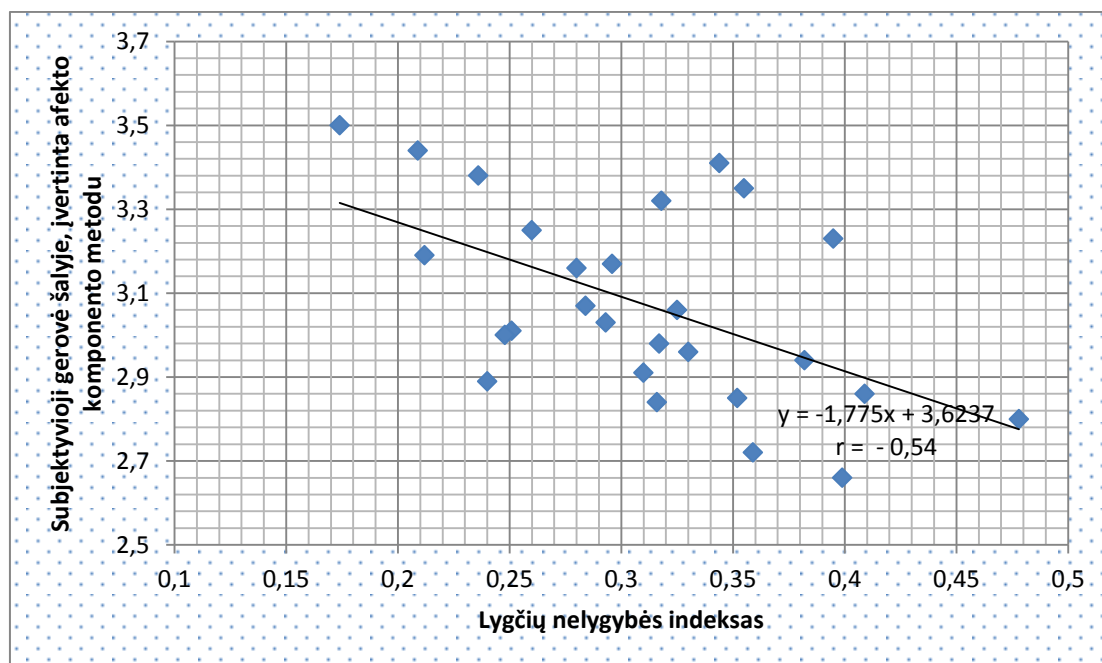
3.33 pav. Vidutinės sveikatos būklės ir vidutinių gyventojų pajamų šalyje priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Taigi apibendrinant galima tvirtinti, kad subjektyvioji sveikata tiek makro-, tiek ir mikrolygmeniu yra svarbus subjektyviosios gerovės veiksnys. Subjektyvioji sveikata smarkiai siejasi su pajamomis, tačiau jos poveikis subjektyviajai gerovei yra didesnis nei pajamų poveikis subjektyviajai gerovei ir kaip rodo dalinės koreliacijos koeficientai, subjektyvioji sveikata turi tam tikrą autonomiją pajamų atžvilgiu. Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad subjektyvioji sveikata turi ne tik socialinį aspektą, bet ir fiziologinį. Sugebėjimas tinkamai atlikti fiziologines funkcijas lemia geresnį individo poreikių tenkinimą ir atitinkamai aukštesnę subjektyviają gerovę.

3.2.6 Subjektyviosios gerovės ir lyčių lygybės sąveika

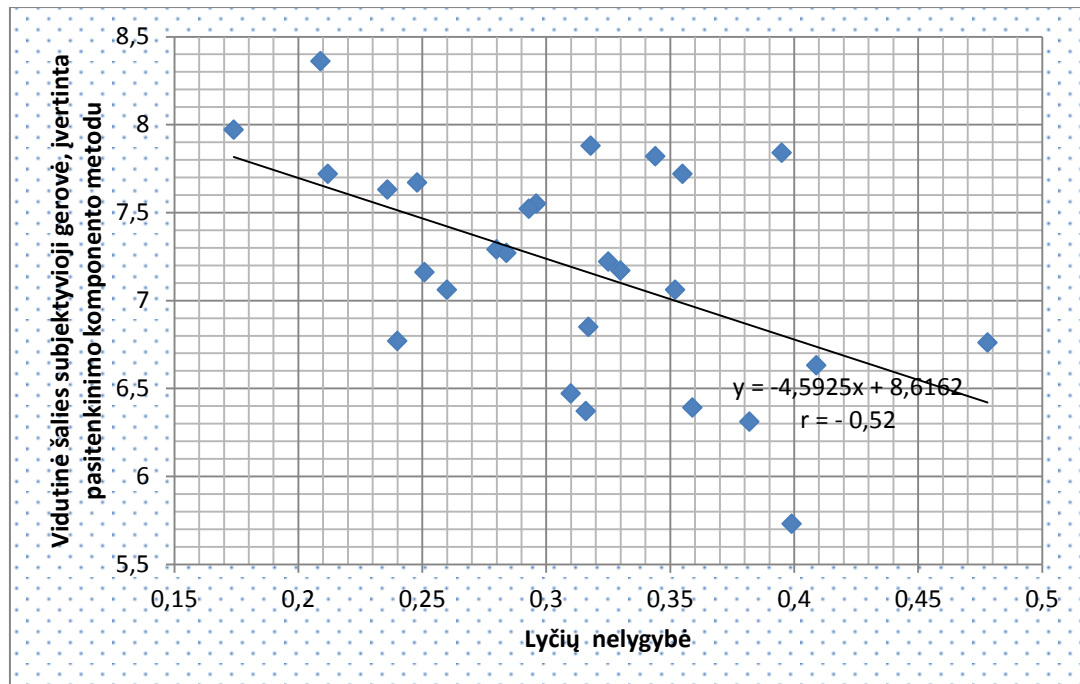
Šiame poskyryje bus nagrinėjama, kokią poveikį subjektyviajai gerovei daro lyčių lygybė visuomenėje. Žvelgiant į lyčių lygybės ir subjektyviosios gerovės priklausomybės grafikus, galima pastebėti vidutinio stiprumo tendenciją visuomenėse turėti aukštesnius vidutinės subjektyviosios gerovės rodiklius šalyse, kuriose lyčių lygybė yra aukštesnė. *Lyčių lygybė yra vertinama lyčių nelygybės indeksu. Kuo indekso reikšmė yra didesnė, tuo didesnė yra nelygybė tarp lyčių.* Koreliaciją tarp subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ir lyčių nelygybės rodiklis yra lygus $-0,54$ (3.34 pav.).

3.34 pav. Lyčių nelygybės indekso ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Human development report*, 2010.

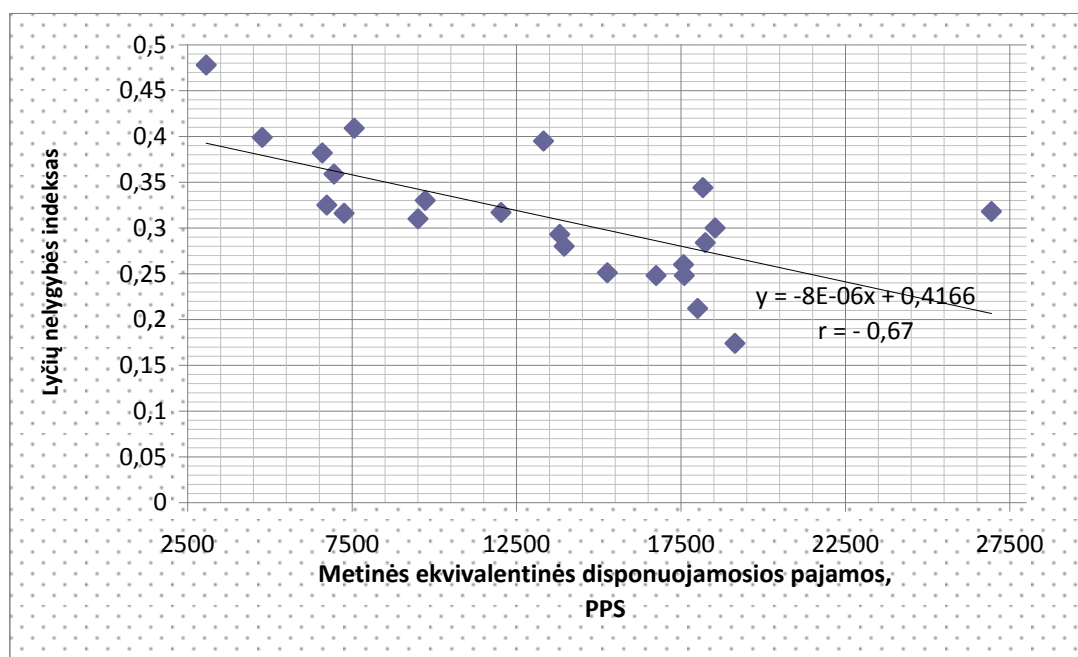
Lyčių nelygybės indekso ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ryšys yra vidutinio stiprumo. Koreliacijos koeficientas yra lygus 0,52 (3.35 pav.).

3.35 pav. Lyčių nelygybės indekso ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Human development report*, 2010.

Tačiau pati lyčių lygybė stipriai koreliuoja su ekonominiu šalies išsivystymu. Šalys, kurios turi aukštesnes vidutines pajamas, pasižymi mažesne lyčių nelygybe (3.36 pav.). Tą patį atskleidžia ir dalinės koreliacijos, kontroliuojant vidutines pajamas. Dalinės koreliacijos tarp lyčių nelygybės šalyje ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto ir pasitenkinimo komponentais, yra atitinkamai lygios -0,08 ir -0,07.

3.36 pav. Lyčių nelygybės indekso ir metinių ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *Eurostat ir Human development report*, 2010.

Apibendrinant empirinės analizės rezultatus, galima tvirtinti, kad ES kontekste lyčių lygybė koreliuoja su subjektyviaja gerove, tačiau pati lyčių lygybė glaudžiai siejasi su šalies ekonominiu išsivystymu. Turtingesnės visuomenės pasižymi didesne lyčių lygybe palyginti su skurdesnėmis šalimis ir aukštesne subjektyviaja gerove.

3.2.7 Subjektyviosios gerovės pasitikėjimo ir pasitenkinimo visuomenės institucijomis sąveika

Šiame poskyryje bus nagrinėjama, kaip pasitikėjimas ir pasitenkinimas visuomenės institucijomis lemia visuomenės subjektyviają gerovę. Kitais žodžiais, tai galima išreikšti klausimu: ar gyventojų nuomonė apie tai, kaip yra organizuojamas šalies gyvenimas, turi poveikį visuomenės subjektyviajai gerovei? Šiam klausimui yra svarbu apibrėžti *institucijos* sąvoką. Autorius D. North (1990) apibrėžia institucijas kaip „žaidimo taisykles“ arba žmogaus

sukurtus apribojimus, kurie formuoja žmonių santykius. Institucijos gali būti formalios, kaip, pavyzdžiui, teismų sistema, demokratinės institucijos, ir neformalios, tokios kaip nerašytos taisyklės, socialinės normos, elgesio būdai. Atlikti institucijų poveikio subjektyviajai gerovei tyrimai. Pavyzdžiui, C. Bjørnskov ir kt. (2008) atliko tyrimą, kaip formalių institucijų veiklos kokybė daro įtaką visuomenės subjektyviai gerovei, ir nustatė statistiškai reikšmingą teigiamą ryšį tarp šių dviejų komponentų. B. S. Frey ir Stutzer (2000) Šveicarijos atveju atliko tyrimą apie tiesioginės demokratijos formų, tokių kaip referendumas ir dalyvavimas, bei savivaldos poveikį gyventojų subjektyviajai gerovei. Autoriai padarė išvadą apie tiesioginės demokratijos ir savivaldos sistemingą bei reikšmingą poveikį, keliant gyventojų subjektyviąją gerovę.

Šiame poskyryje pasitikėjimas ir pasitenkinimas visuomenės institucijomis bus nagrinėjamas remiantis EVT ir EST duomenų bazėmis. Tyrimo eiga yra tokia, kad pradžioje bus nagrinėjamas pasitikėjimas visuomenės institucijomis, o vėliau pasitenkinimas visuomenės institucijomis.

EVT pasitikėjimas visuomenės institucijomis yra vertinamas keturių balų skale, kur 1 balas reiškia, kad respondentas labai pasitiki tam tikra visuomenės institucija, o 4 balai reiškia, kad respondentas visiškai nepasitiki šia visuomenės institucija. Šiame disertaciniame darbe EVT skalė yra perkoduota, kad didesnis balas reikštų didesnę pasitikėjimą tam tikra visuomenės institucija. Kaip rodo empirinių duomenų analizės rezultatai, remiantis EVT duomenų baze, pasitikėjimas atskiromis visuomenės institucijomis ir subjektyviosios gerovės lygis mikrolygmeniu tarpusavyje smarkiai nekoreliuoja (3.14 lentelė). Kitais žodžiais, nėra ryškios tendencijos gyventojams, kurie labiau pasitiki kuria nors institucija, teigiamiau vertinti savo subjektyviąją gerovę. Tai būtų galima sieti su santykinę svarba atskirų institucijų, lemiant jų subjektyviąją gerovę. Pasitikėjimas viena institucija vienam individui gali būti labai svarbus subjektyviosios gerovės veiksnys, o

kitam pasitikėjimas šia institucija reikšmingo poveikio subjektyviajai gerovei nedarys.

3.14 lentelė. Subjektyvioji gerovė ir pasitikėjimas visuomenės institucijomis

Pasitikėjimas visuomeninėmis institucijomis	Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu	Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu
Bažnyčia	-0,021	-0,008
Kariuomenė	0,053	0,077
Švietimo sistema	0,091	0,119
Žiniasklaida	0,029	0,039
Profesinės sąjungos	0,061	0,068
Policija	0,130	0,151
Parlamentas	0,144	0,142
Viešosios paslaugos	0,115	0,120
Socialinės apsaugos sistema	0,122	0,136
Sveikatos apsaugos sistema	0,161	0,166
Teisingumo sistema	0,135	0,154
Politinės partijos	0,120	0,108
Vyriausybė	0,117	0,131

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

EST pasitikėjimą visuomenės institucijomis vertina 11 balų skale, kur 0 balų reiškia, kad individas visiškai nepasitiki tam tikra visuomenės institucija, o 10 balų reiškia, kad individas visiškai pasitiki tam tikra visuomenės institucija. Remiantis tų pačių metų EST duomenų baze, ryšys tarp subjektyviosios gerovės ir pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis yra šiek tiek didesnis (3.15 lentelė), tačiau savo absoliučiu dydžiu yra ganėtinai mažas. Šias koreliacijas reikėtų interpretuoti panašiai kaip ir EVT duomenų baze pagrįstas koreliacijas.

3.15 lentelė. Subjektyvioji gerovė ir pasitikėjimas visuomenės institucijomis

Pasitikėjimas visuomenės institucijomis	Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu	Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu
Šalies palamentas	0,277	0,323
Teismų sistema	0,283	0,320
Policija	0,291	0,318
Politikai	0,255	0,308
Politinės partijos	0,247	0,297

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey*

2008 m. integruota mikroduomenų baze.

EST pateikia ir pasitenkinimo visuomenės institucijomis vertinimus (3.16 lentelė). *EST pasitenkinimą visuomenės institucijomis vertina 11 balų skale, kur 0 balų reiškia, kad respondentas yra visiškai nepatenkintas tam tikra visuomenės institucija, o 10 balų reiškia, kad respondentas yra visiškai patenkintas šia visuomenės institucija.* Šių EST vertinimų ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, santykį galima suvokti kaip globalaus pasitenkinimo ir srities pasitenkinimo santykį. Pasitenkinimas atskiromis visuomeninio gyvenimo sritimis labiau koreliuoja su subjektyviaja gerove, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, nei su subjektyviaja gerove, įvertinta afekto komponento metodu. Tai galima paaiškinti tuo, kad subjektyviają gerovę, įvertintą pasitenkinimo komponento metodu, struktūriškai sudaro pasitenkinimas atskiromis gyvenimo sritimis. Taip pat apskaičiuoti koreliacijos koeficientai rodo, kad subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, statistiškai reikšmingai ir vidutiniškai stipriai koreliuoja su tokiais visuomeninio gyvenimo sritimis kaip pasitenkinimas dabartine šalies ekonomine būkle, pasitenkinimas demokratijos funkcionavimu ir pasitenkinimu vyriausybe. Pasitenkinimo dabartine šalies ekonomine būkle ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ryšio išvados iš dalies atitinka šio tyrimo išvadas apie

pajamų svarbą asmens bei šalies vidutinės subjektyviosios gerovės lygiui. Pasitenkinimo demokratijos funkcionavimu ir pasitenkinimo vyriausybe bei subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ryšio išvados atitinka demokratijos ir savivaldos poveikį visuomenės subjektyviajai gerovei akcentuojančių tyrimų išvadas.

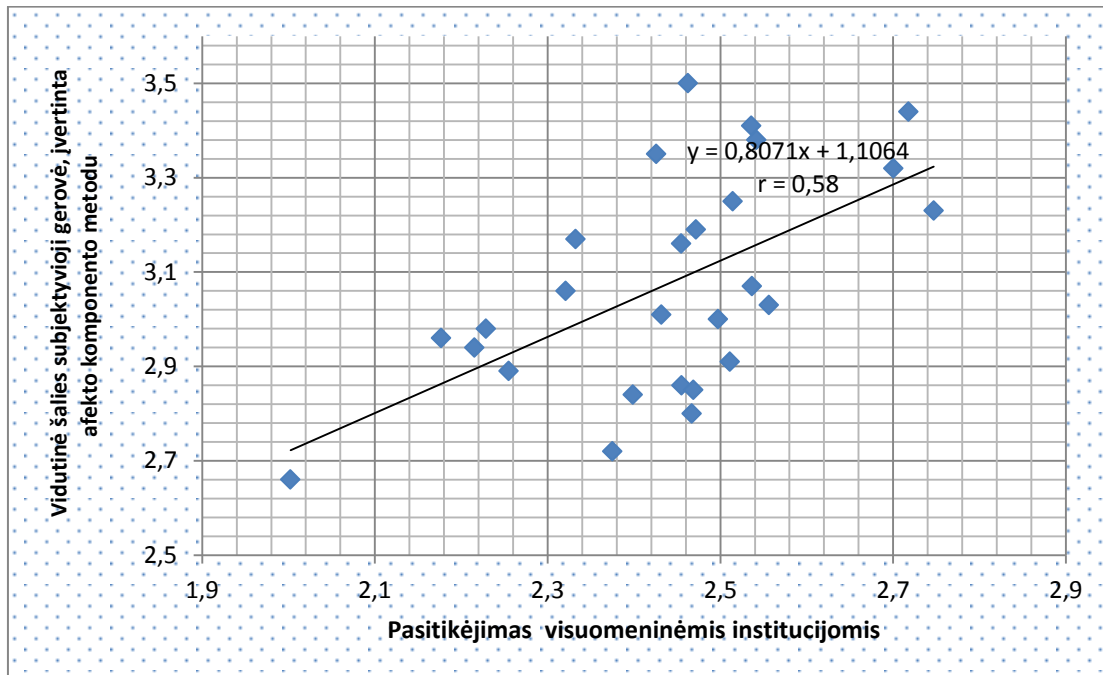
3.16 lentelė. Subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo visuomeninio gyvenimo sritimis sąveika

Pasitenkinimas visuomenės institucijomis	Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu	Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu
Pasitenkinimas dabartine šalies ekonomine būkle	0,327	0,423
Pasitenkinimas vyriausybe	0,276	0,349
Pasitenkinimas demokratijos funkcionavimu	0,334	0,403
Pasitenkinimas švietimo sistema	0,259	0,304
Pasitenkinimas sveikatos priežiūros paslaugomis	0,283	0,317

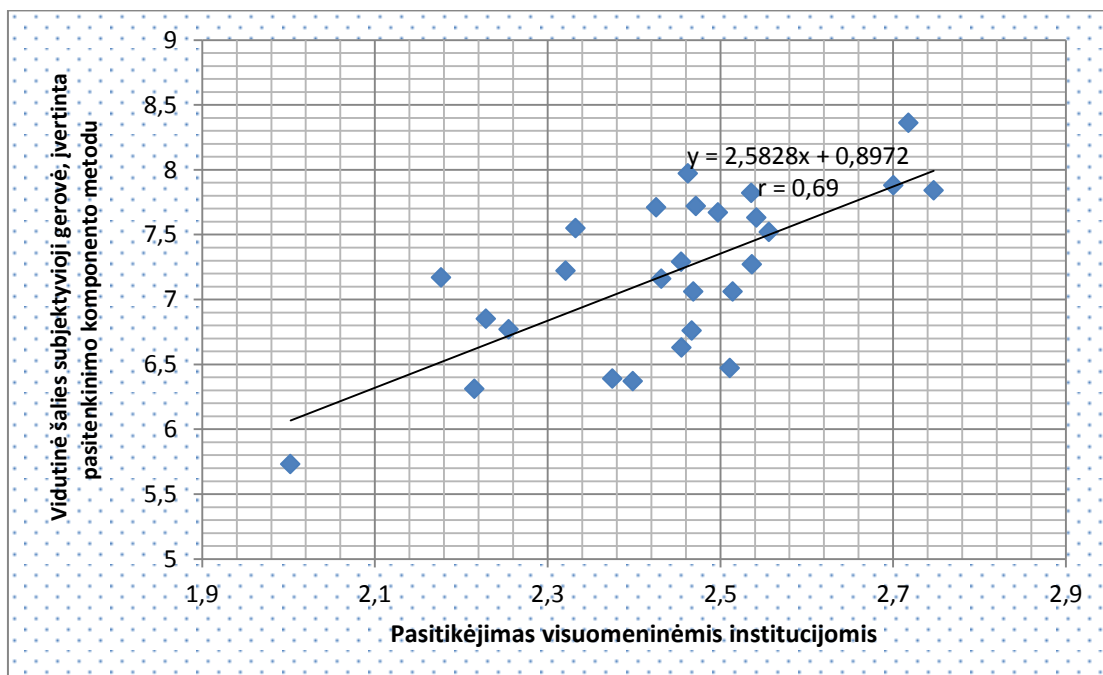
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Tiek EVT, tiek ir EST duomenų bazėse, kaip parodyta atitinkamai 3.10 ir 3.11 pav., yra išskirtas pasitikėjimas atskiromis institucijomis. Subjektyviosios gerovės veiksnių nagrinėjimo ES erdvėje tikslais yra prasminga panagrinėti integruoto pasitikėjimo visuomenės institucijomis poveikį subjektyviajai gerovei. Tuo tikslu 3.10 pav. ir 3.11 pav. pasitikėjimo atskiromis visuomenės institucijomis vertinimai vidurkių metodu yra sujungti į du kintamuosius. Vienas kintamasis rodo visuminį pasitikėjimą visuomenės institucijomis, remiantis EVT duomenų baze, o kitas kintamasis rodo visuminį pasitikėjimą visuomenės institucijomis, remiantis EST duomenų baze.

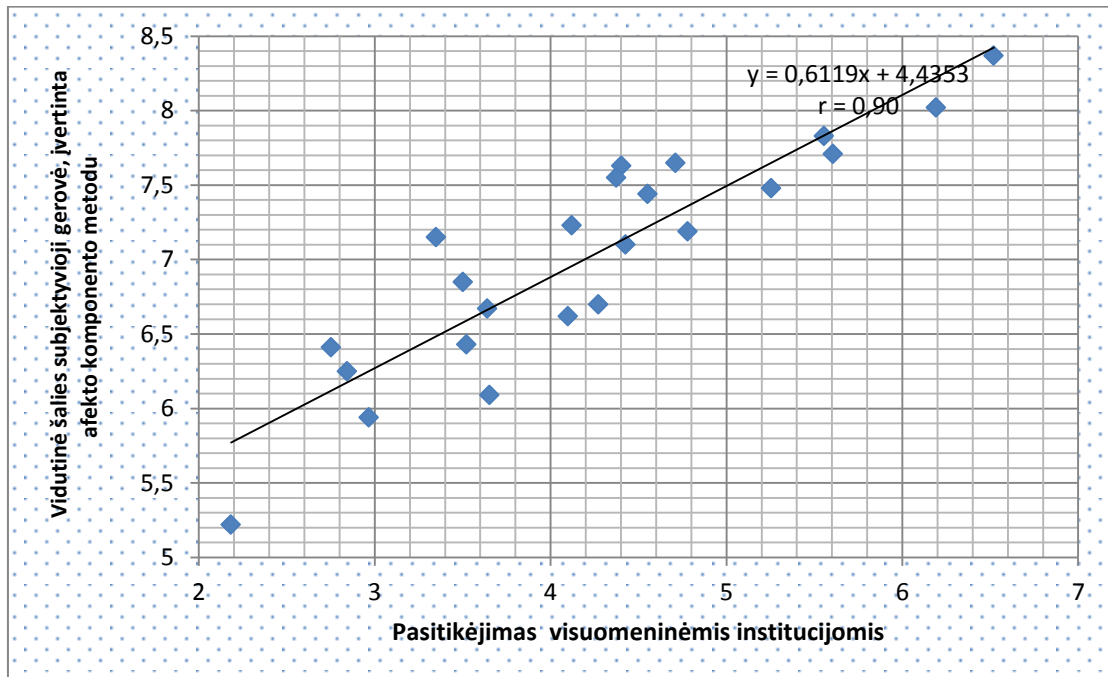
Remiantis šio tyrimo tvarka dėl mikro- ir makrolygmenų analizės, integruoto pasitikėjimo institucijomis ir subjektyviosios gerovės sąveika, prasminga patyrinėti tiek mikro-, tiek ir makrolygmenį. Mikrolygmens koreliacinė analizė rodo silpną sąveiką tarp pasitikėjimo visuomenės institucijomis ir subjektyviosios gerovės. EVT duomenų bazės mikrolygmenyje visuminis pasitikėjimas institucijomis koreliuoja su subjektyviosios gerovės afekto ir pasitenkinimo komponentais atitinkamai ties 0,157 ir 0,174 lygiais, o EST duomenų bazės koreliacijos koeficientai yra atitinkamai 0,316 ir 0,372. Nepaisant to, kad EST atveju koreliacijos yra stipresnės nei EVT, tačiau galima teigti, kad mikrolygmens pasitikėjimo visuomenės institucijomis ir subjektyviosios gerovės lygio koreliacijas silpnina tai, kad šis pasitikėjimas nebūtinai rodo vienodai smarkiai pavienio individo prioritetus subjektyviosios gerovės atžvilgiu. Analizuojant šią problemą makrolygmeniu, individuali pasitikėjimo visuomenės institucijomis svarba išsilygina, todėl sąveika tarp pasitikėjimo visuomenės institucijomis ir subjektyviosios gerovės tampa stipresnė. Remiantis EVT duomenų baze, makrolygmens analizė atskleidžia stiprią priklausomybę tarp pasitikėjimo visuomenės institucijomis ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto ir pasitenkinimo komponentais. Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu, koreliuoja su pasitikėjimu visuomenės institucijomis ties 0,58 lygiu (3.37 pav.), o subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, koreliuoja su pasitikėjimu visuomeninėmis institucijomis ties 0,69 lygiu (3.38 pav.). Dar stipresnė koreliacija yra nustatyta remiantis EST duomenų baze. Pasitikėjimas visuomeninėmis institucijomis su subjektyviaja gerove, įvertinta afekto komponento metodu, koreliuoja ties 0,91 lygiu (3.39 pav.), o su subjektyviaja gerove, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, – ties 0,90 lygiu (3.40 pav.). Tai rodo, kad, kuo didesnis pasitikėjimas šalies institucijomis, makrolygmeniu tuo aukštesnė respondentų subjektyvioji gerovė.

3.37 pav. Pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, priklausomybė
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

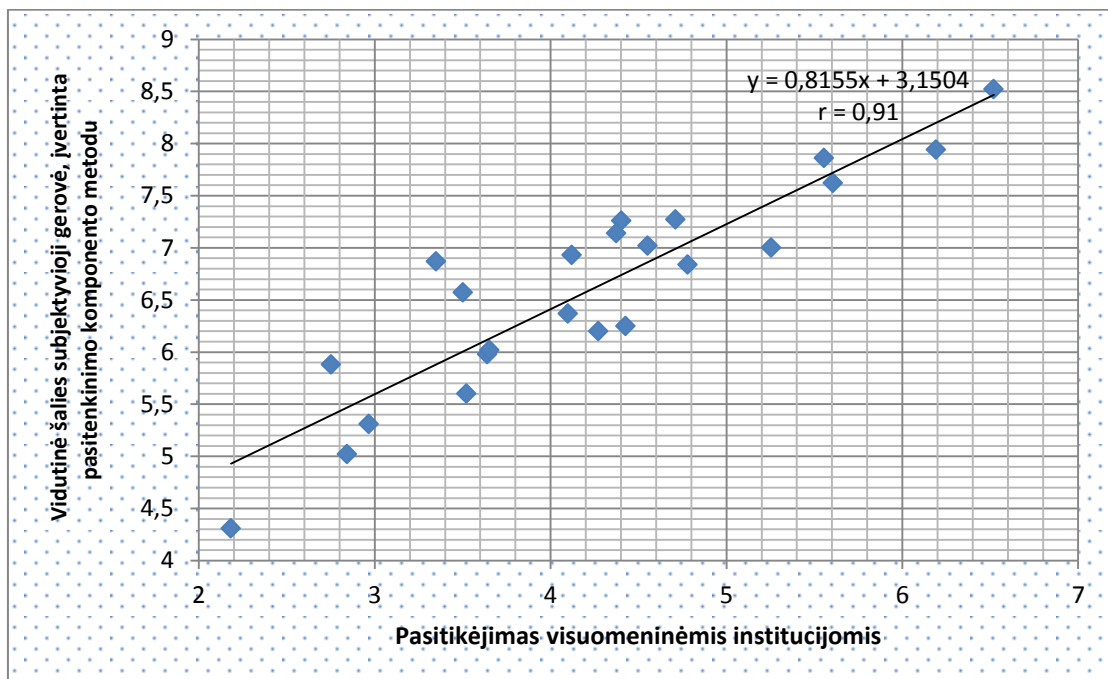

3.38 pav. Pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybė
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

3.39 pav. Pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, priklausomybė

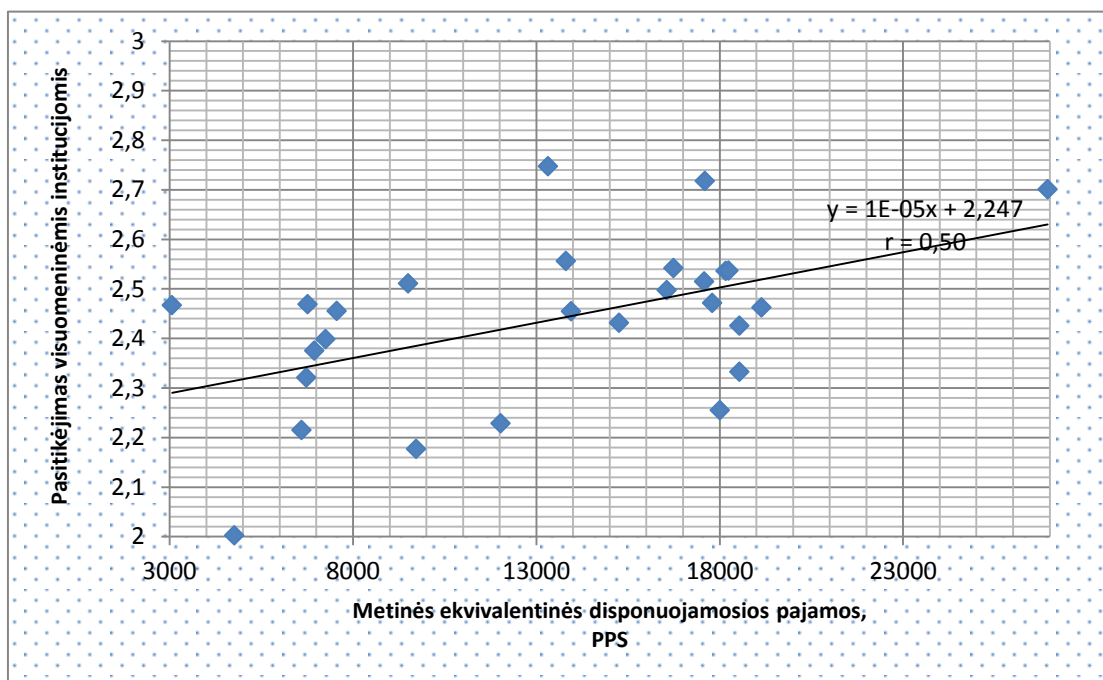
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

3.40 pav. Pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybė

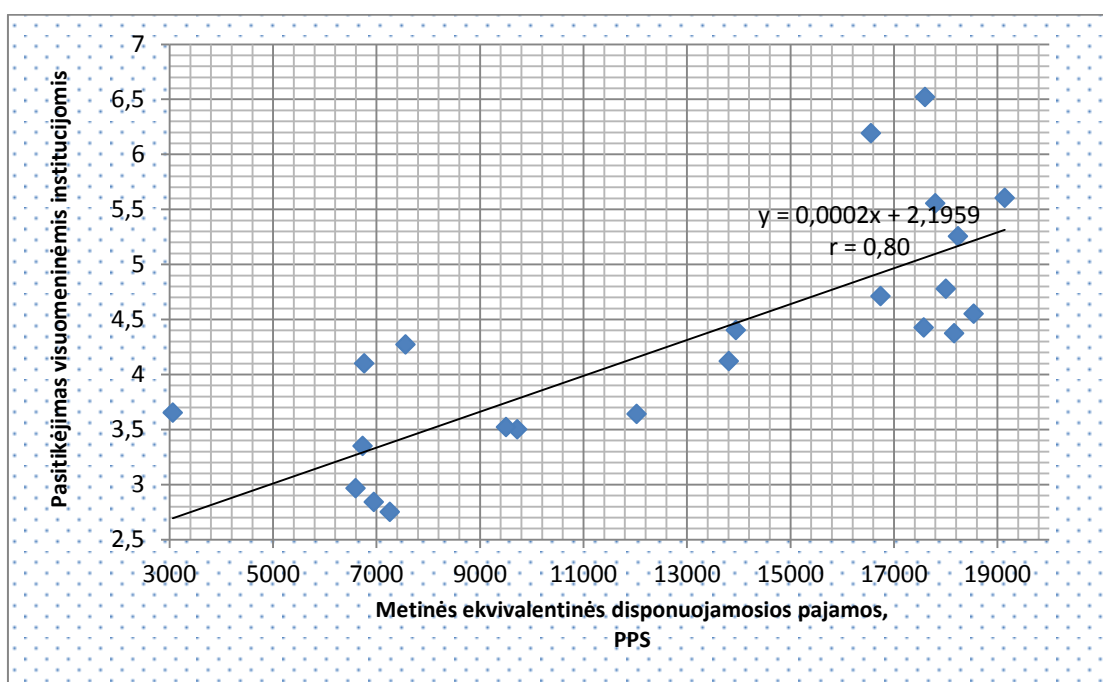
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Šis ryšys makrolygmenyje tarp pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ir subjektyviosios gerovės iš dalies gali būti paaiškintas ekonominiu šalies išsivystymu. Koreliacinė analizė rodo, kad kuo šalis turtingesnė, tuo pasitikėjimas visuomenės institucijomis yra aukštesnis. Remiantis EVT duomenų baze, pasitikėjimas visuomenės institucijomis su šalies vidutinėmis pajamomis koreliuoja ties 0,50 (3.41 pav.), EST duomenų bazės analogiškų kintamųjų koreliacija yra lygi 0,80 (3.42 pav.). Tačiau reikėtų pabrėžti, kad pasitikėjimas visuomenės institucijomis turi ir tam tikrą autonomiją pajamų atžvilgiu, nes, kaip rodo dalinė koreliacija, tarp pasitikėjimo visuomenės institucijomis ir subjektyviosios gerovės afekto ir pasitenkinimo komponentų, kontroliuojant vidutines pajamas, išlieka ganėtinai reikšminga. Afekto ir pasitenkinimo subjektyviosios gerovės komponentai koreliuoja, remiantis EVT duomenų baze, ties 0,36 ir 0,56 lygiais, o remiantis EST duomenų baze, – atitinkamai ties 0,70 ir 0,77 lygiais.

3.41 pav. Pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ir vidutinių pajamų priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis Europos vertybių tyrimo 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Eurostat*.

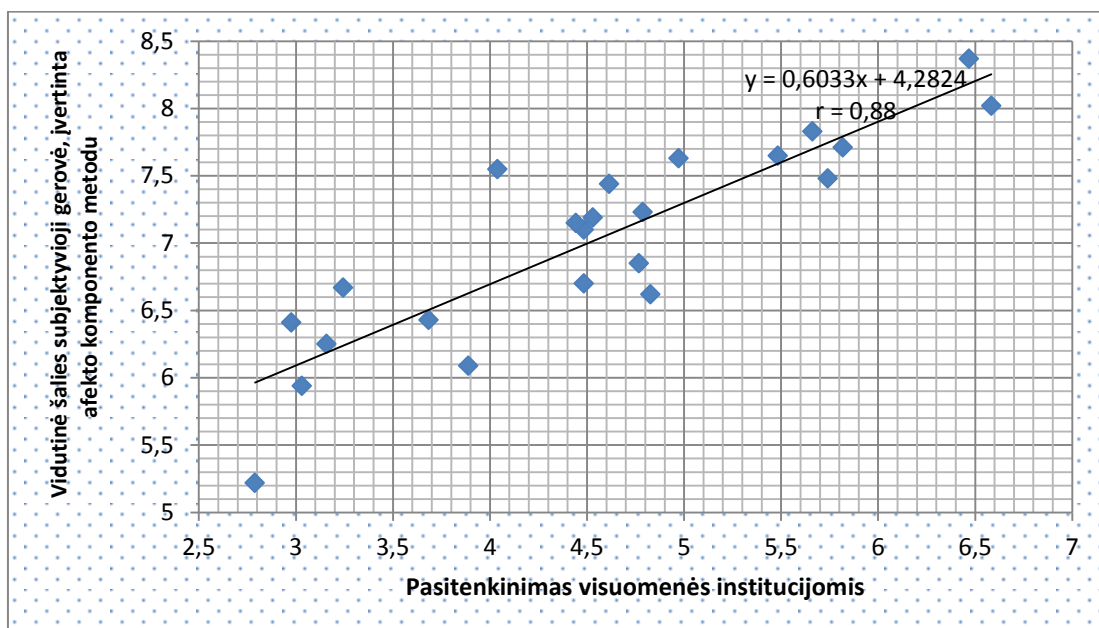

3.42 pav. Pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ir vidutinių pajamų priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze ir *Eurostat*.

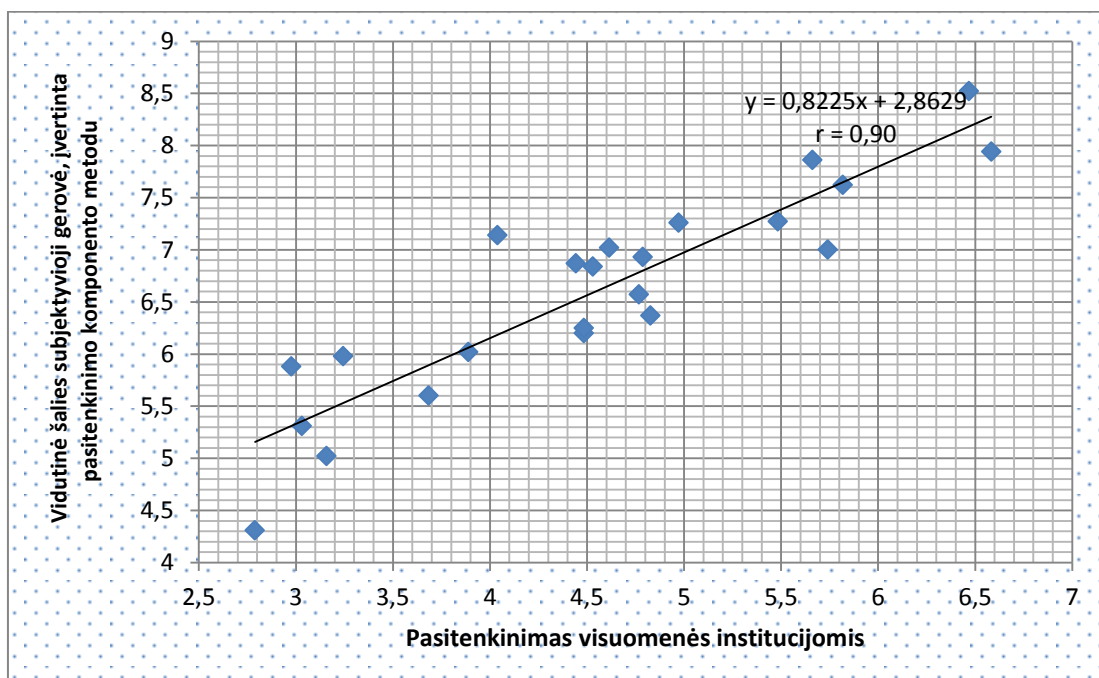
Subjektyviosios gerovės sąveika makrolygmenyje su pasitenkinimu visuomenės institucijomis primena subjektyviosios gerovės sąveikos su pasitikėjimu visuomeninėmis institucijomis dėsnį. Tai yra abiem atvejais nustatyti stiprūs koreliaciniai ryšiai tarp šių komponentų. Mikrolygmenyje koreliacija tarp pasitikėjimo visuomenės institucijomis ir subjektyviosios gerovės yra silpnesnė. Silpnesnę mikrolygmens koreliaciją reiktų aiškinti skirtinga santykinė paskiriems individams pasitenkinimo svarba tiriamomis sritimis bendrajai subjektyviajai gerovei. Mikrolygmeniu pasitenkinimas visuomenės institucijomis ir subjektyvioji gerovė koreliuoja stipriau nei jau apibūdintas pasitikėjimas visuomenės institucijomis ir subjektyvioji gerovė. Pasitenkinimas visuomenės institucijomis su subjektyviaja gerove, įvertinta afekto komponento metodu, koreliuoja ties 0,384 lygiu, o su subjektyviaja gerove, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, koreliuoja ties 0,471 lygiu. Šią stipresnę pasitenkinimo visuomenės institucijomis koreliaciją mikrolygmenyje palyginti su pasitikėjimu visuomenės institucijomis galima paaiškinti tuo, kad pasitenkinimo konstrukta yra subjektyviosios gerovės struktūros sudedamoji dalis, daranti tiesioginį poveikį subjektyviajai gerovei, todėl yra artimesni subjektyviajai gerovei nei pasitikėjimas visuomenės institucijomis.

Makrolygmenyje pasitenkinimas visuomenės institucijomis ir subjektyvioji gerovė koreliuoja gerokai stipriau nei mikrolygmenyje. Pasitenkinimas visuomenės institucijomis makrolygmenyje su subjektyviosios gerovės afekto komponentu koreliuoja ties 0,88 lygiu (3.43 pav.), o su subjektyviaja gerove, įvertinta pasitenkinimo komponentu, koreliuoja ties 0,90 lygiu (3.44 pav.).

3.43 pav. Pasitenkinimo visuomeninėmis institucijomis ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, priklausomybė

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

3.44 pav. Pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybė

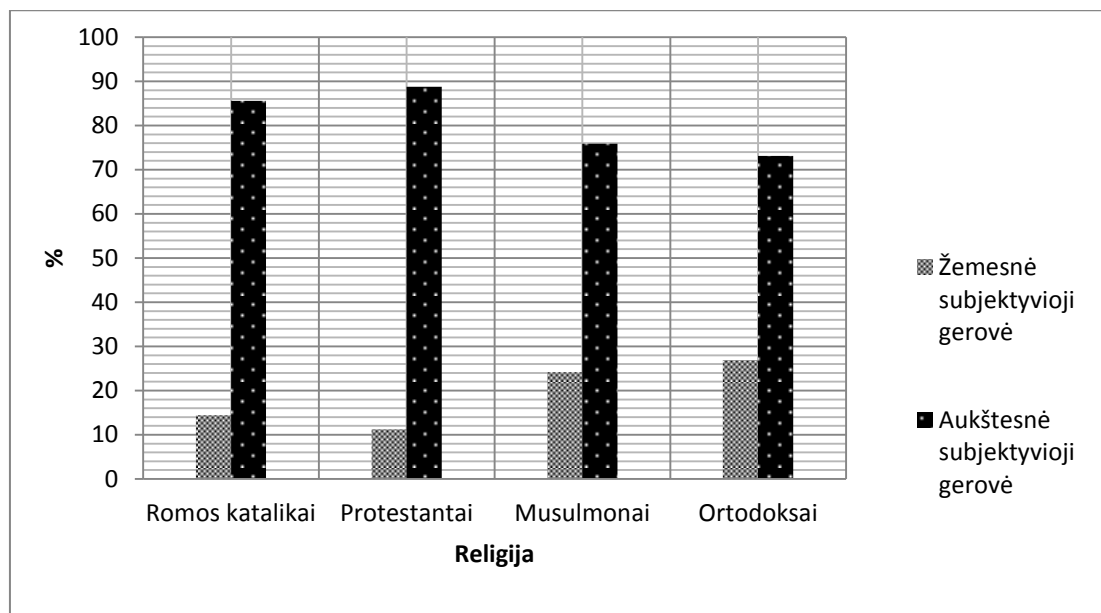
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Subjektyvioji gerovė ir religingumas, arba religija, yra svarbi subjektyviosios gerovės tyrimų kryptis. E. Diener ir R. Biswas-Diener (2008), apibendrinami subjektyviosios gerovės ir religijos sąveikos tyrimus, teigia, kad jeigu religingumas ir daro įtaką visuomenės subjektyviosios gerovės lygiui, tai labai mažą. Tyrėjai teigia, kad ne visos religijos vienodai daro įtaką subjektyviosios gerovės lygiui. Tam tikros „aktyvios sudedamosios dalys“ lemia visuomenės subjektyviąją gerovę. Pagrindinės pasaulio religijos apima idėjas apie gerą gyvenimą, moralią elgseną ir buvimą nesavanaudžiu. Taip pat religija suteikia gyvenimo prasmę ir tikslą bei propaguoja teigiamą dvasingumą. Anot autorių, ne visos religijos daro žmones laimingesnius. Religijos, kurios smerkia kitus bei pabrėžia neigiamus aspektus žmonių, kurie šios religijos neišpažįsta, daro tiek religijos išpažinėjus, tiek ir žmones, kurie šios religijos neišpažįsta, nelaimingesnius.

Tiriant respondentų religingumo ir subjektyviosios gerovės sąsają, naudojant EVT duomenų bazę, verta akcentuoti, kad religingumo lygis nedaro reikšmingos įtakos subjektyviajai gerovei, įvertintai afekto komponento metodu (Kramerio V koeficientas 0,029), ir subjektyviajai gerovei, įvertintai pasitenkinimo komponento metodu (Kramerio V koeficientas 0,012). *Religingumas buvo vertintas, suskirstant asmenis į tris kategorijas: religingas, nereligingas ir įsitikinęs ateistas. EST duomenų bazės klausimas apie religingumą taip pat labai silpnai koreliuoja su subjektyviaja gerove.*

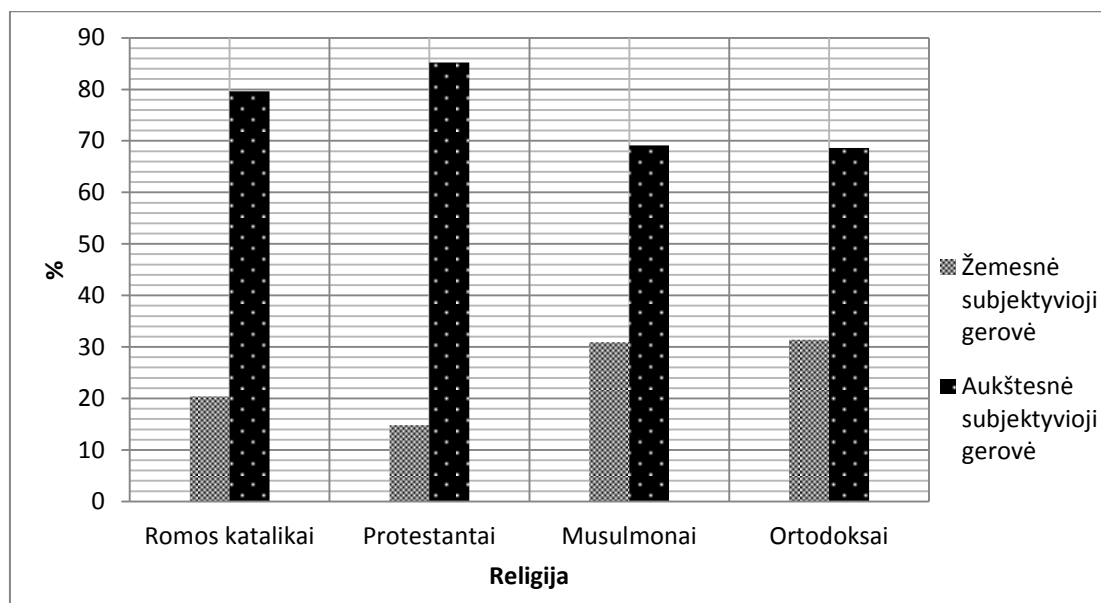
Išpažįstamos religijos tipas daro statistiškai reikšmingą poveikį subjektyviajai gerovei. *Chi kvadrat* koeficiento *p* reikšmė yra lygi nuliui, tačiau nors skirtumas ir yra statistiškai reikšmingas, religijos poveikio stiprumas, kaip matyti iš 3.45 ir 3.46 pav., nėra didelis. Tarp religijos išpažinėjų yra mažiausiai turinčių aukštesnę subjektyviąją gerovę ir daugiausia turinčių žemesnę subjektyviąją gerovę yra tarp islamo ir ortodoksų religijos išpažinėjų. Atvirkščias vaizdas susidaro žvelgiant į protestantizmo ir Romos katalikų

religijos išpažinėjų subjektyviąją gerovę. Taigi, apibendrinant galima tvirtinti, kad religijos tipas daro silpną poveikį jos išpažinėjų subjektyviajai gerovei.

3.45 pav. Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu, ir priklausymas religijai

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

3.46 pav. Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, ir priklausymas religijai

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

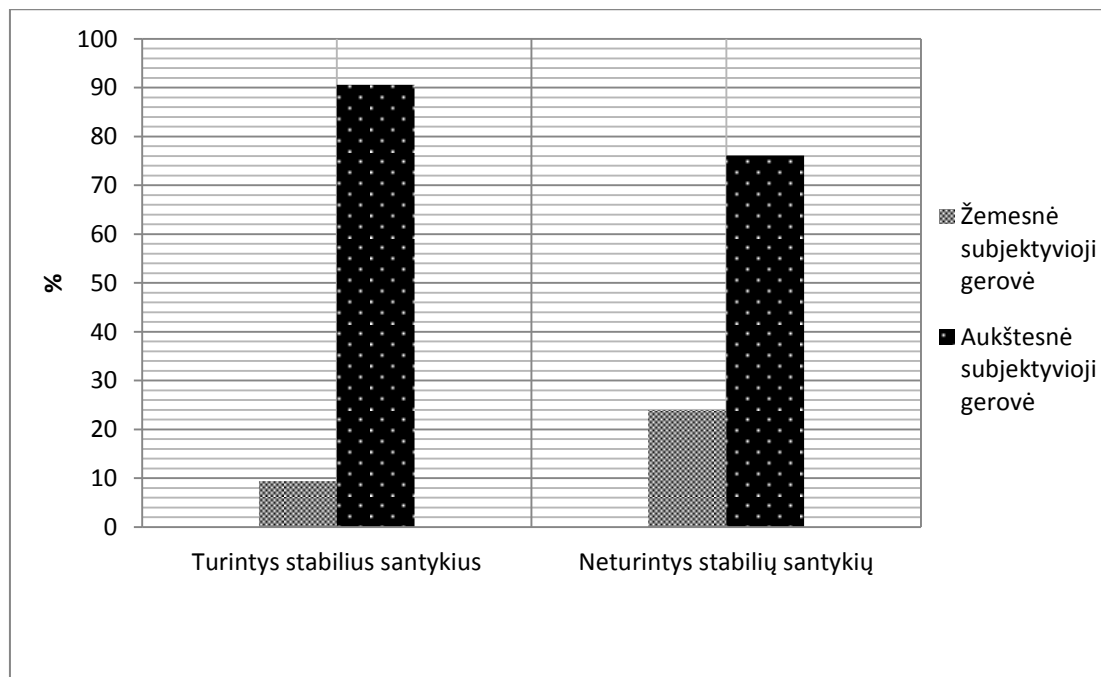
Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima tvirtinti, kad pasitikėjimas ir pasitenkinimas visuomenės institucijomis daro stiprų poveikį subjektyviajai gerovei makrolygmenyje ir silpną arba vidutiniškai stiprų poveikį mikrolygmenyje. Tai reiškia, kad makrolygmenyje šalys, kurių gyventojai labiau pasitiki ir yra labiau patenkinti visuomenės institucijomis, turi aukštesnę subjektyviąją gerovę. Pasitikėjimas visuomenės institucijomis ir subjektyvioji gerovė mikrolygmenyje koreliuoja silpniau, nes pasitikėjimo poveikį subjektyviajai gerovei modifikuoja skirtinga santykinė šių pasitikėjimo ir pasitenkinimo visuomenės institucijomis svarba atskiriems individams, lemiant bendrąją subjektyviąją gerovę. Tai galima sieti Chang-Ming Hsieh (2002) tyrimo rezultatais apie skirtingų gyvenimo sričių skirtingą svarbą lemiant individų pasitenkinimą gyvenimu. Pasitenkinimas visuomenės institucijomis tematiškai yra artimesnis subjektyviajai gerovei nei pasitikėjimas visuomenės institucijomis, todėl mikrolygmeniu pasitenkinimas visuomenės institucijomis koreliuoja smarkiau su subjektyviaja gerove nei pasitikėjimas visuomenės institucijomis. Religingumas ir išpažįstamos religijos tipas nedaro reikšmingo poveikio individų subjektyviajai gerovei. Be to, pasitikėjimas ir pasitenkinimas visuomenės institucijomis gali būti atspindys to, kad individą tenkina kitos jo gyvenimo sritys.

3.2.8 Subjektyviosios gerovės ir santykių su partneriu sąveika

Šiame poskyryje nagrinėjama, kaip santykių su partneriu turėjimas lemia individų subjektyviąją gerovę ES kontekste. Ši tema yra nagrinėta autorių A. Stutzer ir B. S. Frey (2006), M. Luhmann ir kt. (2012), aptariant santuokos temą. Šiek tiek plačiau, apimant ne tik santuoką, bet ir kohabitacinius santykius, ši tema yra nagrinėta M. Shields ir M. Wooden (2003), G. K. Dush ir P. R. Amato (2005), J. Baxter ir B. Hewitt (2011) tyrimuose. Šiame poskyryje santykių tema bus nagrinėjama tokiais aspektais kaip stabilių santykių turėjimas, santykių forma ir gyvenimas kartu. Tiriant šiuos tris

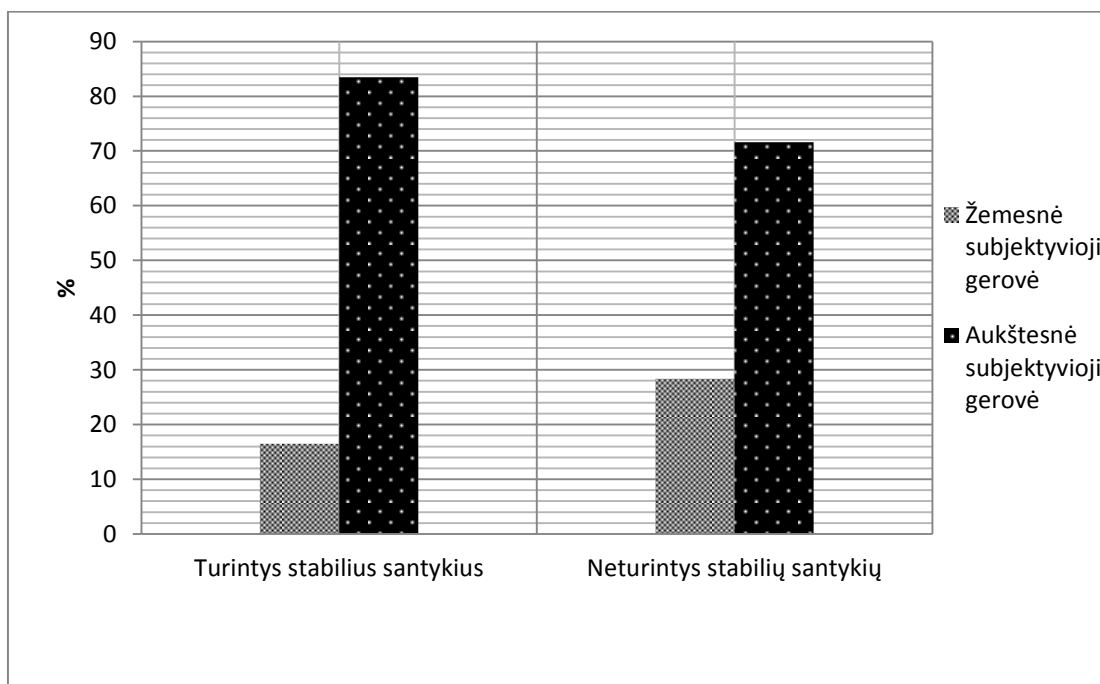
aspektus jų poveikio subjektyviajai gerovei kontekste yra nustatytas statistiškai reikšmingas, tačiau savo absoliučiu dydžiu nestiprus šių komponentų poveikis subjektyviajai gerovei.

Tiriant, kaip siejasi stabilių santykių turėjimas ir subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu, galima daryti išvadą apie statistiškai patikimą, tačiau silpną ryšį tarp šių vertinimų. Nustatytas Kramerio V koeficientas 0,138 rodo tik nedidelę tendenciją žmonių, turinčių stabilius santykius, turėti aukštesnę subjektyviąją gerovę. Panašų ryšį galima nustatyti, vertinant subjektyviąją gerovę pasitenkinimo komponento metodu. Kramerio V koeficientas 0,105 rodo nedidelę tendenciją žmonių, turinčių stabilius santykius, turėti aukštesnę subjektyviąją gerovę. Kaip parodyta 3.47 ir 3.48 pav., individai, turintys stabilius santykius, turi tendenciją turėti aukštesnius subjektyviosios gerovės rodiklius.

3.47 pav. Stabilių santykių turėjimas ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, lygis

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

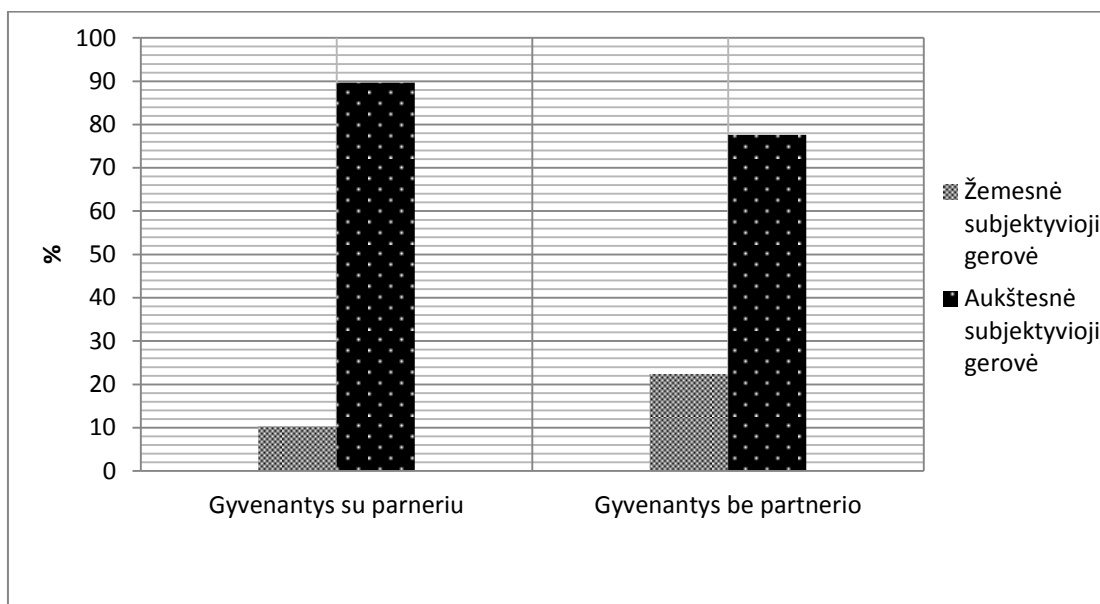

3.48 pav. Stabilių santykių turėjimas ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, lygis

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

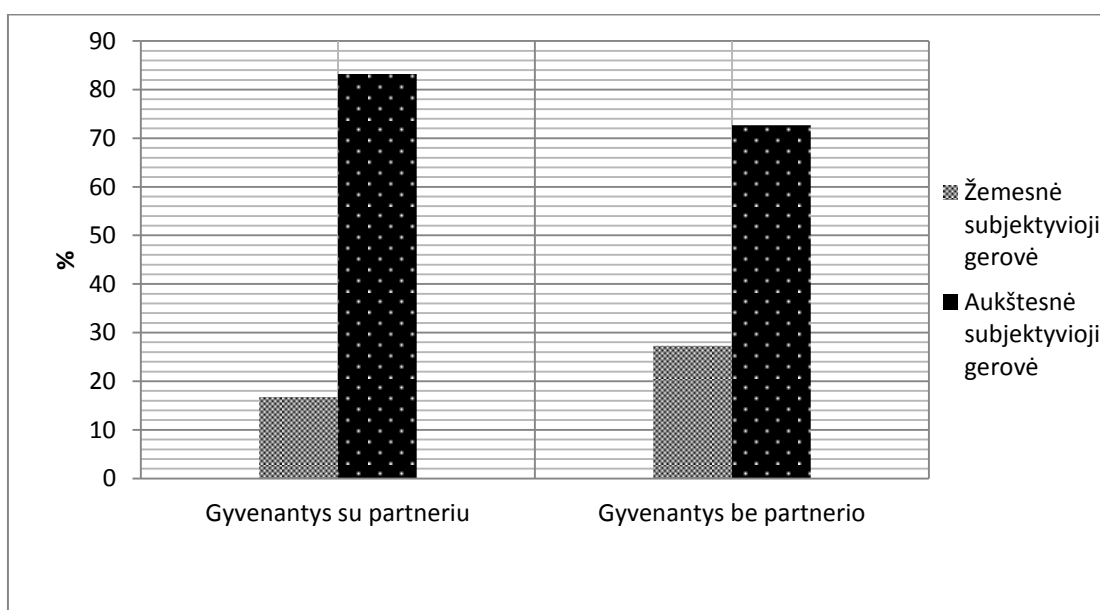
Analizuojant vedybų ar registruotos partnerystės įtaką subjektyviajai gerovei, įvertintai afekto komponento metodu, nustatytas Kramerio V koeficientas 0,152 rodo statistiškai nepatikimą ir silpną ryšį tarp šių rodiklių. Panašiai statistiškai nepatikimas ir silpnas ryšys yra tarp vedybų bei registruotos partnerystės ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu. Kramerio V koeficientas yra lygus 0,046.

Gyvenimas su partneriu kartu daro statistiškai reikšmingą, tačiau silpną poveikį individų subjektyviajai gerovei, įvertintai tiek afekto, tiek ir pasitenkinimo komponentais. Šių rodiklių Kramerio V reikšmės yra atitinkamai 0,111 ir 0,089. Kaip parodyta 3.49 ir 3.50 pav., respondentai, kurie gyvena kartu, turi tendenciją būti laimingesni nei tie, kurie gyvena atskirai.

3.49 pav. Gyvenimas su partneriu kartu ir subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, lygis

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

3.50 pav. Gyvenimas su partneriu kartu ir subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, lygis

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Apibendrinant galima teigti, kad santykių turėjimas, nepaisant jų formos, daro statistiškai reikšmingą, tačiau nestiprų poveikį individų subjektyviajai gerovei. Šis santykių poveikis subjektyviajai gerovei gali būti vertinamas santykių teikiamomis poreikių patenkinimo galimybėmis. Santykių turėjimas tenkina palaikymo ir abipusio dalijimosi artumu poreikius. Abipusio artumo ir palaikymo reikšmė subjektyviajai gerovei buvo akcentuota R. Cummins (2010).

4. SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS POKYČIAI LAIKE

Šiame skyriuje bus nagrinėjami subjektyviosios gerovės pokyčiai laike. Verta pabrėžti, kad nėra pakankamai ilgų subjektyviają gerovę apibūdinančių laiko eilučių. Net ir tyrimai tokiose šalyse kaip JAV ir Japonija, kuriose subjektyviosios gerovės duomenys yra fiksuojami gana ilgą laikotarpį, anot Sacks ir kt. (2010), nėra palyginami. Duomenys pagal atskirus regionus – tradicinės rinkos ekonomikos šalys ir buvusios komandinės ekonomikos šalys – šiame disertaciniame tyrime nėra vienodai išsamūs. Buvusių komandinės ekonomikos šalių laiko eilutės yra trumpesnės nei tradicinės rinkos ekonomikos šalių. Šiame skyriuje bus nagrinėjami Europos vertybių tyrimo keturių bangų duomenys tradicinės rinkos ekonomikos šalims ir trijų bangų duomenys buvusios komandinės ekonomikos šalims. Ankstesnėse darbo dalyse buvo nustatyta, kad ekonominis šalies išsivystymas daro stiprų poveikį subjektyviosios gerovės lygiui šalių visuomenėse tiesiogiai ir netiesiogiai per poveikį kitoms individų gyvenimo sritims, todėl ekonominio augimo tempus ir šalies BVP, tenkantį vienam gyventojui, pagal atskirus metus galima laikyti subjektyviosios gerovės veiksnių kondensuota išraiška ir sieti su šalių visuomenių subjektyviają gerove. Šis požiūris yra artimas E. Diener ir kt. (2003) išvadoms apie šalies ekonominio išsivystymo poveikį subjektyviajai gerovei, kurį reikėtų suprasti tiek tiesiogiai, tiek ir netiesiogiai. Tiesioginis poveikis pasireiškia kaip poreikių patenkinimo priemonė, kuri didžiausią įtaką daro besivystančiose šalyse. Netiesioginis poveikis pasireiškia tuo, kad turtingesnės šalys turi geresnę padėtį žmogaus teisių srityje, lygybės, demokratinės valdymo formos ir pan.

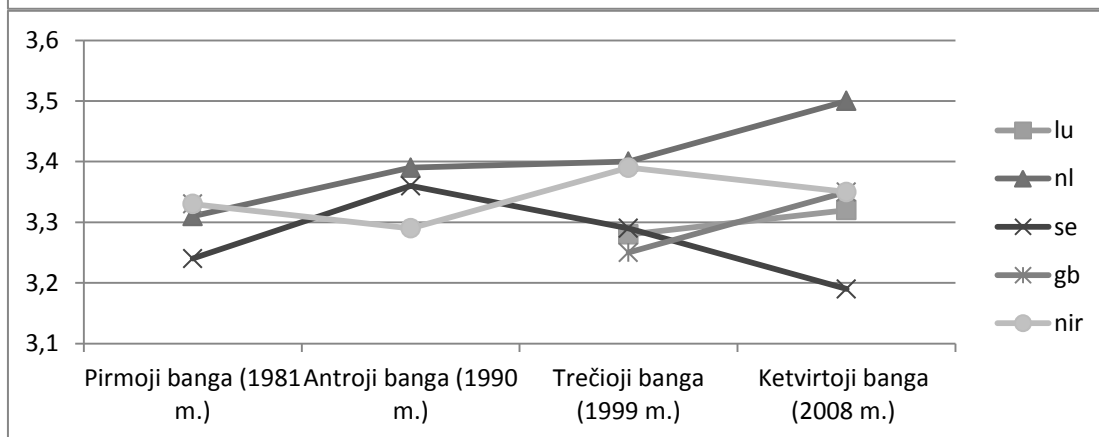
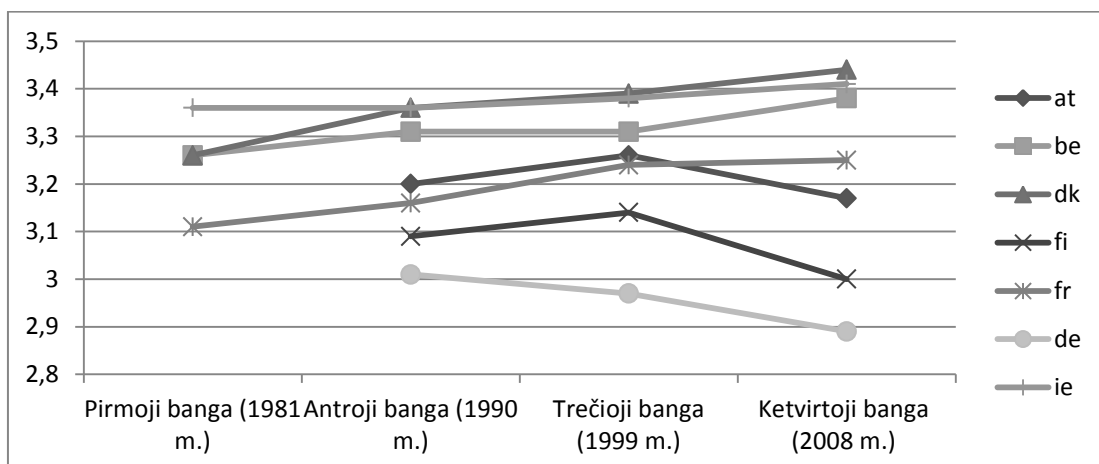
Ekonomikos augimo tempų ir subjektyviosios gerovės augimo dinamikos sąsajos laike turi savo specifiką. Pirma, iš esmės formalioji šios sąsajos pusė yra ta, kad subjektyviosios gerovės ir ekonomikos augimo tempų duomenys yra pateikti pagal atskirus metus. Tai reiškia, kad gyventojų nuomonė apie subjektyviają gerovę galėjo būti atlikta bet kuriuo tam tikrų metų laikotarpiu, o

ekonomikos augimas įvertinamas pasibaigus metams. Todėl formaliai gali nesutapti apklausos atlikimo laikas ir ekonominio nuosmukio laikas, t. y. jeigu ekonomikos nuosmukis prasidėjo tam tikrais metais, tai nebūtinai tais pačiais metais bus užfiksuotas subjektyviosios gerovės nuosmukis atlikus apklausą. Antra, tai subjektyviosios gerovės inertiškumas ir adaptacija. Viena vertus, reikia tam tikro laiko, kad įvyktų subjektyviosios gerovės pokytis, įvykus ekonomikos augimo tempų pokyčiui. Kita vertus, ekonominis šalies augimas irgi ne iš karto paveikia šalies subjektyviosios gerovės augimą.

EVT pateikia subjektyviosios gerovės duomenis dideliais laiko intervalais. Pavyzdžiui, tradicinių rinkos ekonomikos šalių duomenys yra pateikti keturiais intervalais pagal metus: 1981 m.; 1990 m.; 1999 m.; 2008 m. Todėl šių intervalų duomenis sieti su ekonomikos augimo tempais yra sudėtinga, nes galėjo vykti žymūs subjektyviosios gerovės pokyčiai tarp apklausų vykdymo bangų. Pavyzdžiui, subjektyviosios gerovės išaugimas tam tikrais apklausos vykdymo metais gali būti iš tikrųjų nuosmukis palyginus su prieš tai buvusiais metais. Šio skyriaus EVS duomenis apie subjektyviosios gerovės dinamiką reikėtų vertinti, atsižvelgiant į duomenų ribotumą. Nepaisant to, užtikrinčiau daryti išvadas apie subjektyviosios gerovės svyravimus normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos atžvilgiu. Normatyvinė subjektyviosios gerovės sfera yra integruota poreikių subjektyviosios gerovės konceptualiojo modelio dalis, kuri yra perimta iš R. Cummins (1995; 1998; 2000; 2003; 2010) homeostatinės subjektyviosios gerovės teorijos, subjektyviosios gerovės svyravimus siejant su marksistinės darbo jėgos vertės teorijos poreikių interpretacija.

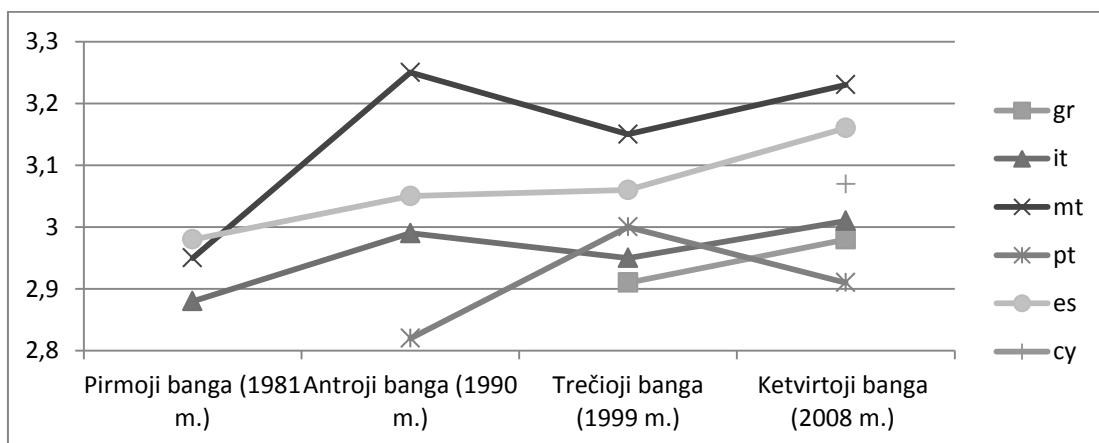
Žvelgiant į 4.1 ir 4.2 pav., matyti subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, kitimas tradicinės rinkos ekonomikos regiono ir Pietų Europos regiono ES šalyse. Matome, kad per visą analizuojamąjį laikotarpį daugumos šalių gyventojų subjektyvioji gerovė augo, kiek sulėtėdama 1999 m. lyginant su 1990 m. Kaip matyti, žvelgiant į subjektyviosios gerovės skalę, tie pokyčiai nėra dideli. Šalių, tirtų nuo 1981 m.,

didžiausias pokytis yra Maltos atveju, kurioje subjektyvioji gerovė 2008 m., lyginant su 1981 m., išaugo apie 10 proc. Subjektyviosios gerovės pokyčius galime įsivaizduoti kaip svyruojančius apie centrinę tendenciją. Centrinė tendencija, remiantis homeostatine subjektyviosios gerovės teorija, apibrėžia 70–80 proc. intervalą nuo maksimalios reikšmės. Šis intervalas yra vadinamas normatyvine subjektyviosios gerovės sfera, kuri aprašo normalų subjektyviosios gerovės lygį. 4.1 ir 4.2 pav. pavaizduoti subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, svyravimai vyksta normatyvinės subjektyviosios gerovės svyravimo sferoje. Tokios šalys kaip Belgija, Danija, Prancūzija, Liuksemburgas, Malta, Olandija, Jungtinė Karalystė net viršija 80 proc. nuo maksimalaus balo. Svyravimus normatyvinėje subjektyviosios gerovės sferoje iš dalies galima sieti su ekonomikos augimo tempais, pavaizduotais 4.7 ir 4.8 pav. Ekonomikos augimo tempai 1980–1981 m. smarkiai smuko, lyginant su 1979 m., todėl šalių subjektyviosios gerovės rodikliai nėra aukšti. 1990 m. subjektyviosios gerovės rodikliai išaugo, nors 1989–1990 m. galima pastebėti ekonomikos augimo tempų sulėtėjimą, tačiau šiuo laikotarpiu ekonomikos augimo sulėtėjimas nėra toks ryškus kaip 1980–1981 m., todėl ir subjektyviosios gerovės rodikliai 1990 m. yra aukštesni, lyginant su 1981 m. Ekonomikos tempai labai žemą lygį pasiekė 1993 m. ir iki 1999 m. stabiliai augo, todėl ir 1999 m. apklausa rodo išaugusius subjektyviosios gerovės rodiklius. 2008 m. apklausa nerodo subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento, nuosmukio, nes Globalinė finansų krizė, prasidėjusi tais pačiais metais, dar smarkiai nepasireiškė apklausos metu įvertintai subjektyviajai gerovei.

4.1 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, kitimas laike tradicinės rinkos ekonomikos ES šalyse (1981–2008 m.)

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

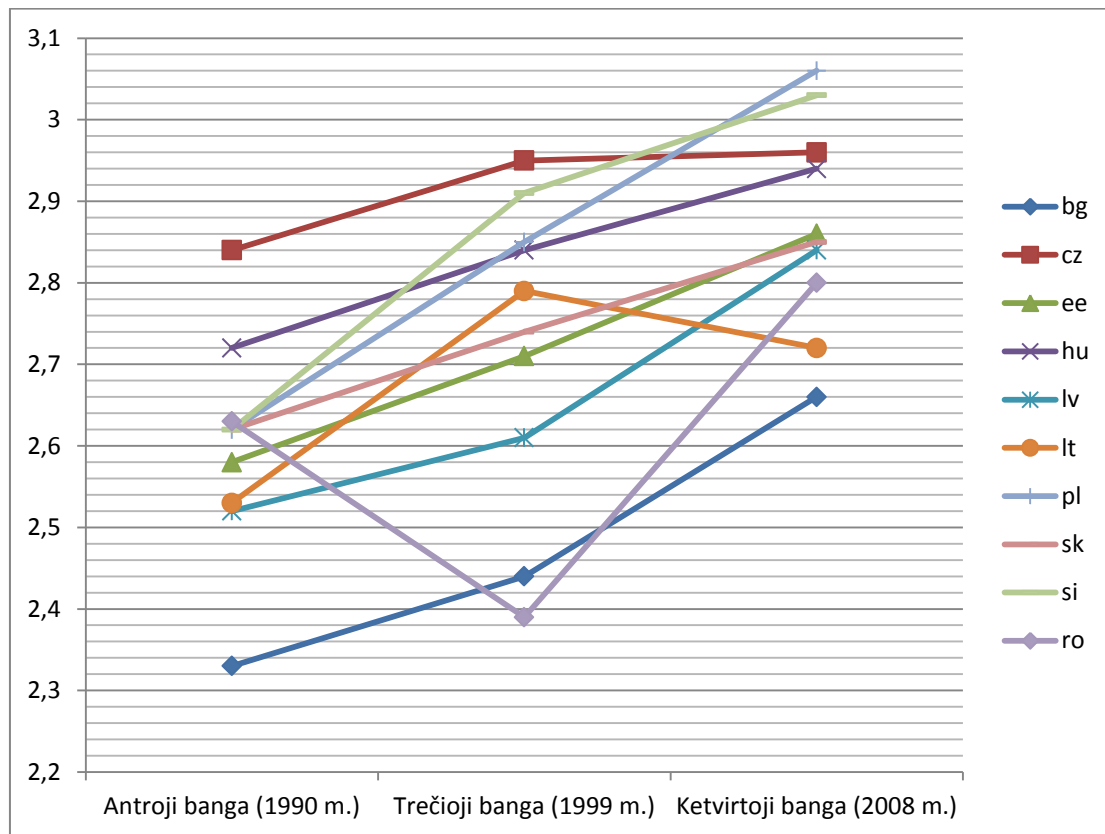

4.2 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, kitimas laike Pietų Europos regiono šalyse (1981–2008 m.)

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Vertinant subjektyviosios gerovės mastą homeostatinės teorijos normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos aspektu buvusių komandinės ekonomikos šalių atveju, galima daryti išvadą, kad 1990 m. subjektyviosios gerovės lygis daugumoje šalių yra žemesnis nei 70 proc. nuo maksimalaus subjektyviosios gerovės balo, t. y. žemesnis nei normalus subjektyviosios gerovės lygis (4.3 pav.). Išimtį sudaro tik Čekija. Net ir 1999 m. apklausa rodo, kad dauguma šalių turi žemesnius nei žemutinė normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos riba. Išimtį sudaro Čekija, Slovėnija, Vengrija ir Lenkija. 2008 m. daugumos šalių subjektyviosios gerovės lygis viršijo 70 proc. ribą. Lietuvos ir Bulgarijos subjektyviosios gerovės lygis yra vis dar žemesnis nei 70 proc. nuo maksimalaus balo. Subjektyviosios gerovės augimo tempai buvusios komandinės ekonomikos šalyse buvo intensyvesni nei tradicinės rinkos ekonomikos šalyse. Todėl šių šalių atveju svarbus aspektas buvo ir tas, kad šalių, išgyvenančių pereinamąjį laikotarpį, subjektyvioji gerovė turėjo tendenciją augti, stabilizuojantis normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos ribose.

Ekonomikos augimo tempus iš dalies galima sieti su subjektyviosios gerovės augimo dinamika buvusiose komandinės ekonomikos šalyse. 1990 m. prasidėjęs ekonominis nuosmukis buvusiose komandinės ekonomikos šalyse lėmė tai, kad subjektyvioji gerovė buvo žemo lygio. Vėliau ekonomikos augimo tempai didėjo, tačiau dėl 1997 m. Azijos finansų krizės 1998–1999 m. sulėtėjęs ekonomikos augimas, tikriausiai turėjo įtakos kai kurių šalių subjektyviosios gerovės vidutiniam lygiui, tačiau dėl to, kad ekonomikos nuosmukis nebuvo toks stiprus kaip 1990 m., subjektyvioji gerovė buvo aukštesnio lygio nei 1990 m. 2008 m. Globalinė finansų krizė dar nespėjo padaryti reikšmingos įtakos daugumos šalių, subjektyviajai gerovei, įvertinus 2008 m. atliktoje apklausoje nors kai kurios šalys pavyzdžiui, Čekija, Slovėnija ir Lietuva, patyrė vidutinės subjektyviosios gerovės sumažėjimą.

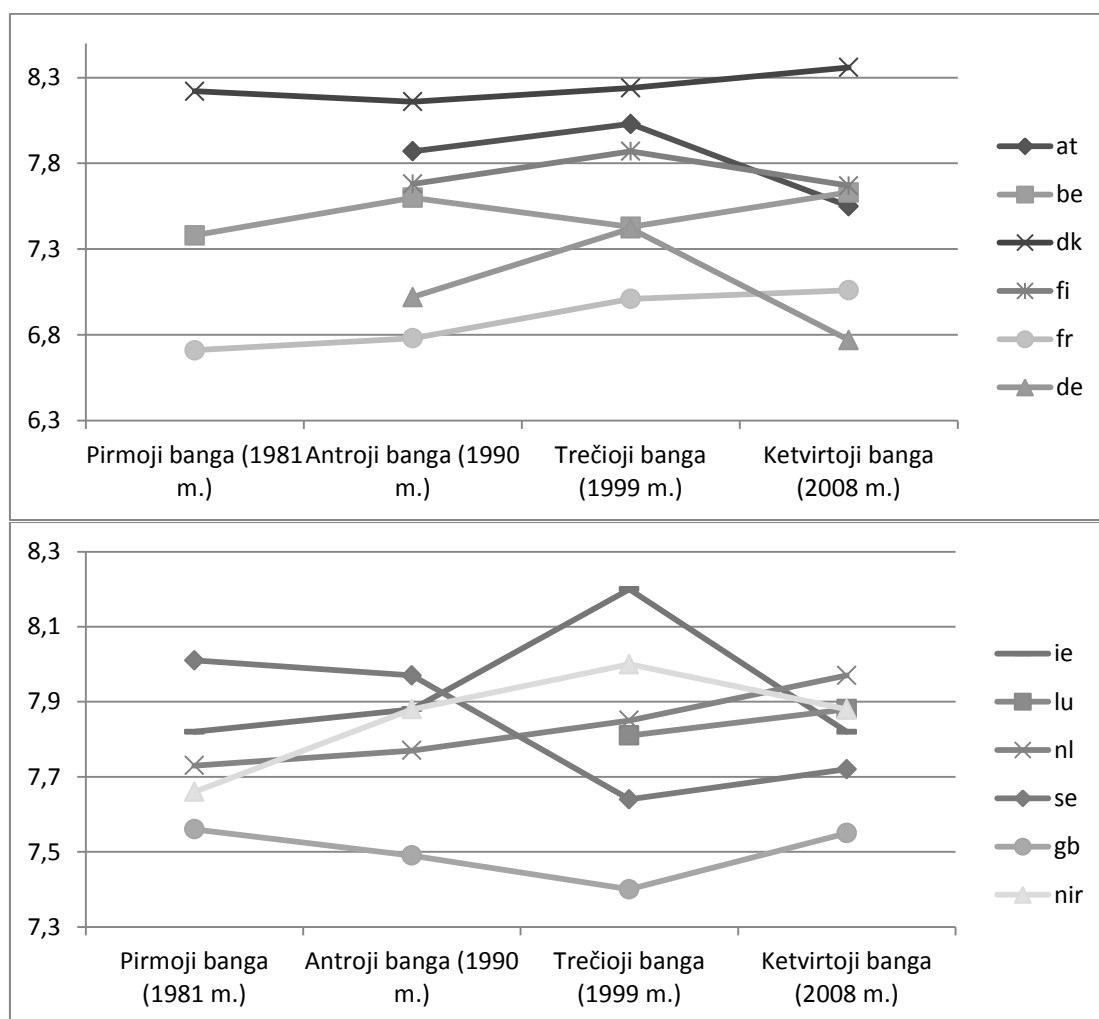

4.3 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, kitimas laike buvusios komandinės ekonomikos ES šalyse (1990–2008 m.)

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

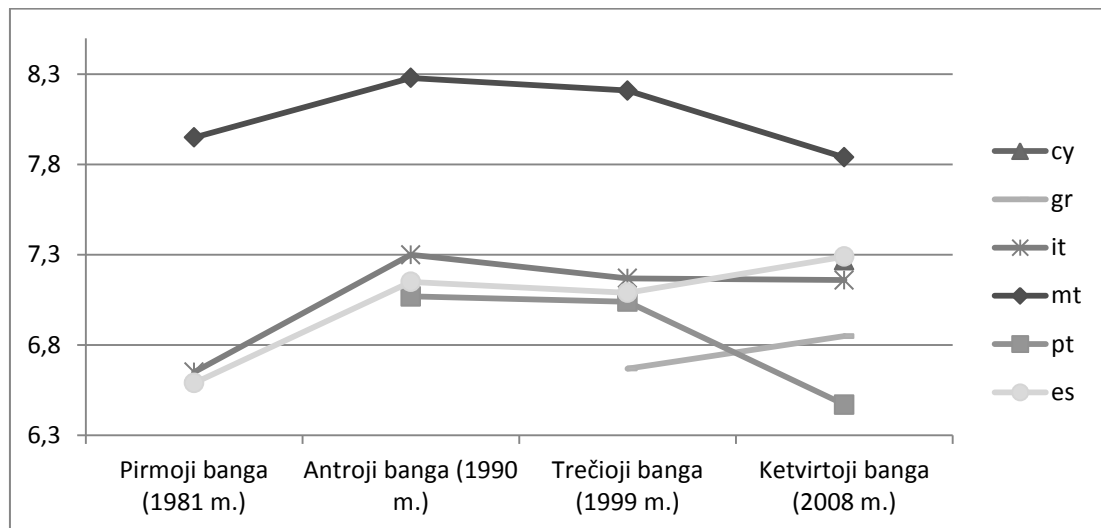
Vertinant tradicinės rinkos ekonomikos šalių regiono ir Pietų Europos regiono šalių subjektyviąją gerovę pasitenkinimo komponento metodu, galima daryti išvadą, kad 1981 m. daugumos šalių subjektyviosios gerovės lygis viršijo žemutinę normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos ribą (4.4 ir 4.5 pav.). Išimtį sudarė Prancūzija, Italija ir Ispanija, kuriose subjektyviosios gerovės lygis 1981 m. buvo žemesnis nei 70 proc. nuo maksimalaus balo. 2008 m. Portugalijos, Graikijos ir Vokietijos subjektyviosios gerovės lygiai buvo žemesni nei 70 proc. Apskritai žvelgiant į paveikslėlį, galima teigti, kad šalys nepatiria ryškių subjektyviosios gerovės augimo ar nuosmukių, o vidutinės subjektyviosios gerovės svyravimas vyksta subjektyviosios gerovės normatyvinės sferos ribose.

Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, dinamiką iš dalies galima paaiškinti ekonomikos augimo tempų pokyčiais. Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, greičiau reaguoja į ekonomikos augimo tempų pokyčius. 2008 m. Globalinė finansų krizė darė smarkesnę įtaką subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, nuosmukiui tradicinės rinkos ekonomikos ES šalyse nei subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu.

4.4 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, kitimas laike tradicinės rinkos ekonomikos ES šalyse (1981–2008 m.)

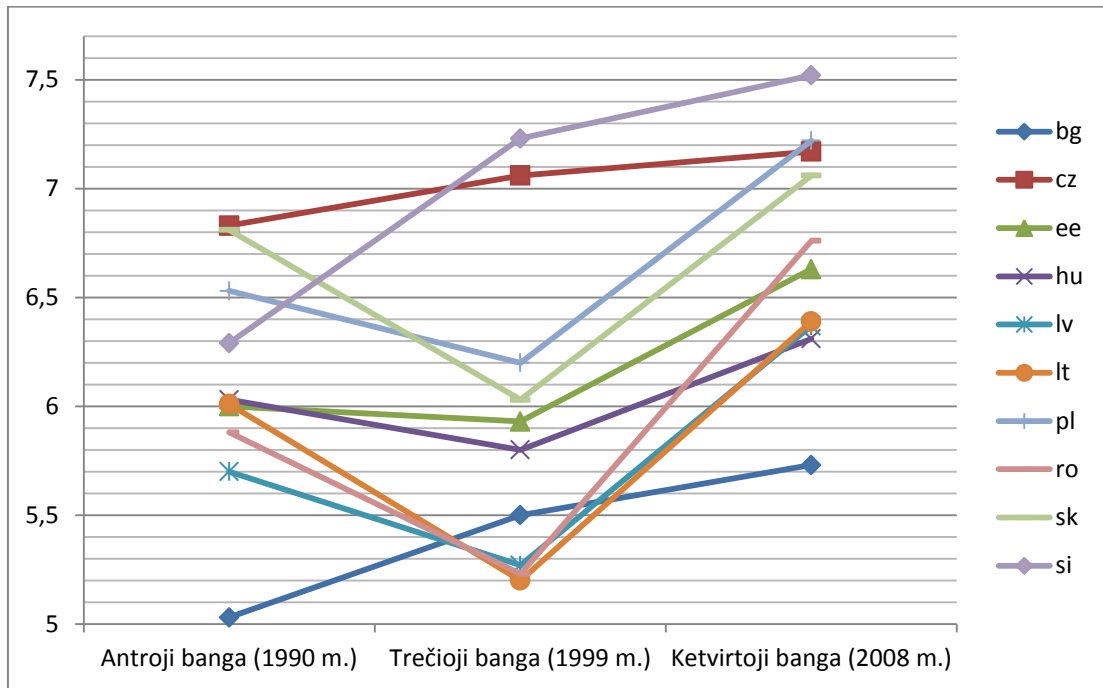
Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

4.5 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, kitimas laike tradicinės rinkos ekonomikos Pietų Europos šalyse (1981–2008 m.)
Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

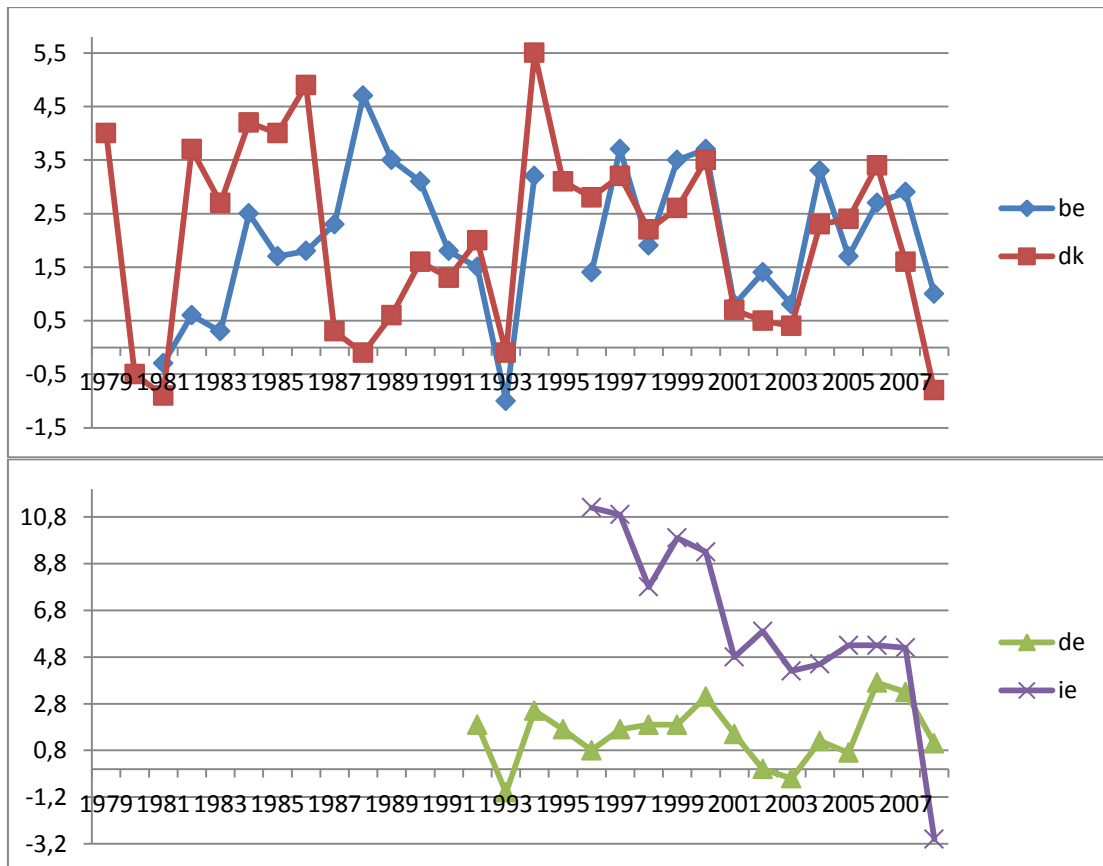
Buvusių komandinės ekonomikos šalių subjektyvioji gerovė, skirtingai nuo tradicinių kapitalistinių šalių, per analizuojamąjį laikotarpį turėjo aiškia tendenciją augti (4.6 pav.). Visos šios šalys 1990 m. turėjo subjektyviosios gerovės lygius žemesnius nei žemesnioji normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos riba. 1999 m. tik Slovėnija ir Čekija turėjo subjektyviosios gerovės lygius aukštesnius nei 70 proc. 2008 m. dauguma šalių, išskyrus Čekiją, Lenkiją, Slovėniją ir Slovakiją, turėjo subjektyviosios gerovės lygius žemesnius nei 70 proc.

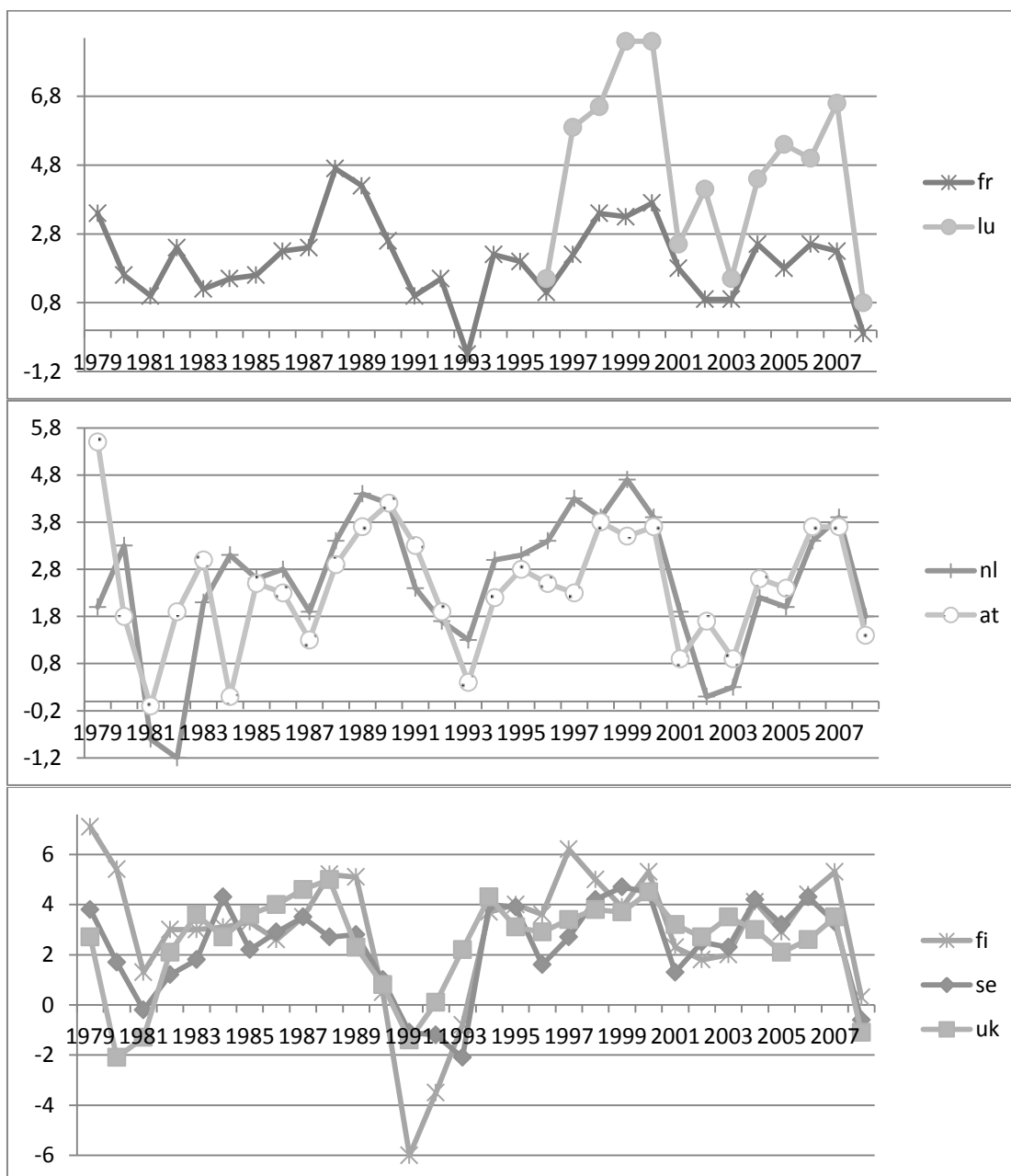
Šiose šalyse ryškiai pasireiškė 1997 m. Azijos finansų krizė. Todėl 1999 m. subjektyviosios gerovės rodikliai yra žemesni nei 1990 m. 2008 m. Globalinė finansų krizė nespėjo pasireikšti subjektyviosios gerovės rodiklių mažėjimu, kuris buvo pastebimas tradicinių rinkos ekonomikos ES šalių atveju (lyginta 4.6 ir 4.9 pav.).

4.6 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, kitimas laike buvusios komandinės ekonomikos ES šalyse (1990–2008 m.)

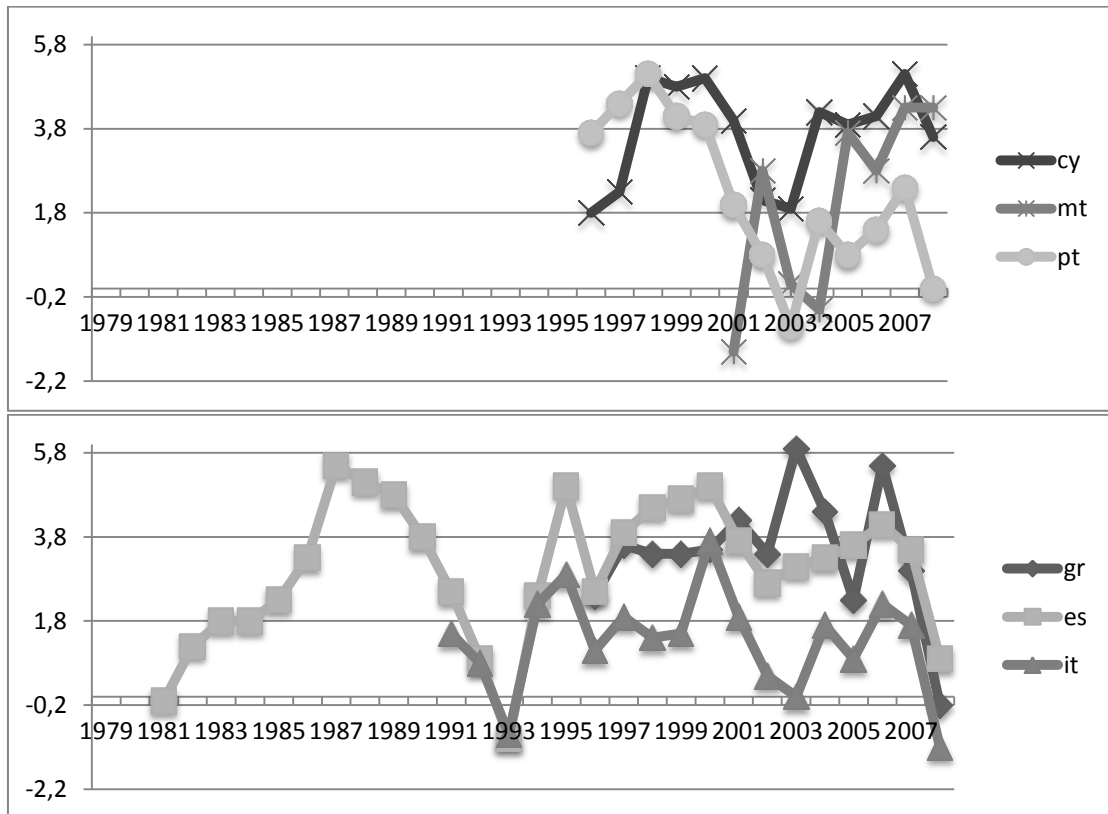
Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

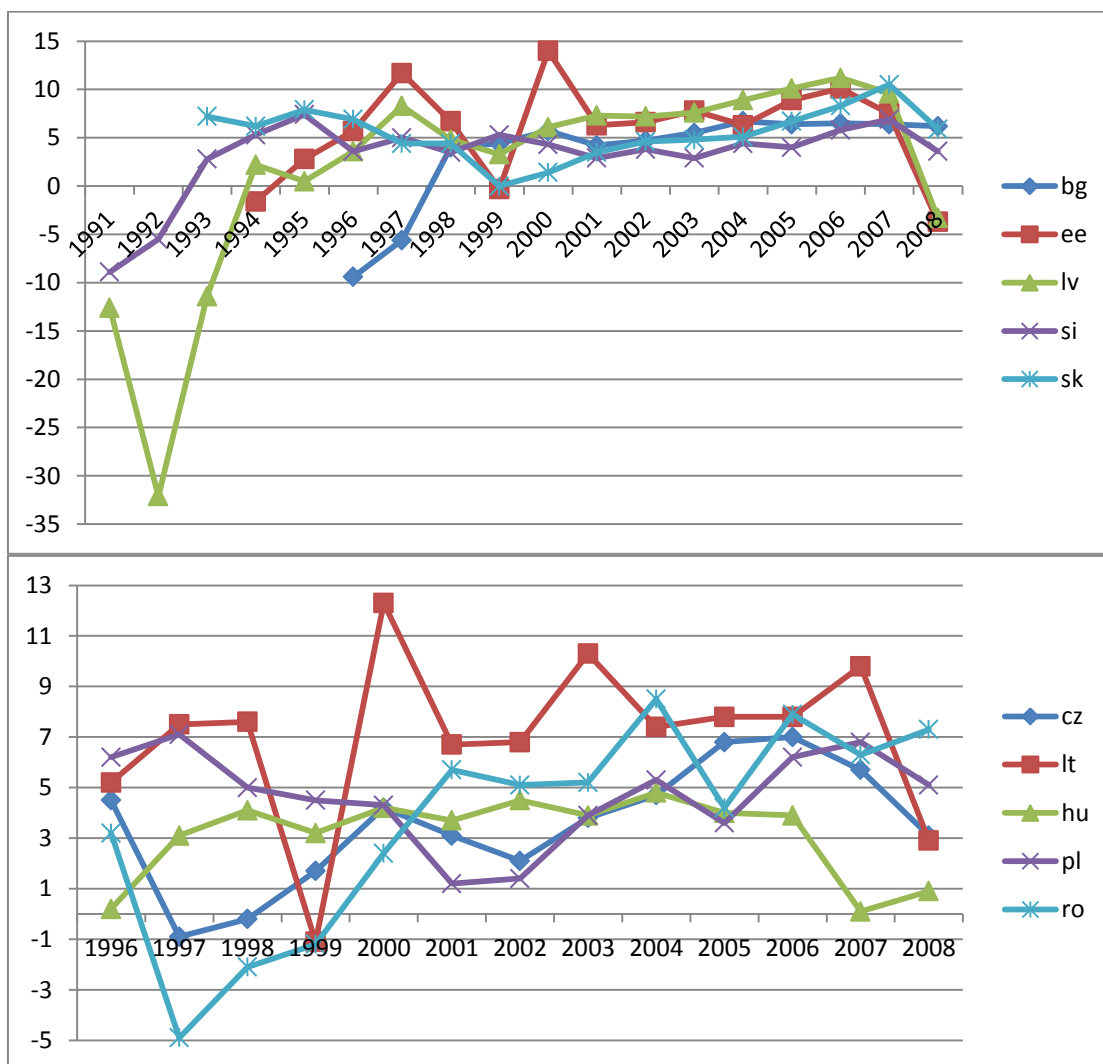
4.7 pav. BVP procentinis pokytis palyginus su praėjusiais metais tradicinės rinkos ekonomikos ES šalyse

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *Eurostat*.

4.8 pav. BVP procentinis pokytis palyginus su praėjusiais metais Pietų Europos regiono šalyse

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *Eurostat*.

4.9 pav. BVP procentinis pokytis palyginus su praėjusiais metais buvusios komandinės rinkos ekonomikos ES šalyse

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *Eurostat*.

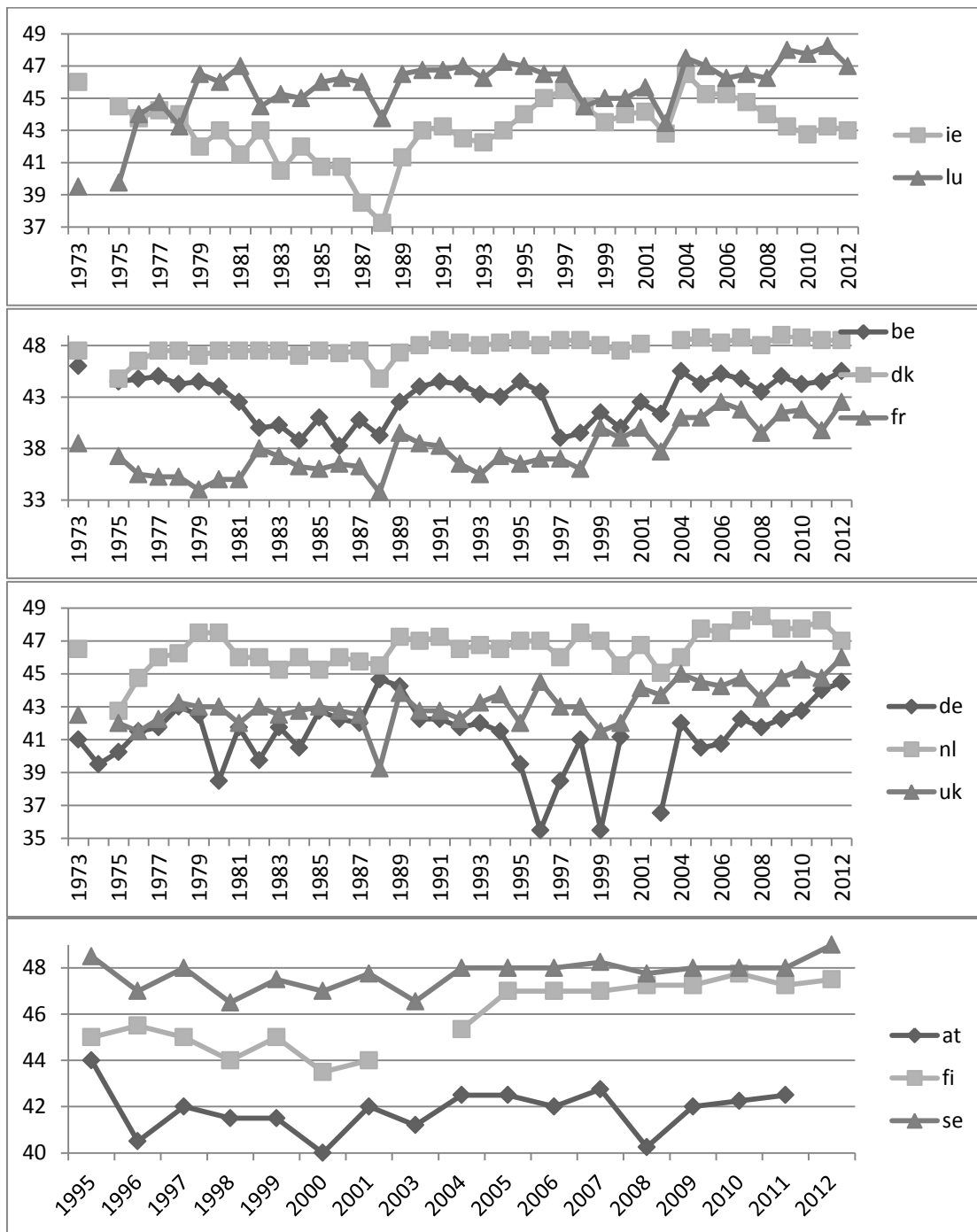
Laiko eilučių koreliacinė analizė iš dalies patvirtina grafinės analizės aprašomojo pobūdžio išvadas apie ekonominio augimo poveikį subjektyviosios gerovės lygiui. Beveik pusei analizuojamų ES šalių yra nustatyta statistiškai reikšminga ir vidutiniškai stipri arba stipri teigiama koreliacija tarp BVP, tenkančio vienam gyventojui, dinamikos bei subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponentu. Kai kur koreliacija yra neigiama, kas reiškia, kad augant BVP, tenkančiam vienam gyventojui, vidutinė subjektyvioji gerovė mažėja. Tik Portugalija turi tokio pobūdžio koreliaciją. Tai reiškia, kad šalies ekonominį augimą lydėjo kitų sąlygų blogėjimas.

4.1 lentelė. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ir BVP vienam gyventojui bei GINI indekso sąveikos

Šalis	Spirmeno koreliacijos koeficientas	
	BVP vienam gyventojui ir subjektyvi gerovė	BVP vienam gyventojui ir GINI indeksas
	Statistiškai reikšminga koreliacija	
Belgija	0,575*	-0,564*
Bulgarija	0,825*	0,821*
Danija	0,798*	0,579*
Ispanija	0,658*	-0,617*
Prancūzija	0,719*	-0,056
Latvija	0,840*	0,345
Nyderlandai	0,593*	-0,123
Portugalija	-0,522*	-0,185
Suomija	0,762*	0,651*
Jungtinė Karalystė	0,661*	0,592*
Statistiškai nereikšminga koreliacija		
Lenkija	0,559	0,067
Slovakija	0,559	-0,536
Čekija	0,258	-0,371
Vokietija	0,337	0,585*
Estija	0,504	-0,711*
Airija	0,076	-0,517*
Graikija	0,353	-0,357
Italija	-0,284	0,092
Kipras	0,433	0,361
Lietuva	0,630	0,228
Liuksemburgas	0,253	0,181
Vengrija	0,234	0,288
Malta	-0,356	0,145
Austrija	0,182	0,302
Rumunija	0,273	0,949*
Slovėnija	-0,326	0,648*
Švedija	0,441	0,640*

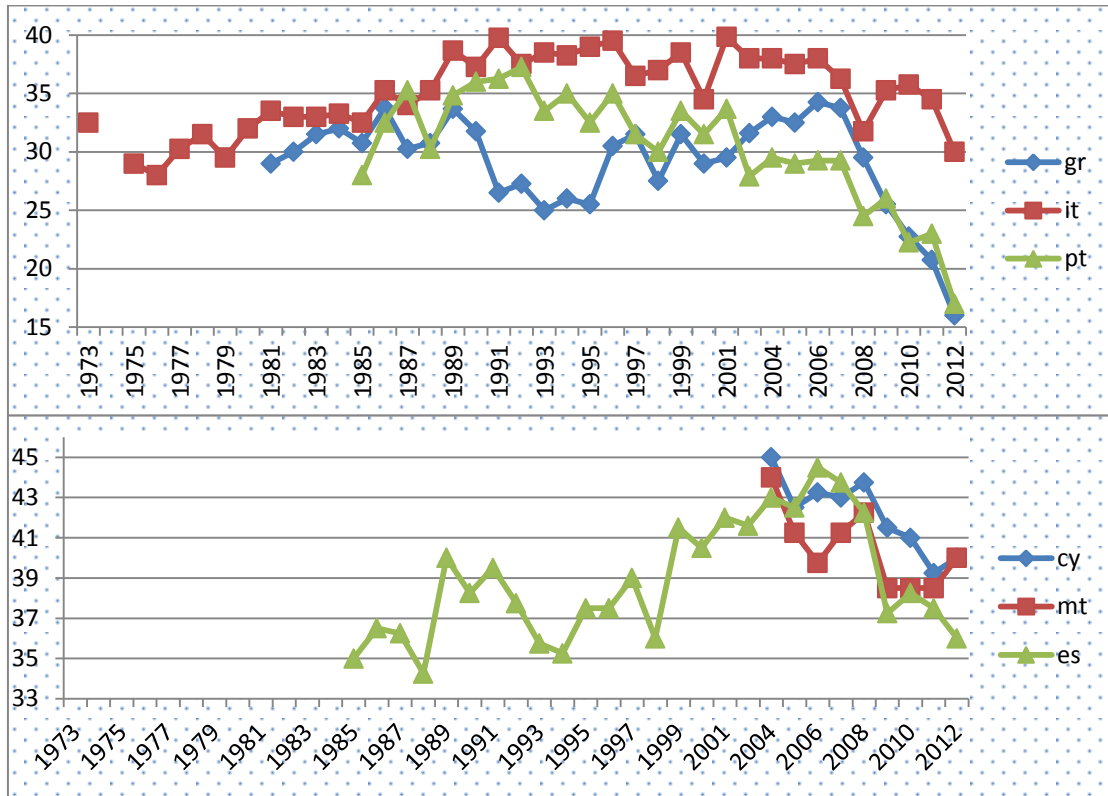
Šaltiniai: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *Eurobarometer* ir *Eurostat*.

Eurobarometro duomenų bazės pateikta subjektyviosios gerovės pokyčių laike dinamika tradicinių rinkos ekonomikos šalių regiono ir buvusios komandinės ekonomikos šalių regiono atvejais (4.10; 4.11; 4.12 pav.). Paveiksle matyti, kad tokios šalys kaip Ispanija, Italija, Graikija ir Portugalija, kurios smarkiai buvo paveiktos Globalinės finansų krizės, patyrė smarkų subjektyviosios gerovės nuosmukį (4.11 pav.).

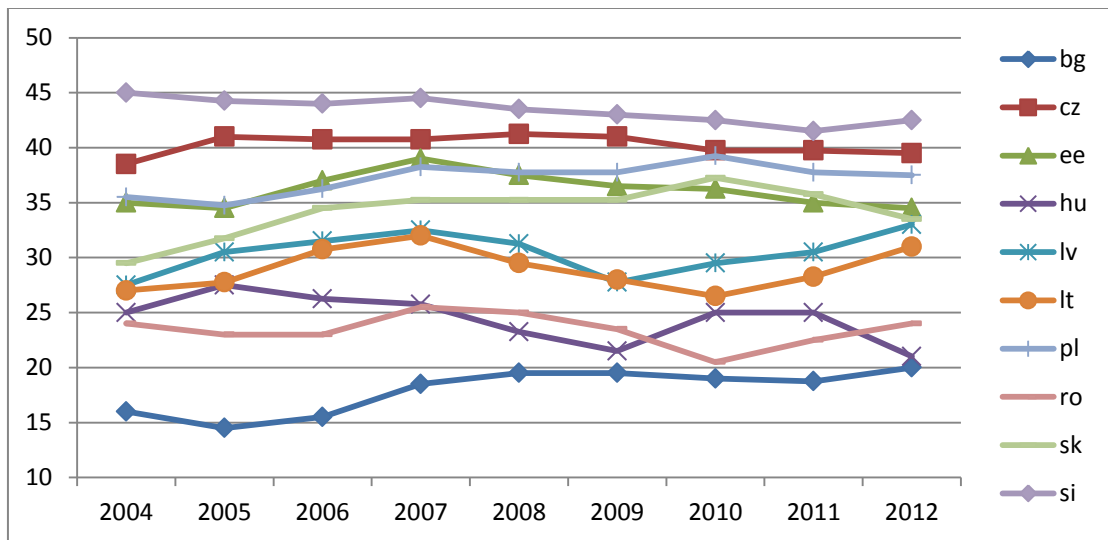
4.10 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponentu, kitimas laike tradicinės rinkos ekonomikos regiono ES šalyse (1973–2012 m.)

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *Eurobarometer*.

4.11 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, kitimas laike tradicinės rinkos ekonomikos Pietų Europos regiono šalyse (1973–2012 m.)

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *Eurobarometer*.

4.12 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, kitimas laike buvusiose komandinės ekonomikos ES šalyse (2004–2012 m.)

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *Eurobarometer*.

Apibendrinimas

Subjektyviosios gerovės analizėje laike ES šalyse nėra pakankamai ilgų laiko eilučių statistinių duomenų. Ypač tai pabrėžtina nagrinėjant Lietuvos atvejį.

Nustatyta, kad tradicinės rinkos ekonomikos šalių subjektyvioji gerovė šiek tiek svyravo normatyvinės sferos ribose, todėl galima tvirtinti, kad šios regiono šalys turi gana aukštą subjektyviosios gerovės lygį. Taip pat nustatyta, kad buvusios komandinės ekonomikos šalių visuomenių vidutinė subjektyvioji gerovė turėjo dėsningą tendenciją augti, ir šia savo savybe išsiskyrė tradicinės rinkos ekonomikos šalių kontekste. Didžiąją analizuojamo laikotarpio dalį šių šalių vidutinė subjektyvioji gerovė buvo žemesnė nei normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos riba. Tik subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, vidutinis lygis daugumoje buvusios komandinės ekonomikos regiono šalių šiek tiek viršijo žemutinę normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos ribą analizuojant laikotarpio pabaigą. EST duomenimis, tendencija apie buvusios komandinės ekonomikos šalių regiono patekimą į normatyvinę subjektyviosios gerovės sferos ribą vis dar nebūtų patvirtinta. Todėl buvusios komandinės ekonomikos šalių vidutinę subjektyviają gerovę vis dar galima laikyti krizine arba nehomeostatine ir neatitinkančia ekonomiškai stipriausių aktyviai globalizaciniame procese dalyvaujančių šalių tendencijų. Tačiau buvusios komandinės ekonomikos šalių dinamika leidžia prognozuoti, kad ateityje šios šalys viršys normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos žemutinę ribą ir savo subjektyviosios gerovės lygiu supanašės su tradicinės rinkos ekonomikos šalimis.

Empirinė subjektyviosios gerovės lygio priklausymo nuo išorinių veiksnių analizė leidžia teigti, kad pajamos iš dalies kondensuoja išorinius subjektyviosios gerovės veiksnius. Todėl subjektyviosios gerovės dinamiką pagal pasitenkinimo ir afekto komponentus yra prasminga sieti su ekonominiu augimu. EVT ir ekonominio augimo duomenų grafinis palyginimas leidžia daryti prielaidas apie subjektyviosios gerovės ir ekonominio augimo dinamikos

sąsają. Tačiau remiantis EVT duomenimis, galima daryti tik apytiksles išvadas, nes EVT pateikia tik keturių bangų duomenis, pradedant 1981 m., tradicinės rinkos ekonomikos šalių atveju ir trijų bangų duomenis, pradedant 1990 m., buvusios komandinės ekonomikos šalių atveju. Eurobarometro duomenys leidžia atlikti detalesnę laiko eilučių analizę, pagrįstą koreliaciniais vertinimais. Ši analizė patvirtina grafiniu palyginimu pagrįstas išvadas, nes dalies šalių subjektyviosios gerovės duomenys koreliuoja laike su BVP, tenkančiu vienam gyventojui. Tačiau koreliacija laike tarp subjektyviosios gerovės ir BVP, tenkančiu vienam gyventojui, nustatyta ne visų šalių atveju. Pavyzdžiui, Portugalijos atveju subjektyvioji gerovė net smuko augant BVP, tenkančiam vienam gyventojui. Tai galbūt būtų galima paaiškinti kitų sąlygų, lydinčių ekonominį augimą, blogėjimu šalyje. Koreliacijų laike analizė neleidžia išskirti buvusios komandinės ekonomikos ir tradicinės rinkos ekonomikos šalių regionų.

5. SUBJEKTYVIOJI GEROVĖ LIETUVOJE EUROPOS SĄJUNGOS KONTEKSTE

Šiame skyriuje bus nagrinėjama Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės lygis ir formavimosi procesai ES kontekste. Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės lygis bus vertinamas remiantis subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiuoju modeliu. Kaip apibūdinta metodinėje šio disertacinio darbo dalyje, konceptualusis modelis akcentuoja homeostatinį subjektyviosios gerovės lygį ir priežastis, lemiančias subjektyviosios gerovės lygio svyravimus. Vertinant Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės lygį ES kontekste, yra svarbūs du dalykai, kuriuos patogu išreikšti klausimo forma. Pirma, ar yra empirinis pagrindas teigti, kad Lietuvos visuomenės subjektyvioji gerovė yra nehomeostatinės būsenos. Antra, ar ES kontekste Lietuvos visuomenės subjektyvioji gerovė paklūsta socialiniams, kultūriniais, ekonominiais ir teritoriniams dėsningumams.

Subjektyviosios gerovės poreikių konceptualusis modelis perima R. Cummins (1995; 1998; 2000; 2003; 2010; Cummins ir Nistico, 2000) modelio pasiūlytą normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos ribos apibrėžimą intervale nuo 70 proc. iki 80 proc. Šis intervalas apskaičiuojamas kaip Vakarų visuomenių subjektyviosios gerovės vidurkis \pm du standartiniai nuokrypiai. 70–80 proc. intervalas reiškia, kad daugumos Vakarų visuomenių gyventojų subjektyvioji gerovė patenka į šį intervalą, tačiau atskiros visuomenės grupės turės žemesnius, o kai kurios šiek tiek aukštesnius subjektyviosios gerovės vidutinius lygius. Remiantis šiuo konceptualiuoju modeliu, asmens arba visuomenės subjektyviosios gerovės lygio reikšmės patekimą į 70–80 proc. intervalą lemia fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių patenkinimas. Šalies atveju tai gali būti suformuluota taip, kad vidutinė visuomenės subjektyvioji gerovė yra homeostatinės būsenos, jeigu šalies subjektyviosios gerovės vidurkis patenka į 70–80 proc. intervalą. Todėl sugrįžtant prie šiame skyriuje išsikelta pirmojo klausimo, yra prasminga įvertinti, ar Lietuvos visuomenės subjektyvioji gerovė yra homeostatinės būsenos, t. y. ar patenka į 70–80 proc. intervalą ir kaip homeostazės aspektu Lietuvos visuomenė atrodo ES kontekste.

Žvelgiant į Lietuvos visuomenės vidutinę subjektyviosios gerovės reikšmę ir ją interpretuojant ES šalių kontekste, remiantis subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiuoju modeliu, galima teigti, kad Lietuvos, kaip ir kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių, vidutinė subjektyvioji gerovė yra žemiau normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos ribos, t. y. nehomeostatinės būsenos, o tradicinės rinkos ekonomikos šalių vidutinė subjektyvioji gerovė patenka į normatyvinės subjektyviosios gerovės sferą arba, kitais žodžiais, šio regiono šalių visuomenės yra homeostatinės būsenos (5.1, 5.2, 5.3, 5.4 pav.). Nors, remiantis EVT baze ir žvelgiant tik į subjektyviają gerovę, įvertintą afekto komponento metodu, galima teigti, kad buvusios komandinės ekonomikos šalys siekia subjektyviosios gerovės normatyvinę sferą arba yra pradiniame to proceso etape, kaip rodo laiko eilučių

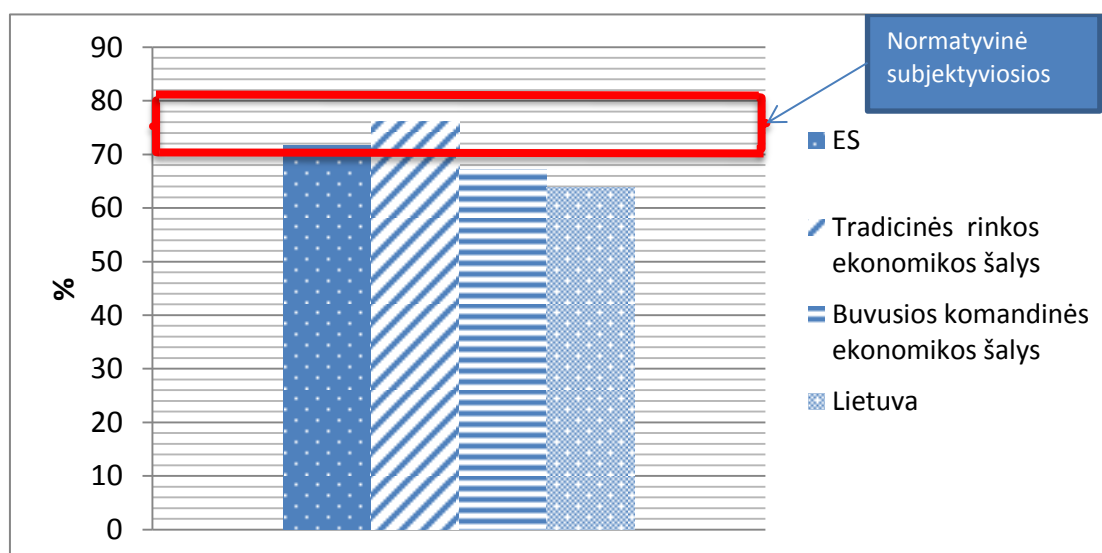
analizė, atlikta ankstesniame skyriuje. Taip pat galima daryti išvadą, kad Lietuvos kaip ir kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių, visuomenės subjektyviosios gerovės lygį lemia bendri dėsningumai, kurie skiriasi nuo tradicinės rinkos ekonomikos šalių dėsningumų. Todėl remiantis empiriniais rezultatais, nėra pagrindo teigti apie Lietuvos visuomenės išskirtinumą pagal subjektyviosios gerovės vidutinį lygį ES šalių kontekste.

Įvertinus Lietuvos visuomenės subjektyviosios gerovės vidutinį lygį, iškyla klausimas, kas lemia šį lygį ir kaip tai būtų galima sieti su subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiuoju modeliu, kuris perima marksistinės darbo jėgos vertės teorijos poreikių interpretaciją. Konceptualiajame modelyje yra akcentuojami fiziologiniai ir socialiai priimtini poreikiai. Fiziologiniai poreikiai yra labiau įgimti, o socialiai priimtini yra labiau sąlygoti visuomenės išsivystymo.

Kaip minėta poskyryje apie subjektyviosios gerovės priklausomybę nuo išorinių veiksnių mikro- ir makrolygmenyse, ekonominis šalies išsivystymas, vertinamas gyventojų pajamomis, daro stiprų poveikį subjektyviosios gerovės lygiui. Subjektyvioji gerovė siejama su kitomis sritimis, taip pat iš dalies nulemta pajamų arba šalies ekonominio išsivystymo. Tai yra, turtingesnių šalių visuomenės turi tendenciją turėti aukštesnį pasitenkinimą darbu, aukštesnę subjektyviają gerovę, didesnę lyčių lygybę ir pan. Ir, kaip buvo apibūdinta, visi nagrinėti subjektyviosios gerovės veiksniai ES kontekste gali būti siejami su poreikių patenkinimo lygiu. Todėl galima tvirtinti, kad subjektyviosios gerovės lygio skirtumai ES erdvėje gali būti paaiškinti poreikių patenkinimo lygiu. Šalys ir gyventojai, kurių poreikiai yra labiau patenkinami, turi tendenciją turėti aukštesnius vidutinės subjektyviosios gerovės rodiklius. Kaip buvo parodyta skyrelyje apie subjektyviosios gerovės priklausomybę nuo išorinių veiksnių mikro- ir makrolygmenyse, Lietuvos, kaip ir kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių, visuomenės vidutiniai poreikiai yra patenkinami silpniau. Čia reikėtų akcentuoti ir socialiai priimtinus poreikius, kurie yra suformuoti visuomenės išsivystymo lygio ir suvokiami individų kaip

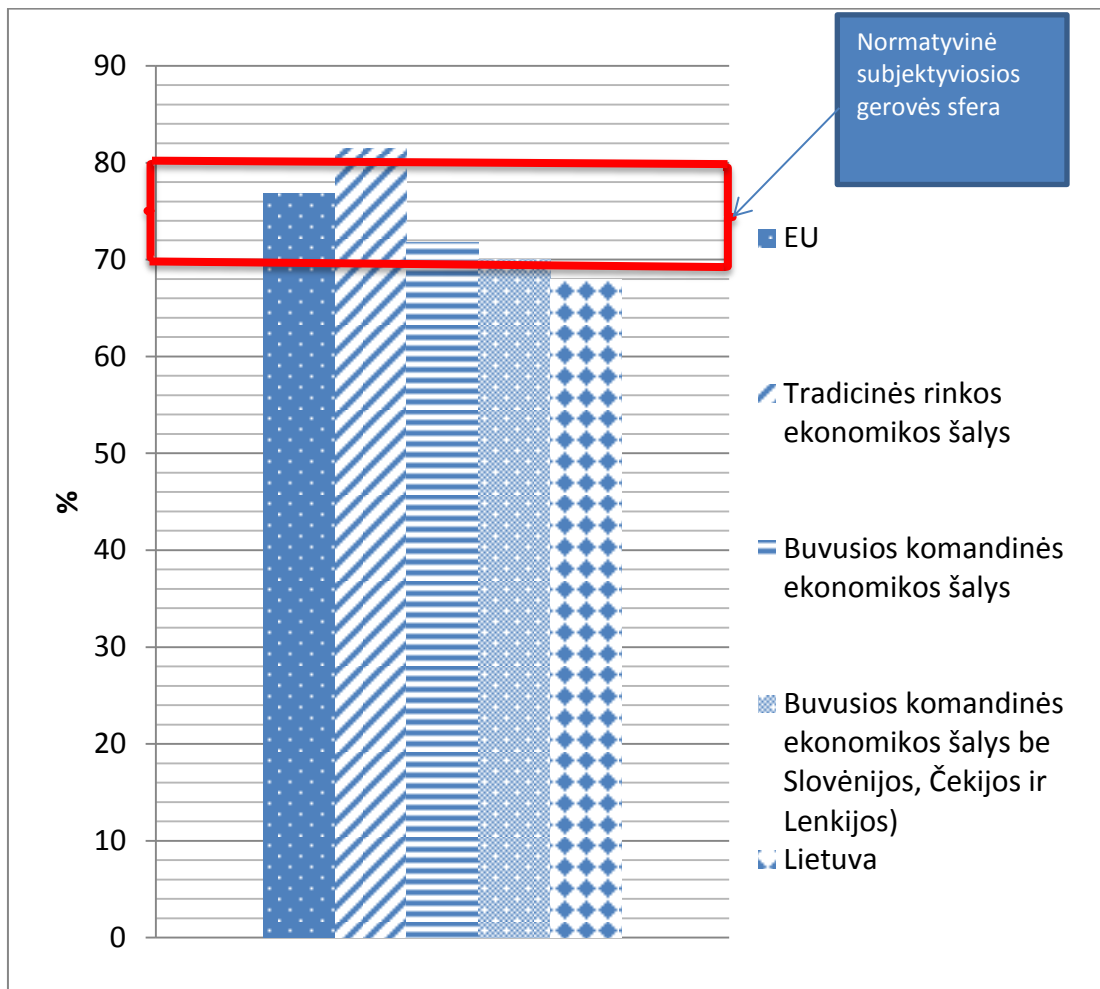
neatsiejama jų gyvenimo dalis. Dėl intensyvių globalizacijos procesų vyksta informacijos sklaida tarp šalių, kurių gyventojai turi aukštesnius poreikius kiekybine ir kokybine prasmėmis ir šalių, kurių gyventojai turi žemesnius poreikius. Ši informacijos sklaida gali vykti pačiais įvairiausiais būdais tiek per informacijos priemones, tiek ir tiesiogiai per darbo jėgos migraciją. Ypač intensyvi globalizacija vyksta ES erdvėje.

Tai parodo Kartų ir lyčių tyrimo atlikta apklausa apie pajamų užtektinumą patenkinti poreikius (5.5 pav.). Remiantis Kartų ir lyčių tyrimais, buvusios komandinės ekonomikos šalyse daugiau negu pusė respondentų patiria finansinio pobūdžio sunkumų, tenkindami savo pagrindinius poreikius. Lietuvoje tokių respondentų 2006 m. buvo 57 proc., tuo tarpu tradicinės rinkos ekonomikos šalyse tokių respondentų buvo iki trečdaliao.

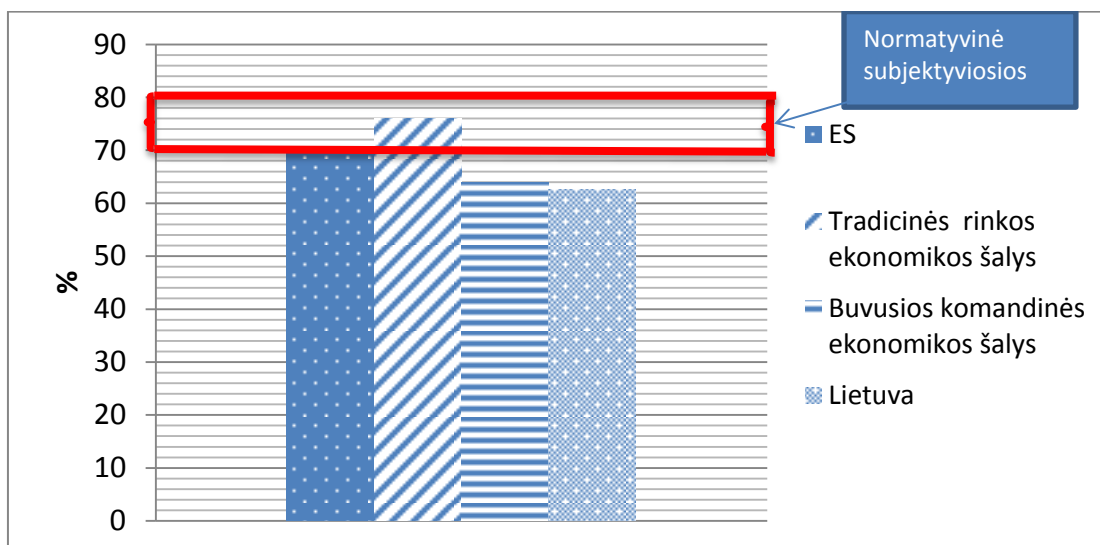
4.1 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponentu, vidutinių reikšmių ir subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio prielaidų atitikimas

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

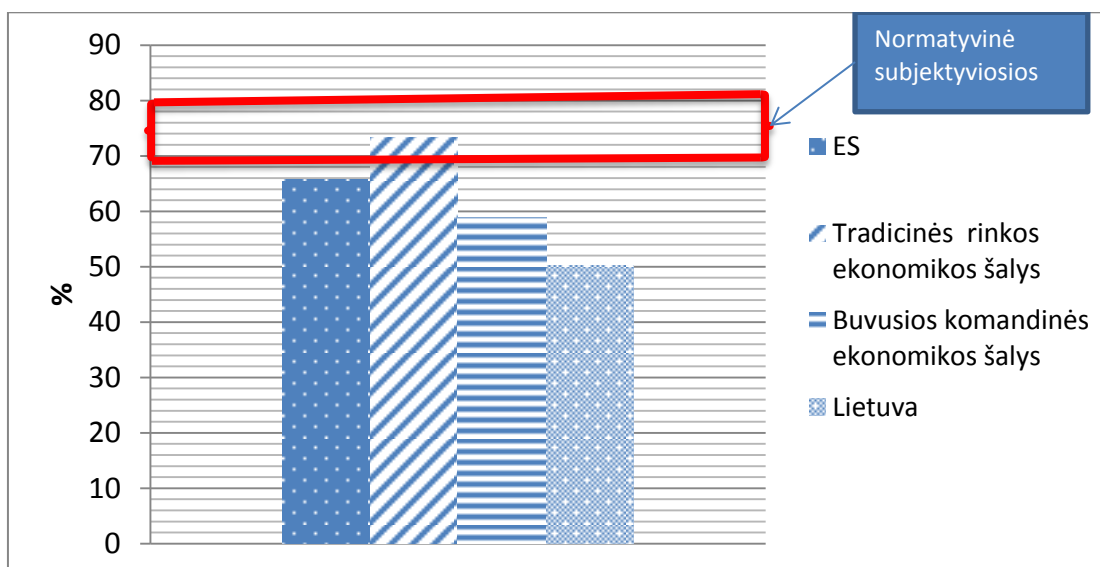
5.2 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, vidutinių reikšmių ir subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio prielaidų atitikimas

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

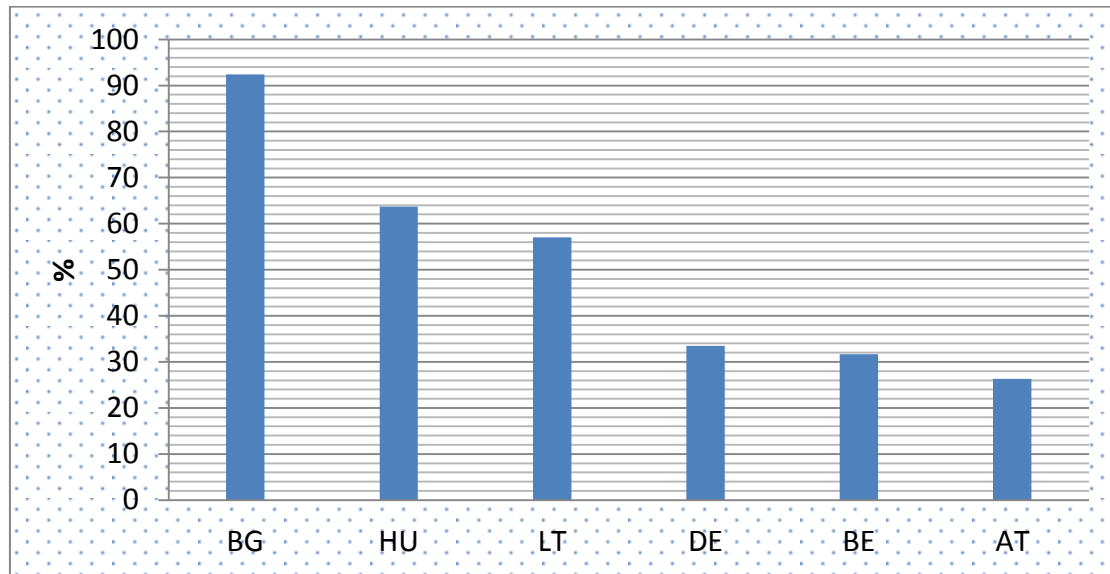
5.3 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, vidutinių reikšmių ir subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio prielaidų atitikimas

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

5.4 pav. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, vidutinių reikšmių ir subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio prielaidų atitikimas

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

5.5 pav. Pajamų užtekinumas pragyvenimui, 2006 m.

Šaltinis: Kartų ir lyčių tyrimas.

Kiti svarbūs empiriniai rezultatai, rodantys nepakankamas finansines galimybes fiziologiniams ir socialiai priimtiniams poreikiams patenkinti, yra stipresnė pajamų ir subjektyviosios gerovės koreliacija (5.1 lentelė). Tai paremia R. Biswas-Diener (2008) išvadas, kad skurdesnėse šalyse (vadinasi, ir su mažesnėmis jų gyventojų poreikių tenkinimo galimybėmis) subjektyvioji gerovė ir pajamos koreliuoja stipriau nei turtingesnėse šalyse. Panašias išvadas leidžia daryti ir šio darbo rezultatai apie kreivinę priklausomybę makrolygmeniu tarp šalies ekonominio išsivystymo ir subjektyviosios gerovės. Žvelgiant į lentelę, matyti, kad Lietuvoje, kaip ir kitose buvusios komandinės ekonomikos ES šalyse, pajamos vaidina didesnę vaidmenį, lemiant subjektyviąją gerovę. Matome, kad buvusios komandinės ekonomikos šalyse, kurios yra skurdesnės, pajamos smarkiau koreliuoja su subjektyviosios gerovės rodikliais nei tradicinės rinkos ekonomikos šalyse. Tai galima paaiškinti poskyryje „Pajamų ir subjektyviosios gerovės ryšys“ aprašytu ribinių pajamų poveikio subjektyviajai gerovei efektu, pagal kurį pajamos, pasiekus pakankamai aukštą lygį, vaidina mažesnę vaidmenį, lemiant subjektyviąją gerovę. Taigi Lietuvoje pajamos yra svarbesnis subjektyviosios gerovės veiksnys nei tradicinės rinkos ekonomikos ES šalyse.

5.1 lentelė. Subjektyviosios gerovės ir pajamų ryšys

	Lietuva	ES	ES tradicinės rinkos ekonomikos šalys	ES buvusios komandinės ekonomikos šalys
Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu	0,356	0,244	0,182	0,236
Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu	0,297	0,238	0,195	0,384

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo darbu priklausomybė mikrolygmenyje primena subjektyviosios gerovės koreliacijos su pajamomis tendencijas. Pasitenkinimas darbu ir subjektyvioji gerovė Lietuvoje koreliuoja stipriau nei tradicinėse rinkos ekonomikos šalyse (5.2 lentelė). Tai galima paaiškinti tuo, kad pasitenkinimas darbu iš dalies yra nulemtas pajamų lygio. Makrolygmeniu ES erdvėje buvo padaryta išvada apie tai, kad turtingesnėse šalyse yra aukštesnis pasitenkinimas darbu.

5.2 lentelė. Subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo darbu ryšys

	Lietuva	ES	ES tradicinės rinkos ekonomikos šalys	ES buvusios komandinės ekonomikos šalys
Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu	0,301	0,264	0,259	0,236
Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu	0,432	0,402	0,393	0,384

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Subjektyviosios gerovės ir subjektyviosios sveikatos sąveika, kaip ir pasitenkinimo darbu atveju, primena subjektyviosios gerovės ir pajamų priklausomybę. Lietuvos gyventojų subjektyvioji sveikata stipriau koreliuoja su subjektyviaja gerove nei tradicinės rinkos ekonomikos šalių gyventojų (5.3 lentelė). Tai irgi iš dalies galima sieti su gyventojų pajamomis. Turtingesni gyventojai turi aukštesnę subjektyviają sveikatą ir aukštesnę subjektyviają gerovę.

5.3 lentelė. Subjektyviosios gerovės ir subjektyviosios sveikatos ryšys

	Lietuva	ES	ES tradicinės rinkos ekonomikos šalys	ES buvusios komandinės ekonomikos šalys
Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponento metodu	0,592	0,437	0,381	0,463
Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu	0,499	0,372	0,349	0,385

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Lietuvos gyventojų subjektyviosios gerovės, įvertintos pagal afekto ir pasitenkinimo komponentus, ir pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ryšys yra panašus kaip ir ES kaip visumos. Pasitikėjimas nė su viena iš institucijų smarkiai nekoreliuoja su subjektyviaja gerove (5.4 lentelė).

5.4 lentelė. Subjektyviosios gerovės ir pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ryšys

Pasitikėjimas	Subjektyviosios gerovės afekto komponentas (Lietuva)	Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponentas (Lietuva)	Subjektyviosios gerovės afekto komponentas (ES tradicinės rinkos ekonomikos šalys)	Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponentas (ES tradicinės rinkos ekonomikos šalys)
Bažnyčia	-0,049	0,011	-0,074*	-0,089*
Kariuomenė	0,005	0,043	-0,070*	-0,066*
Švietimo sistema	-0,003	0,068*	-0,113*	-0,113*
Žiniasklaida	0,009	0,031	-0,059*	-0,072*
Profesinės sąjungos	-0,037	-0,020	-0,044*	-0,045*
Policija	0,069*	0,145*	-0,103*	-0,138*
Parlamentas	0,057*	0,055*	-0,115*	-0,121*
Viešosios paslaugos	0,100*	0,105*	-0,118*	-0,119*
Socialinės apsaugos sistema	0,052	0,090*	-0,108*	-0,113*
Sveikatos apsaugos sistema	0,09*	-0,118*	-0,136*	-0,127*
Teisingumo sistema	0,082*	0,126*	-0,102*	-0,151*
Politinės partijos	0,056*	0,048*	-0,129*	-0,123*
Vyriausybė	0,024	0,064*	-0,114*	-0,132*

* statistiškai reikšmingi.

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Values Study* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Pasitenkinimas atskiromis visuomenės institucijomis šiek tiek smarkiau koreliuoja su subjektyviaja gerove Lietuvoje nei ES (5.5 lentelė).

5.5 lentelė. Subjektyviosios gerovės ir pasitikėjimo visuomeninėmis institucijomis ryšys

Pasitenkinimas	Subjektyviosios gerovės afekto komponentas (Lietuva)	Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponentas (Lietuva)	Subjektyviosios gerovės afekto komponentas (ES tradicinės rinkos ekonomikos)	Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo komponentas (ES tradicinės rinkos ekonomikos)
Ekonomika	0,289*	0,435*	0,272*	0,375*
Vyriausybė	0,270*	0,388*	0,232*	0,309*
Demokratija	0,325*	0,437*	0,259*	0,332*
Švietimo sistema	0,256*	0,343*	0,230*	0,267*
Sveikatos sistema	0,295*	0,381*	0,184*	0,214*

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Kaip buvo parodyta lentelėse, Lietuvoje subjektyvioji gerovė mikrolygmenyje nesmarkiai koreliuoja su veiksniais, nes šią koreliaciją silpnina asmenybės bruožų poveikis ir skirtinga skirtingų gyvenimo sričių svarba skirtingų individų subjektyviosios gerovės lygiams. Šią problemą galima išspręsti, sujungiant mikroduomenis į decilius pagal pajamas. Tokiu atveju išeina trijų dimensijų koreliacija, kurioje sąveikauja pajamos, subjektyvioji gerovė ir išorės veiksniai (5.6 lentelė). Taip pat deciliuose išsilygina skirtingi asmenybės bruožai ir skirtinga gyvenimo sričių svarba. Žvelgiant į koreliacijų lentelę pagal pajamų decilius (trijų dimensijų koreliacijas), galima teigti, kad turtingesnių individų decilių atvejais pasitenkinimas visuomenės institucijomis, subjektyvioji sveikata stipriai koreliuoja su subjektyviaja gerove. Taip pat didesnių pajamų decilių atveju gyventojai turi aukštesnę subjektyviają gerovę. Tačiau Lietuvoje pasitikėjimas visuomenės institucijomis pagal pajamų decilius nekoreliuoja su subjektyviaja

gerove, o religingumas neigiamai koreliuoja su subjektyviaja gerove, tai reiškia, kad didėjant religingumui, mažėja subjektyvioji gerovė ir pajamos.

5.6 lentelė. Subjektyviosios gerovės ir išorės veiksnių sąveika pagal pajamų decilius

	Subjektyvioji gerovė, įvertinta afekto komponentu		Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponentu	
	Spirmeno koreliacija	p-reikšmė	Spirmeno koreliacija	p-reikšmė
Pasitenkinimas visuomenės institucijomis	0,879*	0,001	0,927*	0,000
Pasitikėjimas visuomenės institucijomis	0,103	0,777	0,042	0,907
Subjektyvioji sveikata	0,924*	0,000	0,863*	0,001
Religingumas	-0,900*	0,000	-0,839*	0,002
Pajamų deciliai	0,976*	0,000	0,939*	0,000

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autoriaus, remiantis *European Social Survey* 2008 m. integruota mikroduomenų baze.

Apibendrinimas

Lietuvos padėtis pagal subjektyviosios gerovės vidutines ir netolygumo reikšmes nėra išskirtinė buvusios komandinės ekonomikos šalių kontekste, remiantis EVT, EST ir PLDB duomenų bazėmis. Lietuvos padėtis pagal vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto ir pasitenkinimo komponento metodais, lygį yra žemesnė nei ES šalių vidurkis ir pagal subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą yra aukštesnė nei ES vidurkis. Šią Lietuvos padėtį galima paaiškinti remiantis subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiuoju modeliu. Lietuvos, kaip ir kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių, padėtį lemia socialiai nulemtų poreikių, kuriuos išskėlė globalizacijos procesai, neatitikimas ekonominio išsivystymo lemiamam poreikių patenkinimo lygiui. Kitais žodžiais, Lietuvos ekonominio išsivystymo suteikiamos gyventojų poreikių tenkinimo galimybės neatitinka tų poreikių,

kuriuos suformavo globalizaciniai procesai, ypač intensyviai vykstantys ES erdvėje dėl migracinių procesų ir informacijos srautų. Labiau pažengusių šalių socialiai priimtini poreikiai Lietuvos visuomenėje vidutiniškai yra suvokiami kaip socialiai priimtini, kaip neatsiejami žmogų ir jo prigimtį atitinkantys poreikiai. Šių poreikių nepatenkinimas skatina žemesnę subjektyviąją gerovę. Tas požiūris gali būti taikomas tik vidutiniškai, kadangi Lietuva pasižymi aukštu pajamų netolygumu ES kontekste, todėl atskiros visuomenės grupės gali turėti labai aukštus poreikius. Ir kaip rodo mikrolygmens koreliacija pagal pajamų decilius aukštesnių pajamų decilių respondentai turi aukštesnę vidutinę subjektyviąją gerovę nei žemesnių pajamų decilių. Tačiau vidutiniškai žiūrint, didžioji visuomenės dalis negali patenkinti savo poreikių. Tai patvirtina Kartų ir lyčių tyrimo duomenys, pagal kuriuos didžioji Lietuvos, kaip ir kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių, gyventojų dalis patiria sunkumų patenkinti savo poreikius (pragyventi) dėl savo pajamų lygio. Be to, konceptualiojo modelio pagrindu padarytas išvadas patvirtina ir tai, kad yra nustatyta stipresnė koreliacija Lietuvoje, kaip ir kitose buvusios komandinės ekonomikos šalyse, tarp subjektyviosios gerovės ir pajamų, lyginant su tradicinėmis rinkos ekonomikos šalimis. Esami tyrimai ir šio disertacinio darbo empirinis ištirtumas leidžia daryti prielaidą, kad subjektyviosios gerovės ir pajamų ryšys turi vadinamąją ribinio naudingumo savybę, kuri reiškia, kad pajamoms augant ir esant aukštam pajamų lygiui, jų teigiamas poveikis subjektyviajai gerovei mažėja. Todėl šią stipresnę koreliaciją tarp pajamų ir subjektyviosios gerovės Lietuvos, kaip ir kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių, atveju galima interpretuoti kaip fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių didesnę tenkinimo deficitą Lietuvoje nei tradicinės rinkos ekonomikos šalyse. Nepaisant to, kad tyrimų duomenų bazės nesudaro galimybės analizės procese išskirti fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių, tačiau remiantis subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiojo modelio elementais apie santykinus standartus, tikslus ir universalius poreikius, galima išskirti tokius Lietuvos

visuomenės subjektyviosios gerovės formavimosi lygius, susijusius su poreikių tenkinimu:

1. Subjektyvioji gerovė, susijusi su fiziologinių poreikių tenkinimu.
2. Subjektyvioji gerovė, susijusi su socialiai priimtinių poreikių tenkinimu, kuriuos formuoja šalies kontekstas.
3. Subjektyvioji gerovė, susijusi su socialiai priimtiniais poreikiais, kuriuos formuoja globalus kontekstas.

Disertaciniame darbe tirtų kitų kintamųjų, tokių kaip pasitenkinimas darbu ir subjektyvioji sveikata, sąveika su subjektyviaja gerove mikrolygmeniu primena subjektyviosios gerovės ir pajamų sąveiką. Tai galima paaiškinti stipria pajamų įtaka šioms sritims. Pasitenkinimo darbu ir subjektyviosios sveikatos poveikį individų subjektyviajai gerovei galima iš dalies paaiškinti individų pajamų lygiu. Kita sritis, tokia kaip pasitikėjimas visuomenės institucijomis mikrolygmenyje, nekoreliuoja su Lietuvos gyventojų subjektyviaja gerove.

Apskritai vertinant mikrolygmens koreliacijas, galima daryti išvadą apie nedidelius koreliacijos koeficientus. Tai visiškai nereiškia, kad nėra mikrolygmens koreliacijos tarp šių sričių ir individų subjektyviosios gerovės. Silpnė koreliacija yra todėl, kad individų subjektyviajai gerovei daro poveikį asmenybės bruožai ir skirtinga sričių svarba, lemianti visuminės subjektyviosios gerovės lygį skirtingų individų atveju. Mikrolygmens koreliacijų skaičiavimas pagal pajamų decilius padeda išspręsti šią problemą, nes pajamų deciliuose išsilygina individualūs asmenų skirtumai. Todėl galima daryti išvadą, kad tokios sritys kaip pasitenkinimas visuomenės institucijomis, subjektyvioji sveikata ir pajamos labai smarkiai teigiamai koreliuoja mikrolygmeniu su Lietuvos gyventojų subjektyviaja gerove, o religingumas pagal pajamų decilius koreliuoja neigiamai. Tai reiškia, kad religingesni individai priklauso žemesniam pajamų deciliui (t. y. mažiau turtingi) ir turi žemesnę subjektyviają gerovę. Pasitikėjimas visuomenės institucijomis ir subjektyvioji gerovė tarpusavyje smarkiai nekoreliuoja.

IŠVADOS

1. Tyrimas leidžia išskirti du regionus – tradicinės rinkos ekonomikos šalių regioną ir buvusios komandinės ekonomikos šalių regioną. Tyrime naudotos EVT, EST ir PLDB duomenų bazės, kurios yra nuoseklios, apibūdinant bendrąsias regionų tendencijas. Tradicinės rinkos ekonomikos regiono šalys turi tendenciją turėti aukštesnę vidutinę subjektyviąją gerovę nei ES šalių vidurkis ir žemesnę subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą nei ES šalių vidurkis. Buvusios komandinės ekonomikos šalys turi tendenciją pasižymėti žemesne nei ES vidurkis vidutine subjektyviąja gerove ir aukštesniu nei ES vidurkis subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumu. Šiuos skirtumus galima paaiškinti remiantis subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiuoju modeliu, kuriame akcentuojami fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių patenkinimo teritoriniai skirtumai. Dėl intensyvių globalizacijos procesų (informacijos, gyventojų migracijos, verslo ryšių) ES erdvėje buvusios komandinės ekonomikos šalių regiono gyventojų socialiai priimtini poreikiai turi tendenciją būti aukštesni, negu būtų nulemti ekonominio išsivystymo lygio. Esamas šių šalių ekonominis išsivystymo lygis neleidžia patenkinti globalizacijos procesų nulemtų aukštesnių socialiai priimtinių poreikių, todėl atsiranda atotrūkis tarp priimtino ir esamo poreikių tenkinimo. Todėl remiantis santykinų standartų mechanizmais, subjektyvi gerovė smunka žemiau. Šis žemesnis gerovės lygis yra apibūdinamas kaip nehomeostatinė visuomenės subjektyviosios gerovės būseną, t. y. žemesnę nei įprastai visuomenei būdingas vidutinis subjektyviosios gerovės lygis.

2. Vertinant išorinių veiksnių poveikį mikro- ir makrolygmenyse, nustatyta, kad tokios sritys kaip pajamos, socialinė politika, pasitenkinimas darbu, užimtumas, išsilavinimas, subjektyvioji sveikata, lyčių lygybė, pasitenkinimas ir pasitikėjimas visuomenės institucijomis, santykiai su

partneriu turi didesnę ar mažesnę poveikį subjektyviajai gerovei. Išties nagrinėjant išorės veiksnių poveikį subjektyviajai gerovei, galima išskirti be galo daug sričių. Sričių įvairovę patvirtina įvairūs tyrimai, kurie nagrinėja vieno ar kito veiksnio poveikį subjektyviajai gerovei. Šio darbo uždavinys nėra nustatyti visus įmanomus išorinius veiksnius, kurie gali daryti poveikį visuomenės subjektyviajai gerovei, o tik išskirti esminius tam, kad būtų žengtas žingsnis toliau subjektyviosios gerovės lygio priklausymo nuo išorės veiksnių analizėje. Tai yra darbe buvo siekiama ne tik nustatyti, kaip koks nors veiksnys daro poveikį subjektyviajai gerovei, bet ir paaiškinti, kas yra už šio veiksnio ir kaip visus veiksnius galima sujungti į vieną subjektyviają gerovę aiškinančią sistemą. Šias įvairias sritis, kurios daro poveikį subjektyviajai gerovei, į vieną sistemą jungia subjektyviosios gerovės poreikių konceptualusis modelis. Remiantis šiuo modeliu, išvardytos sritys rodo fiziologinius ir socialiai priimtinus poreikius. Šių poreikių geresnis tenkinimas reiškia aukštesnę individo ir visos visuomenės subjektyviają gerovę. Šį modelio apibendrinimą patvirtina kiekybinė duomenų analizė, kuri rodo, kad pajamos iš dalies gali kondensuoti kitų sričių poveikį subjektyviajai gerovei, kitais žodžiais, pajamos iš dalies lemia kitas sritis, kurios kiekybiškai siejasi su subjektyviaja gerove. Dabartiniame visuomenės vystymosi etape, kai prekių mainų forma yra reikšminga poreikių tenkinimo galimybių užtikrinimo priemonė, didesnės pajamos reiškia geresnį poreikių tenkinimą.

2.1 Pajamų ir subjektyviosios gerovės ryšio analizė rodo, kad pajamos yra smarkiai susijusios su subjektyviaja gerove, kadangi prekiniai mainai yra esminė poreikių tenkinimo forma dabartiniame visuomenės išsivystymo etape. Ši sąveika turi savo specifiką mikro- ir makrolygmenyse. Vertinant pajamų ir subjektyviosios gerovės sąveiką mikrolygmenyje, apibūdintame paskirų gyventojų rodikliais, koreliacijos koeficientas rodo tik silpną ryšį. Šis silpną ryšį rodantis koreliacijos koeficientas jokių būdu nereiškia, kad pajamos turi silpną poveikį individų subjektyviajai gerovei šalies viduje, kadangi koreliacijos koeficientą iškreipia respondentų asmenybės bruožai, kurie taip

pat turi poveikį individų subjektyviajai gerovei. Vertinant mikrolygmenį deciliais pagal pajamų grupes, koreliacijos koeficientas rodo labai stiprią tendenciją asmenims, kurie priklauso didesniai pajamų deciliui, turėti aukštesnę subjektyviąją gerovę, nes skirtinguose deciliuose išsilygina asmenybių bruožai, todėl pajamų poveikis subjektyviajai gerovei yra įvertintas tiksliau. Todėl galima tvirtinti, kad šalies viduje turtingesni respondentai turi aukštesnę subjektyviąją gerovę.

Makrolygmeniu, remiantis EVT duomenų baze, yra nustatyta stipri koreliacija tarp šalies vidutinių pajamų ir šalies gyventojų vidutinės subjektyviosios gerovės. Panašūs rezultatai nustatyti skaičiuojant koreliaciją tarp metinių ekvivalentinių disponuojamų pajamų, remiantis *Eurostat* duomenų baze, ir vidutinės šalies gyventojų subjektyviosios gerovės, remiantis EVT duomenų baze. Šios empirinės išvados verčia suabejoti R. Easterlin (1974) išvadomis, kad vidutinės šalies pajamos nedaro poveikio subjektyviosios gerovės lygiui. Atvirkščiai, empirinės analizės duomenys leidžia tvirtinti, kad turtingesnių šalių gyventojai yra vidutiniškai laimingesni nei skurdesnių.

Taip pat buvo vertinama šalies gyventojų pajamų netolygumo įtaka subjektyviosios gerovės vidutiniam lygiui. Nustatyta vidutinio stiprumo tendencija mažėti subjektyviosios gerovės lygiui, augant pajamų netolygumui. Kitaip tariant, empirinės analizės rezultatai leidžia tvirtinti, kad gyventojai yra laimingesni šalyse, kuriose gyventojų pajamos yra pasiskirsčiusios tolygiau.

Nustatyta silpna koreliacija tarp šalies gyventojų pajamų pasiskirstymo netolygumo ir subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo. Ši silpna koreliacija nereiškia, kad tarp šių dviejų kintamųjų nėra priklausomybės, nes dabartiniame subjektyviosios gerovės tyrimų vystymo etape nėra sukurto tobulesnio subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumo vertinimo rodiklio.

Taip pat su pajamų tema glaudžiai siejasi išsilavinimo ir užimtumo poveikis subjektyviajai gerovei. Buvo nustatyta, kad dirbantys respondentai turi aukštesnę subjektyviąją gerovę nei nedirbantys. Taip pat buvo nustatyta,

kad aukštesnį išsilavinimą turintys respondentai turi aukštesnę subjektyviają gerovę nei žemesnį išsilavinimą turintys respondentai.

2.2 Nustatyti subjektyviosios gerovės ir socialinės politikos empiriniai dėsningumai verčia susimąstyti apie ekonominio išsivystymo ir valstybės orientacijos į socialines išmokas poveikį visuomenės subjektyviajai gerovei ES šalių atveju. Nustatyta, kad didžiausia vidutinė visuomenės subjektyvioji gerovė yra būdinga socialdemokratiniam ir liberaliajam gerovės modeliams priklausančioms šalims. Savo ruožtu socialdemokratinio ir liberaliojo gerovės modelių šalys labai skiriasi pagal socialinių išmokų dalį palyginus su BVP. Žemiausia vidutinė subjektyvioji gerovė būdinga Vidurio ir Rytų Europos gerovės modelio šalims. Konservatyvaus-korporatyvinio ir Pietietiškojo gerovės modelio šalys užima tarpinę poziciją pagal subjektyviosios gerovės lygį. Šis gerovės modelių šalių susiskirstymas pagal vidutinės subjektyviosios gerovės reikšmes labai panašus į gerovės modelių šalių susiskirstymą pagal vidutinės šalies pajamas ir visiškai neatitinka gerovės modelių šalių susiskirstymo pagal socialines išmokas palyginus su BVP.

Empiriniai dėsningumai skatina manyti, kad vidutinės šalies pajamos, o ne valstybės orientacija į socialines išmokas lemia vidutinį šalies subjektyviosios gerovės lygį. Konstatuojant rinkos santykių ES šalyse buvimo faktą, galima remtis K. Markso (*Capital*, vol. 1) darbo jėgos vertės teorija, kuri akcentuoja visuomeniškai būtiną darbo laiką, reikalingą darbo jėgos gamybai ir reprodukcijai. Šis visuomeniškai būtinas darbo laikas savo ruožtu gali būti išreikštas darbo jėgos savininko vartojamų prekių vertėmis. Todėl pagal darbo jėgos kaip prekės mainų dėsnius, jos savininkas turi gauti savo darbo jėgos vertę atitinkantį ekvivalentą, kuris apima ir darbo jėgos savininko poreikių tenkinimą, jam patekus į socialinę riziką. Todėl ar darbo jėgos vertės užtikrinimo mechanizmas yra labiau pagrįstas valstybės dalyvavimu, kaip yra socialdemokratinio gerovės modelio sąlygomis, ar labiau rinkos, kaip yra liberaliojo modelio sąlygomis, čia nėra labai svarbu. Esminis dalykas, remiantis homeostatine subjektyviosios gerovės teorija, yra pajamų savybė,

padedanti visuomenės nariams atsilaikyti neigiamam aplinkos spaudimui ir kartu išlaikyti subjektyviosios gerovės lygį normatyvinės sferos ribose. Šalyse, kuriose vidutinės pajamos yra aukštesnės, gyventojai gali vidutiniškai geriau išlaikyti subjektyviąją gerovę, susidūrę su nemaloniomis gyvenimo situacijomis. Neturtingesnių šalių gyventojų subjektyvioji gerovė yra labiau priklausoma nuo neigiamo aplinkos poveikio.

2.3 Subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo darbu sąveikos empirinė analizė leidžia teigti, kad pasitenkinimas darbu ir subjektyvioji gerovė labiau siejasi makro- nei mikrolygmenyje. Mikrolygmenyje pasitenkinimas darbu silpnai koreliuoja su subjektyviąja gerove, kiek stipriau koreliuodamas, kai subjektyvioji gerovė vertinama pasitenkinimo komponento metodu. Šią silpnesnę mikrolygmens koreliaciją galima paaiškinti tuo, kad pasitenkinimas darbu, nors ir yra struktūriškai subjektyviosios gerovės dalis – pasitenkinimas sritimi, tačiau jo svarba bendrajai subjektyviajai gerovei skirtingiems individams nėra vienoda. Ši nevienoda pasitenkinimo darbu svarba atskirtiems individams mažina mikrolygmeniu koreliacijos rodiklį. Tačiau žiūrint į šią priklausomybę tarp subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo darbu makrolygmeniu, galima tvirtinti, kad šalys, kurios turi aukštesnius pasitenkinimo darbu rodiklius, turi tendenciją turėti aukštesnius subjektyviosios gerovės rodiklius. Bendru atveju galima teigti, kad makrolygmeniu pasitenkinimas darbu yra svarbus subjektyviosios gerovės veiksnys.

Pasitenkinimo darbu ir vidutinių pajamų koreliacija primena subjektyviosios gerovės ir pajamų koreliaciją. Be to, turtingesnės šalys turi aukštesnius pasitenkinimo darbu rodiklius, kitaip tariant, tradicinės rinkos ekonomikos šalys turi aukštesnius pasitenkinimo darbu rodiklius nei buvusios komandinės ekonomikos šalys. Todėl iš dalies makrolygmens koreliaciją galima paaiškinti šalių ekonominiu išsivystymu. Tačiau pasitenkinimo darbu poveikis subjektyviajai gerovei turi tam tikrą autonomiją ekonominio

išsivystymo atžvilgiu. Dalinės koreliacijos, kontroliuojant pajamas, tai patvirtina.

2.4 Subjektyvioji sveikata tiek makro-, tiek ir mikrolygiu yra svarbus subjektyviosios gerovės veiksnys. Subjektyvioji sveikata smarkiai siejasi su pajamomis: tradicinės rinkos ekonomikos šalyse, kurios yra turtingesnės, gyventojai teigiamiau vertina savo sveikatos būklę nei buvusios komandinės ekonomikos šalių gyventojai. Tačiau subjektyviosios sveikatos poveikis subjektyviajai gerovei yra didesnis nei pajamų. Taip pat, kaip parodo dalinės koreliacijos koeficientai, subjektyvioji sveikata turi tam tikrą autonomiją pajamų atžvilgiu. Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad subjektyvioji sveikata turi ne tik socialinį aspektą, bet ir fiziologinį. Sugebėjimas tinkamai atlikti fiziologines funkcijas lemia geresnį individo poreikių tenkinimą ir atitinkamai aukštesnę subjektyviają gerovę.

2.5 Analizuojant vidutinės subjektyviosios gerovės ir lyčių nelygybės sąveiką galima tvirtinti, kad ES kontekste lyčių lygybė koreliuoja su subjektyviaja gerove. Tačiau lyčių nelygybę reikėtų laikyti išvestiniu reiškiniu iš šalies ekonominio išsivystymo, nes turtingesnės visuomenės pasižymi mažesne lyčių nelygybe palyginus su skurdesnėmis šalimis ir kartu aukštesne subjektyviaja gerove.

2.6 Pasitikėjimas ir pasitenkinimas visuomenės institucijomis daro stiprų poveikį subjektyviajai gerovei makrolygmenyje ir silpną arba vidutiniškai stiprų poveikį mikrolygmenyje. Makrolygmenyje šalių, kurių gyventojai labiau pasitiki ir yra labiau patenkinti visuomenės institucijomis, visuomenės turi aukštesnę vidutinę subjektyviają gerovę. Mikrolygmenyje pasitikėjimas ir pasitenkinimas visuomenės institucijomis su subjektyviaja gerove koreliuoja silpniau, nes pasitikėjimo poveikį subjektyviajai gerovei modifikuoja skirtinga santykinė šių pasitikėjimo ir pasitenkinimo visuomenės institucijomis svarba, pavieniems individams lemiant bendrą subjektyviają gerovę. Pasitenkinimas visuomenės institucijomis tematiškai yra artimesnis subjektyviajai gerovei nei pasitikėjimas visuomenės institucijomis, todėl mikrolygmeniu pasitenkinimas

visuomenės institucijomis koreliuoja smarkiau su subjektyviaja gerove nei pasitikėjimas visuomenės institucijomis. Religingumas ir išpažįstamos religijos tipas nedaro reikšmingo poveikio individų subjektyviajai gerovei. Be to, pasitikėjimas ir pasitenkinimas visuomenės institucijomis gali būti atspindys to, kad individą tenkina kitos jo gyvenimo sritys. Dalinės koreliacijos patvirtina, kad pasitenkinimas ir pasitikėjimas turi tam tikrą autonomiją nuo pajamų sąveikaudamas su subjektyviaja gerove makrolygmeniu.

2.7 Santykių su partneriu turėjimas, nepaisant jų formos, daro statistiškai reikšmingą, tačiau nestiprų poveikį individų subjektyviajai gerovei. Šis santykių su partneriu poveikis subjektyviajai gerovei pasireiškia per palaikymo ir abipusio dalijimosi artumu poreikių tenkinimą. Abipusio artumo ir palaikymo reikšmė subjektyviajai gerovei buvo akcentuota R. Cummins (2010).

3. Atliekant subjektyviosios gerovės pokyčių laike vertinimą buvo remtasi EVT, Eurobarometro ir *Eurostat* duomenų bazėmis. Nustatyta, kad tradicinės rinkos ekonomikos šalių subjektyvioji gerovė neturėjo stiprios tendencijos augti. Šių šalių subjektyvioji gerovė šiek tiek svyravo normatyvinės sferos ribose. Tačiau pats šių šalių vidutinės subjektyviosios gerovės lygio patekimas į normatyvinę subjektyviosios gerovės sferą patvirtina šių šalių gana aukštą subjektyviosios gerovės lygį. Taip pat nustatyta, kad buvusios komandinės ekonomikos šalių visuomenių vidutinė subjektyvioji gerovė turi ryškia tendenciją augti. Didžiąją laiko eilučių dalį šių šalių vidutinė subjektyvioji gerovė buvo žemesnė nei normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos riba. Tik subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto komponento metodu, vidutinis lygis daugelyje buvusios komandinės ekonomikos regiono šalių šiek tiek viršijo žemutinę normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos ribą. EST duomenimis, tendencijos dėl buvusios komandinės ekonomikos šalių regiono patekimo į normatyvinę subjektyviosios gerovės sferos ribą vis dar nepasitvirtintų. Todėl buvusios komandinės ekonomikos šalių vidutinę subjektyviają gerovę vis dar galima laikyti krizine ir nehomeostatine,

neatitinkančia ekonomiškai stipriausių ir aktyviai globalizacijos procese dalyvaujančių šalių tendencijų.

Prasminga šias tendencijas sieti su šalies ekonominiu išsivystymu, nes šio darbo empirinių tyrimų rezultatai rodo, kad ekonominis šalies išsivystymas tiek tiesiogiai siejasi su vidutine šalies subjektyviaja gerove, tiek lemia ir kitas sritis, kurios savo ruožtu daro poveikį subjektyviajai gerovei. Kitaip tariant, šalies ekonominis išsivystymas iš dalies kondensuoja įvairius subjektyviosios gerovės veiksnius. Remiantis EVT, šalies vidutinės subjektyviosios gerovės dinamikos interpretavimas pagal ekonominio vystymosi dinamiką dėl duomenų stokos yra tik apytikslis, nes EVT pateikia tik keturių bangų duomenis, pradedant 1981 m. tradicinės rinkos ekonomikos šalių atveju, ir trijų bangų duomenis, pradedant 1990 m. buvusios komandinės ekonomikos šalių atveju. Tačiau remiantis tais neišsamiais laiko eilutės duomenimis, galima įtarti ekonominio vystymosi dinamikos poveikį šalies subjektyviajai gerovei.

Kiek detalesnę laiko eilučių analizę leidžia atlikti Eurobarometro duomenų bazė, kuri iš dalies patvirtina subjektyviosios gerovės ir ekonominio vystymosi tempų priklausomybę. Šalių subjektyvioji gerovė koreliuoja su bendruoju vidaus produktu, tenkančiu vienam gyventojui laike. Tačiau šiose koreliacijose yra ir išimčių. Pavyzdžiui, Portugalijos subjektyvioji gerovė smuko, augant BVP, tenkančiai vienam gyventojui. Tai galbūt būtų galima paaiškinti kitų sąlygų blogėjimu, susijusiu su ekonominiu augimu.

Pagal subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ir ekonominio augimo sąveikos dinamiką nėra pagrindo išskirti tradicinės rinkos ekonomikos ir buvusios komandinės ekonomikos šalių regionų, nes tiek šalių grupėje, kur yra nustatytas statistiškai reikšmingas ir vidutiniškai stiprus arba stiprus ryšys, tiek ir grupėje, kur statistiškai reikšmingas ryšys nenustatytas, patenka abiejų regionų šalys. Apskritai galima teigti, kad ilgesnės laiko eilutės yra reikalingos siekiant tikslesnių išvadų.

4. Lietuvos padėtis pagal subjektyviosios gerovės vidutines ir netolygumo reikšmes nėra išskirtinė buvusių komandinės ekonomikos šalių kontekste,

remiantis EVT, EST ir PLDB duomenų bazėmis. Lietuvos padėtis pagal vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos afekto ir pasitenkinimo komponento metodais, lygį yra žemesnė nei ES šalių vidurkis bei pagal subjektyviosios gerovės pasiskirstymo netolygumą yra aukštesnė nei ES šalių vidurkis. Šią Lietuvos padėtį galima paaiškinti, remiantis subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiuoju modeliu. Lietuvos, kaip ir kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių, padėtį lemia socialiai priimtinių poreikių, kuriuos nulėmė globalizacijos procesai, neatitikimas ekonominio išsivystymo nulemtos šalies gyventojų poreikių patenkinimo lygio. Kitais žodžiais, Lietuvos ekonominio išsivystymo suteikiamos gyventojų poreikių tenkinimo galimybės neatitinka tų poreikių, kuriuos suformavo globalizaciniai procesai, ypač intensyviai vykstantys ES erdvėje dėl migracijos procesų ir informacijos srautų. Labiau pažengusių šalių gyventojų poreikiai Lietuvos visuomenėje vidutiniškai yra suvokiami kaip socialiai priimtini, kaip neatsiejami nuo žmogaus ir jo prigimtį atitinkantys poreikiai. Šių poreikių netenkinimas skatina žemesnę subjektyviąją gerovę. Šis požiūris gali būti taikomas tik vidutiniškai, kadangi Lietuva pasižymi aukštu pajamų netolygumu ES kontekste, todėl atskiros visuomenės grupės gali turėti labai aukštus poreikius. Ir kaip rodo mikrolygmens koreliacija pagal pajamų decilius, aukštesnių pajamų decilių respondentai turi aukštesnę vidutinę subjektyviąją gerovę nei žemesnių pajamų decilių. Tačiau vidutiniškai didžioji visuomenės dalis negali patenkinti savo poreikių. Tai patvirtina Kartų ir lyčių tyrimo duomenys, pagal kuriuos didžioji Lietuvos, kaip ir kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių, gyventojų dalis patiria sunkumų patenkinti savo poreikius (pragyventi) dėl savo pajamų lygio. Be to, konceptualiojo modelio pagrindu padarytas išvadas patvirtina ir tai, kad yra nustatyta stipresnė koreliacija Lietuvoje, kaip ir kitose buvusios komandinės ekonomikos šalyse, tarp subjektyviosios gerovės ir pajamų lyginant su tradicinėmis rinkos ekonomikos šalimis. Esami tyrimai ir šio disertacinio darbo empirinis ištirtumas leidžia daryti prielaidą, kad subjektyviosios gerovės ir pajamų ryšys turi vadinamąją ribinio naudingumo

savybę, kuri reiškia, kad pajamoms augant ir esant aukštam pajamų lygiui, jų teigiamas poveikis subjektyviajai gerovei mažėja. Todėl šią stipresnę koreliaciją tarp pajamų ir subjektyviosios gerovės Lietuvos, kaip ir kitų buvusios komandinės ekonomikos šalių, atveju galima interpretuoti kaip fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių didesnę tenkinimo deficitą Lietuvoje nei tradicinės rinkos ekonomikos šalyse.

Subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimu darbu bei subjektyviosios sveikatos mikrolygmens sąveika primena subjektyviosios gerovės ir pajamų mikrolygmens sąveiką. Tai galima iš dalies paaiškinti šių sričių priklausomybe nuo pajamų.

Analizuojant Lietuvos visuomenės subjektyviąją gerovę mikrolygmeniu (atskirų gyventojų lygiu) koreliacija yra silpnesnė dėl asmenybės bruožų bei skirtingos atskirų sričių svarbos, lemiant subjektyviąją gerovę. Sujungus sritis pagal pajamų decilius, subjektyviosios gerovės koreliacijos koeficientas su šiomis sritimis išauga.

5. Disertacinio tyrimo metu buvo sukurtas Subjektyviosios gerovės poreikių konceptualusis modelis, kurio teorines prielaidas sudaro trys teorijų grupės / temos:

a) Subjektyviosios gerovės ir išorės sąlygų sąveikos mechanizmus aiškinančios teorijos: universalių poreikių, santykinių standartų, tikslų ir kultūrų subjektyviosios gerovės teorijos (Diener ir Lucas, 2000; Diener ir Biswas-Diener, 2001).

b) Subjektyviosios gerovės stabilumo ir pokyčių teorijos: Dinaminės pusiausvyros teorijos (Headey ir Wearing, 1989; Headey, 2006), „Stebuklingas laimės modelis“ (Stones ir Kozma, 1991), Homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija (Cummins, 1998; 2000; 2003; 2010).

c) Marksistinės darbo jėgos vertės teorijos poreikių interpretacija (Marx, *Capital*, vol. 1).

Subjektyviosios gerovės poreikių konceptualiajame modelyje yra subjektyviosios gerovės lygis, siejamas su fiziologinių ir socialiai priimtinių

poreikių tenkinimo lygiu. Fiziologinių poreikių tenkinimas yra sietinas su individo fiziniu išlikimu. Tuo tarpu socialiai priimtinių poreikių tenkinimas yra nulemtas visuomenės socialinio-ekonominio išsivystymo ir atskleidžia tuos poreikius, kuriuos individas suvokia kaip žmogaus prigimtį atitinkančius poreikius. Fiziologiniai poreikiai individo yra suvokiami kaip įgimti. Tuo tarpu socialiai priimtini poreikiai pasireiškia per individo savo dabartinių poreikių tenkinimo lyginimą su kitų individų poreikių tenkinimu arba su savo poreikių tenkinimu praeityje bei tikėtiniu poreikių lygiu ateityje. Taip pat socialiai priimtini poreikiai gali pasireikšti per individo savo poreikių tenkinimo lyginimą su savo gyvenimo tikslais arba kultūrinės aplinkos, kurioje individas gyvena, reikalavimais.

Mažėjant poreikių patenkinimo lygiui arba, kas yra tapatu, augant poreikių nepatenkinimo lygiui, subjektyviosios gerovės lygis mažėja. Poreikių nepatenkinimui pasiekus tam tikrą lygį, subjektyvioji gerovė iš homeostatinės būsenos pereina į nehomeostatinę būseną. Skiriasi fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių patenkinimo ir asmenybės bruožų svoriai lemiant subjektyviosios gerovės lygį. Subjektyviajai gerovei pereinant iš nehomeostatinės būsenos į homeostatinę, didžiausią vaidmenį vaidina fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių patenkinimas, o asmenybės bruožai – tik antraeilį. Patenkinus fiziologinius ir socialiai priimtinus poreikius, jų reikšmė mažėja, ir subjektyviosios gerovės lygį daugiausia pradeda lemti asmenybės bruožai. Tačiau visuomenės socialinis-ekonominis vystymasis ir poreikių pokyčiai yra nuolatinis procesas, kurį lydi didesnis ar mažesnis poreikių patenkinimas.

Subjektyvioji gerovė pasižymi adaptacijos savybėmis. Išorės sąlygų pokytis gali lemti subjektyviosios gerovės lygio nuosmukį žemiau normatyvinės subjektyviosios gerovės sferos ribos, kitaip tariant, lemti subjektyviosios gerovės būklės perėjimą iš homeostatinės į nehomeostatinę būseną. Tačiau kai išorės sąlygų pokytis tampa socialiai priimtinas, kitaip tariant, suvokiamas kaip normalus, žmogaus prigimtį atitinkantis būvis, tada

individo subjektyvioji gerovė vėl stabilizuojasi ir tampa homeostatinės būsenos.

Literatūra

1. Ahuvia, A. C. 2001. „Individualism / collectivism and cultures of happiness: a theoretical conjecture on the relationship between consumption, culture and subjective well-being at the national level“. *Journal of Happiness Studies* 3: 23-36.
2. Alvarez, B., Miles, D. *Women 's subjective well-being and housework allocation*. Universidad de Vigo. Prieiga per internetą: https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=IAFFE2009&paper_id=106
3. Andersen, A. 2009. „Unemployment and subjective well-being a question of class“. *Work and occupations* 36 (1): 3-25.
4. Andrews, F. M.; Withey, S. B. 1976. *Social indicators of wellbeing: American perceptions of quality-of-life*. New York: Plenum Press.
5. Argyle, M., Hills, P. „Oxford Happiness Questionnaire“, *Meaning and Happiness.com*, Prieiga per internetą: <http://www.meaningandhappiness.com/oxford-happiness-questionnaire/214/>
6. B. Albuquerque „Subjective well-being“, *Positive psychology UK*.
7. Bakker, A. B., Oerlemans, G. M. 2010. „Subjective well-being in organizations“ in K. Cameron ir G. Spreitzer. *Handbook of positive organizational scholarship*. Oxford university press.
8. Baxter, J. 2000. „The joys and the justice of housework“, *Sociology* 35(4): 609-631.
9. Baxter, J., Hewitt, B. 2011. „Relationship transitions and subjective wellbeing: a longitudinal analysis HILDA Survey 10 th „ Anniversary Research Conference. Prieiga per internetą: http://melbourneinstitute.com/downloads/conferences/HILDA%202011/HILDA11_final%20papers/Baxter,%20Janeen_5B_final%20paper.pdf

10. Billari, F. C. 2009 b. „Fertility and happiness in the XXI century: institutions, preferences, and their interactions“, *Preliminary and incomplete draft prepared for presentation to the XXVIUSSP International Conference, Marrakesh, Morocco.*
11. Billari, F. C. 2009a. „The happiness commonality: fertility decisions in low fertility settings“, *Paper presented at conference on How Generations and Gender Shape Demographic Change: Toward policies based on better knowledge*, Geneva: UNECE, May 14-16, 2008.
12. Biswas-Diener, R. M. 2008. „Material wealth and subjective well-being“ in Eid, M., Larsen, R. J. *The Science of subjective well-being*. NY: The Guilford Press.
13. BjØrnskov, C., Dreker, A., Fischer, J. 2008. *Formal institutions and subjective well-being: revisiting the cross-country evidence*. KOF Working papers: No. 192.
14. Bradburn, N. 1969. *The structure of psychological well-being*. Chicago: Aldine Pub. Co.
15. Brdar, I., Majda, R., Miljković, D. 2009. „Life goals and well-being: are extrinsic aspirations always detrimental to well-being“, *Psychological topics* 18 (2): 317-334.
16. Brickman, P. ir Campbell, D. T. 1971. “Hedonic relativism and planning the good society” in M. H. Appleby Eds. , *Adaptation – level theory*. 287-305. New Your: Academic Press.
17. Brulde, B. 2010. “Happiness, morality, and politioics”, *Journal of happiness studies*. 11(5): 567-583.
18. Buttel, F. H., Martinson, O. B. 1977. Ideology and social indicators of the quality of life. *Social Indicators Research*. 4: 353-369.
19. Camfield, L., Guillen-Royo, M., Velazo, J. 2010. „Does needs satisfaction matter for psychological and subjective wellbeing in developing cpuntries: a mixed-methods illustration from Bangladesh and Thailand“, *Journall of Happiness Studies*. 11: 497-516.

20. Campbell, A.; Converse, P. E., Rodgers, W. L. 1976. *The quality of American life: perceptions, evaluations and satisfactions*. New York: Russel Sage Foundation.
21. Capital, I. 1983. *Capital: A Critique of Political Economy*; Volume I, Lawrence & Wishart, London.
22. Carrieri, V. 2010. „Social comparison and subjective well-being: does the health of others matter?“, *Working paper n. 14* Prieiga per internetą: http://www.ecostat.unical.it/RePEc/WorkingPapers/WP14_2010.pdf
23. Castriola, S. 2006. *Education and happiness: a further explanation to the Easterlin Paradox*. Prieiga per internetą: <http://dspace.uniroma2.it/dspace/bitstream/2108/536/1/246.pdf>
24. Chang-Ming Hsieh 2003. Counting importance: the case of life satisfaction and relative domain importance. *Social Indicators Research* 61: 227-240.
25. Cho, J., Martin, P., Margrett, J., MacDonald, M., Poon, L. 2011. „The relationship between physical health and psychological well-being among oldest – old adults“, *Journal of aging research*. 2011
26. Clark, A. E., Frijters, P., Shields, M. A. 2008. „Relative income, happiness, and utility: an explanation for the Easterlin Paradox and other puzzles“, *Journal of Economic Literature*. 46 (1).
27. Clark, A. 2003. „Unemployment as a social norm: psychological evidence from panel data“, *Journal of labor economics*, 21(2): 289-322
28. Clark, A., Knabe, A., Rätzl, S. 2008. „Unemployment as a social norm in Germany“, *SOEP papers on Multidisciplinary Panel Data Research* 132. Prieiga per internetą: http://www.diw.de/documents/publikationen/73/89975/diw_sp0132.pdf
29. Conley, J. J. 1985. “Longitudinal stability of personality traits: a multitrait-multimethod-multioccasion analysis”, *Journal of Personality and Social Psychology*. 49 (5): 1266-1282.

30. Crowford, J. R., Henry, J. D. 2004. *The Positive and Negative Affect Schedule (PANAS): Construct validity, measurement properties and normative data in a large non-clinical sample*. 43:245-265.
31. Cummins, R. A. 1995. "On the trail of the gold standard for life satisfaction", *Social Indicators Research* 35: 179–200.
32. Cummins, R. A. 1998. "The second approximation to an international standard for life satisfaction", *Social Indicators Research* 43: 307–334.
33. Cummins, R. A. 2000. "Personal income and subjective well-being: a review", *Journal of happiness studies* 1:133-158
34. Cummins, R.A. 2003. "Normative life satisfaction: Measurement issues and a homeostatic model", *Social indicators research*, 64 (2): 225-256
35. Cummins, R. A. 2010. "Subjective Well-being, homeostatically protected mood and depression: a synthesis", *Journall of happiness studies*. 11(1): 1-17.
36. Cuñado, J., Gracia, F. P. 2010. „Education and happiness in Spain“ in *Returns to education* 5: 206-222.
37. D‘Ambrosio, C., Frick, J. R. 2004. *Subjective well-being and relative deprivation: an empirical link*. IZA DP No. 1351 Prieiga per internetą: <http://ftp.iza.org/dp1351.pdf>
38. Dakantaitė, D., Zukauskienė, R. 2006. „Swedish and Lithuanian employed women’s subjective well-being“, *International Journal of Social Welfare*. 15 (1): 23-30.
39. Dean, H. 2008. „Imagining a eudaimonic ethic of social security“ in Bradshaw, J. *Social Security, Happiness and Well-being*. Antwerp: intersentia, 57–73.
40. Dermer, M., Cohen, S. J., Jacobsen, E., Anderson, E. A. 1979. Evaluative judgments of aspects of life as a funktion of vicariuos exposure to hedonic extremes. *Journal of Personal and Social Psychology* 37: 247-260.

41. Diener, E. 1984. „Subjective well-being“, *Psychological Bulletin*. 94: 542-575.
42. Diener, E. 2006. “Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being”, *Applied research in quality of life*. 1(2): 151-157.
43. Diener, E., Biswas-Diener, R. 2002. “Will money increase subjective well-being?”, *Social Indicators Research*, 57: 119-169.
44. Diener, E., Biswas-Diener, R. 2008. *Happiness: unlocking the mysteries of psychological wealth*. Malden: Blackwell Publishing.
45. Diener, E., Chan, M. Y. 2011. „Happy people live longer: subjective well-being contributes to health and longevity“, *Applied psychology: health and well-being*, 3(1): 1-43.
46. Diener, E., Diener, M., Diener, C. 1995. „Factors predicting the subjective well-being of nations“, *Journal of Personality and Social Psychology*. 69: 851-864.
47. Diener, E., Diener, M. 1995. „Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem“, *Journal of Personality and Social Psychology*. 68: 653-663.
48. Diener, E., Emmons, R. A. 1984. „The independence of positive and negative affect“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(5):1105-1117
49. Diener, E., Lucas, R. E. 2000. “Explaining differences in societal levels of happiness: relative standards, need fulfillment, culture, and evaluation theory”, *Journal of Happiness Studies* 1.: 41-78.
50. Diener, E., Lucas, R. E., Scollon, C. N. 2006. „Beyond the hedonic treadmill: revising the adaptation theory of well-being“, *American Psychologist* 61 (4): 305-314.
51. Diener, E., Oishi, S. 2000. “Money and happiness: Income and subjective well-being across nations“, in Diener, E., Suh, E. M. *Culture and subjective well-being*. Cambridge, MA: MIT Press, 185-218.

52. Diener, E., Oishi, S., Lucas, R. 2003. "Personality, culture, and subjective well-being: emotional and cognitive evaluations of life", *Annual review of psychology* 54: 402-25.
53. Diener, E., Suh, E.M., Luca, R.E., Smith, H.L. 1999. „Subjective well-being: Three decades of progress“, *Psychological Bulletin*, in press.
54. Diener, E., Tay, L., Oishi, S. 2012. „Rising income and the subjective well-being of nations“, *Journal of Personality and Social Psychology*. Advance online publication. Doi 10.1037/a0030487 Prieiga per internetą: <http://www.apa.org/pubs/journals/releases/psp-ofp-diener.pdf>
55. Dush, G. M. K., Amato, P. R. 2005. „Consequences of relationship status and quality for subjective well-being“, *Journal of Social and Personal Relationships* 22(5): 607-622.
56. Easterlin, R. A. 1995. "Will raising the incomes of all increase the happiness of all?", *Journal of Economic Behavior and Organization* 27:35-47.
57. Easterlin, R. A. 1999. „Life cycle welfare: evidence and conjecture“ Unpublished paper, University of Southern California.
58. Easterlin, Richard A. 1974 "Does Economic Growth Improve the Human Lot?" in Paul A. David and Melvin W. Reder, eds., *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, New York: Academic
59. Eid, M. 2008. "Measuring the Immeasurable: Psychometric Modeling of Subjective Well-Being Data", in Eid, M., Larsen, R. J. eds. *The Science of Subjective Well-Being*. NJ: The Guilford Press, 141-167.
60. Ellison, C. G. 1990. „Family ties, friendship, and subjective well-being among black Americans“, *Journal of Marriage and Family* 52 (2): 298-310.
61. Epstein, S. 1979. "The stability of behavior: I. on predicting most of the people much of the time", *Journal of Personality and Social Psychology* 37 (7): 1097-1126.

62. Eurostat
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
63. *Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07* 2007. European Communities.
64. European Values Study <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>
65. European Social Survey <http://www.europeansocialsurvey.org/>
66. Feist, G. J., Bodner, T. E., Jacobs, J. F., Myles, M., Tan, M. 1995.
 „Integrating top-down and bottom-up structural models of subjective well-being: a longitudinal investigation“, *Journal of Personality and Social Psychology* 68 (1): 138-150.
67. Fordyce, M. 1977. *The happiness measure: a sixty second index of emotional well-being and mental health*. Florida: Edison Community College.
68. Forste, R., Fox, K. 2008. „Gender roles, household labor, and family satisfaction: a cross-national comparison. Working draft“. Prieiga per internetą: <http://paa2010.princeton.edu/papers/101364>
69. Frey, B. S., Stutzer, A. 2000. „Happiness, economy and institutions“, *CESifo Working Paper*, no. 246.
70. Frey, B. S., Stutzer, A. 2000. „Happiness, economy and institutions“, *The Economic Journal*, 110:918-938.
71. Fujita, F., Diener, E. 2005. „Life satisfaction set point: stability and change“, *Journal of Personality and Social Psychology*. 88(1): 158-164.
72. Galinha, J., Pais-Ribeiro, J. L. 2011. „Cognitive, affective and contextual predictors of subjective wellbeing“, *International Journal of Wellbeing*, 2(1): 34-53.
73. Gasper, D. 2004. „Human well-being: concepts and conceptualizations“, *Discussion Paper No. 2004/06. UNI-WIDER*.
74. Gataūlinas, A. 2007. „Gyvenimo lygio rodiklių teorinės problemos“, *Tilatai*. 47(2).

75. Gataūlinas, A. 2010. „The concept of subjective well-being and it's application for the analysis of EU countries“, *Filosofija.Sociologija*. 21(2): 92-100.
76. Gataūlinas, A. 2012. „Subjektyviosios gerovės sąvokos struktūros taikymo empiriniuose tyrimuose rezultatų nuoseklumas“, *Filosofija.Sociologija* 23(4): 246-255
77. Gataūlinas, A., Zabaraukaitė, R. 2013. „ES šalių subjektyvioji gerovė ekonominio išsivystymo ir socialinės politikos kontekste“, *Verslas: teorija ir praktika*. 14(1).
78. Glass J, Fujimoto T. 1994. „Housework, paid work, and depression among husbands and wives“, *Journal of Health and Social Behavior*. 35:179–191.
79. Goldberg, A., Perry-Jenkins, M. 2004. „Division of labour and working-class women's well-being across the transition to parenthood“, *Journall of Family Psychology*. 18 (1): 225-236
80. Goldstein, M. D., Strube, M. J. 1994. „Independence revisited: the relation between positive and negative affect in a naturalistic setting“, *Personality and social psychology bulletin*. 20(1): 57-64.
81. Graham, J. R., Shier, M. L. 2010. „Social work practitioners and subjective well-being: personal factors that contribute to high levels of subjective well-being“, *International Social Work*. 53 (6):757-772.
82. Green, D. P., Salovey, P. 1999. „In what sense are positive and negative affect independent? A reply to Tellegen, Watson, and Clark.“, *Psychological Science*. 10 (4).
83. Grigaliūnienė, V., Burba, B., Šlioža, V., Ramanauskas, I. 2007. „Medikų, dirbančių klinikinį darbą, subjektyviosios gerovės (laimingumo) ir psichosocialinių veiksnių ryšys“, *Visuomenės sveikata*. 2(37).
84. Gross National Happiness. Prieiga per internetą:
<http://www.grossnationalhappiness.com/>

85. Gupta, S., Evertsson, M., Grunow, D., Nermo, M., Sayer, L. 2010. „Economic inequality and housework in Dividing the domestics: men, women, and household work in cross-national perspective“ eds. J. Treas and S. Drobnič. Stanford: Stanford University Press.
86. Guven, C., Sørensen, B. 2007. „Subjective well-being: keeping with the Joneses. Real or perceived?“. Prieiga per internetą: <http://www3.unisi.it/eventi/happiness/curriculum/cahitguven.pdf>
87. Guven, C., Sørensen, B. 2012. „Subjective well-being: keeping up with the perception of the Joneses“, *Social Indicators Research*. 109 (3): 439-469.
88. Hagerty, M. R., Veenhoven, R. 2003. „Wealth and happiness revisited – growing national income does go with greater happiness“, *Social Indicators Research* 64 (1): 1- 27.
89. Headey, B. 2006. „Happiness: Revising set point theory and dynamic equilibrium theory to account for long term change“, *Discussion Papers 607*. German Institute for Economic Reserach: Berlin.
90. Headey, B. 2007. „The set-point theory of well-being needs replacing – on the brink of scientific revolution?“, *Discussion Papers 753*. German Institute for Economic Reserach: Berlin.
91. Headey, B. W., Wearing, A. J. 1989. „Personality, life events and subjective well-being: toward a dynamic equilibrium model“, *Journal of Personal and Social Psychology* 57(4) : 731-39
92. Headey, B., Wooden, M. 2003. „The effects of wealth and income on subjective well-being and ill – being“, *32nd. Conference of Economists (Australia and New Zealand), 29 September – 1 October*: Melbourne Institute of Applied Economic and Social Research.
93. Heady, B., Veenhoven, R., Wearing, A. 1991. „Top-down versus bottom-up theories of subjective well-being“, *Social Indicators Research* 24: 81-100.

94. Helliwell, J. F., Huang, H. 2011. „New measures of the costs of unemployment: evidence from the subjective well-being of 2.3 million americans“, *Working paper 16829*. Prieiga per internetą: http://www.nber.org/papers/w16829.pdf?new_window=1
95. Henderson, S. 1977. „The social network, support and neurosis. The function of attachment in adult life“, *British Journal of Psychiatry*, 131:185–191.
96. Hill, R. 2000. „Real income, unemployment and subjective well-being: revisiting the costs and benefits of inflation reduction in Canada“, *Canadian Public Policy – Analyse de Politiques* 26 (4).
97. Hyde JS, Klein MH, Essex MJ, Clark R. 1995. *Maternity leave and women’s mental health. Psychology of Women Quarterly*. 19: 257–285.
98. Hombrados-Mendieta, J., García-Martín, M. A., Gómez-Jacinto, L. 2012. „The relationship between social support, loneliness, and subjective well-being in a Spanish sample from a multidimensional perspective“, *Social Indicators Research*.
99. Human Development Report 2010. United Nations Development Programme.
100. John, O. P., Nauman, L. P., Soto, C. J. 2008. „Paradigm shift to the integrative big five trait taxonomy: history, measurement, and conceptual issues“, in O. P. John, R. W. Robins, L. A. Pervin Eds. *Handbook of personality: theory and research*, New York, NY: Guilford Press, 114-158.
101. Kammann, R., Flett, R. 1983. „Affectometer 2: a scale to measure current level of general happiness“, *Australian Journal of Psychology* 35(2): 259-265.
102. Kasser, T., Ryan, R. M. 1993. A dark side of the American dream: correlates of financial success as a central life aspiration. *Journal of Personal and Social Psychology*. 65: 410-422.

103. Khan, A., Husain, A. 2010. „Social support as a moderator of positive psychological strengths and subjective well-being“, *Psychological Reports*. 106(2): 534-538.
104. King, L.A., Napa, C. K. 1998. „What makes a life good?“, *Journal of Personality and Social Psychology*. 75(1): 156–165.
105. Knight, J., Gunatilaka, R. 2008. „Aspirations, adaptation and subjective well-being of rural-urban migrants in China“, *Discussion paper series*. Prieiga per internetą:
http://www.economics.ox.ac.uk/materials/working_papers/paper381.pdf
106. Kõõts-Ausmees, L., Lealo, A., Allik, J. 2012. „The relationship between life satisfaction and emotional experience in 21 European countries“, *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 44(2): 233-244.
107. Laimės barometras. www.happybarometer.com
108. Lapiere, S., Bouffard, L., Bastin, E. 1997. „Personal goals and subjective well-being in latter life“ *International Journal of Aging and Human Development*. 45 (4): 287-303.
109. Lennon, M. C., Rosenfield, S. 1994. „Relative fairness and the division of housework: the importance of options“, *American Journal of Sociology*. 100 (2): 506-531.
110. Lietuvos statistikos departamentas. Prieiga per internetą:
<http://www.stat.gov.lt/lt/>
111. Lim, Y., Yu, B., Kim, J. 2010. „The positive and negative affect schedule: psychometric properties of the Korean versijon“, *Psychiatry Investigation*. 7(3): 163-169.
112. Lykken, D., Tellegen, A. 1996. „Happiness is a stochastic phenomenon“, *Psychological Science*, 7: 186-189.
113. Lu, L., Gilmour, R. 2004. Culture and conceptions of happiness: individual oriented and social oriented SWB. *Journal of happiness Studies* 5: 269-291.

114. Lucas, R. 2004. „Top-down and bottom-up models of life satisfaction judgments“, *Paper presented at the 6 th International German socio-economic panel study user conference*. Prieiga per internetą:
http://www.diw.de/documents/dokumentenarchiv/17/41891/paper2004_lucas.pdf
115. Lucas, R. E. 2007. „Adaptation and the set-point model of subjective well-being: does happiness change after major life events?“, *Current Direction in Psychological Science*. 16 (2): 75-79.
116. Lucas, R. E. 2008. „Personality and subjective Well-Being“, *The science of subjective well-being*. NJ: The Guilford Press, 171-189.
117. Lucas, R. E., Georgelis, Y., Clark, A. E., Diener, E. 2003. “Reexamining adaptation and the set point model of happiness: reactions to changes in marital status”, *Journal of personality and social psychology*. 84 (3): 527-539.
118. Lucas, R. E., Shimmack, U. 2009. „Income and well-being: how big is the gap between rich and the poor?“, *Journal of Research in Personality*. 43: 75-78.
119. Lucas, R.R. 2007. „Long-term disability is associated with lasting changes in subjective well-being: evidence from two nationally representative longitudinal studies“, *Journal of personality and social psychology*, 92(4): 717-730.
120. Luhmann, M., Hofmann, W., Eid, M., Lucas, R. E. 2012. „Subjective well-being and adaptation to life events: a meta – analysis“, *Journal of Personality and Social Psychology*. 102 (3): 562-615
121. Marttinen, E., Salmela-Aro, K. 2012. „Personal goal orientations and subjective well-being at adolescents“, *Japanese Psychological Research*. 54 (3): 263-273.
122. Marx, K. 1999. *Capital, Volume 1*. Marx / Engels Internet Archive (marxists.org).

123. Maslow, A. 2006. *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
124. Mavridis, D. 2010. „Can subjective well-being predict unemployment length?“, *Policy Research Working Paper 5293*. Prieiga per internetą: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2010/05/26/000158349_20100526161301/Rendered/PDF/WPS05293.pdf
125. McBride, M. 2001. „Relative-income effects on subjective well-being in the cross-section“, *Journal of Economics Behavior and Organization* 45: 251-278.
126. McGillivray, M. 2007. „Human well-being: concept and measurement“, *Studies in Development Economics and Policy*. Palgrave Macmillan.
127. Meeks, S., Murrell, S. A. 2001. „Contribution of education to health and life satisfaction in older adults mediated by negative affect“, *Journal of aging and health*. 13(1): 92-119.
128. „Namų ūkio biudžeto tyrimai 2006“ 2007. Statistikos departamentas.
129. *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramowitz*, by Paul A David and Melvin W. Reder. New York: Academic Press, Inc.
130. Navickienė, J. 2012. „Nepakaltinamų asmenų subjektyvios gerovės bei seksualinių potraukių vertinimai“, *Visuomenės sveikata*. 22 (2): 24-29.
131. Neugarten, B. L., Havighurst, R. J. , Tobin, S. 1961. The measurement of life satisfaction. *Journal of Gerontology* 16: 134-143.
132. New Economic Foundation. Prieiga per internetą: <http://www.neweconomics.org/>
133. Ng, Y.K. 1997. „A case for happiness, cardinalism, and interpersonal comparability“, *The Economic Journal* 107:1848–1858.

134. North, D. 1990. *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge: cambridge university press.
135. Noval, B. J., Garvi, M. G. *Empirical relationship between education and happiness*. Prieiga per internetą:
<http://congresoreedes.unican.es/actas/PDFs/196.pdf>
136. OECD Better Life Index. Prieiga per internetą:
<http://www.oecdbetterlifeindex.org>
137. Oishi, S., Diener, E. 2001. „Goals, culture, and subjective well-being“, *Personality and social psychology bulletin*, 27.
138. P. Conceição *ir R. Bandur 2008. *Measuring subjective wellbeing: a summary review of the literature*. Office of Development Studies. United Nations Development programme. Prieiga per internetą:
http://www.undp.org/developmentstudies/docs/subjective_wellbeing_conceicao_bandura.pdf
139. Parkinson, J. 2006. *Measuring positive mental health: developing a new scale*. Prieiga per internetą: <http://www.healthscotland.com/>
140. Pavot, W. 2008. “The Assessment of Subjective Well-Being: Successes and Shortfalls”, in Eid, M., Larsen, R. J. eds. *The Science of Subjective Well-Being*. NJ: The Guilford Press, 124-140.
141. Pavot, W., Diener, E. 1993. *Review of the satisfaction with life scale*. *Psychological Assessment*. 5(2): 164-172.
142. Pavot, W., Diener, E., Suh, E. 1998. „The temporal satisfaction with life scale“, *Journal of Personality Assessment* 70(2): 340-354.
143. Perèz-Asenjo, E. 2011. „If happiness is relative, against whom do we compare ourselves? Implications for labour supply“, *Journal of Population Economics*. 24 (4): 1411-1442
144. Pina, D. L., Bengtson, V. L. 1995. „Division of household labor and the well-being of retirement-aged wives“, *The Gerontologist*. 35(3): 308-317.

145. *Quality of life in Europe, European quality of life survey 2003*, 2004. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
146. R. MaRgolis ir M. MyRskylä 2011. „A global perspective on happiness and fertility“, *Population and Development Review*. 37(1): 29-56.
147. Rafaeli, E., Revelle, W. 2006. „A premature consensus: are happiness and sadness trully opposite affects?“, *Motivation and Emotion*, 30(1):1-12.
148. Rimkutė, L., Sondaitė, J. 2007. „Valstybiniame ir privačiame sektoriuje dirbančių žmonių gyvenimo tikslų analizė“, *Socialinis darbas*, 6 (2).
149. Robbins, S. P. 2003. *Organizacinės elgsenos pagrindai*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
150. Roberts, B, W., Del Vecchio, W. F. (2000) The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age: A quantitative review of longitudinal studies. *Psychological Bulletin* 126: 3-25.
151. Rodríguez-Pose, A ir Maslauskaitės, K. 2011. „Can policy make us happier? Individual characteristics, socio-economic factors and life satisfaction in Central and Eastern Europe“, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*. 4 (3).
152. Royo, M. G., Velazco, J. 2005. *Exploring the relationship between happiness, objective and subjective well-being: evidence from rural Thailand*. Prieiga per internetą: <http://www.welldev.org.uk/spa-presentations/guillen-velazco.pdf> happiness Conference 16-18 June 2005.
153. Roysamb, E., Harris, J. R., Magnus, P., Vitterso, J., Tambs, K. 2002. “Subjective well-being: sex-specific effects of genetic and environmental factors”, *Personality and Individual differences*, 32: 211-223.

154. Rottiers, S. 2008. „Relatively happy: How social security contributes to human well-being“, in Bradshaw, J. *Social Security, Happiness and Well-being*. Antwerp: intersentia, 21–36.
155. Russell, J. A., Carroll, J. M. 1999. „On the bipolarity of positive and negative affect“, *Psychological Bulletin*. 15(1): 3-30.
156. Sacks, D. W., Stevenson, B., Wolfers, J. 2010. „Subjective well-being, income, economic development and growth“, *Working Paper 16441*. National Bureau of Economic Research.
157. Salinas-Jime'nez, M. Arte's, J., Salinas-Jime'nez, J. 2010. „Income, motyvation, and satisfaction with life: an empirical analysis“, *Journal of Happiness studies*, 11(6):779-793.
158. Sarason, I. G., Sarason, B. R., & Pierce, G. R. 1990. Social support: *The search for theory*. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9:137–147.
159. Schimmack, U. 2008. „The structure of subjective well-being“, in Eid, M., Larsen, R. J. eds. *The Science of Subjective Well-Being* NJ: The Guilford Press, 97-123.
160. Schimmack, U., Radhakrishnan, P., Oishi, S., Dzokoto, V., Ahadi, S. 2002. „Culture, personality, and subjective well-being: integrating process models of life satisfaction“, *Journal of personality and social psychology*. 84(4): 582-593.
161. Schmukle, S. C., Egloff, B., Burns, L. R. 2002. „The relationship between positive and negative affect in the positive and negative affect Schedule“, *Journal of Research in Personality*. 36 (5): 463-475.
162. Shields, M. Wooden, M. 2003. „Marriage, children and subjective well-being“, *Paper presented at the Eight Australian Institute of Family Studies Conference „Step forward for families: reserach, practice and policy*. Prieiga per internetą:
<http://www.melbourneinstitute.com/downloads/hilda/Bibliography/Conf>

erence_Papers/Shields_etal_Marriage,_Children_and_Subjective_Well-being.pdf

163. Shields, M.A., S. Wheatley Price 2005. „Exploring the economic and social determinants of psychological well-being and perceived social support in England“, *Journal of the Royal Statistical Society*. 168: 513-537.
164. Sironi, M., Mencarini, L. *Happiness, housework and gender inequality in modern Europe*. Carlo F. Dondena Centre for Research on Social Dynamics, Università Bocconi. Prieiga per internetą: <http://www.happinesseconomics.net/ocs/index.php/heirs/relationalgoods/paper/viewFile/136/44>
165. Skučienė, D. 2012. „Lietuvos pensininkų subjektyvioji gerovė tarp Europos šalių“, *Gerontologija*. 13(3): 154-164.
166. Skuodis, M. 2009. „Naujųjų Europos Sąjungos valstybių narių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje“, *Filosofija.Sociologija*. 20 (2): 130-143.
167. Staudinger, U. M., Fleeson, W., Baltes, P. B. 1999. Predictors of subjective physical health and global well-being: similarities and differences between the United States and Germany. *Journal of Personality and Social Psychology*. 76: 305-319.
168. Stefanson, K. 2008. „Getting ahead of ourselves – can international comparative research tell us how social policy affects subjective well-being?“, in Bradshaw, J. *Social security, happiness and well-being* Antwerp: intersentia, 1-20.
169. Stevenson, B., Wolfers, J. 2008. „Economic growth and subjective well-being: reassessing the Easterlin paradox“, *Iza discussion paper*, No.3654.
170. Steverink, N., Lindenberg, S. 2006. *Which social needs are important for subjective well-being? What happens to them with aging?* *Psychology and aging*, 21 (2): 281-290.

171. Stubbe, J. H., Posthuma, D., Boomsma, D. I., DeGeus, E. J. C. 2005. „Heritability of life satisfaction in adults: a twin-family study”, *Psychological Medicine*, 35: 1581-1588.
172. Stutzer, A., Frey, B. S. 2004. „Reported subjective well-being: a challenge for economic theory and economic policy“, *Schmollers Jahrbuch* 124: 191-231.
173. Stutzer, A., Frey, B. S. 2006. „Does marriage make people happy or do happy people get marriage“, *The Journal of Socio-Economics*. 35:326-347.
174. Stutzer, A., Lalive, R. 2004. „The role of the social work norms in job searching and subjective well-being“, *Journal of the European Economic Association*, 2(4): 696-719.
175. Suh, E. M., Koo, J 2008. „Comparing subjective well-being across cultures and nations“, in Eid, M., Larsen, R. J. *The Science of subjective well-being*. NY: The Guilford Press.
176. Suh, E.; Diener, E.; Oishi, S.; Triandis, H. C. 1998. *The shifting basis of the life satisfaction judgments across cultures: emotions versus norms*, 74(2): 482-493.
177. Schwarz, N., Strack, F. 1991. „Evaluating one’s life: a judgment model of subjective well-being“ in Strack, F., Argyle, M., Schwarz, N. *Subjective well-being: an interdisciplinary perspective*. Oxford: Pergamon Press.
178. Šarakauskienė, Ž., Bagdonas, A. 2010. „Vyresniųjų klasių mokinių subjektyviosios gerovės komponentų ir sociodemografinių kintamųjų sąsajos“, *Psichologija*, 41.
179. Šileika, A. Zabarauskaitė, R. 2006. „Skurdas, jo matavimas ir tendencijos Lietuvoje“, *Ekonomika*, 74.
180. Šileika, A., Blažienė, I. 2000. „Gyventojų pajamų diferenciacija ir skurdas Lietuvoje“, *Pinigų studijos*, 3.

181. Šilinskas, G., Žukauskienė, R. 2004. „Subjektyviosios gerovės išgyvenimas ir su juo susiję veiksniai vyrų imtyje“, *Psichologija*, 30.
182. Tay, L., Diener, E. 2011. „Needs and subjective well-being around the World“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(2): 354-365.
183. Taylor, R. J., Chatters, L. M., Hardison, C. B., Riley, A. 2001. „Informal social support networks and subjective well-being among African Americans“, *Journal of Black Psychology* 27(4): 439-463.
184. Tellegen, A., Lykken, D. T., Bouchard, T. J., Wilcox, K. J., Segal, N. L., Rich, S. 1988. “Personality similarity in twins reared apart and together”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 54:1031-1039.
185. Tennant, R., Joseph, S., Stewart – Brown, S. 2007. „The Affectometer 2: a measure of positive mental health in UK populations“, *Quality of life research*, 16(4): 687-695.
186. The Happy Planet Index 2.0. Prieiga per internetą: <http://www.happyplanetindex.org/>
187. The Happy Planet Index 2.0: Why good lives don't have cost the Earth 2009. The New Economics Foundation: London.
188. The World Bank. Prieiga per internetą: <http://www.worldbank.org/>
189. „Three decades of progress“, *Psychological Bulletin*, in press.
190. Tiliouine, H. 2007. „Health and subjective wellbeing in developing countries: the case of Algeria“, WeD Working Paper 39. *ESRC research group on wellbeing in developing countries*. Prieiga per internetą: <http://www.welldev.org.uk/research/workingpaperpdf/wed39.pdf>
191. Tuominen-Soini, H., Salmela-Aro, K., Niemivirta, M. 2008. „Achievement goal orientations and subjective well-being: a person-centred analysis“, *Learning Instructions*. 18: 251-266.

192. Uchido, Y., Norasakkunkit, V., Kitayama, S. 2004. „Cultural constructions of happiness: theory and empirical evidence“ *Journal of Happiness Studies* 5: 233-239.
193. Van Praag, B. M. S. 1993. „The relativity of the welfare concept“ in Nussbaum, M., Sen, A., *The Quality of life*. Clarendon, Oxford.
194. Vazonienė, G. 2010. „Subjektyviosios pagyvenusių žmonių gyvenimo kokybės socialiniai ekonominiai veiksniai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2(27).
195. Vázquez, C., Hervás, G., Rahona, J. J., Cómez, D. 2009. „Psychological well-being and health. Contributions of positive psychology“, *Annuary of clinical and health psychology*. 5:15-27.
196. Veenhoven World database of happiness. Prieiga per internetą: <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>
197. Veenhoven, R. 1993. *Happiness in nations: subjective appreciation of life in 56 nations 1946-1992*. Rotterdam: RISBO.
198. Veenhove, R., Hagerty, M. 2006. „Rising happiness in nations 1946-2004. A reply to Easterlin“, *Social Indicators Research*. 79: 421-436.
199. Veenhoven World database of happiness. Prieiga per internetą: <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>
200. Veenhoven, R. 1974. Is there an innate need for children? *European Journal of Social Psychology*. 14: 495-501.
201. Veenhoven, R. 1999. „Quality-of-life in individualistic society: a comparison of 43 nations in the early 1990's“, *Social Indicators Research*. 48: 157-186.
202. Veenhoven, R. 2008. „Sociological Theories of Subjective Well-Being“, in Eid, M., Larsen, R. J. eds. *The Science of Subjective Well-Being*. NJ: The Guilford Press, 44-61.
203. Veenhoven, R., Ehrhard, J. 1995. „The cross-national pattern of happiness: test of predictions implied in three theories: test of

- predictions implied in three theories of happiness“, *Social Indicators Research*, 34: 33-68.
204. Veenhoven, R. 2008. Measuring the immeasurable: Psychometric modeling of subjective well-being data. In Eid, M., Larsen, R. J. *The Science of subjective well-being*. NY: The Guilford Press.
205. Veenhoven, R. 2012. „Cross-national differences in happiness: cultural measurement bias or effect of culture?“ *International Journal of Wellbeing* 2(4): 333-353.
206. Warr, P. B., Barter, J., Brownbridge, G. 1983. On the independence of positive and negative affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44: 644-651.
207. Watson, D. ir Clark, L. A. 1984. „Negative affectivity: the disposition to experience aversive emotional states“, *Psychological Bulletin*, 96(3):465-490.
208. Watson, D., Clark, L. A., Tellegen, A. 1988. „Development and validation of brief measure of positive and negative affect: the PANAS scales“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 54 (6).
209. Weisbuch, M., Slepion, M. L., Clarke, A., Ambady, N., Veenstra-VonderWeele, J. 2010. “Behavioral stability across time and situations: nonverbal versus verbal consistency”, *Journal of nonverbal behavior*, 34(1):43-56.
210. Winkelmann, R. 2006. *Unemployment, social capital, and subjective wellbeing*. IZA DP No. 2346. Prieiga per internetą: <http://ftp.iza.org/dp2346.pdf>
211. Wright, T. A., Bonett, D. G. 2007. „Job satisfaction and psychological well-being as nonadditive predictors of workplace turnover“, *Journal of management*, 33(2):141-160.
212. World Database of Happiness,
<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>

PRIEDAS

REGRESINIAI MODELIAI:

1. Tiesinė regresija:

Bendrasis tiesinės regresijos tikimybinis modelis: $Y = a + bx + e$

$$b = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$$

$$a = \bar{y} - b\bar{x}$$

2. Logaritminė regresija:

Kai kuriais atvejais buvo skaičiuojama logaritminė regresija, kurią galima išreikšti lygtimi: $y = a + b \times \ln x$

KORELIACIJOS KOEFICIENTAS

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \sqrt{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}$$

Artūro Gataūlino publikacijų sąrašas

1. Žalimienė, L., Skučienė, D., Junevičienė, J., Gataūlinas, A. 2013. *Profesinė gerovė socialinio darbo paslaugų sektoriuje Lietuvoje*. Monografija. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
2. Gataūlinas, A., Zabarauskaitė, R. 2013. ES šalių subjektyvioji gerovė ekonominio išsivystymo ir socialinės politikos kontekste, *Verslas: teorija ir praktika*, 14 (2): 147–156, ISSN 1648-0627.
3. Gataūlinas, A. 2012. Subjektyviosios gerovės sąvokos struktūros taikymo empiriniuose tyrimuose rezultatų nuoseklumas, *Filosofija. Sociologija*, 23 (4): 246–255, ISSN: 0235-7186.
4. Skučienė, D., Gataūlinas, A. 2011. Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamoji gerovė lyginant su ES šalimis, *Socialinis darbas*, 10 (2): 301–314, ISSN: 1648-4789.
5. Gataūlinas, A. 2010. The Concept of subjective well-being and it's application for the analysis of EU countries, 21 (2): 92–100, ISSN: 0235-7186.